

fkn
Fakultet kriminalističke nauke

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište IV Sarajevo, 2005

Broj 1-2

Notes

UDC 343. 9 ISSN 1512-5505

KRIMINALISTIČKE TEME

časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu
Fakultet kriminalističkih nauka
Sarajevo

ZA IZDAVAČA

Prof. dr. sci. Hidajet Repovac
Vitomir Šafranji, izvršni direktor

UREĐUJE

Redakcija Časopisa

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Prof. dr. sci. Mirsad D. Abazović

SEKRETAR REDAKCIJE

Dr. sci. Lada Sadiković

RECENZIJE I PRIJEVOD

Redakcija

KOREKTURA

Redakcija

DTP

Predrag Puharić

DIZAJN KORICA

Tarik Jasenković

ADRESA

Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
e-mail: fkn@fknbih.edu

Časopis je upisan u Evidenciji javnih glasila F BiH pod rednim brojem 773. od 13. 03. 1998. godine i na temelju mišljenja federalnog Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 02-413-1324/98, oslobođen plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga

*KRIMINALISTIČKE
TEME*

SADRŽAJ

Reakcije naučne i stručne javnosti	9
TEMATSKI BLOK I	11
Okrugli sto „Aktuelno stanje, kaznena politika, problemi i prijedlog mjera za unaprijeđenje sigurnosti / bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i Hercegovini“	15
<i>Mujo HASKOVIĆ</i> Značaj psihologije u oblasti sigurnosti saobraćaja Importance of Psychology in Area of Traffic Security	27
<i>Duško MODLY</i> <i>Nebojša BOJANIĆ</i> Postupak policije u slučajevima bijega vozača s mjesta prometnog delikta Police Procedure in Case of Driver's Escape From Traffic Accident Scene	33
TEMATSKI BLOK II	65
<i>Vladimir OBRADOVIĆ</i> Trgovina ženama u svrhu seksualne eksploatacije u BiH Trafficking Women in Bosnia and Herzegovina	67
<i>Alija A. RAMLJAK</i> Pogreške u istrazi i presuđivanju u "krvnim deliktima" (I dio) Homicides – Lack of Investigator and Judgement (Part I)	87
<i>Lada SADIKOVIĆ</i> Bosna i Hercegovina i Savjet Evrope Bosnia and Herzegovina and Council of Europe	125
<i>Sakib SOFTIĆ</i> Dokumenti Ujedinjenih Nacija čiji su sadržaj mjere za eliminisanje međunarodnog terorizma OUN Documents – The Means for Combat International Terrorism	143
<i>Asim ŠAKOVIĆ</i> Uloga banaka i drugih finansijskih institucija u sprečavanju i otkrivanju pranja novca The Role of Banks and Other Financial Institutions in Prevention and Investigation of Money Laundering	163

<i>Heinz VETSCHERA</i> Die neue Qualität des Terrorismus Nova dimenzija terorizma New Dimension of Terrorism	191
<i>Darko DATZER</i> Korupcija - sistemska ili individualna slabost? Corruption - System or Individual Weakness	249
<i>Irma DELJKIĆ</i> Demokratski nadzor obavještajnih službi – parlament, vlada i sudstvo kao institucije za vršenje nadzora Democratic Oversight of Intelligence Services – Parliament, Government and Judiciary as Institutions for Oversight	263
<i>Elmedin MURATBEGOVIĆ</i> Profilaktička djelatnost policije – komparativni pristup Community Policing– Comparative Approach	277
<i>Kemal BRKIĆ</i> Evropska policijska misija u Bosni i Hercegovini Mission of European Police in Bosnia and Herzegovina	299
<i>Halid GANIJA</i> Neke taktičke mjere i radnje službenika policije u sprečavanju zloupotreba droga Some Tactics Measures and Police Procedures in Combating Drug Abuse	313
<i>Irfan NEFIĆ</i> Nasilje u porodici Domestic Violence	323
<i>Sanja PEJČINOVIĆ</i> Dominantne medijske tendencije i izvještavanje o radu policije Dominant Media Tendention and Policing Report	341
<i>Rusmir TANOVIĆ</i> Korupcija i borba protiv korupcije Corruption and Combat Corruption	357
PRIKAZI	377
<i>Beba E. RAŠIDOVIĆ</i> World Criminal Justice Library Network	379
BIBLIOGRAFIJA	385

Beba E. RAŠIDović

**Bibliografija diplomskih radova odbranih na Fakultetu
kriminalističkih nauka u 2004. godini**

2. Dio

387

Reakcije naučne i stručne javnosti

FKN

From: Inštitut za kriminologiju [inst.crim@pf.uni-lj.si]
Sent: 31. ožujak 2005 13:02
To: fkn@fknbih.edu
Subject: Institut za kriminologiju u Ljubljani

Postovani u redakciji Kriminalistickih tema !

Povodom clanka «Prvih deset brojeva casopisa Kriminalistickih tema» bi vam zeljela cestitat za uspesno izdavanje vase strucne revije, koja je jako kvalitetna i je dostigla visok nivo strucnih objava iz oblasti krivicnih nauka. Na Institutu za kriminologiju u Ljubljani primamo vasu reviju i ju i strucno obradjivamo, tako da se clanci iz Kriminalistickih tema indeksiraju i nalaze se u nasoj bazi podataka, zvani CRIM, koja je dostupna preko COBISSa – nacionalnog sistema informacija i baza podataka – sirsoj i strucnoj javnosti. Vasa revija je jedna od rjedkih revija, koje redovito primamo iz podrucja bivse Jugoslavije i nam sa svojim kvalitetnim clancima bogati nas fond informacija.

Zelim vam, da bi i u buduce bili u mogucnosti izdavati vasu reviju i vam zelim puno uspjeha,

Ivanka Sket, dokumentalistka

5.4.2005

Tematski blok I

Prvi dio časopisa „Kriminalističke teme“ posvećen je zaključcima okruglog stola „Aktuelno stanje, kaznena politika, problemi i prijedlog mjera za unaprijeđenje sigurnosti“ koji je u organizaciji Instituta za sigurnosne studije i kriminologiju Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu održan 15. decembra 2004. godine u Sarajevu.

Ramo MASLEŠA¹

**Okrugli sto
„Aktuelno stanje, kaznena politika, problemi i
prijedlog mjera za unaprijeđenje sigurnosti /
bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i
Hercegovini“**

Uvažene kolege i kolegice,

U razvoju svih savremenih društava odvija se niz komplementarnih procesa u različitim oblastima društvene strukture, u kojima uloga saobraćaja na putevima dobij a sve više na relevanciji u reprodukciji društvenih kolektiviteta. Stepenn njegove razvijenosti je indikator i samog razvoja društva, koji doprinosi oblikovanju i ostvarenju egzistencijalnih prava, potreba i interesa, a koji utječu na kvalitet sigurnosnog žiroljenja. Svaki zastoj u njegovom razvoju i modernizaciji nužno se odražava posebno na ekonomsko-socijalne, sigurnosne i druge prilike. Prema tome sigurnost je uslov, potreba i cilj svake društvene zajednice.

Međutim, nema organiziranog društva bez unutrašnjih devijantnih ponašanja u raznim segmentima, pa je razumljivo potrebno pravovremeno i efikasno reagiranje institucionalnih i ostalih zaštitnih mehanizama, kako bi se ostvario potreban nivo zaštite i sigurnosti. Jer, svaki građanin cijeni vrijednost i značaj društva u onoj mjeri u kojoj su mu osigurani osnovni uvjeti za slobodan i civiliziran život. Polazeći od toga, saobraćajna delinkvencija predstavlja interdisciplinarni i multidisciplinarni društveni i sigurnosni problem, koji se danas u uslovima savremenih tehničko-tehnoloških i drugih noviteta, proučava sa sociološkog, kriminalističkog, kriminološkog, pravnog, psihološkog, viktinološkog, medicinskog i drugih pogleda. Na jednoj strani oblast saobraćaja na putevima je predestinirana eminentno za rješavanje egzistentnih životnih pitanja, dok na drugoj strani nedisciplina u saobraćaju predstavlja sigurnosno opterećenje za razvoj svakog, pa i bosanskohercegovačkog društva.

¹ Dr. sci., vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu; Uvodno izlaganje na okruglom stolu

Prema nekim procjenama, odnosno indikatorima, u svijetu se danas događa preko 50. 000. 000 saobraćajnih nezgoda u kojima smrtno strada od 250. 000 do 300. 000 ljudi, dok teže i lakše povrede zadobije preko sedam miliona osoba. Stoga se može naznačiti da ovaj oblik ugroženosti preovlađuje u odnosu na druge neoružane oblike devijacija koje utječu na unutrašnjost sigurnosti države, odnosno društva.

Imajući u vidu njegovu historijsku razvojnu fazu sa diferentnim formama i intenzitetom utjecaja na tok i dinamiku razvoja i utjecaja na sveukupnu sigurnosnu zbilju kao i današnje integracione oblike saradnje, ekonomske, komunikacijske, tehničko-tehnološke vidove modernizacije, migracije stanovništva, demografska kretanja, dostupnost motornih vozila ne samo socijalno-situiranim skupinama, rast broja vozača i vozila sa veoma naglašenim tempom njihove tehnološke usavršenosti, rast broja auto-škola, stanica za tehnički pregled motornih vozila, osiguravajućih društava, neadekvatna saobraćajna infrastruktura vrsti i intenzitetu saobraćaja itd., problem sigurnosti saobraćaja na putevima ne možemo sagledavati parcijalno. Naprotiv, neophodno je cjelovito i sistemsko analiziranje svih uzroka i okolnosti, te ostalih faktora koji na direktan ili indirektan način pogoduju u vršenju saobraćajnih delikata. Sve to ukazuje da će ova oblast i u narednom periodu države i njihove podsisteme zaštite staviti u još složenije izazove i iskušenja. Dakle, primjetna je diskrepanca između željenih očekivanja i stvarnih mogućnosti, na potrebnoj kontroli i nadzoru.

U tom kontekstu nameće se ključna odrednica, a to je kako i na koji način na temelju sadržajnih etiološko-fenomenoloških i ostalih relevantnih analiza saobraćajnih delikata, institucionalno, organizaciono i stručno - profesionalno educirati sve sigurnosne i ostale zaštitne mehanizme u društvu, koji će sa svojim naučnim, stručno-operativnim, iskustvenim, taktičko-tehnološkim, sistemskim i drugim potrebnim performansama biti u funkciji generalne prevencije tog oblika devijantnog ponašanja. S tim u vezi, apostrofirao bi nekoliko pitanja i dilema:

da li su policijske strukture u dosadašnjem toku procesa restrukturiranja i organizaciono-fukcionalnog prilagođavanja demokratskim okolnostima, dovoljno shvatile logiku promijena, posebno onaj dio koji se odnosi na policijsko-saobraćajni menadžment, i njegovu ulogu i odgovornost, u koncepiranju i implementaciji novih odnosa prema javnosti, odnosno lokalnim zajednicama, koji će se zasnivati na relevantnim sigurnosnim procjenama koji trebaju u ovom vremenu da poprimate institucionalni karakter; da li se osim statističkih podataka koji se putem ureda za odnose za javnošću, prezentiraju sredstvima masovnih komunikacija radi upoznavanja građanstva i neodrživih ad hoc akcija "mjesec dana prevencije saobraćaja" razmišlja o oblikovanju i provođenju novih odnosa između policije i medija, koji se trebaju odvijati na planskim, interakcijskim i proaktivnim kontaktima u cilju sadržajnog upoznavanja i obrazovanja, te uz pomoć lokalnih

kolektiviteta se aktivnije uključivati u rješavanje sigurnosnih pitanja iz ove oblasti; koliko je policij sko-saobraćajni menadžment osposobljen da na obrazovnoj i operativno-stručnoj, ravni kod operativnog sastava obezbjeđuje savjesno, zakonito, korektno i profesionalno-etičko postupanje, kao i identifikaciju problema i kroz implementaciju preventivnih programa u otklanjanju uzroka saobraćajnih delikata prednost daju onim metodama koje rješenje problema nalaze bez promijene mjera represivnog karaktera:

Da li je policijsko-saobraćajni menadžment korištenjem savremenih metoda i tehnika ovladao i usavršio savremene rukovodne principe, odnosno metodologiju rukovođenja, što bi svakako trebalo rezultirati efikasnijem operativno-taktičkom i preventivnom usmjeravanju policijskih struktura. Dakle, sveukupne aktivnosti trebaju se zasnivati na uvođenju da je njihova osnovna briga zaštita ljudi i imovine, s obzirom da svako neznanje, nedostatak deontološke, dimenzije i si., ostavlja jedan od najdubljih tragova u policijskoj službi.

Da li se dovoljno pažnje poklanja postojećoj i neadekvatnoj saobraćajnoj infrastrukturi, primjerena vrsti i intenzitetu saobraćaja u BiH, u smislu odgovarajućeg nadzora i kontrole i usklađenosti svih elemenata putne mreže sa tehnološko-zakonskim propisima, blagovremeno evidentiranje i pravovremeno otklanjanje nedostataka koji će doprinijeti sigurnijem odvijanju saobraćaja;

Koliko su postojeće značajne razlike u zakonima iz ove oblasti i njihova brojnost odnosno zapriječene kazne za prekršaje i krivična djela, adekvatne izraženim sigurnosnim problemima u saobraćaju na putevima u BiH;

Da li je provedena transformacija pravosuđa kao i najavljeno ukidanje sudova za prekršaje i njihovo novo organizaciono ustrojstvo, biti u funkciji uspješnijeg i efikasnijeg procesuiranja prekršaja i krivičnih djela protiv sigurnosti saobraćaja na putevima;

Kakva je saradnja između policije i pravosudnih struktura i na kojem se području međusobne oficijelne komunikacije u radu manifestuju propusti i drugi problemi, a koji utječu na međusobnu efikasnost u radu;

U kojoj mjeri se ostvaruje saradnja između policije, stanica za tehnički pregled motornih vozila, a posebno sa osiguravajućim društvima, s obzirom na prisutne rafinirane oblike kriminaliteta krađom vozila iz inostranstva, i njihovo registrovanje i osiguranje na falsifikovanu dokumentaciju, zatim fingiranje saobraćajnih nezgoda i isplata velikih iznosa po osnovu kasko osiguranja. U tom kontekstu se pojavljuju specijalizirane grupe kriminalnih lica, koje korištenjem praznina u normativnom dijelu, nanose velike štete društvenoj zajednici;

Pored sve veće uloge tehničko-tehnoloških dostignuća u prevenciji ugrožavajućih pojava u saobraćaju, ipak još uvijek najvažniju ulogu ima čovjek, odnosno sigurnosna kultura kao dijela društvene kulture, kroz poznavanje i poštivanje saobraćajnih propisa, izbjegavanje negativnih obrazaca ponašanja, tolerancije i pružanje pomoći, itd. .

Znači, radi se o sigurnosno-kulturalnom faktoru koji i te kako utječe na sveukupnu sigurnosnu stabilnost svakog društva. U tom kontekstu se postavlja pitanje koliko su i u kojoj mjeri svi oficijelni organi i druge nevladine institucije uključene u program pripreme za obrazovanje za saobraćaj, s obzirom da je to jedan od fundamentalnih polaznih socijalnih pretpostavki u smislu razvijanja osjećaja odgovornosti kao učesnika u saobraćaju. Tim više, što uslove saobraćaja u savremenim uslovima u kvalitativnom smislu možemo usavršavati, ali se ne mogu preko određene granice usavršavati psihofizičke mogućnosti vozača.

O svim drugim relevantnim aspektima ove problematike kao što je ispuštanje ekološkog segmenta, razne zloupotrebe tehničke neispravnosti vozila, građanskoj odgovornosti, potrebi uvođenja centralnog registra vozila i vozača sa ostvarenom zaštićenom komunikacijom sa CIPS-om, osiguravajućim društvima, stanicama za tehnički pregled vozila i ostalim subjektima, kritičkoj analizi izdavanja stalnih ili povremenih vozačkih dozvola, prekršajna i kaznena politika, te odgovornost pojedinih organa u ovim okolnostima itd., govorit će kolegice i kolege danas prisutni iz pomenutih struktura.

Uvjeren sam da će ovaj okrugli sto dati potreban obol u kritičkom sagledavanju svih naučno-stručnih, normativnih, operativnih i drugih relevantnih pogleda na ovaj gorući sigurnosni problem, i da će zaključci i preporuke doprinijeti sistemskom pristupu u normativnom uređenju ove oblasti na novou BiH i konačno napustiti usko činovnička praksa da se izrada relevantnih propisa kao što je oblast sigurnosti saobraćaja na putevima donosi bez uvažavanja nauke, normative i operative.

Ševal KOVAČEVIĆ¹

**Okrugli sto
„Aktuelno stanje, kaznena politika, problemi i
prijedlog mjera za unaprijeđenje sigurnosti /
bezbjednosti saobraćaja na putevima u Bosni i
Hercegovini“**

I Uvod .

U ovom dijelu kao preambuli potrebno je ukratko naznačiti osnovni razlog donošenja ovog Zakona, koje novine on donosi u pogledu temeljnog zakonskog teksta, zatim pravila odvijanja- poretka cestovnog saobraćaja; pratećih zakonskih propisa u oblasti Zakona o unutrašnjem cestovnom prometu; propisa o Centralnom saobraćajnom registru vozača i motornih vozila, kao i drugih pod zakonskih akata kao što su pravilnici o dimenzijama i ukupnim težinama vozila, registraciji vozila, vozačkoj dozvoli i drugih uredbi iz ove oblasti.

II Dosadašnji zakonski propisi koji su regulisali pitanje sigurnosti i posredni utjecaj i na Zakon o prijevozu u unutarnjem cestovnom prometu- saobraćaju.

U ovom dijelu potrebno je ukratko dati osvrt na dosadašnje normativno uređenje iz oblasti propisa sigurnosti saobraćaja na ovom području, njegove dobre strane kao i nedostatke a prvenstveno u pogledu zanemarene ekološke (*upotreba vozila bez katalizatora i druge vidovi ugrožavanja okoliša*) komponente. Svakako što je bitno pored ostalog istaći a to je nedostatak kvalitetne statistike praćenja sigurnosti saobraćaja i neodgovarajuće ostvaren nadzor nad vozačima i vozilima i njihovim dopuštenjima da učestvuju u javnom saobraćaju. To se posebno odrazilo na kvalitativno zaključivanje o mjerama koje je trebalo poduzimati kako nad

¹ Dipl. ing., stalni sudski vještak za oblast vještačenja saobraćaja.

povratnicima koji su ugrožavali sigurnost a među njima drastični slučajevi činjenja krivičnih djela ugrožavanja javnog saobraćaja , povratnici u činjenju prekršaja u oblasti cestovnog saobraćaja.

Također, u cilju lakšeg prometovanja i nabavke novih vozila kroz kreditne linije te iz drugih razloga ostvarivanja nadzora nad vlasništvom motornih vozila u kupo-prodajnom smislu i drugim značenjima, neizostavno insistirati na uvođenju vlasničke knjižice motornih vozila (*Fahrzeugbrief*) te odvojiti vlasništvo nad vozilom od dopuštenja učešća u saobraćaju , odnosno odvojiti vlasništvo od saobraćajne dozvole

Osim toga, od posebne važnosti je u ovom dijelu istaći i sadržaj novih propisa koji bi suzbijali zloupotrebe vozila koja se uvoze i u saobraćaju upotrebljavaju na punomoć, potom, vozilima koja se kao otpad uvoze u BiH, ponovno sastavljaju na registriranim otvorenim otpadima vozila u BiH, zatim bez dovoljnog nadzora (*posebno potrebne reatestacije*) uz retroaktivne carinske dokumente stavljaju kao nova i po vlasničkoj knjižica mlada vozila.

Tako da ova vozila postaju predmet zloupotreba poturanja kod krađa namjernih oštećenja kroz fingirane nezgode kada je za ove preko pasivno osiguravajućih društava potrebno izdvajati visoke novce za naknadu štete po obaveznoj i kasko- odgovornosti , a koje štete u stvari i nije bilo. Time se očito nedostatkom propisa i nadzora podstiče kriminalitet u ovoj oblasti a država prije svega gubi ogromne novce .

Također, nedostatak propisa o homologaciji vozila, uzrokuju i zloupotrebe tehničke (ne) ispravnosti vozila i drugo, što svakako utiče na nezaštićene žrtve i zdravlje ljudi u cestovnom saobraćaju, za koje država plaća visoku cijenu . Na kraju, u ovom poglavlju potrebno je dotaći i same odgovornosti vlasnika nosioca prava korištenja i vozača za štete pričinjene u javnom cestovnom saobraćaju.

Da ne bude kao do sada da se u Zakonu o osnovama bezbjednosti saobraćaja da se propisuju potrebna ponašanja učesnika (a protupravno djelovanje je krivično djelo i li prekršaj , ovisi od posljedice društvene opasnosti pa se po inerciji na osnovu KZ i Zakona o prekršajima sankcioniralo pred sudovima i na licu mjesta mandatnim kaznama) a da niti jedne jedine riječi ne stoji o široj-, dakle građanskoj odgovornosti za štete pričinjene trećim licima.

Zato je potrebno da se iz ZOO (Zakona o obligacionim odnosima (*posebno još uvijek važećeg ZOO uvrsti član 185. i drugih par članova koji regulišu odgovornost*) u ovaj zakon prenese tekst kao blanketne norme koje će zaštititi građanska prava trećih lica, dakle žrtava saobraćaja. O ovome biti će govora u primjedbama i kasnije.

Također potrebno istaći da će se u pogledu uvjeta kojima trebaju odgovarati putevi- ceste ova materija regulirati posebnim Zakonom o cestama- putevima i cestovnoj infrastrukturi na novu BiH , tako da u ovom Zakonu kao i korporacijama u oblasti cestovne infrastrukture i koje bi se formirale na nivou države BiH i koje bi imale propisane obaveze i ovlaštenja ne bi trebalo tretirati odredbe o tim uvjetima u ovom Zakonu o sigurnosti saobraćaja.

Također kod ispisivanja finalnog zakonskog teksta, potrebno je izvršiti ispravke, tako da tamo gdje stoji na primjer preduzeća, potrebno je da stoji Privredna društva i drugi nazivi koji bi bili u skladu sa postojećom legislativom.

Osvrti

i prikazi

Prijedlozi učesnika Okruglog stola odnosili su se u najvećoj mjeri na: terminološke izmjene (npr. određivanje pojmova i njihovo usklađivanje sa evropskim rješenjima); pravila odvijanja samog prometa (posebice na brzinu kretanja motornih vozila na cestama, obaveze vozača prema pješacima, prometni znakovi, uslovi za upravljanje vozila, pravila ponašanja vozača); osposobljavanje kandidata za vozače motornih vozila i polaganje vozačkog ispita; propisi o registraciji vozila; tehnički pregled motornih i priključnih vozila; posebne mjere o sigurnosti; kaznene odredbe; ovlaštenja za donošenje propisa za izvršenje ovog zakona.

Mujo HASKOVIĆ¹

Značaj psihologije u oblasti sigurnosti saobraćaja

Importance of Psychology in Area of Traffic Security

Sažetak

Sva dosadašnja istraživanja vezana za saobraćajne nesreće ukazuju na to, da je čovjek najvažniji faktor kod nastajanja nesreće. Postoje tri činioca saobraćajnih nesreća: čovjek, cesta i automobil. Dosadašnja istraživanja ukazuju na to, da su krivci za nesreće:

- u 95 % subjektivni faktori čovjeka;
- u 20 % do 30 % cesta u korelaciji sa neprilagođenom vožnjom pojedinca u odnosu na kvalitet ceste;
- automobil u korelaciji sa vozačem koji ga koristi.

Zadatak psihologije, a vezano za područje sigurnosti saobraćaja je da istražuje psihološke profile učesnika u saobraćaju, utvrđuje razloge različite adaptacije pojedinaca na uvjete pod kojima se odvija saobraćaj, sa ciljem detekcije različitih problema koji bi se umanjili ili potpuno uklonili u jednoj sinhroniziranoj akciji svih učesnika u saobraćaju.

Ključne riječi: psihologija, saobraćaj, saobraćajne nesreće, preventiva, sigurnost.

Saobraćajne nesreće izazvane različitim prijevoznim sredstvima (motori, automobili, traktori, autobusi, teretni automobili itd.), radi svoje učestalosti postaju globalni problem u svijetu. Podaci Svjetske zdravstvene organizacije govore, da u svijetu u saobraćajnim nesrećama godišnje pogine oko 750. 000 ljudi, a oko 15 miliona ih bude

¹ Dr. sci., vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

teže i lakše povrijeđenih. Radi tako velikog broja žrtava, saobraćajne nesreće dostižu skoro epidemijske razmjere uzroka smrti i težih i lakših povreda ljudi u svijetu.

I dok se u zapadnoevropskim zemljama smanjuje broj saobraćajnih nesreća, u zemljama u tranziciji, zemljama Istočne Evrope se taj broj povećava.

Gubitak ljudi, kao i liječenje povrijeđenih nanosi ogromne štete tim zemljama, što negativno djeluje na njihov ukupni standard. Štete isplaćene kroz različite oblike osiguranja ljudi i automobila, liječenje povrijeđenih, gubitak radne efikasnosti povrijeđenih, danas se mjere milionima dolara.

Toga nije pošteđena ni Bosna i Hercegovina. Kao država u tranziciji sa neizgrađenom, zastarjelom i devastiranim putnom infrastrukturom, sa stanovništvom čija je saobraćajna kultura na niskom nivou, sa voznim parkom gdje je prosječna starost automobila više od 10 godina, svaki dan se povećava broj saobraćajnih nesreća u kojima strada veliki broj ljudi. Tome doprinose i slijedeći razlozi:

- Zastarjela zakonska regulativa;
- Neefikasno sudstvo;
- Loša opremljenost i obučenost policije kao kontrolnog organa;
- Loš kvalitet rada škola za obuku vozača;
- Tehnička neispravnost vozila koja je u velikoj korelaciji sa starošću automobila (ne treba zaboraviti, da su poslijeratni zakonski propisi omogućili građanima, da uvezu automobile koji se u zapadnoevropskim državama iz kojih su uvezeni bacani na otpad);
- Alkoholizirani i drogirani vozači (danas ljudi, posebno mladi mnogo piju, a sve veći broj njih konzumira različite vrste droga, za šta opet postoje različiti razlozi) itd.

Postoje tri činioca saobraćajnih nesreća: čovjek, cesta i automobil. Dosadašnja istraživanja ukazuju na to, da su krivci za nesreće:

- u 95 % subjektivni faktori čovjeka;
- u 20 % do 30 % cesta u korelaciji sa neprilagođenom vožnjom pojedinca u odnosu na kvalitet ceste;
- automobil u korelaciji sa vozačem koji ga koristi.

Ovome treba još dodati socijalnu sredinu u kojoj čovjek raste i razvija se, sa svojom specifičnom zakonskom regulativom u oblasti saobraćaja.

Prema (Žlender, 1994.), ponašanje čovjeka u saobraćaju determinišu:

- čulne sposobnosti (sve što je vezano za funkcionalnost i eventualno patologiju čulnih organa za vid, sluh, miris, ukus i dodir);
- tjelesne sposobnosti (tjelesna razvijenost i kondicija);
- sposobnost mišljenja pri rješavanju složenih situacija u saobraćaju (pravilo desne strane, složene raskrsnice bez regulacije saobraćaja putem semafora, adekvatna procjena brzine automobila kao i poštivanje drugih učesnika u saobraćaju, pješaka, biciklista itd.).

Percepcija, motivacija, emocionalno stanje, sposobnost učenja, pamćenja, tolerancija na frustracije, su još neke od psiholoških determinanti saobraćajnih nesreća.

Sva dosadašnja istraživanja vezana za saobraćajne nesreće ukazuju na to, da je čovjek najvažniji faktor kod nastajanja nesreće.

Zadatak psihologije, a vezano za područje sigurnosti saobraćaja je da istražuje psihološke profile učesnika u saobraćaju, utvrđuje razloge različite adaptacije pojedinaca na uvjete pod kojima se odvija saobraćaj, sa ciljem detekcije različitih problema koji bi se umanjili ili potpuno uklonili u jednoj sinhroniziranoj akciji svih učesnika u saobraćaju.

Dosadašnje iskustvo nam govori, da se ne možemo pohvaliti time koliko smo učinili po tom pitanju u psihološkom smislu. Naime, svi znamo kako se lahko, bez velikih provjera psihičkih sposobnosti dobije ljekarsko uvjerenje za vožnju motornih vozila. Da ne govorimo o periodičnoj provjeri tih sposobnosti, provjeri nakon proživljenih saobraćajnih nesreća, bolesti, teških traumatskih događaja itd. A sve su to rizici sa kojima se susreću pojedinci, koji opet indirektno ugrožavaju ostale učesnike u saobraćaju.

Istraživanjem saznavnih i reakcijskih sposobnosti vozača, psihologija je došla do značajnih informacija koje se u svijetu primjenjuju u funkciji prevencije saobraćajnih nesreća. Da bi iole bio uspješan, svaki vozač mora imati prilično razvijene kognitivne i reakcijske sposobnosti. Statistike

govore, da je brzina jedan od načešćih uzroka saobraćajnih nesreća. Čovječiji organizam ima ograničene i određene kapacitete, biološke i psihološke. Mada većina autocesta ne pruža mogućnosti za vožnju automobila velikim brzinama, autoindustrija proizvodi svake godine brže automobile, čemu se moraju privikavati čula čovjeka. Uz sposobnost čula da se prilagođava sve većim brzinama, za sigurnu vožnju su neophodne i ostale sposobnosti, učenja, pamćenja, mišljenja, kao i dobre koncentracije i pažnje, kako na ponašanje automobila, tako i na objekte na cesti i oko ceste.

U suštini se radi o reakciji vozača na spoljnje i unutrašnje ekscitacije na njegov organizam. Sama reakcija se javlja nakon prispjelih informacija u mozak vozača, gdje se iste prerađuju u određenim centrima, iz kojih se zatim odašilju naredbe za suvisle reakcije. No sama motorička reakcija zavisi od više faktora. Dobro uvježban vozač skoro automatski reaguje i sigurno upravlja autom. No, neki nepromišljeni potezi (uživanje alkohola, sredstava za umirenje, različitih narkotika), emocionalni šokovi, umanjuju čovjekove sposobnosti, što najčešće rezultira lakšim i težim saobraćajnim nesrećama.

Mada su dosadašnja istraživanja pokazala nizak korelacioni odnos između inteligencije i saobraćajnih nesreća, ipak, osobe sa smanjenom inteligencijom nisu sposobne sigurno upravljati vozilom. Mentalna insuficijencija onemogućava pojedinca da adekvatno reaguje u današnjim složenim uvjetima odvijanja saobraćaja.

Problemi u percepciji, pamćenju i posebno mišljenju, kada treba donositi brze odluke u različitim saobraćajnim situacijama, nisu preporuka za dobivanje ljekarskog uvjerenja za upravljanje motornim vozilima. Kako ni visoka intelaktualna sposobnost ne korelira visoko sa sigurnošću pri upravljanju motornim vozilima, nameće se zaključak, da je za upravljanje potrebna prosječna inteligencija, što svakako nije garancija da te osobe neće praviti saobraćajne prekršaje. To naprosto zavisi od više drugih korelirajućih faktora.

Za primjenu psihologije u okviru sigurnosti saobraćaja treba naglasiti potrebu za istraživanjem mehaničkih i prostornih sposobnosti, jer su ove sposobnosti u tiješnjoj vezi nego inteligencija, kao opća sposobnost pojedinca.

Postoji mnogo istraživanja koja ukazuju na vezu specifičnih osobina ličnosti i saobraćajnih nesreća. Osobine, kao što su ekstravertiranost, introvertiranost, emocionalna stabilnost, tolerancija na frustracije, agresivnost, neodgovornost, psihopatske tendencije, socijalna neprilagođenost, nezadovoljstvo, egoizam itd., su neke od osobina usko vezanih za pojavu saobraćajnih nesreća.

Sa psihološkog aspekta, kažnjavanje učinilaca saobraćajnih prekršaja ne djeluje kod onih pojedinaca koji te prekršaje čine slučajno. Zaustavljanje na cesti, naplaćivanje mandatnih kazni, je često frustrirajuća situacija za vozače, koja je ne rijetko razlogom burnih reakcija sa nepromišljenim reakcijama koje dovode do težih saobraćajnih nesreća. Vrlo je bitno educirati pripadnike saobraćajne policije, da prepoznaju trenutno emocionalno stanje vozača pri kontroli, jer je često efikasnije po sve učesnike u saobraćaju, samo upozoriti učinioce nekih lakših saobraćajnih prekršaja. Iskustva iz drugih država govore, da se nakon ovakvih akcija policije smanjio broj saobraćajnih nesreća.

Istina je, da samo sposobni savladaju umijeće vožnje automobila. Ovdje pak moramo postaviti pitanje pedagoško-psihološke obrazovanosti instruktora koji u školama obučavaju buduće vozače. Nisu li instruktori osobe sa kojima se prvo susreće budući vozač. Osobe, koje uvode kandidate na ubuci za vožnju u svu složenost upravljanja automobilom. Nerijetko se taj odnos pretvara u lakrdiju, sa dalekosežnim, negativnim pojavama. Valjana obuka instruktora i upoznavanje sa elementarnim zakonima psihologije, humanizirala bi ove odnose i obezbijedila validnije ulazne informacije o složenosti mehanizma upravljanja vozilom za buduće vozače.

Očito je, da postoji ogroman prostor za različita psihološka istraživanja u oblasti saobraćaja, kao i za primjenu dobijenih rezultata u povećanju sigurnosti građana u njihovoj svakodnevici. Trebalo bi dakle, problemu saobraćaja prići interdisciplinarno, u okviru čega će biti mnogo mjesta za psihologiju.

Duško MODLY¹
Nebojša BOJANIĆ²

Postupak policije u slučajevima bijega vozača s mjestu prometnog delikta

Police Procedure in Case of Driver's Escape From Traffic Accident Scene

Sažetak

Bijeg vozača (s motornim vozilom ili samo vozača) s mjesta prometnog delikta je svojevrsni oblik nediscipline vozača u prometu na cestama i evidentno kršenje odredaba Zakona o sigurnosti prometa na cestama. U određenim slučajevima može se raditi i o krivičnom djelu npr. član 337. KZ FBiH «Neukazivanje pomoći osobi ozlijeđenoj u prometnoj nezgodi». S metodologijskog stanovišta rad na razjašnjavanju slučajeva bijega vozača (s motornim vozilom ili bez motornog vozila) u slučajevima prometnih delikata, je stručno gledano vrlo zahtjevna djelatnost policije na području sigurnosti cestovnog prometa. Greške u postupanju su često dalekosežne i nerijetko nepopravljive. Metodika razjašnjavanja prometnih delikata kod kojih je došlo do bijega vozača s motornim vozilom treba imati za svoju osnovu uvidaj. Pri razjašnjavanju svakog prometnog delikta nastaje čitav kompleks vrlo raznovrsnih spoznajnih problema, jer njegovu obradu treba izoršiti multidisciplinarno s prometno-tehničkog, prometno-medicinskog, sudsko-medicinskog, kriminalističko-traseološkog, prometno-psihološkog, sudsko-psihološkog, pravnog i sličnih aspekata.

Ključne riječi: vozač, motorno vozilo, prometni delikt, potraga (potjera), bijeg, blokada, zasjeda, uviđaj, vještačenje.

¹ Dr. sc. Duško Modly, redovni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

² Mr. sc. Nebojša Bojanić, viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

1. Uvod

Bijeg vozača s motornim vozilom ili samo vozača s mjesta prometnog delikta obično se događa kada je vozač uzrokovao određeni prometni delikt i upravo zbog toga bježi, jer zna da je krivično odgovoran. Brojni vozači bježe u panici i iracionalno razmišljaju. U toku bijega, opsjednuti brigom da što prije napuste mjesto prometnog delikta često krše prometne propise i time ugrožavaju sigurnost prometa na cestama, nerijetko izazivanjem novih prometnih delikata. U prometnoj kriminalistici poznat je i pojam «napuštanje» mjesta prometnog delikta. To su slučajevi kada vozač ne zna da je uzrokovao prometni delikt. To treba razjasniti primarno objektivnim nalazom u vidu tragova i predmeta u vezi s prometnim deliktom. Ima slučajeva kada oba vozača sudionika u prometnom deliktu bježe s mjesta prometnog delikta ili vozač sa svojim suputnicima.

Pronalaženje vozača i motornog vozila i uspješno razjašnjavanje prometnog delikta traži na strani policije stručan i interdisciplinarn pristup, brzo i pravilno odlučivanje i postupanje, profesionalnu organiziranost, sistematičnost u postupanju, planiranje, adekvatno korištenje tehničke opreme, angažiranje većeg broja snaga (primarno u uniformi) i korištenje različitih izvora obavijesti (materijalnih i personalnih). Policajci koji rade na ovim slučajevima uz ostalo moraju dobro poznavati i adekvatno primjenjivati pravila prometne kriminalistike i suvremene organizacije hitnih policijskih mjera, osobito blokada i zasjeda. Svaki bijeg zahtijeva drugačiji, strogo individualan pristup, prilagođen konkretnim okolnostima slučaja. Svaki slučaj, s druge strane, zahtijeva upotrebu posebnih tehnika i strategija. Nije potrebno naglašavati da je uvijek riječ o nužnosti hitnog postupanja, bez obzira kada se za bijeg doznalo.

U ovom radu pod motornim vozilom podrazumijevamo svako vozilo koje se pokreće snagom vlastitog motora, osim vozila koja se kreću po tračnicama. U osnovi to su: traktor, moped, motocikl, četverocikl, osobni automobil, autobus, trolejbus, teretni automobil, tegljač, kombinirani automobil, skup vozila-motorno vozilo i priključna vozila koja u prometu na cestama sudjeluju kao cjelina. Pod vozačem podrazumijevamo osobu koja na cesti upravlja vozilom.

2. Psihologija bijega vozača

Na odluku o bijegu na strani vozača utječu brojni čimbenici. Obično je riječ o uzajamnom djelovanju situacijskih uvjeta, stalnim osobnim čimbenicima i osobnim čimbenicima prolazne prirode. Od situacijskih uvjeta na donošenje odluke o bijegu najveću ulogu imaju: mjesto prometnog delikta, doba dana, težina i vrsta prometnog delikta (osobito sa stanovišta posljedica), šanse za bijeg i onemogućavanje identifikacije. U ove uvjete spada i vožnja u alkoholiziranom stanju ili pod djelovanjem psihoaktivnih tvari, te slučajevi vožnje ukradenim motornim vozilom, osobito ako je ono korišteno za izvršenja krivičnog djela. U osobne prolazne (varijabilne) čimbenike spadaju npr. moment iznenađenja, odgovornosti i slično.

U slučaju prometnih delikata vozači su u pravilu iznenađeni (osim u slučajevima kada je vozilo namjerno i planirano korišteno za usmrćenje ili ozljeđivanje) i imaju premalo vremena za racionalno razmišljanje. Dolazi do neusklađenosti misaonih i radnih aktivnosti, nerijetko uz prisutnost panike i obezglavljenosti, tako da razum i iskustvo nisu na raspolaganju vozaču, što u pravilu rezultira donošenjem odluke o bijegu. Zbog osjećaja odgovornosti dolazi do emocionalno-nagonskih reakcija. Bijegu su osobito skloni vozači koji su neodgovorni, asocijalni, egoisti, razmaženi, osobe koje voze bez vozačkog ispita i slično. Riječ je o tzv. stalnim osobnim čimbenicima. Uočeno je u praksi, da na donošenje odluke o bijegu ulogu igra i broj do tada neotkrivenih slučajeva bjegova s mjesta prometnog delikta (tamna brojka). Kod nekih vozača nakon prometnog delikta može doći do retroaktivne amnezije. Ukoliko je motorno vozilo u ispravnom stanju vozači u pravilu bježe s njim, jer su svjesni da je motorno vozilo izvor brojnih identifikacijskih podataka materijalne prirode. Koji puta vozač nije u stanju upravljati motornim vozilom nakon prometnog delikta pa ostavlja motorno vozilo na licu mjesta ili vozilo nije u voznom stanju. Ima slučajeva da suputnici preuzimaju ulogu vozača i bježe s vozačem.

2. 1. Uobičajene reakcije vozača

U pravilu svi vozači naglo napuštaju (nerijetko u panici) mjesto prometnog delikta, ovisno o tehničkom stanju motornog vozila. Bijeg, barem u prvim fazama prati povećanje brzine i rizična vožnja. Noću

vozači obično gase svjetla. Slijede brza i prebrza vožnja, nagla usporavanja (kočenja) i mijenjanja smjera vožnje, okretanje na cesti (i preko pune linije), nagla skretanja i neuobičajena u normalnoj vožnji, nagla zaustavljanja i kretanja unatrag, u sporedne ulice vožnja zabranjenim smjerom i slično. Riječ je o specifičnim indikatorima koji ukazuju na bijeg s mjesta prometnog delikta i koje moraju dobro poznavati policijski službenici kako bi mogli u obavljanju redovnih poslova uočiti takvu vožnju i pravovremeno reagirati, a kasnije pravilno prikupljati obavijesti u vezi s bijegom vozača s motornim vozilom. Navedene reakcije vozača mogu trajati duže ili kraće vrijeme, dok se on ne «pribere» i počne kontrolirati svoje ponašanje. Zbog toga vrijeme reakcije policije mora biti što bliže vremenu prometnog delikta. Nažalost saznanja za prometni delikt koji puta se dobivaju sa znatnim zakašnjenjem. To ne smije biti razlog za neprofesionalno reagiranje. Osim navedenih indikatora vezanih uz način vožnje postoje i drugi brojni materijalni indikatori kao što su oštećenja na motornom vozilu, tragovi na vozilu ostali od kolizije s drugim motornim vozilom ili uslijed naleta na fiksnu prepreku, pješaka, neku životinju i sl. Najuočljiviji su slučajevi razbijenih vjetrobrana ili otpalih veći dijelova vozila (odbojnici, blatobrani, vanjski retrovizori i slično). U indikatore spadaju i ozljede vozača i/ili suputnika.

3. Načini saznanja za bijeg vozača

Polazna obavijest može biti oblikovana kao službena dojava građana (svjedoci očevici, sudionici (riječ je o samoprijavi sudionika), oštećeni, treće osobe) i pravnih osoba, vlastita djelatnost policije (neposredno opažanje policije), slučajno otkriće i slično. Koji puta može se raditi o anonimnim i pseudonimnim prijavama, obično telefonskim putem (danas sve više preko mobilnih telefona), i iznimno o dojavi povjerljive osobe u slučajevima kada je prometni delikt dio obračuna pripadnika organiziranog kriminala. U slučajevima da su prometnice pod video nadzorom ili drugim oblikom tehničkog nadzora saznanja se dobivaju putem tehničkih sredstava. Polazna saznanja mogu biti različitog sadržaja i vrijednosti (u operativnom smislu). Da bi se pristupilo traganju za odbjegli vozačem (i motornim vozilom) polazna saznanja moraju nedvojbeno ukazivati ili iz njih mora proizlaziti postojanje prometnog delikta koji je od operativnog interesa za policiju. Riječ je o vjerojatnosti, kao mjeri mogućnosti, određenog stupnja. Polazna saznanja o bijegu vozača i motornog vozila mogu se temeljiti na

obavijestima koje uključuju konkretne okolnosti ili se radi samo o obavijesti da je došlo do bijega. Kvaliteta i sadržaj obavijesti određuju modalitete pristupa traganju s preliminarno organizacijskog aspekta (stupanj hitnosti postupanja, koji je često apsolutan) i supstancijalnog (koga angažirati za izlazak na lice mjesta, ima li okolnosti koje zahtijevaju poseban pristup, osobito s kriminalističko tehničkog stanovišta). Polazna saznanja o kojima je riječ su organizacijsko-tehnička komponenta. Riječ je o paraprocesnoj djelatnosti u koju spada npr. stvaranje verzija o prometnom deliktu. Kada se policija uvjeri u istinitost dojave pristupa se hitnom provođenju uviđaja, koji ulazi u procesni korpus.

4. Traganje za odbjeglih vozačem i motornim vozilom

Djelatnost traganja za odbjeglih vozačem (i motornim vozilom) mora biti ciljana i svrhovita. Uspjeh u pronalaženju vozača i motornog vozila ovisi od brzine i nivoa reagiranja (pravovremeno poduzimanje potrebnih mjera i radnji). Cilj je pronalaženje vozača i motornog vozila. Taj cilj se postiže etapno, postupno, na temelju preliminarne kriminalističke diferencijalne dijagnoze (preliminarne teorije o prometnom deliktu), koja se mora temeljiti na prethodnoj ocjeni osnovanosti dokaznih informacija (indicije), i dokaza iz materijalnih i personalnih izvora informacija. Bijeg vozača i motornog vozila je kompleksan informacijski sistem, primarno materijalne prirode. Temeljna pitanja iz područja prometne kriminalistike projicirana na bijeg vozača i motornog vozila u osnovi mogu se svrstati u tri grupe: 1. objektivnu, 2. objektivno-subjektivnu i 3. subjektivnu.

Na uspješnost mjera traganja znatno utječe brzina reagiranja policije (pravovremenost) i pravilnost poduzetih mjera i radnji. Treba hitno prikupiti što više relevantnih obavijesti o bijegu vozača s motornim vozilom. Na strani policije traži se dobro poznavanje terena (područja), osobito prometnica. Važna je i pravovremenost i adekvatna suradnja sa susjednim policijskim organima. Od hitnog mobiliziranja vlastitih snaga i snaga susjednih policijskih organa, nerijetko zavisi uspjeh traganja. Oklijevanje, nespretnost i nebudnost znače neuspjeh. Ovlašteni policijski službenici dužni su tragati za relevantnim informacijama o bijegu iz svih dostupnih izvora informacija materijalne i personalne prirode. Poznato je da se na mjestu prometnog delikta (ako je riječ o naseljenim mjestima) nerijetko priča o

tom deliktu, pa to treba iskoristiti. Prilikom pregleda užeg i šireg mjesta prometnog delikta treba pregledati i mjesta za otpad, odlagališta smeća (kontejneri) i pretpostavljeni put bijega. Građani znaju otpale dijelove s odbjeglog vozila koje su našli na prometnici ili u njezinoj blizini baciti u smeće ili kraj prometnice, ne znajući za prometni delikt.

Da bi se izbjegli propusti u traganju i olakšalo prikupljanje podataka o prometnom deliktu, preporuča se za ovlaštene policijske službenike, primarno one u uniformi, izraditi podsjetnik, a za razgovore s građanima svojevrsni upitnik. Svi prikupljeni podaci moraju se slijevati na rukovodno mjesto (štab) gdje ih se sređuje, indeksira i analizira, te povezuje s drugim do tada raspoloživim podacima.

U slučaju sumnje da će odbjegli vozač pokušati pobjeći s motornim vozilom u inozemstvo, treba hitno obavijestiti granične prijelaze i upoznati ih s raspoloživim podacima o motornom vozilu, osobito vanjskim karakteristikama, oštećenjima (utvrđenim ili pretpostavljenim), izgledu vozača i svim drugim podacima koji omogućavaju i olakšavaju otkrivanje i identifikaciju odbjeglog vozila i vozača. Treba imati u vidu da neki vozači imaju iz hobija ili kriminalnih razloga uređaje kojima mogu prisluškiivati razgovore policije.

Treba biti uporan u provođenju mjera traganja, jer se odbjegli vozač zna privremeno pritajiti na nekom mjestu s motornim vozilom. Treba imati u vidu i mogućnost da je vozač u međuvremenu dao popraviti i lakirati vozilo. Zato treba vršiti provjere po automehaničkim i autolimarskim radionicama i auto lakirnicama u skladu s podacima o oštećenjima ili pretpostavljenim oštećenjima. Treba pravovremeno angažirati i sredstva javnog informiranja, a nerijetko poduzeti i druga potrebna vještačenja.

4. 1. Nivoi traganja

Polazeći od svakodnevnih potreba policije u vezi sa slučajevima bijega vozača i motornog vozila s mjesta prometnog delikta, radi efikasnog djelovanja, mjere traganja trebale bi se odvijati na četiri nivoa:

Prvi nivo traganja u sadržajnom smislu treba obuhvatiti reagiranje nakon dobivanja prvih obavijesti o bijegu. Od dojavitelja (primarno operativno dežurstvo) treba dobiti što više obavijesti u vezi s bijegom. Pri tome standardizirani upitnik u operativnom dežurstvu može biti veoma koristan. Već na temelju ovih prvih saznanja treba u pravilu hitno reagirati po postojećim stalnim planovima blokada i po potrebi ad hoc planovima, te pojačati kontrolu vozača i vozila.

Drugi nivo traganja započinje dolaskom pozornika ili patrole na mjesto prometnog delikta. Obavlja se provjera navoda dojave, prikupljaju nove obavijesti i analizira (ocjenjuje) situacija na mjestu prometnog delikta. Obzirom na to da se radi o kvalificiranim ovlaštenim policijskim službenicima u uniformi, trebalo bi doći do prikupljanja kvalitetnijih podataka i njihovog većeg broja, što bi omogućilo sigurnije traganje. Rečeno predpostavlja odgovarajuću educiranost pozornika i policajaca u patroli za tumačenje situacije na mjestu prometnog delikta, osobito u traseološkom smislu. To obavezno mora utjecati na sadržaje institucionalnih i vaninstitucionalnih nastavnih planova o edukaciji pozornika i službenika u patroli. Mjere provjera i traganja poduzimaju se paralelno s osiguranjem mjesta prometnog delikta. Koji puta će biti potrebno osigurati dodatne snage.

Treći nivo traganja započinje eksploatacijom mjesta prometnog delikta tokom uviđaja (eventualno rekonstrukcije i kriminalističkog eksperimenta). Tokom provođenja uviđaja po prirodi stvari trebalo bi prikupiti najkvalitetnije podatke o vozaču i odbjeglom motornom vozilu dekodiranjem tragova i predmeta na mjestu uviđaja. Nerijetko će uviđaj trebati provesti uz sudjelovanje autotehničkog vještaka, autolimara i mehaničara, te situacijskog i dijagnostičkog vještaka za prometne delikte. Nalaze kao što su okviri fara, razbijena stakla s vozila (farovi, vjetromotorni), vanjski retrovizori, brisači, ukrasne lajsne s vozila, amblemi ili dijelovi amblema vozila, ukrasi branika, rat kape, kvake, antene i sl. mogu u traseološkom smislu najbolje interpretirati prometni stručnjaci različitih profila. Praktična iskustva pokazuju da koji puta ne treba čekati kraj uviđaja, nego na temelju najvažnijih podataka o motornom vozilu i vozaču poduzeti mjere traganja dok je uviđaj u toku. Pri tome su osnovne operativne mjere blokada i zasjeda, o kojima će biti nastavno riječi.

Četvrti nivo traganja specifičan je po tome, što se nerijetko odvija znatno nakon prometnog delikta, ako mjere prve intervencije i prvog zahvata policije nisu dale pozitivne rezultate. U ovoj etapi traganja stručnjaci različitih profila koji analiziraju i interpretiraju tragove i predmete u vezi s prometnim deliktom, bilo na licu mjesta (in situ) ili u laboratorijima, daju svoje nalaze i mišljenja, kao daljnje putokaze u mjerama traganja.

Reagiranje na drugom, trećem i četvrtom nivou mora biti kontinuirani nastavak i proširenje mjera traganja na prvom nivou. Nezavisno o nivou (etapi) traganja, treba stalno vršiti selekciju i kategorizaciju raspoloživih podataka obzirom na njihovu pretpostavljenu točnost i korisnost u traganju. Pri tome veliku ulogu igra vrsta prometnog delikta i mjesta na kome se dogodio.

Tokom kontrole motornih vozila i vozača treba imati u vidu mogućnost da se vozač zamijenio s nekim od suputnika. Pošto takve osobe nisu krive za prometni delikt u pravilu ne pokazuju simptome straha i druge oblike ponašanja na temelju kojih bi ih se moglo povezati s prometnim deliktom.

Veliku pomoć kod svih oblika traganja mogu pružiti videokamere za nadzor odvijanja prometa na cestama, kao i brojne videokamere pravnih i fizičkih osoba.

4. 2. Podaci koji omogućavaju pravovremeno i uspješno traganje

1. Podaci na temelju dojava:

Građani i pravne osobe najčešće dojavljuju prometne delikte putem fiksnih ili mobilnih telefona, rjeđe neposrednom dojavom ili na neki drugi način. Nezavisno o tome da li je riječ o osobnoj dojavi li putem telefona od dojavitelja treba saznati što više podataka koji omogućavaju uspješno traganje za vozačem i motornim vozilom. U pravilu treba prikupiti slijedeće podatke:

O točnom mjestu ili približno točnom mjestu, vremenu i vrsti prometnog delikta.

Da li je dojavitelj očevidac, sudionik u prometnom deliktu ili je za nezgodu saznao na drugi način i koji, te u slučajevima posrednog saznanja (svjedoci po čuvenju) za prometni delikt i podatke u vezi s njim, treba po njemu postupiti.

Posebno su važni podaci o vrsti, tipu, tvorničkoj marki, boji, veličini i namjeni, te eventualno godini proizvodnje motornog vozila, vjerojatnom registarskom broju (oznake na registarskim tablicama), mjesnoj pripadnosti, smještaju volana osobitostima vozila, vrsti karoserije kod teretnih vozila (oblik i vrsta cerade npr.), vrsti i broju prikolice (zatvorena, otvorena), vrsti kotača i njihovom broju, vrsti i količini tereta, karakteristikama neuobičajenim za takvu vrstu motornog vozila, osobitim značajkama vozila kao što su oštećenja (vrsta i lokacija), antene, vanjski retrovizori, smještaj volana, likovi (figure) na hladnjaku, crteži, rezervni farovi i rezervni kotač, pretpostavljena ili vjerojatna oštećenja i drugi podaci koji sporno vozilo izdvajaju od drugih standardnih vozila. Oštećenja se mogu javiti u obliku prijeloma, prekida, ogrebotina, udubljenja, prskanja, pucanja, otrgnuća, cijepanja, savijanja, izvijanja pojedinih dijelova, razbijenih stakala i slično. Kada je riječ o oštećenjima treba što točnije utvrditi o kakvim oštećenjima se radi, na kojem dijelu vozila se nalaze, eventualno mehanizam nastanka itd. U prvu grupu podataka spadaju i podaci o pripadnosti vozila određenoj državi, da li je riječ o diplomatskim vozilima, natpisi na vozilima i njihov sadržaj i oblik itd. Ukoliko se raspolože s podacima o uzorku i profilu guma i oni spadaju u ovu kategoriju podataka, kao i eventualni popravci i nadogradnje na vozilu. Kada je riječ o vozilima koja su prevozila putnike u relevantne podatke spada i broj putnika, njihov spol, njihova dob, mjesta gdje su u vozilu sjedili i osobni opis. U relevantne podatke spadaju i podaci o prijevozu tereta (vrsta i na kojem dijelu vozila se nalazio).

Osobni opis vozača i putnika u vozilu (broj, spol, dob, rasa, vrsta odjeće, naočale, brkovi, brada, gdje su sjedili i slično). Ima li ili se pretpostavlja da ima ozlijeđenih osoba i na temelju čega, jesu li uočena odstupanja od normalnog ponašanja i kako su se manifestirala. Ukoliko ima ozlijeđenih osoba treba odmah obavijestiti zdravstvene ustanove i naznačiti o kojim bi se ozljedama moglo raditi.

Pravac bijega vozila, viđen ili pretpostavljen, te podaci o pretpostavljenom cilju puta. Smjer bijega motornog vozila može se saznati proučavanjem tragova motornog vozila i ostalih tragova i tekućina koje su iscurile iz odbjeglog motornog vozila.

Koji tragovi i predmeti su uočeni po dojavitelju i na temelju čega ih povezuje s prometnim deliktom?

Osobni podaci dojavitelja s točnom adresom prebivališta ili boravišta, kontakt telefon ili osobe.

Iz izvještaja o zaprimljenoj dojavi treba biti vidljivo jesu li dojavljeni podaci opaženi po dojavitelju ili trećim osobama i kojima (posredna saznanja). Preporučuje se dojavitelja upitati (taktički) s kojim stupnjem sigurnosti daje određene podatke. U pogledu točnosti opažanja treba imati u vidu da profesija svjedoka igra veliku ulogu. Treba saznati i uvjete pod kojima je dojavitelj opažao prometni delikt obzirom na njegove stadije (stadije koji je prethodio prometnom deliktu, stadij samog prometnog delikta i stadij neposredno iza toga). Ako je dojavitelj sudionik u prometnom deliktu treba zaključiti (na temelju uzbuđenosti, boje glasa i slično) u kakvom je psihičkom stanju u vrijeme dojave. Ako prometni delikt dojavljuje suputnik treba upitati gdje se u vrijeme delikta nalazio u vozilu i što je radio. Treba imati u vidu da su izjave osoba o broju registarskih tablica često netočne i da dolazi do inverzije brojeva. Isto tako, dolazi i do brojnih grešaka i pogrešnog nesvjesnog zaključivanja zbog premještanja prostorne lokalizacije i «uplitanja» ranijeg iskustva tzv. združene uspomene.

2. Podaci dobiveni od policajaca upućenih na mjesto prometne nezgode

Policajci upućeni na mjesto prometnog delikta trebaju provjeriti navode iz dojavě i ukoliko utvrde da se radi o prometnom deliktu dopuniti, raspoložive podatke. Mjere prve intervencije uniformirane policije osim osiguranja mjesta prometnog delikta i provizorne zaštite tragova i predmeta u vezi s prometnim deliktom obuhvaćaju i pregled mjesta prometnog delikta uz što manju izmjenu traseološke situacije i pronalaženje i zadržavanje svjedoka očevidaca, sudionika i drugih osoba koje mogu dati korisne podatke, i obavljanje razgovora s njima. U pravilu vizuelnim pregledom traseološkog makro stanja na mjestu prometnog delikta i prikupljenim obavijestima policajci upućeni na intervenciju mogu dati odgovore na sljedeća pitanja:

- 2.1. O smjeru bijega vozila. Zaključak se može izvesti po tragovima vožnje odbjeglog vozila, ako su vidljivi, kao i na temelju drugih indikatora kao što su otpali dijelovi, boja, blato s blatobrana i slično, te izjava osoba.
- 2.2. Podatke o odredištu na koje se uputio odbjegli vozač na temelju prikupljenih obavijesti.
- 2.3. Vrsti vozila na temelju tragova na kolniku, žrtvama, objektima, otpalim dijelovima i prikupljenim obavijestima.
- 2.4. O oštećenjima na vozilu (nalazi ili izjave osoba).
- 2.5. Tragovima koji se moraju nalaziti na vozilu na temelju nalaza na mjestu prometnog delikta itd.

3. Podaci prikupljeni tokom uviđaja

Tokom provođenja uviđaja očekuje se pronalaženje dodatnih tragova i predmeta u vezi s prometnim deliktom, osobito mikrotragova. Tragovi o kojima je riječ spadaju u prometnu kriminalističku traseologiju. Ona ima dvostruku funkciju: 1. da služi za utvrđivanje i razjašnjavanje uzroka, mehanizma i toka prometnog delikta i 2. omogućava otkrivanje (pronalaženje) i identifikaciju odbjeglog vozača i/ili motornog vozila. Prometna kriminalistička traseologija obuhvaća sve otisnute i utisnute tragove čiji je uzročnik vozilo. U prvom planu su tragovi motornih vozila. Pojam «tragovi vozila» obuhvaća tragove vožnje, kočenja, zanošenja, klizanja, kolizije i slično. Pri tome treba razlikovati trodimenzionalne (reljefne) i dvodimenzionalne (površinske) tragove, statičke i dinamičke, lokalne i periferne itd. Tragove u vezi s prometnim deliktom možemo podijeliti i na tragove forme u vidu otisaka i utisaka, tragove prenesene kontaktom i predmete prometnih delikata. Te tragove možemo klasificirati na nositelje tragova, prouzrokovane tragove i same tragove. Sve tragove prometnog delikta treba podijeliti u tri sektora: 1. sektor djelovanja ili propuštanja sudionika prometnog delikta (tragovi vožnje, kočenja i sl.), 2. sektor nastanka prometnog delikta i 3. sektor zaustavljanja vozila. Svaka od navedenih faza prometnog delikta ima svoje specifične tragove. Tragovi u vezi s prometnim deliktom se mjesno i vremenski stvaraju po navedenim sektorima. Ti tragovi mogu biti, kako je navedeno statički i dinamički, pravilni ili deformirani. Njihovim dekodiranjem, često uz pomoć stručnjaka, dobivaju se korisni podaci za traganje za odbjeglim motornim vozilom. Tragove o kojima je riječ možemo klasificirati, kao i njihove nositelje prema

određenim cjelinama. Prvu cjelinu čine: vozilo koje je sudjelovalo u prometnom deliktu i drugi predmeti. Drugu cjelinu čine: tijelo, odjeća i obuća sudionika i tragovi na njima. Treću cjelinu čine: mjesto prometnog delikta (put, kolnički zastor, zid, kuće, živice, drveće, električni stupovi itd.). Ova klasifikacija je u uskoj vezi s mehanizmom nastanka prometnog delikta i temelji se na zakonima fizikalno-tehničke naravi. Tragovi mogu biti podobni ili nepodobni za identifikaciju, utvrđivanje grupne pripadnosti i utvrđivanje općeg karaktera prometnog delikta i pojedinih okolnosti kao što su: tragovi smjera vožnje, kočenja, vučenja, klizanja i sl.

Važna je i podjela tragova prometnog delikta prema dinamici njihovog nastanka. Oni su od značaja za misaonu rekonstrukciju prometnog delikta. Posebno su važni situacijski tragovi koji odražavaju poseban položaj te raspored tragova i predmeta prometnog delikta međusobno i prema okolini i omogućavaju izvođenja zaključka o načinu njihovog nastanka. Razlikuju se i jednokratni tragovi, tipični tragovi, tragovi na i pored kolnika, tragovi na vozilima.

Daljnji tragovi su tragovi na tijelu sudionika prometnog delikta koji su povezani s mehanizmom ozljeđivanja ili usmrćenja. Treba razlikovati tragove procesa viktimogeneze i procesa kriminogeneze. Tragovi ozljeda ukazuju na tok odvijanja prometnog delikta i povezani su s kontaktnim tragovima ili oštećenjima na vozilu i kolniku, a često su podobni za identifikaciju. Velik dio navedenih tragova su objekt ekspertiznog rada, što je neprovedivo kod poduzimanja mjera hitnog traganja za odbjeglih vozačem i motornim vozilom. To na strani ovlaštenih policijskih službenika koji su prvina mjestu prometnog delikta traži dobro poznavanje tragova u vezi s prometnim deliktima i načina njihove interpretacije.

Glavni zadatak uviđaja u našem slučaju je identifikacija i pronalaženje odbjeglog vozača i motornog vozila. Riječ je o osiguranju dostupnosti počinitelja koje se provodi njegovim otkrivanjem (identifikacijom), pronalaženjem i osiguranjem njegove prisutnosti. Cilj uviđaja primarno se postiže pregledom mjesta prometnog delikta i objekata na njemu. U toku uviđaja treba detaljno kriminalističko-tehnički pretražiti prostor prometnog delikta. Pretraga je bitan uvjet za pronalaženje tragova i dokaznih predmeta u vezi s vozačem i odbjeglih motornim vozilom. Pretraga može biti ograničena na dio prostora prometnog

delikta ili njegovu cjelinu. Za provođenje pretrage o kojoj je riječ, nužno je posjedovati stručna znanja i praktične vještine radi ostvarenja svrhe pretrage. Ova pretraga često zahtijeva timski rad i prilagodbu vanjskim nepovoljnim uvjetima uz nužnost hitnog postupanja i slično. Paralelno s provođenjem uviđaja treba prikupljati obavijesti od građana ili vršiti njihovo saslušanje.

4. 3. Organiziranje potrage (potjere)

Potruga (potjera) za odbjeglih vozačem i motornim vozilom je složena operativna akcija. Ona predstavlja skup međusobno povezanih i sinkroniziranih operativnih mjera i radnji policije. Koliki će se broj operativnih kadrova i koja tehnička sredstva angažirati u konkretnoj akciji, koliko organa policije će biti uključeno u akciju, koja će područja biti obuhvaćena akcijom itd. ovisi o težini i složenosti svakog konkretnog slučaja. Uporno, organizirano i efikasno traganje za odbjeglih vozačem i motornim vozilom je stalna obaveza svih ovlaštenih službenika policije. Potraga mora biti planirana, organizirana, pravovremena i sveobuhvatna. Opseg i temeljitost pripreme i plana potjere ovisi kako je istaknuto, o težini i složenosti slučaja zbog kojeg se potjera organizira. Što je kritični događaj bijega teži i složeniji, to pripreme i plan moraju biti opsežniji i razrađeniji, osim ako je riječ o situaciji koja ne dozvoljava nikakvo odlaganje (slučajevi terorizma na primjer). Protok vremena od časa bijega vozača i motornog vozila do započinjanja potrage (potjere) treba biti sveden na minimum. Svaki policijski organ treba imati za svoje područje stalan plan potrage (potjere) za odbjeglih vozačima i motornim vozilima. Planom trebaju biti predviđeni planski i organizirani zahvati koji se poduzimaju u takvim slučajevima. Ovisno o uvjetima i potrebama konkretne potrage neki planirani zahvati u konkretnom slučaju neće se izvoditi ili će se plan morati dopunjavati drugim posebnim zahvatima. Opći plan potrage (potjere) je složeni plan, koji se sastoji od više podplanova, kao što su: 1. plan blokade, 2. plan korištenja mjesta pogodnih za zaustavljanje motornog vozila (mjesto zasljedje), 3. plan korištenja automoto i pješććkih patrola i pozornika koji su u redovnoj službi, 4. plan korištenja specijalizirane potražne ekipe, 5. plan korištenja drugih policijskih organa, 6. plan pregleda i pretrage terena, 7. plan provjeravanja itd.

Kada se radi o potjeri velikih razmjera u koju se uključuje veliki broj policijskih organa i drugih organa, u okviru pripreme i izrade plana treba osigurati jedinstveno rukovođenje združenom akcijom, precizno razraditi i dogovoriti usklađeno i sinkronizirano poduzimanje operativnih radnji i mjera, razraditi i precizirati zadatke pojedinih operativnih grupa, a po potrebi razraditi plan akcije specijalnih jedinica. Ovisno o složenosti situacije, treba razraditi oblike i načine pružanja pomoći građana, a po potrebi osigurati i neposredno učešće građana u potjeri. Posebno treba predvidjeti i razraditi operativne radnje i mjere koje treba poduzimati u sklopu potjere (legitimiranje, pregled osoba i terena, te vozila i vozača, zasjede, prisмотрe, blokade, eventualno racije i sl.). Treba osigurati potrebna sredstva veze i planom razraditi režim njihovog korištenja. Naoružanje i opremu treba osigurati, kompletirati i angažirati u skladu s procjenom ugroženosti. Prema karakteristikama terena i drugim uvjetima treba osigurati u potjeri korištenje posebno dresiranih pasa tragača, kao i zaštitnih pasa siskusnim vodičima. Ako potjera obuhvaća šire područje treba koristiti potjeru iz zraka (helikopteri i mali avioni, bespilotne letjelice i sl.). Ako se potjera provodi na teško prohodnim terenima svaki učesnik potjere mora biti opremljen odgovarajućom odjećom i obućom.

Uspjeh potjere ovisi i od pravovremenog angažiranja potrebnog broja ovlaštenih policijskih službenika uz vođenje računa o njihovim profilima i stručnosti. Sve učesnike u potjeri treba pravovremeno obavijestiti i upoznati sa sigurnosnom procjenom, zadacima i ciljevima potjere, taktičkom orijentacijom i mjerama predostrožnosti kojih se svaki učesnik mora pridržavati. Za sve sudionike u potjeri treba odrediti vrijeme i način dolaska na mjesto izvršenja zadatka i vrijeme početka akcije. Treba utvrditi pojedinačni raspored svakog sudionika u potjeri, njihove konkretne zadatke, područja djelovanja i pravce kretanja, kao i načine međusobnog kontaktiranja, obavješćavanja, ispomoći i sinkronizacije rada.

4. 3. 1. Blokade

Blokada je složena operativno-represivna i operativno-taktička mjera i radnja kojom se oko blokiranog područja zatvaraju svi izlazni i ulazni putni pravci za promet vozila, sprječava ili ograničava napuštanje određenog prostora ili objekata, odnosno ulaz u njih (pristup). Ona se u pravilu provodi paralelno s drugim operativnim radnjama i mjerama. Cilj blokade u slučaju bijega vozača i motornog vozila je pronalaženje i

hvatanje odbjeglog vozača i vozila. Blokada se može provoditi u pravilu na otvorenim prostorima, u našem slučaju primarno na prostoru cestovnih mreža, ali objekt blokade koji puta mogu biti stambene i poslovne zgrade, skladišta, podzemne garaže i slično.

U vezi s temeljitošću i opsegom prethodnog pripremanja i planiranja blokade, u praksi razlikujemo dvije osnovne taktičke situacije: 1. iznenadnu situaciju kada treba munjevito reagirati i s blokadom započeti i sprovesti je što prije. Riječ je o situacijama kada zbog razloga hitnosti postupanja nisu moguće temeljite pripreme i 2. situaciju koja dopušta opsežnu prethodnu pripremu i detaljno razrađivanje plana provođenja blokade. U slučajevima bijega vozača i motornog vozila kod prometnih delikata riječ je u pravilu o situaciji navedenoj pod jedan.

U svakom policijskom organu moraju postojati stalni okvirni planovi za izvanredne i hitne situacije, pa tako i planovi u slučajevima bijega vozača s motornim vozilom. To mogu biti planovi blokade cijelog grada, naselja, cestovne mreže i slično. Uz izradu odgovarajućeg opisnog dijela plana blokade u preglednu kartu ili skicu treba unijeti sve važnije prostorne elemente. Detaljno razrađeni plan u slučajevima bijega vozača s motornim vozilom ima ogromno značenje i velike taktičke prednosti, jer omogućava stupanje u akciju neposrednih i posrednih sudionika u blokadi i poduzimanje potrebnih operativnih mjera i radnji, bez gubljenja vremena, brzopleitosti u radu i stihijnosti.

Kada konkretna situacija to traži i omogućava, ovisno o težini i složenosti svake situacije konkretnog slučaja i vremena, obavljaju se i "ad hoc" pripreme i planiranje, neposredno prije provođenja blokade. Riječ je o pripremanjima i planu za konkretni slučaj. Planove treba razraditi, a ljudstvo uvježbati, tako da svaki sudionik u blokadi, svaka operativna grupa ili ekipa unaprijed zna svoj raspored i zadatke. Temeljito poznavanje vlastitog područja vrlo je značajno za uspjeh blokade i sinkroniziranost akcije.

U pravilu blokada se postavlja iznenada i u vrijeme kada se može očekivati uspjeh u izvršavanju zadataka. Zato je potrebno čuvati tajnost blokade (službena tajna), osobito u smislu priprema i izlaska na teren. Ne smije se nepromišljenim postupcima tokom priprema i izlaska demaskirati blokadu. Prilikom planiranja blokade izlaznih pravaca cestovne mreže, valja voditi računa ne samo o glavnim nego i sporednim putovima i

pravcima. Oprema, oružje, pribor, prijevozna sredstva i druga tehnička sredstva moraju biti ispravna i tako smještena da se mogu u najkraćem vremenu uzeti i koristiti. Planove treba šifrirati i postupati prema internom propisanom režimu uzbunjivanja.

Kada je riječ o bijegu vozača i motornog vozila uz stalne planove blokada primjenjivat će se povremeno i "ad hoc" planovi blokade. Oni su uvjetovani konkretnom situacijom, težinom i složenosti slučaja i vremenom koje stoji na raspolaganju. U osnovi priprema svake blokade se svodi na: 1. prethodno izviđanje i proučavanje terena, ako je to u konkretnoj situaciji moguće i potrebno, 2. prikupljanje i sređivanje informacija i podataka od interesa za uspješno provođenje blokade, 3. procjenu ugroženosti i predviđanje mogućih iznenađenja i opasnosti, 4. poduzimanje posebnih mjera predostrožnosti u odnosu na građane i sudionike u blokadi, te u odnosu na osobe *vis-a-vis* kojih se blokada provodi, 5. pripremanje operativnih radnji i mjera koje treba poduzeti tokom provođenja blokade (legitimiranje, pregled osoba, vozila i prtljage, zadržavanje osoba, privremeno oduzimanje predmeta, lišenje slobode, preprata i slično), 6. planiranje načina suradnje sa susjednim policijskim i drugim organima, 7. planiranje ukupnog broja ovlaštenih policijskih službenika, 8. određivanje načina provođenja blokade i ponašanja unutar kruga blokade. U našem slučaju posebno su važne mjere kontrole i regulacije prometa, 9. određivanje mjera i radnji koje treba poduzeti nakon blokade.

Kada je riječ o blokadi u vezi s bijegom vozača i motornog vozila s mjesta prometnog (ili nekog drugog) delikta sadržaj blokade i način njenog provođenja odnosi se na prometnice na određenom području. Planom treba predvidjeti koliko prostora treba obuhvatiti blokadom (prometnice, dijelove naselja i slično). Plan blokade treba sadržavati sve moguće varijante i pod varijante u pogledu bijega ovisno o vrsti prometnog delikta, pravcu bijega, proteku vremena od časa prometnog delikta i slično. Planom treba obuhvatiti sve prometnice kojima bi se moglo kretati odbjeglo vozilo. Treba imati u vidu kvalitetu prometnice i godišnje doba kada se mogu koristiti. Temelj za izradu ovog plana treba biti specijalna topografska karta odgovarajućeg područja. Prometnice trebaju biti označene po vrsti kolničkog zastora s naznakom prohodnosti. Blokiranje cesta treba obuhvatiti i blokiranje ulaza i izlaza sporednih putova. Pod varijanta ovog plana je predviđanje prometnica za koje se pretpostavlja da će ih koristiti odbjegli vozač. To su slučajevi kada se ne raspolaže s dovoljnim brojem ovlaštenih policijskih službenika.

Prostor nam ne dozvoljava da se detaljnije elaboriraju pripreme za provođenje blokade i samo provođenje blokade.

4. 3. 2. Zasjeda

Zasjeda je tajna operativna mjera policije koja se poduzima radi otkrivanja i hvatanja počinitelja krivičnih djela. U osnovi zasjede je tajni ili prikriveni (maskirani) raspored ovlaštenih policijskih službenika na mjestima za koja se pretpostavlja da će njima proći počinitelj krivičnog djela koga je moguće iznenada uhvatiti obzirom na konkretne mjesne prilike i okolnosti. Ona je organizirana operativno-taktička mjera tajnog osmatranja i nadziranja određenog prostora ili objekata radi otkrivanja i hvatanja počinitelja krivičnih djela, sprečavanja realizacije planiranih krivičnih djela ili utvrđivanja nekih drugih činjenica važnih za policiju.

Kao i kod blokade treba provesti pripreme i planove za provođenje zasjede. Plan treba obuhvatiti popis mjesta pogodnih za postavljanje zasjede. I on treba imati više podvarijanti obzirom na moguće pravce bijega. Mjesta zaustavljanja (blokadni punktovi) trebaju biti tako odabrana da je prisutan moment iznenađenja, a da se istovremeno ne dovede u pitanje sigurnost odvijanja prometa, odnosno njegovo neometano odvijanje. Zasjeda ne smije biti prerano uočljiva. Planom treba predvidjeti i slučajeve kada se vozač s motornim vozilom neće zaustaviti na propisani znak nego nastavlja s vožnjom. U takvim slučajevima, ako je moguće treba uslijediti neposredan progon (potjera) koji također treba planirati.

Ostvarenje plana zasjede ovisi o vrsti prometnog delikta, proteku vremena od saznanja za isti, vrsti vozila koje je u bijegu, vremenskim uvjetima i uvjetima vidljivosti i slično. Ovlašteni policijski službenici trebaju biti oprezni prilikom zaustavljanja motornih vozila i prilaženja vozilima. Oni trebaju pažljivo promatrati ponašanje vozača i suputnika, ako ih ima, osobito njihove ruke, koje bi trebale biti u vidnom polju policijskih službenika. Nikada se ne smije okretati leđa motornom vozilu i vozaču. Pažnja ne smije nikada popustiti. Problem, osobito noću, u praksi predstavljaju vozila koja imaju tako zatamnjena stakla da se u vozilu ne vidi ništa. Trebalo bi zakonski regulirati postotak dopuštenog zatamnjivanja stakla npr. do 25%. Zasjede se mogu postaviti kod auto mehaničkih radionica ili auto-limara ili lakirera ovisno o podacima o oštećenju vozila, na mjestima za odlaganje havariranih vozila i slično.

Treba razlikovati tzv. obične zasjede i dubinske zasjede. Obične zasjede prakticiraju se kada se očekuje manji broj osoba ili samo jedna. Raspored policijskih službenika ovisi od okolnosti konkretnog slučaja, ali se većinom obavlja u jednoj liniji. Kriminalistička praksa pokazuje da je manji broj policijskih službenika u zasjedi prikladniji i efikasniji od prevelikog broja. Glomazan sastav samo prividno ostavlja dojam o nadmoćnosti, a zapravo kao takav u sebi krije određene opasnosti kao što su nekoordinirano djelovanje, veća mogućnost demaksiranja zasjede uslijed nesmotrenosti članova zasjede i inače veća mogućnost činjenja grešaka. Dubinske zasjede su one u kojima sudjeluje više policijskih službenika raspoređenih u obliku potkove ili kvadrata bez jedne stranice. Svaki policijski službenik mora unaprijed znati svoju ulogu u zasjedi npr. tko zaustavlja vozilo i vozača, tko eventualno razoružava osobe, legitimira, vezuje i slično. Osobito treba dobro zapamtiti i uvježbati dogovorene znakove (signale). Ukoliko se očekuje dolazak opasne osobe, spremne na sve, treba izabrati takvo mjesto i takav raspored policijskih službenika koji onemogućava efikasan otpor i/ili bijeg. Ovlaštene policijske službenike treba tako rasporediti da se dobiva dojam da ih je više od stvarnog broja. Trajanje zasjede se u pravilu ne može unaprijed predvidjeti, kao ni blokade. Ona može trajati danima. Zasjeda i blokada obustavljaju se kada je potpuno izvršen zadatak (cilj) zbog kojeg su poduzete, kada to naredi nadležni rukovodilac ili kada dođe do dekonspiracije. U ovom potonjem slučaju stvar je taktičke ocjene policijskih službenika da li će zasjedu sami napustiti ili će čekati odluku pretpostavljenih. Nije isključeno da se na istom mjestu u dogledno vrijeme ponovo postavi zasjeda, pa treba čuvati tajnost toga mjesta.

Kada se zasjeda postavlja na raskršću, obično se postavlja na dva ugla dvije ceste tako da svi pravci budu u vidokrugu i pod nadzorom, a sudionici u zasjedi zaklonjeni. Ako zasjedu čine dva ovlaštena policijska službenika, ona se postavlja samo najednom uglu, a ako je riječ o četiri službenika, onda se dvojica postavljaju na jednom, a dvojica na drugom uglu raskršća i to u sigurnom zaklonu. Kada se zasjeda postavlja na cesti, stazi i slično, sudionici zasjede mogu biti na jednoj strani na međusobnom rastojanju i okrenuti u pravcu od kuda se očekuje nailazak motornog vozila ili osoba zbog kojih je zasjeda i postavljena ili mogu biti raspoređeni naizmjenice jedan s jedne drugi s druge strane. Noćne zasjede u brdovitim predjelima treba postavljati na onim mjestima preko kojih se mora proći ili postoji vjerojatnost da će vozač s motornim vozilom upravo tuda proći.

Stalno treba imati u vidu da su blokade i zasjede operativne policijske mjere koje u pravilu uznemiruju ili inkomodiraju građane. Zato uvijek treba nastojati njihove negativne efekte svesti na najmanju moguću mjeru.

4. 3. 3. Korištenje pozornika i patrola

Treba izraditi i planove za korištenje pozornika i patrola koji se nalaze u redovnoj službi u času saznanja za bijeg vozača s motornim vozilom. Operativno dežurstvo mora imati ažuran i točan uvid gdje se u određeno vrijeme nalaze pozornici i patrole. Uloga ovih ovlaštenih policijskih službenika je osobito važna u poduzimanju mjera traganja kada potraga započinje i obavlja se noću. I ovaj plan treba sadržavati pod varijante koje se temelje na broju raspoloživih ovlaštenih policijskih službenika u danom trenutku, njihovim stručnim profilima i stručnosti.

4. 3. 4. Plan korištenja drugih policijskih organa

Ovim planom treba predvidjeti angažiranje i uključivanje u potragu drugih policijskih organa, osobito onih s kojima graniči organ koji organizira potragu. Treba uskladiti planove i provjeravati njihovu usklađenost. Neposredni povremeni kontakti su imperativ. Preporučuje se održavanje zajedničkih periodičkih sastanaka u svrhu usklađivanja planova.

4. 3. 5. Plan korištenja specijalnih ekipa

Ovim planom predviđa se upotreba ovlaštenih policijskih službenika raspoređenih u posebne pokretne potražne ekipe. To su ad hoc ekipe. Broj ekipa i njihova tehnička opremljenost ovisi od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Neophodno je potrebno da te ekipe, uz ostalo, budu opremljene potrebnom opremom za sigurno zaustavljanje vozila. Pod varijante ovog plana trebaju predvidjeti okupljanje što većeg broja policijskih službenika u što kraćem vremenskom roku. Planom treba predvidjeti uloge i zadatke svakog člana ekipe. Traži se elastičnost pri izradi plana i njegovoj primjeni. Preporučuje se da u ekipi bude barem jedan ovlašten službenik prometne policije, koji uz ostalo ima i vidljiva obilježja pripadnosti prometnoj policiji. Ovom varijantom temeljnog plana povećava se broj vozila koja se mogu koristiti kod traganja.

4. 3. 6. Plan pretrage terena

Ovim planom treba predvidjeti plansko i sistematsko pretraživanje terena obuhvaćenog blokadom. Nerijetko vozači samovoljno isključe motorno vozilo iz prometa i negdje ga sakriju ili neprimjetno parkiraju. Ovim planom treba predvidjeti provjere na otvorenom prostoru osobito garaža (javnih i privatnih) parkirališta itd.

4. 3. 7. Plan provjeravanja

U ovom planu treba se nalaziti popis svih remontnih i servisnih autoradionica, popis obrtnika koji servisiraju i popravljaju motorna vozila (automehaničari, autolimari, autolakireri, autoelektričari i slično). U njega spada i popis prodavaonica auto dijelova, boja i lakova itd. U planu se mora nalaziti ažuran popis hotelskih i javnih garaža, parkirališnih prostora, automobilskih otpada i slično. U navedenim objektima odmah po dojavi o prometnom deliktu s bijegom vozača i motornog vozila, treba izvršiti odgovarajuće provjere, posebno u postojećim evidencijama u policiji i drugima, ali i kasnije, u skladu s raspoloživim podacima o prometnoj nezgodi.

4. 3. 8. Potraga (potjera) za odbjelim vozačem i motornim vozilom

Prvi dio potrage treba započeti odmah po saznanju za prometni delikt s bijegom vozača i motornog vozila. Ovaj dio potrage često karakterizira okolnost da su podaci o motornom vozilu, putnicima u njemu, pravcu bijega, eventualnim oštećenjima, opisu vozača i slično nepotpuni i nedostatni za uspješno traganje. Ovaj dio potrage započinje blokadom prometnica, postavljanjem zasjeda uz aktiviranje svih trenutno raspoloživih snaga i sredstava. Pri tome, uvijek treba imati u vidu činjenicu da vozači koji su u bijegu iz raznoraznih razloga znaju ostati na području obuhvaćenim blokadom. Nerijetko nastoje probiti blokadu noću.

Fond raspoloživih podataka treba stalno dopunjavati tokom potrage. Uspješnost provođenja ovog dijela potrage ovisi o elastičnosti u primjeni postojećih planova i racionalnosti upotrebe raspoloživog ljudstva i sredstava. Varijante u provođenju potrage moraju se temeljiti na realno postavljenim verzijama. Uvijek treba imati u vidu stvarno stanje i realne mogućnosti. Treba tražiti najdjelotvornija i

najekonomičnija rješenja. Preporuča se da jedna auto patrola «češlja» teren. Kretanje te patrole treba biti onakvo, kakvo je i u redovnom obavljanju službe. Da bi traganje od početka bilo uspješno, treba sve sudionike u traganju od samog početka detaljno upoznati sa svim relevantnim podacima potrebnim za uspješno traganje. Sve podatke treba čuvati kao službenu tajnu. Ako se sumnja da bjegunac ili bjegunci prisluškuju policijske radio veze trebalo bi unaprijed dogovoriti šifriranu komunikaciju. Treba imati u vidu da i druge neovlaštene osobe mogu čuti policijski razgovor npr. radioamateri, novinari i slično i u nekim situacijama dojaviti bjeguncu planirane mjere policije ili one koje su u toku. Treba postupati sistematski i dosljedno i nikada se ne smije polaziti od pretpostavke da je vozilo već «sigurno» napustilo blokirano područje.

Drugi dio potrage započinje ako mjere i radnje u prvom dijelu potrage nisu dale pozitivne rezultate. I tu se obavlja pretraga terena koji je još uvijek blokiran, pri čemu intenzitet blokade ne smije ni u kojem slučaju oslabiti. U ovom dijelu u potragu se uključuju novi policijski ovlašteni službenici tzv. «svježe snage», a zamjenjuju dotadašnji. Važan preduvjet za ovaj dio potrage jest, da se novi službenici detaljno upoznaju s do tog časa, poduzetim mjerama i radnjama i raspoloživim podacima. U ovom dijelu potrage u pravilu se raspolaže s potpunijim podacima. Razmjer prvog i drugog dijela potrage ovisi i o geografskim karakteristikama prostora na kome se vrši potraga, posebno konfiguraciji (topografski uvjeti) terena, vrsti prometnica, vrsti vozila koje je u bijegu i slično. Drugi dio potrage u pravilu se sastoji u realizaciji plana provjeravanja. Sva provjeravanja treba provoditi sinkronizirano.

4. 3. 8. 1. Neki empirijski pokazatelji traganja za odbjeglom vozačem i vozilom

Kao primjer rada policije na otkrivanju odbjeglih vozača i vozila sa mjesta događaja, za ovaj rad poslužiće uzorak dobijen na području Kantona Sarajevo. Kroz ovaj primjer biće prikazane mjere i radnje koje su poduzeli pripadnici policije na otkrivanju vozača i vozila, kao i poteškoće sa kojima su se susretali. Kao vremensko određenje posmatranja pojave uzet je period od 2002. – 2004. godina

Tabela 1.

Saobraćajne nezgode sa posljedicama za period 2002 – 2004. godina.

Godina	Ukupan broj nezgoda	Nezgode sa poginulim licima	Nezgode sa težim tjelesnim povrijedenim	Nezgode sa lakše povrijedenim	Broj nezgoda sa materijalno	Broj poginulih lica	Broj teže povrijedenih lica	Broj lakše povrijedenih lica
2002.	6017	17	260	606	5134	19	291	792
2003.	6120	30	236	630	5224	32	280	924
2004.	6355	23	253	651	5452	23	289	903
Ukupno	18492	70	749	1887	15810	67	860	2619

Tabela 2.

Pregled saobraćajnih nezgoda po NN izvršiocu

Godina	Ukupan broj nezgoda sa NN izvršiocem	Broj otkrivenih izvršilaca	Broj neotkrivenih izvršilaca
2002.	14	5	9
2003.	7	4	3
2004.	18	9	9
Ukupno:	39	18	21

Od ukupnog broja saobraćajnih nezgoda, kada se pogledaju zbimi podaci, svega je 0, 21% saobraćajnih nezgoda sa nepoznatim počiniocem. U odnosu na ukupan broj saobraćajnih nezgoda sa nepoznatim počiniocima u 46, 2% slučajeva počinilac je otkriven, dok je u 53, 8% slučajeva počinilac ostao nepoznat. najveći procenat otkrivenosti je u 2003. godini koji prelazi 50%, ali značajno je pogledati da je svega sedam saobraćajnih nezgoda sa nepoznatim počiniocem bilo u navedenoj godini. Isto tako, procenat od 50% otkrivenosti prikazan je u 2004. godini u kojoj je bilo i najviše saobraćajnih nezgoda sa nepoznatim počiniocem, dok je najmanji procenat (ispod 50%) otkrivenosti u 2002. godini. Kada se dalje analiziraju navedeni statistički podaci, vidi se da je u 2004. i ukupan broj saobraćajnih nezgoda bio veći nego u prethodne dvije godine, ali i to da je u 2002. godini bio manji broj ukupnih saobraćajnih nezgoda u odnosu na 2003., ali je bio veći broj saobraćajnih nezgoda sa nepoznatim počiniocem.

U intervjuu koji je obavljen sa zaposlenim u Policijskoj stanici za bezbjednost saobraćaja MUP-a Kantona Sarajevo, a u odnosu na bijeg vozača sa lica mjesta, najčešće preduzimana mjera i radnja traganja za vozačem i vozilom koji je pobjegao sa mjesta događaja je operativna provjera i kontrola. Temelji za primjenu navedenih operativnih mjera i radnji su: izjave svjedoka i izjave žrtve, te tragovi sa mjesta događaja.

Međutim, policija u sprovođenju operativnih provjera i kontrola nailazi i na niz poteškoća. Najveću poteškoću predstavlja prenos vlasništva nad motornim vozilom. Naime, prodaja motornog vozila i kasnije upravljanje motornim vozilom uz mogućnost daljnje prodaje na punomoć, dosta otežava utvrđivanje krajnjeg lica koje je upravljalo motornim vozilom u momentu saobraćajne nezgode. Na primjer: Kada se na osnovu izjave svjedoka dobije registarski broj motornog vozila, preko evidencija vozača i vozila utvrđuje se vlasnik. Tada se operativnim provjerama i kontrolom odmotava lanac upravljanja i vlasništva nad motornim vozilom. U jednom slučaju bilo je neophodno čak provjeriti devet prethodnih vlasnika vozila koji su vozili uz punomoć, dok se nije došlo do krajnjeg vlasnika koji je upravljao motornim vozilom. Međutim, policija dolazi pred zid u onom trenutku kada poslednji vlasnik izjavi da je dan ili dva prije prodao vozilo nekome pripadniku romske nacionalnosti (što nije rijedak slučaj) na autopijaci, i da mu ne zna podatke. Takođe, poteškoće stvara i još neustrojeno postojanje jedinstvene baze podataka vozača i vozila. Takođe, problem je kada u saobraćajnoj nezgodi učestvuje vozilo iz drugog kantona ili entiteta. Tada se odmah ne mogu izvršiti provjere podataka o vozilu ili vozaču, već je policija upućena na saradnju sa MUP-ovima drugih kantona ili entiteta. Tako je u 2004. godini saradnja bila neophodna u četiri slučaja sa MUP-om Tuzlanskog Kantona. Razmjena podataka obavljala se depešama ili telefonom, ako je riječ o hitnim slučajevima. U sprovođenju daljnjih mjera na otkrivanju vozača i vozila, prema izjavama policajaca, podaci o zabilježenom cijelom registarskom broju automobila znače i 99% uspjeha u otkrivanju i pronalaženju vozača i vozila. U tom slučaju vozač se privodi ili dovodi u službene prostorije, daje izjavu o samim okolnostima saobraćajne nezgode i razlozima zašto se udaljio sa mjesta događaja, dok se vozilo fotografiše i kriminalističko-tehnički se obrađuje.

Sljedeći problem koji se nameće policiji jeste prepoznavanje vrste, tipa i boje vozila od strane svjedoka, ali i djelimičnog registarskog broja (npr. zpmćena samo prva tri broja). Tada, se vrše provjere i kontrole više vozila koji odgovaraju navedenom opisu, a koji u svojim registarskim oznakama

ima navedena tri broja. Međutim, opet se javlja problem još neustanovljene jedinstvene baze podataka, jer postoji mogućnost da je i takvo vozilo iz drugog kantona ili entiteta. U toj situaciji pri vršenju provjera moraju se analizirati i svi dosjei o vozilima. Na primjer: Karakterističan slučaj zabilježen je kada je povrijeđen pješak, u tom slučaju relevantni podaci o vozilu su jedino bili da je riječ o golfu, crvene boje sa tri prva početna broja registarskih oznaka. Provjerom evidencije vozača i vozila na području Kantona Sarajevo utvrđeno je da postoji deset takvih vozila, te je daljnjom operativnom provjerom i kriminalističkom kontrolom vozač pronađen i priveden u službene prostorije.

Naročitu prepreku u traganju za NN vozačima predstavljaju vozila SFOR-a/EUFOR-a ili drugih vozila sa međunarodnim imunitetom. Policija u tom slučaju ne može preduzimati nikakve zakonske mjere prema vozačima tih vozila, jer posjeduju diplomatski imunitet. Vozači takvih vozila jedino su dužni da policiji daju svoje ime i prezime. Takav jedan slučaj zabilježn je u Kantonu Sarajevo u 2004. godini. Postupak policije u takvim slučajevima je sljedeći: Pismenim putem policija šalje zahtjev SFOR-u/EUFOR-u da vozač da izjavu, koju SFOR/EUFOR vraća. Takva izjava naziva se "dobrovoljna izjava" koja se kasnije upućuje tužilaštvu, gdje policija završava svoj dio posla, te daljnji teret obrade prelazi na tužilaštvo.

Isto tako, jedan od problema proizvode nelegalne autolimarske i autolakirerske radione. Još od prije rata legalno registrovane takve radione imale su obavezu da bilježe sve zahvate koji su rađeni na vozilima i da registruju vozila koja su radili, pa čak i vrste zahvata. Međutim, danas je slaba kontrola takvih radiona, te je veliki broj nelegalnih radiona koje otežavaju obavljanje posla policiji. S obzirom da je riječ o mogućem prikrivanju krivičnog djela ili pomaganju nakon izvršenog krivičnog djela, nadležni inspekcijски organi u saradnji sa policijskim organima morali bi ovaj oblik zanimanja i samostalne djelatnosti da dovedu u red i disciplinu.

Jedan od nerasvjetljenih slučajeva karakterističan je i po tome što se odigrao u rano jutro, oko 05:30h, u uslovima slabe vidljivosti, bez prisustva svjedoka, i ikakvih tragova koji bi uputili na vrstu i tip vozila, kada su teže povrijeđena dva pješaka. U tom slučaju policija ni do danas nije otkrila počinioca

4. 3. 9. Prinudno zaustavljanje motornog vozila

Poseban problem predstavlja zaustavljanje motornih vozila. Način zaustavljanja uz ostalo ovisi od sistema tehničkog uređenja prometa. Opći uvjeti primjene ove mjere ovise od cilja koji se želi postići. S tog naslova razlikujemo: 1. Zaustavljanje motornih vozila i kontrolu putnika bez upotrebe prepreka i drugih prinudnih sredstava. Ovaj tip zaustavljanja se svakodnevno primjenjuje u policijskoj praksi. Zaustavljanje se vrši davanjem propisanih znakova. 2. Prinudno zaustavljanje motornih vozila upotrebom odgovarajućih sredstava. Može se raditi o zaustavljanju motornih vozila u cilju onesposobljavanja za daljnje kretanje i zaustavljanju postavljanjem prepreka kojima se onemogućava daljnje kretanje motornog vozila. Prepreke moraju biti dovoljno vidljive i neprijelazne za motorna vozila koja treba zaustaviti. Svi uređaji za prisilno zaustavljanje motornih vozila moraju se koristiti uz upotrebu mjera upozorenja. Nikada se ne smije dovoditi u opasnost život i sigurnost vozača motornih vozila i drugih sudionika u prometu na cestama. Uvijek treba polaziti od procjene konkretne situacije. U naredbi treba predvidjeti izvršioce, vrstu prinudnog zaustavljanja, dio prometnice gdje će se izvršiti prinudno zaustavljanje, vrijeme, sredstva, ponašanje u slučaju promjene uvjeta prometa i slično. Prepreke se mogu postavljati na svim cestama bez obzira na vrstu podloge. Sredstva za onesposobljavanje vozila npr. podloge o koje su usađeni šiljci koji se prolaskom pneumatika zabadaju u njih i tako sprečavaju normalno kretanje motornog vozila, nisu u potpunosti podesna za svaku cestu. Njihova upotreba primarno je namijenjena cestama sa suvremenim kolovozom. Ti uređaji spadaju u sredstva policijske prinude. U skladu s uvjetima ceste moraju se odrediti i sredstva za izvršenje prinude. Svakako da se mora raditi o težem prometnom deliktu da bi došlo do primjene uređaja za prisilno zaustavljanje motornih vozila.

Važnu ulogu za postavljanje prepreka igra izbor mjesta. To je složen problem, makar na prvi pogled izgleda jednostavan. Sredstva za prisilno zaustavljanje motornog vozila treba postaviti na pravo mjesto i pregledan dio ceste. Važnu ulogu igraju uvjeti prometa (npr. gustoća prometa), stanje i osobine ceste, vrijeme zaustavljanja, doba dana, vremenski uvjeti i sl. Sam postupak zaustavljanja je glavni dio zadatka o kome je riječ. Riječ je o završnoj operaciji, koja u osnovi obuhvaća: 1. mjere za osiguranje sigurnosti sudionika u prometu, 2. mjere i radnje

za uspješno zaustavljanje motornog vozila i 3. mjere za zaštitu policajaca i eventualno nasilno savladavanje otpora kriminalaca. U pravilu ispred uređaja za prisilno zaustavljanje motornih vozila treba postaviti prometne znakove npr. «opasnost na cesti», «ograničenje brzine» i «obavezno zaustavljanje. Uvjeti prisilnog zaustavljanja u pravilu propisani su u zakonu o sigurnosti prometa na cestama. Prostor ne dozvoljava detaljniju elaboraciju načina postavljanja prepreka. Svakako da treba voditi računa o odvijanju prometa (propuštanju vozila). Dobro je uz stalne planove blokada priložiti skice i fotografije potencijalnih mjesta za prisilno zaustavljanje. Podaci u planovima, skicama i fotografijama moraju biti ažurni.

U vrijeme vršenja kontrole u skladu s načelom podjele rada svaki policajac mora znati što mora raditi, koji je njegov dio posla. Normalno da su dužni jedni drugima pružati pomoć. Obično razlikujemo policajce: 1. koji zaustavljaju motorna vozila, 2. koji osiguravaju akciju od mogućih napada i čuvaju zadržane osobe, 3. koji rukuju sredstvima prisilnog zaustavljanja i 4. koji vrše kontrolu. Nakon što je vozilo zaustavljeno i kada se pristupa kontroli treba voditi računa o mjerama sigurnosti (mjere opreza). Ako se očekuje susret s opasnim kriminalcima razlikujemo dvije moguće situacije: 1. kada imamo djelomične informacije o motornom vozilu u kojem se nalaze takve osobe i 2. kada se ne raspolaže nikakvim informacijama o tome. U ovom potonjem slučaju su sva motorna vozila pod sumnjom. Pretragu vozila i kontrolu prtljage (kada je to potrebno), najbolje je vršiti na način kako se to radi na graničnim prijelazima.

4. 3. 10. Prikupljanje obavijesti od osoba

Primarno je riječ o svjedocima očevicima (ako ih je bilo) i svjedocima po čuvenju. Točnost i preciznost iskaza svjedoka ovisi od brojnih psihofizičkih faktora, iskustva i nivoa stručnosti u vezi poznavanja motornih vozila i vožnje, prometnih pravila, od stanja osjetila, starosti, spola, stupnja preglednosti s mjesta s kojeg je svjedok promatrao (treba pokazati mjesto), stupnja i uvjeta vidljivosti, a koji puta i čujnosti, brzine odvijanja događaja (zbivanja), da li je svjedok promatrao cijeli tok prometnog delikta ili njegov dio, stupnja koncentracije, eventualnog utjecaja alkohola ili droga ili nekih drugih stanja (umor, viroza, hipoglikemija, glad i slično). Stupanj pažnje s kojim je svjedok promatrao konkretni događaj i bijeg motornog vozila i vozača teško je

utvrditi. Koji puta treba voditi računa i o eventualnom interesu svjedoka da da lažni iskaz ili da pasivno laže, tj. prešućuje relevantne činjenice. Specifičan svjedok je sudionik u prometnom deliktu koji može biti u statusu oštećenog. Točnost njegovog iskaza ovisi od težine eventualnih ozljeda, pretrpljenog straha, šoka i uopće zdravstvenog stanja nakon prometnog delikta.

Kod bijega vozača i motornog vozila nakon prometnog delikta ulogu igraju: a) osobitost predmeta opažanja, b) posebnost ambijenta, c) svojstva osoba koje daju iskaz, d) pripadnost određenom stereotipu, e) relacijska komponenta, f) modaliteti razgovora i g) ostali faktori. Od navedenih faktora posebnu ulogu igraju osobine, stanja i svojstva osobe koja daje iskaz, trajne i privremene prirode, dob, spol, psihofizičko stanje, aktualno stanje, zanimanje, stupanj obrazovanja, porijeklo, uloga u prometnom deliktu, koji puta vjerska pripadnost i slično. Voditelj razgovora mora dobro poznavati strukturu, morfologiju i traseološke aspekte prometnog delikta. Stalno treba imati u vidu da su svjedoci vrlo heterogena skupina personalnih izvora informacija. Obično je riječ o neformalnom razgovoru, koji se mora odvijati po pravilima kriminalističke i forenzičke psihologije o iskazima osoba. Dobivena saznanja imaju primarno svojstvo od operativne dokazne obavijesti.

U ovom radu govori se o obavijesnom razgovoru, a ne ispitivanju svjedoka. Riječ je o dva temeljito različita procesa. Razgovor je proces prikupljanja informacija putem konverzacije između dvoje ili više ljudi, u pravilu oči u oči. Cilj je prikupljanje što više raspoloživih relevantnih informacija, koje su do časa obavljanja razgovora latentne. Ispitivanje ima za cilj da se krivca navede na priznanje. Razgovor je nesugestivan proces. Voditelj razgovora ne smije kontaminirati informacije svojim izravnim doprinosom. On mora biti nepristran i profesionalan. Teret utvrđivanja istine pada na voditelja razgovora, koji se mora fokusirati na objektivnu stvarnost. Obavijesnom razgovoru, koji ima svoju strukturu, treba pristupiti kada su prikupljene elementarne informacije o prometnom deliktu. Razgovor mora zadržati svoj slobodni ne optužujući tok i ne smije se usmjeravati. Voditelj razgovora govori oko 5% vremena, a svjedok 95%. Razgovor se može voditi na različitim lokacijama. Stručno znanje i iskustvo policajaca koji obavljaju razgovor igraju veliku ulogu i determiniraju opseg i kvalitetu svjedokova iskaza. Pri tome treba imati

u vidu da karakter konkretnog prometnog delikta i bijeg vozača s motornim vozilom utječu na spoznajni proces svjedoka i kasniju reprodukciju opaženih i memoriranih sadržaja.

Kada je riječ o bijegu vozača i motornog vozila kod prometnog delikta mjesto obavljanja razgovora u pravilu nije pogodno. Obično je riječ o otvorenim prostorima (prometnicama) gdje može biti jak prometni tok uz prateću buku. Zato se za obavljanje razgovora preporučuje službeno vozilo. Ipak, iskaz dan na mjestu prometnog delikta, ako je uzet lege artis ima veliku vrijednost, jer to mjesto djeluje na prisjećanje svjedoka asocijativno i rekonstruktivno i sjećanja su još svježija. U pravilu treba utvrditi gdje se svjedok nalazio kada je opazao tj. s kojeg je mjesta promatrao prometni delikt i bijeg vozača i motornog vozila, da li je bio sam ili u društvu, s kim i što su tog časa radili itd. Važno je utvrditi, makar približno, koliko je bilo rastojanje u metrima od stajališta svjedoka do mjesta prometnog delikta. Nadalje, da li je svjedok bio u pokretu ili mirovanju (dinamici ili statici), da li je išao pješice ili se nalazio u vozilu. Ako se nalazio u vozilu gdje je sjedio, što je radio, kakva je bila vidljivost iz vozila, od kuda je dolazio i kuda je smjerao, kamo je bio usmjeren njegov pogled, da li mu je što odvrátilo pažnju i koliko dugo itd. Važno je utvrditi i što je svjedok prvo opazio i što je radio odbjegli vozač poslije prometnog delikta. Informacije dobivene od svjedoka mogu se uspješno koristiti kasnije u toku uviđaja. Uočeno je da svjedoci očevici rijetko zapažaju sve faze prometnog delikta. Oni ne zahvaćaju čitav uzročno-posljedični kompleks, ali se pri tome čvrsto drže svog pogrešnog opažanja.

Iz do sada navedenog proizlazi da je važno pridržavati se elemenata tehnike prikupljanja obavijesti od svjedoka. Nastavno ukazujemo na neke od njih. Važan je način pristupanja i predstavljanja policijskog službenika. Svjedoku treba ukazati na ulogu sadržaja iskaza za utvrđivanje istine i razjašnjavanje slučaja. Nakon toga svjedoka treba zamoliti da kaže sve što zna o bijegu vozača i motornog vozila. Pri tome je važno doznati od kuda mu je poznato ono o čemu iskazuje (*causa scientiae*). Ako je moguće treba utvrditi s kojim oblikom pažnje je svjedoka zapažao (svim osjetilima!). Pitanja treba postavljati polazeći od općih ka posebnim. Svjedoka treba stimulirati da iskazuje. Kada svjedok kaže da se ne može sjetiti određene činjenice koja je relevantna za postupak to ne treba tumačiti isključivo tako, da ona nije opservirana i pohranjena u memoriji, nego da to može značiti da nije

pronađen odgovarajući «ključ za prisjećanje». Koji puta je potrebno promijeniti perspektivu prisjećanja npr. preformuliranjem pitanja tzv. inverzija pitanja. Stalno treba imati u vidu da je prisjećanje spoznajni akt koji traži koncentraciju.

4. 3. 11. Tragovi i predmeti koji omogućavaju uspješno traganje

Na fiksnim preprekama, kolniku, bankini i prostoru uz prometnicu mogu se naći brojni tragovi koji omogućavaju uspješno traganje za odbjeglih vozačem i motornim vozilom. To mogu biti tragovi (ostaci) boje i laka s odbjelog vozila, koji uz ostalu upućuju na oblik i lokaciju oštećenja. Na podlozi, tijelu i odjeći žrtve mogu ostati tragovi guma, obris fara, hladnjaka, blatobrana, branika, vanjskog retrovizora i sl. Često se nađu i brojni otpali i otkinuti dijelovi s odbjelog vozila, koji mogu uputiti na vrstu vozila, tip vozila, proizvođača i slično. Na osnovi tragova pneumatika može se utvrditi koja je veličina pneumatika, od kojeg je proizvođača, kojoj vrsti vozila pripada pneumatik, oštećenja na pneumatiku itd. Na osnovi pronađenog stanja na licu mjesta može se zaključiti koji i kakvi tragovi i oštećenja su mogli ostati na odbjeglom vozilu.

4. 3. 12. Pronalaženje sumnjivog motornog vozila

Kada se pronađe ili zaustavi sumnjivo motorno vozilo treba ga izdvojiti iz prometa i osigurati vozilo i vozača. Na vozilu nakon vizuelnog pregleda u slučaju osnova sumnje ili osnovane sumnje da je riječ o odbjeglom motornom vozilu treba obaviti uviđaj. Način pregleda motornog vozila uvjetovan je pretpostavljenim načinom sudjelovanja motornog vozila u prometnom deliktu.

Uloga ekipe za potrage obično se iscrpljuje pronalaskom i osiguranjem motornog vozila i vozača, ako je prisutan. Na motornom vozilu obavezno treba obaviti uviđaj. Odbjegli vozači znaju fingirati krađu motornog vozila što zahtijeva prisutnost stručnjaka prometne struke u uviđajnoj ekipi. Koji puta treba provjeriti i alibi vozača. Verzirana uviđajna ekipa može otkriti neku «sitnicu» ili kako kriminalisti kažu «grešku u koracima» tehničke i logičke prirode vozača kod raznih oblika fingiranja.

4. 3. 13. Rad po verzijama

Tokom potrage i provjeravanja treba stalno postavljati nove verzije i eliminirati postojeće sukladno dobivenim obavijestima. Postavljene verzije trebaju obuhvatiti sve aspekte bijega vozača s motornim vozilom s mjesta prometnog delikta. Zahvaljujući postavljenim verzijama potrage i provjere su sveobuhvatne i intenzivne. Pravovremena suradnja sa sredstvima javnog informiranja pridonosi efikasnosti traganja. Servisne radionice, prodavaonice, «karambol» službe i slično trebaju biti na vrijeme obaviještene o bijegu vozača i motornog vozila i eventualnim utvrđenim ili pretpostavljenim oštećenjima, koja diktiraju vrstu obrtničke usluge. Ukoliko se utvrdi ili posumnja da je traženo motorno vozilo «probilo» granice blokade, treba o tome hitno upoznati susjedne policijske organe i granične prijelaze.

5. Zaključna razmatranja

Djelatnost traganja za odbjeglih vozačem i motornim vozilom mora biti ciljana i svrhovita. Da bi potraga za odbjeglih vozačem i motornim vozilom bila uspješna traži se planirano, sistematsko, hitno i organizirano traganje na svim nivoima i u raznim pravcima. Cilj je pronalaženje odbjelog vozača i motornog vozila. On se postiže etapno, postupno na temelju preliminarne kriminalističke diferencijalne dijagnoze, koja se mora temeljiti na prethodnoj ocjeni osnovanosti dokaznih informacija. Jednaku pažnju treba posvetiti svim obavijestima neovisno o njihovim izvorima ili dokaznoj snazi. Prikupljanje obavijesti o odbjeglih vozaču i motornom vozilu mora biti dio kolektivnog planskog rada i odvijati se po određenim etapama (fazama). Obavijesti trebaju prikupljati svi policijski službenici. One se trebaju slijevati na jedno mjesto i biti ocijenjene, selektirane, indeksirane i distribuirane u skladu s potrebama traganja. Stalno treba imati u vidu da je bijeg vozača i motornog vozila kompleksan informacijski sistem, primarno materijalne prirode. Pri tome temeljna pitanja kriminalističke nauke projicirana na bijeg vozača i motornog vozila mogu se svrstati u tri grupe: 1. objektivnu, 2. objektivno – subjektivnu i 3. subjektivnu.

Polazna saznanja (obavijesti) o bijegu vozača i motornog vozila mogu biti oblikovana kao službene dojave, neposredno opažanje policijskih službenika priopćenje sudionika događaja, trećih osoba, slučajno otkriće itd. Ona se mogu temeljiti na obavijestima koje uključuju konkretne

okolnosti ili je riječ samo o obavijestima da je došlo do bijega. Kvaliteta i sadržaj obavijesti određuju modalitete pristupa s preliminarno-organizacijskog aspekta (npr. hitnost izlaska na lice mjesta) i supstancijalnog (koga sve angažirati za izlazak na lice mjesta, ima li okolnosti koje zahtijevaju poseban pristup, osobito s kriminalističko-tehničkog aspekta i slično). Polazna saznanja su organizacijsko-tehnička komponenta. Na temelju njih se stvaraju hipoteze o događaju.

Potragom treba rukovoditi poseban štab. Pri tome podaci o vozilima koja su pregledana moraju biti hitno registrirani i centralizirani kako bi se izbjeglo da jedno te isto vozilo bude više puta pregledano. U traganju pomažu liste pitanja, kao svojevrsni podsjetnik. Ukoliko se odbjeglo motorno vozilo ne nađe unutar 24 sata potraga ne smije gubiti na opsegu i intenzitetu. Svi podnesci i cijela potraga trebaju biti predmet naknadne pažljive analize uz davanje ocjene o propustima i previdima u radu. Preporuča se povremeno uvježbavanje policajaca u zaustavljanju motornih vozila i obavljanju provjera.

Summary

Driver escape (with a vehicle or just a driver's) from the place of the traffic criminal act is proper form of indiscipline of drivers in traffic on the road and evidently is breaking provisions of the Law of traffic security on the roads. In determined cases it could be a criminal act, for exp. Article 337. of Penal code of Federation of Bosnia and Herzegovina (offering no help to person injured in traffic accident). By the methods of crime investigation point of view work on solving cases of runaway drivers (with motor vehicle or without it) in cases of traffic accidents, is, expertly viewed, very demanding action of police forces assigned in the field of road traffic security. Errors in handling are frequently far - reaching and not rarely unfixable. Methods of solving the traffic criminal acts witch are including runaway driver with a motor vehicle for their bases should have crime scene investigation. In solving every traffic criminal act are appearing a whole complex very different acknowledgeable problems, because theirs processing need to be executed multidisciplinary by the traffic - technical, a traffic - medic, a court - medic, criminalistics - trace logical, a traffic - psychological, a court - psychological, lawful and similar aspects.

Key words: Drivers, motor vehicle, traffic accident, chase (pursuit), escape, blockade, ambush, crime scene investigation, to give an expert opinion

Literaturni izvori:

1. Bacham, D. J. (1979), *Traffic accident management*, Springfield III.
2. Bartol, C. R. (1995), *Criminal behavior: a psychological approach*. Prentice Hall.
3. Bilić, M. (1982), *Bijeg vozača s mjesta prometne nezgode*, Priručnik, Zagreb,
4. Geerds, F. (1980), *Kriminalistik*, Lubeck.
5. Holocomb, R. I. (1971), *Police patrol, from the forensic point of view*, *Journal of Forensic Sciences*, 11, 66.
6. Jelić, I. (1994), *Vještak u cestovnom prometu*, *Vještak*, 2, 15 Zagreb.
7. Laskovski, B. (1978), *Potruga za prijestupnicima koji su pobjegli s mjesta prometne nezgode*. Interni materijal MUP-a RH, Zagreb.
8. Makra, A. (1973), *Prometna nedisciplina-problemi suzbijanja i sprječavanja*, Zagreb.
9. Modly, D. (1991), *Operativni (kriminalistički) i krivičnopravni aspekt osiguranja mjesta događaja, uviđaja, rekonstrukcije i istražnog eksperimenta, privremenog oduzimanja predmeta i vještačenja cestovnih prometnih nezgoda*. MUP RH, Zagreb.
10. Modly, D. (1996), *Postupak policije u slučajevima bijega vozača i motornog vozila s mjesta prometne nezgode*. Znanstveno-stručni simpozij: «Cestovna prometna delinkvencija» Zagreb, Policijska Akademija.
11. Modly, D. (1989) *Kritički osvrt na neke aspekte neformalnog saslušanja svjedoka prometnih nezgoda od strane ovlaštenih djelatnika policije*, *Priručnik*, 1, 5. Zagreb.
12. Modly, D. i Korajlić, N. (2002), *Kriminalistički rječnik*, Tešanj.
13. Pavišić, B. (1993), *Metodika istraživanja prometnih delikata*.
14. Thomas, J. W. i dr. (1981) *Police officer survival during traffic stops*. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 2, 34.
15. Vodinelić, V. i grupa autora (1986) *Saobraćajna kriminalistika*, Beograd.
16. Vukelić, V. (1967) *Prometno pravo*. Zagreb.
17. Zajc, Lj. (1993) *Preiskovanje hudih prometnih nezgod s pobegi*. *Revija Policija*, 3, 39. Ljubljana.
18. Zotov, B. L. (1972) *Rasledovanje i predupreždenije avtotransportnih proisšestvija*, Moskva.
19. *Zbirni prikaz statističkih podataka iz oblasti saobraćajnih nezgoda podataka odjeljenja za analitiku MUP-a Kantona Sarajevo*

Tematski blok II

Vladimir OBRADOVIĆ¹

Trgovina ženama u svrhu seksualne eksploatacije u BiH

Trafficking Women in Bosnia and Herzegovina

Sažetak

U referatu dan je izvod iz cjelovitog projekta koji je dvofaznog (kvantitativnog i kvalitativnog) multimetodskog pristupa, realiziran na uzorku od 695 žena – djevojaka žrtava trafficking-a. Iscrpno su analizirane karakteristike žrtava i situacija kojima su bile izložene kroz proces trgovine, te multiplom regresijskom analizom provjeren utjecaj pojedinih push i pull faktora. Objektivnim pristupom (cluster analizom) klasificirane su tri kategorije žrtava: upitne, neupitne i situacijske. Iz kvalitativnih analitičkih nalaza, (narativna analiza životnih priča žrtava i osuđenih trgovaca) dani su izvodi koji verificiraju rezultate kvantitativnog pristupa, čime je djelomično ostvarena metodološka sinteza i triangulacija. Utvrđivanje stupanja inteziteta viktimiziranosti u potpunosti je potvrdilo ispravnost stava da pristanak žrtve treba smatrati irelevantnim kada god je prisutan neki oblik prinude. (Protokol LIN 2000.)

1 UVOD

Trafficking je termin kojim se opisuje svaka ilegalna trgovina krijumčarenom robom u cilju profita. Tokom zadnjih 10 godina ovaj koncept je proširen i podrazumijeva i ilegalni transport ljudi, osobito žena i djece radi prodaje ili eksploatacije njihova rada. Najčešći oblik trafficking-a odnosi se na transport žena i djevojaka u svrhu seksualnog iskorištavanja,

¹ Dr. sci., redovni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

pri čemu se organizirano usklađuju: regrutiranje, transportiranje, krijumčarenje, prodaja i preprodaja. Koriste se gotovo svi oblici i načini prevare, obmane, podmićivanja, zloupotrebe siromaštva, ugroženosti, socijalne i emocionalne nezrelosti do prijetnji, ucjena, prisile i otmice.

Protokol UN-a o "Sprečavanju, zabrani i kažnjavanju trgovine ljudima, osobito djecom i ženama" (Studen 2000.) jasno je naglašena zabrana eksploatacije korištenja prostitucije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prinudni rad ili službu, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu (podparagraf a). Izričito je navedeno da "pristanak žrtve trgovine ljudima na eksploataciju opisanu u podparagrafu (a) treba smatrati irelevantnim kad god je prisutan neki od oblika prinude" (podparagraf b).

Trgovina ljudima pojavljuje se kao globalan kriminalni fenomen u regionu Jugoistočne Europe i poslije trgovine drogom postaje najprofitabilnija aktivnost organiziranog kriminala. Trafficking žena – djevojaka u svrhu seksualne eksploatacije u Bosni i Hercegovini javlja se krajem 1996. godine i dobiva na svojoj ekspanziji 1997. do 2000. godine, kada se otvaraju brojni barovi i noćni klubovi sa plesačicama koje se dobrovoljno ili prinudno prostituiraju. Javno mnijenje i državne organe BiH ne zabrinjava previše ova pojava, jer se sve stereotipno objašnjava prisustvom stranih vojnih snaga. No, pod pritiskom nevladinih međunarodnih humanitarnih organizacija (naročito IOM), IPTF i lokalna policija poduzimaju racije i druge aktivnosti na suzbijanju trafficking-a žena – djevojaka koje dovode do privremenog zatvaranja lokala i privođenja vlasnika i djevojaka, ali sa malim zakonskim efektom. Tek 2003. godine poduzimaju se šire i intenzivnije akcije u skladu sa antitrafficking programom koje dovode do povlačenja ove pojave u "sivo zonsko područje" kriminalno organizirane prostitucije i seksualne eksploatacije u ilegalnim stanovima ili zakupljenim kućama.

2 METODOLOŠKI PRISTUP

Složenost fenomena trafficking-a žena – djevojaka pokušali smo multimetodski zahvatiti kvantitativnim i kvalitativnim metodološkim pristupom i njihovom sintezom u objašnjavanju pojedinih faza procesa trgovine i posljedica koje je seksualna eksploatacija i zlostavljanje imalo po žrtve.

Slijedeći procesni model bio je osnovni predložak nacrtu istraživanja kojeg su odobrile komisije donatora (ambasade SAD-a u BiH)

Cilj istraživanja bio je prvenstveno deskriptivno klasifikacijski, a tek potom eksplanacijski. Zbog nedovoljne izučenosti fenomena trafficking-a i njegove etiologije težili smo prvo da što potpunije opišemo razmjere problema i klasificiraju participantice u procesu trafficking-a prema kriteriju dobrovoljne i prisilne prostitucije.

Posebno je bilo važno provjeriti utjecaj sociokulturnih i ekonomsko materijalnih determinanti kao "push" faktora koji guraju mlade žene i djevojke iz zemalja jugoistočne Europe da se upuste u proces trafficking-a. Shodno tome potrebno je bilo objasniti zastupljenost i intenzitet pojedinih "pull" faktora koji privlačno i poticajno djeluju da se nekritično donese odluka i upusti u rizičnu avanturu ilegalnog putovanja u posve nepoznatu zemlju destinacije.

Probleme na koje treba odgovoriti ovaj referat formulirat ćemo kroz slijedeća pitanja:

1. Kako se realizira regrutiranje, transportiranje, prodaja i preprodaja žena i djevojaka žrtava trafficking-a?
2. Da li, kako i koji faktori koje dosadašnja (kvalitativna) istraživanja nazivaju "push" i "pull" predstavljaju stvarno utjecajne determinante upuštanja žena – djevojaka u proces trafficking-a i prihvatanja dobrovoljnog ili prinudnog prostituiranja?
3. Kako objektivni analitički postupak (cluster analiza) klasificira žene – djevojke koje su bile uključene u proces trafficking-a u BiH?

4. Koliko i kako su žene djevojke žrtve trafficking-a u BiH bile izložene pojedinim vidovima nasilja, zabrana, deprivacija, te seksualnog eksploatiranja, odnosno ukupnom intezitetu zlostavljanja?

3 IZVORI PODATAKA I UZORAK ISTRAŽIVANJA

Osnovni izvori podataka bili su policijsko-kriminalistička dokumentacija o žrtvama i počiniteljima trafficking-a, te podaci i nalazi dobiveni intervjuiranjem i opserviranjem žrtava koje su boravile ili prošle kroz skloništa IOM-a.

Dodatni izvori podataka bile su dokumentirane "životne priče" i rezultati fokus grupnog intervjuiranja, te intenzivne komunikacije sa osuđenim trgovcima – vlasnicima barova u KPD Zenica.

Uzorak istraživanja obuhvatio je 695 žena – djevojaka koje su potražile pomoć ili bile privedene u sklonište IOM-a (tzv. sigurnu kuću). Unutar ukupnog uzorka razlikovali smo 2 subuzorka $N_1 = 457$ slučajeva čije smo podatke interpretirali na razini sociološke analize i drugi subuzorak $N_2 = 238$ slučajeva žrtava koje su intervjuirane i psihijatrijski tretirane za vrijeme boravka u skloništu.

Osnovni metodološki problem bio je kako sadržaje odgovora i opise situacija i događaja prilagoditi za kvantitativnu obradu, što smo učinili analizom sadržaja modaliteta odgovora na svako pitanje te rearanžiranjem njihovog redoslijeda i kodificiranjem. Za metode obrade podataka koristili smo SPSS i u ovom referatu biti će prikazani rezultati multivarijantnih regresijskih i cluster analiza.

4 PRIKAZ REZULTATA DESKRIPTIVNE ANALIZE

4.1 Regrutiranje

Podaci uzorka istraživanja ukazuju da je dominantno izvorište regrutiranja žena i djevojaka sa svrhom njihovog trgovanja u svrhu seksualne eksploatacije u Moldaviji, Rumuniji i Ukrajini, te da "kupci" iz BiH dobro poznaju to tržište i lako nalaze regrutere među kojima se često nalaze i žene – djevojke koje su već "radile" u BiH.

TABELA 1. : Kako je žrtva došla do informacije o poslu

	Od koga	f	%
1	BLISKI I POZNATI	273	59,6
2.	NEPOZNATI-O	155	33,8
3.	KIDNAPIRANA	19	4,1
4.	NEMA PODATAKA	11	2,4
	TOTAL	458	100

U tabelarnom prikazu izloženi su svi slučajevi specificirani stvarnim odgovorima ispitanica iz prvog uzorka (N – 458) grupirani u dvije brojnije kategorije; prvu u kojoj je iskazano 273 slučajeve ili 59,6% od svih ispitanica koje su dobile informaciju o poslu od njima bliskih i poznatih ljudi u koje su mogle imati povjerenja da ih ne obmanjuju. Među 74 prijateljice se sigurno nalaze one koje su neposredno imale iskustvo boravka i rada u inozemstvu, a vjerojatno njihova zastupljenost je znatna i u kategoriji prijatelja – poznanika/poznanica. Dakle, stvarno regrutiranje vrši se pretežno organiziranim kriminalnim pristupom **deklariranih trgovaca koji u svojoj mreži značajno koriste prijatelje svojih žrtava ili nepoznate žene i muškarce.**

4.2 Kupnja i preprodaja žena – djevojaka u BiH

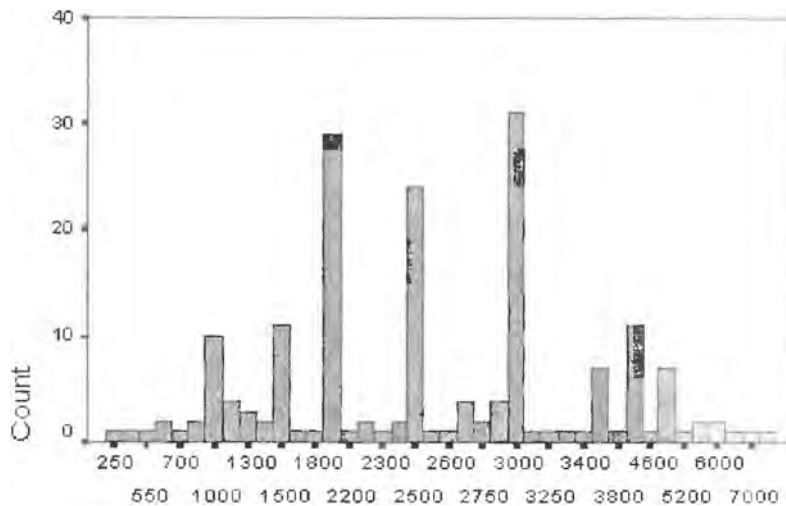
Za jedan dio žena-djevojaka kupovina se odvija u zemlji tranzita gdje borave de facto zatočene u ilegalnim stanovima u koje onda dolaze kupci ili preprodavači² da bi se utanačila cijena i preuzele djevojke. Tada većina žrtava prvi put saznaje kakva ih sudbina očekuje i ukoliko ne pristanu bivaju fizičkim, mentalnim i seksualnim zlostavljanjem primoravane na pokornost te dalje transportirane u barove, noćne klubove ili motele diljem BiH u oba njena entiteta.

Podaci koje smo dobili iz oba uzorka evidentno ukazuju na **trafficking situaciju u kojoj se ljudska bića tretiraju kao roba i određuje njihova tržišna cijena.** Slijedeća pitanja oslikavaju ove situacije:

- da li je žrtva znala da je prodana za novac?
- za koliko KM je žrtva prodana?
- koliko puta je prodavana?

² Na to evidentno ukazuju podaci iz "životnih priča" apsolutne većine trgovanih žena-djevojaka koje su bile zatočene u ilegalnim stanovima Beograda i Novog Sada.

Sedamdeset posto žrtava je znalo da je prodano za novac kupcima koji su ih došli izabrati i odvesti u svoje lokacije u Bosni i Hercegovini. Istina, preko polovine žrtava (57, 3%) ne zna za koliko je prodano, ali ostale navode točnu cifru za koju su prodane ili im je "gazda" (kako žene-djevojke zovu kupca – vlasnika lokala) naveo da su mu tu cifru dužne odraditi!

1. grafički prikaz distribucije iznosa za koje su prodavane žene-djevojke u BiH

U prosjeku žene djevojke prodavane su za 2643 konvertibilnih maraka mada totalni raspon ide od 250 do 8000 konvertibilnih maraka.

Ove cijene su postale dosta ustaljene što znači da najveći broj žena - djevojka kupovana od trgovca za dvije do tri hilijada konvertibilnih maraka, što je trebalo pokriti troškove puta i zaradu transportera - krijumčara. No, pri tome treba uzeti u obzir da se je odjednom prodavalo više žena i djevojaka pa je i zarada krijumčara – trgovaca bila znatno veća.

Kupci – "gazde" – vlasnici lokala su po pravilu oduzimali **putne isprave** i obavezivali žrtve da vraćaju taj **iznos duga** znatno duže nego što su stvarno odradile ovo svoje inicijalno zaduženje. Koliko je ova obaveza "nadoknade troškova kupnje" bila izgovor za seksualnu eksploataciju evidentno ukazuje činjenica da bi to žrtva "odradila" uz prosječan broj klijenata (4) i prosječnu cijenu po klijentu (100 KM) za najduže 4 – 6 dana.

Dužničko ropstvo je vrlo često navođeno kao oblik ucjene koju je "gazda" primjenjivao, a krug bezobzirne eksploatacije se zatvarao sistemom **preprodaje žena i djevojaka** koje su slijedile uvijek kada je "gazda" ocijenio da mu određena žena ili djevojka ne donosi odgovarajući prihod, ili kada je ona postala suviše zahtjevna u traženju svojih prava i zarade.

109 žena-djevojaka žrtava trafficking-a u BiH je dva i više puta (pre)prodavano, što u odnosu na čitav uzorak govori da je svaka četvrta žena bila dva i više puta de facto poput roblja prodavana na unutarnjem trafficking tržištu bosansko-hercegovačkog prostora.

Na taj način nastavlja se je ciklus seksualne eksploatacije i uspostavlja gotovo neraskidivi lanac dužničkog ropstva koji je jedino prekidala intervencija policije ili bijeg i sklanjanje u IOM-ova skloništa.

4. 3 Profil klijenata

Kakav je bio profil klijenata koji su posjećivali lokale u kojima su prodavane seksualne usluge, po pravilu prozване barovima ili noćnim klubovima, te osiguravane od neželjenih posjetilaca i policije mrežom suradnika (čuvara parkirališta, konobara, taksista dobavljača mušterija, osmatrača ispred policijskih stanica IPTF-a i lokalne policije, te informatora iz policijskih redova). Poznatost takvih lokala bila je opća, a izvještavanje sa nekih racija čini se da je više pomoglo reklami nego što je štetilo ovoj vrsti "biznisa".

Općenito, gotovo *stereotipno uvođenje javnosti*, dobro potpomognuto izvještavanjem štampe, bilo je (i jeste) da su *dominantni posjetioci-klijenti strani državljani najčešće imenovani kao pripadnici SFOR-a, IPTF-a i drugih međunarodnih organizacija.*

Podaci našeg istraživanja bacaju potpuno **drugačiju sliku na profil klijenata**. Prema *autentičnim izjavama djevojaka-žena žrtava trafficking-a u BiH* profil klijenata bio je slijedeći u oba naša dva uzorka:

TABELA 2. : *Profil klijenata*

	Uzorak 1 (N=457)			Modaliteti odgovora	Uzorak 2 (N=238)		
	N	%	%		N	%	%
a)	106	23,2		samo lokalni muškarci	119	50,0	
b)	68	14,9		lokalni vojnici i policija	21	8,8	
	174	38,1	61,3	Ukupno (a+b)	140	58,8	78,2
c)	52	11,4		internacionalna i lokalna klijentela	12	5,5	
d)	27	5,9		SFOR i lokalni klijenti	0	0,0	
e)	31	6,7		svi profili	27	11,3	
	110	24,1	38,7	Ukupno (c+d+e)	39	16,4	21,8
0.	173	37,8	100,0	nema podataka	59	24,8	100,0
	457	100,0		TOTAL	238	100,0	

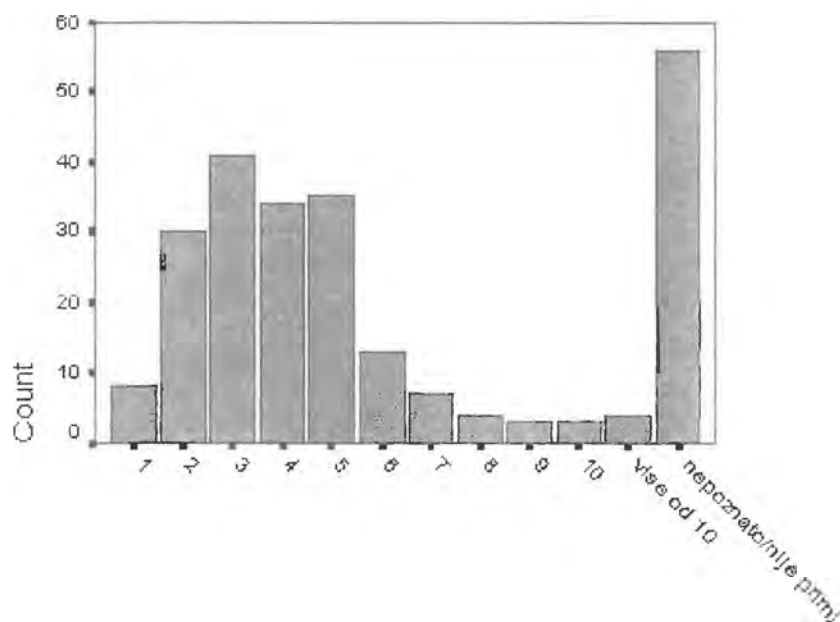
Podaci iz oba uzorka istraživanja potvrđuju **prevalenciju domaćih klijenata** i dokazuju da lokalni muškarci, od koji mnogi iz redova policije, koriste često usluge trgovanih žena i djevojaka na prostorima BiH.

Prema tome naše istraživanje nedvojbeno dokazuje da **prisustvo stranaca, bilo kao pripadnika vojnih ili policijskih snaga, bilo kao članova međunarodnih organizacija i misija nije dominirajući faktor koji potencira toliki porast organizirane prostitucije u BiH, a još manje djeluje kao "pull" faktor trafficking-a.**

Prije bi se moglo konstatirati da je prisustvo međunarodnih snaga i organizacija **više "dobar, a ne pravi razlog" razvoja prinudne i dobrovoljne prostitucije u BiH, te da uzroke tolikoj potražnji treba tražiti u socioekonomskom i sociopsihološkom profilu posjetitelja ovih barova i noćnih klubova (određenih segmenata "lumpen buržoazije" i "ratnih profitera" te kriminalnog podzemlja bosanskohercegovačkog društva.).**

4. 4 Seksualna eksploatacija

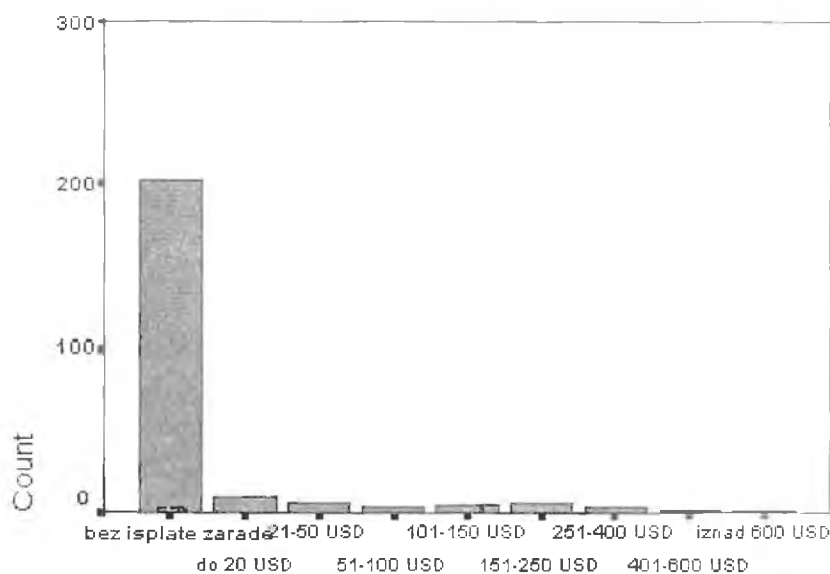
Inspekcijom koju smo proveli u toku 9 mjeseca 2003. godine u nekim lokalima Sarajeva, Kiseljaka i Viteza utvrdili smo da broj djevojaka ide od minimalno 5 (Sarajevo) do 17 (Vitez). Ovi će nam podaci poslužiti pri procjeni prihoda-zarade koju ostvaruju vlasnici takvih lokala.

2. Grafički prikaz prosječnog dnevnog broja klijenata

Prosječan broj mušterija $M = 3,79$ odnosno **4 klijenta dnevno**, a više od toga moralo je primiti **15% ukupno žena-djevojaka** našeg uzorka. Ove podatke navodimo isključivo radi prikaza nehumanih uvjeta života žrtava trafficking-a, ali nam oni mogu poslužiti za procjenu stupnja eksploatiranosti žrtve, odnosno zarade trgovaca seksom u BiH.

Mnoge životne priče žrtava navode još zastrašujuće uvjete i izloženost seksualnom nasilju koje je potpuno uništavalo identitet žrtve i razvijalo bespomoćnost i totalno beznade. Analiza psihološkog i psihijatrijskog profila žrtava trafficking-a koja je dana u kvalitativnom dijelu ove studije, teorijski objašnjava i empirijski dokumentirano govori o položaju, situaciji i posljedicama po mentalno i fizičko zdravlje žrtava.

3. grafički prikaz zastupljenosti djevojaka-žena koje su primale dio svoje zarade od vlasnika

Od ukupno žena-djevojaka žrtava trafficking-a nije ništa plaćeno njih 84,9% za vrijeme čitavog svog boravka i pružanja seksualnih usluga u BiH. Preostalih 15% dijele se po pola na one koje su dobivale do 100 USA dolara mjesečno i na one koje su dobivale više od toga. No, postotno i brojčano plaćene djevojke-žene više su izuzetak nego pravilo. Navedeni podaci nepobitno ukazuju da se seksualna eksploatacija zadržavala na gotovo ropskom odnosu za apsolutnu većinu žrtava i da "gazde" po pravilu nisu isplaćivale niti minimalne iznose zarada pravdajući to time da moraju prvo namiriti troškove transporta i kupnje, odnosno obmanjujući žrtve da će im na kraju ugovora isplatiti zaradu i najčešće ih preprodajući odmah nakon što se ocijeni da žrtva ne nosi više očekivanu dobit ili bi mu mogla praviti probleme zahtijevajući isplatu dogovorenog dijela zarade.

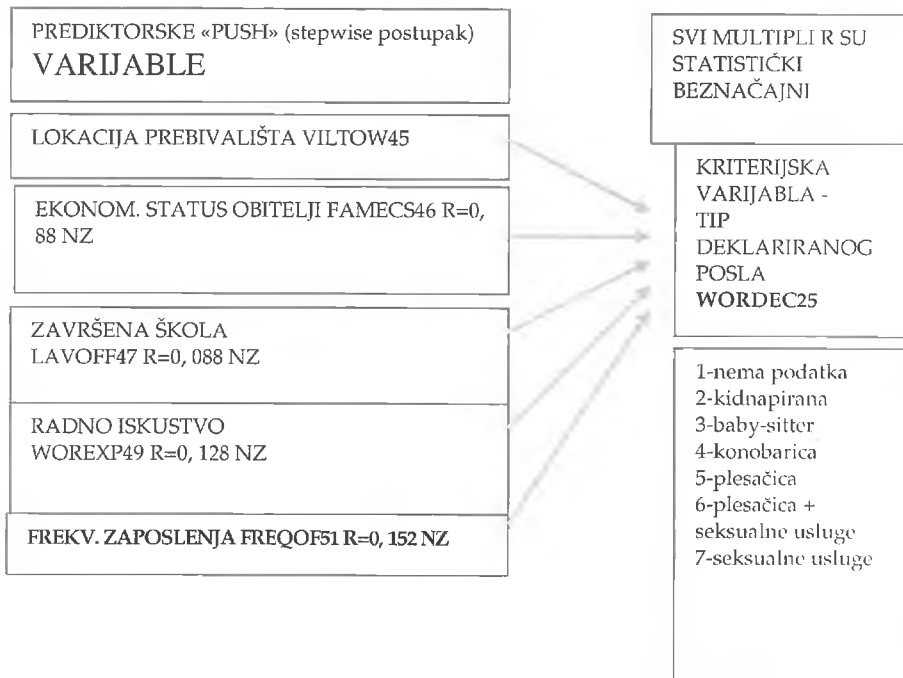
5 REGRESIJSKA ANALIZA DJELOVANJA "PUSH" I "PULL" FAKTORA

Gotovo u svim dosadašnjim istraživanjima trafficking-a (pretežno sa kvalitativnim metodološkim pristupom na vrlo skromnim prigodnim malim uzorcima) navode se i razmatraju utjecaji takozvanih "push" i

"pull" faktora koji pospješuju, ovisno o snazi svog utjecaja na individuuma, situacije i proces trafficking-a. Ovi faktori najpotpunije su pobrojani i razmotreni u materijalu "Trgovina ljudima" od 15. 09. 2002. godine koji je upućen na korištenje nadležnim policijskim organima zemalja porijekla i zemalja destinacije trafficking-a od strane Pakta o stabilnosti. U tom materijalu navode se slijedeći:

PUSH FAKTORI	PULL FAKTORI
<ul style="list-style-type: none"> • nezaposlenost • siromaštvo • nedostatak izobrazbe • diskriminacija spolova • nasilje u obitelji 	<ul style="list-style-type: none"> • očekivanje zaposlenja i financijske naknade • za žene koje se prostituiraju očekivanje velike zarade • pristup materijalnim dobrima zapada • poboljšanje socijalnog položaja i tretmana • zamišljeni "glamurozni" život svakodnevnog zapadne Europe • zahtijevanje od žena da budu reproduktivne • zahtijevanje "egzotičnih" žena kao prostitutki • zahtijevanje jeftinog rada

Izrijekom se navode ovi "push faktore" da oni značajno guraju mlade djevojke i žene da se otisnu u svijet koji privlači snagom svojih "pull faktora" koji su paralelno pozicionirani i uvećaju izloženost i osjetljivost žena i djevojaka na mamce trgovaca ljudima. Diskriminirajući i negativni "push faktori" moraju se postaviti nasuprot "pull" zamišljenih prednosti života u bogatim zemljama Zapadne Europe. Ovaj **zdravorazumski pristup analizi uzroka i motiva trafficking-a**, ma koliko izgledao logički prihvatljiv, ne može se prihvatiti bez provjere, niti u jednom istraživanju koje koristi naučnu metodologiju

4. Hijerarhijska multipla regresijska analiza utjecaja "push" faktora na prisilnu i dobrovoljnu prostituciju trgovanih žena – djevojaka u BiH

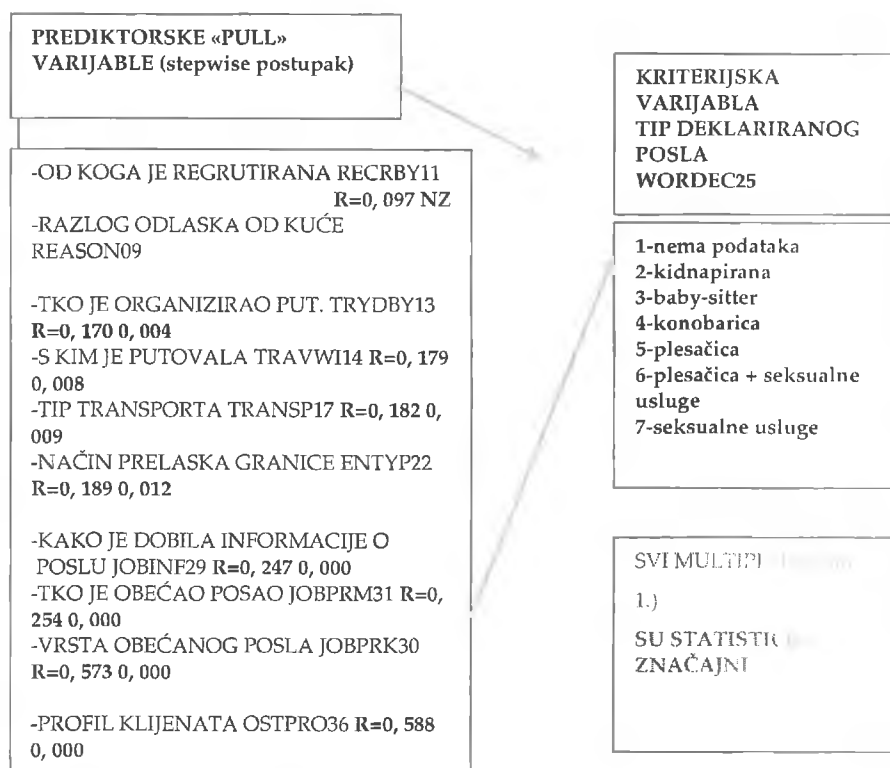
Prema konvencionalnom standardu interpretacije koeficijenta korelacije, do veličine $R < 0,200$ ne postoji za istraživanje socijalnih fenomena statistički značajna korelacija. Kako su svi naši multipli koeficijenti korelacije kao i koeficijenti regresije β nesignifikantni, konstatiramo da na podacima našeg uzorka nismo potvrdili utjecaj ekonomskog statusa porodice, ruralno urbanog domicila, nezaposlenosti i frekvencije zaposlenja, nedostatka obrazovanja i radnog iskustva kao "push" faktore koji podstiču i intenziviraju trafficking te guraju mlade žene i djevojke da se opredijele za prostituiranje.

Pojedinačna regresijska analiza pokazala je da razoreni odnosi u porodici i prisutnost alkoholičarskog i kriminalnog okruženja statistički značajno su povezani sa prediktorima koji djeluju na opredjeljenje djevojaka i mladih žena za profesionalnu prostituciju. Dakle, samo u tom smislu, ako je uz nezaposlenost i siromaštvo prisutno i socijalno patološko okruženje i ponašanje onda se javlja prediktivna karakteristika "push" djelovanja siromaštva,

no ono samo po sebi kao ni nezaposlenost i ostali elementi socijalne deprivacije ne determinira da bi se mlade žene i djevojke opredijelile za dobrovoljnu prostituciju i otisnule u zemlje Zapadne Europe. Prema rezultatima ovog našeg istraživanja dominantno opredjeljenje za odlazak u zemlje Zapadne Europe *nije prostitucija*, niti težnja da se preko prostitucije zaradi veliki novac, *nego da se ode na rad* u zemlje Zapada gdje se očekuje da će biti pristojno plaćene za rad na uslužnim poslovima te moći od toga uštedjeti ili izdržavati obitelj. Tu želju obilato iskorištavaju trgovci ljudima i široka mreža njihove organizacije koja putem regrutiranja, krijumčarenja, prevare, obmane i prodaje žena i djevojaka, dovode ih u poziciju da je prostitucija jedina realnost u kojoj se nađu bez dokumenata u potpuno stranoj nepoznatoj zemlji, izložene na milost i nemilost onima koji su ih prodali i onima koji su ih kupili.

U tom smislu i društvenu akciju na suzbijanju ove već masovne kriminalne pojave trafficking-a ljudima treba prizemljiti sa opće sociološke ravni na sociopsihološku razinu visokorizičnih grupa i situacija u kojima se odvija regrutiranje, porobljavanje i seksualno eksploatiranje djevojaka i mladih žena, a konkretnu akciju represije graditi na kriminološkim spoznajama etiologije i fenomenologije ponašanja svih korisnika lako zarađenog – "crnog novca od bijelog roblja".

Kriminalistički pristup po našem mišljenju trebao bi prvenstveno slijediti "trag novca" i represiju usmjeriti ne samo na vlasnike i objekte gdje se žrtve prinudno zadržavaju i prostituiraju, već i na istraživanje tokova korupcije vlasti koja izdaje dozvole za rad tih lokala, policije koja kontrolira i ima nadzor nad radom tih lokala, te posebno financijske policije koja bi nesumnjivo mogla bez ikakvih većih poteškoća utvrditi utajivanje poreznih obaveza, jer se taj novac nigdje ne iskazuje, a načini njegovog pranja su nesumnjivo teško krivično djelo. Mogli bismo dodati i sugestiju da se ispita legalitet i porijeklo imovine i gotovine (cash-a) pojedinaca koji u relativno siromašnoj zemlji kakva je Bosna i Hercegovina prosto budu oči običnom svijetu svojim bahatim ekonomskim ponašanjem, objektima koje izgrađuju i investicijama u koje se upuštaju. To potvrđuju i naši nalazi u intervjuima osuđenih trafikera, koji izjavljuju da ulog u početak posla zahtijeva minimum 250. 000 KM, ali i da jednogodišnja dobit u "boljim objektima sa više od 7 žena" donosi čistog 300. 000 DM. (navedeno u transkriptu intervjuja provedenog sa 5 osuđenih trafikera u KPD Zenica 18. 09. 2003.)

5 Hijerarhijska multipla regresijska analiza utjecaja "pull" faktora na prisilnu i dobrovoljnu prostituciju trgovanih žena – djevojaka – u BiH

Kao "pull" faktor najviše djeluje "vrsta obećanog posla" (JOB PRO) i način kako je žrtva dobila tu informaciju, zatim tko je organizirao putovanje, te za one koje su računale sa seksualnim aktivnostima značajan je faktor profil klijenata (stranci u BiH).

U regresijskoj analizi nezavisne varijable nazivamo prediktorima i provjerava se njihovo djelovanje na zavisnu varijablu koja u našem modelu predstavlja "tip deklariranog posla" koji ide slijedećim stupnjevima skale: 1) nema podatka, 2) kidnapirana, 3) baby siter i sl., 4) konobarica, 5) plesačica, 6) plesačica + seksualne usluge, 7) seksualne usluge. Dakle, mi provjeravamo da li, koji i kako "pull" faktori su značajno korelirani sa ovom skalom, odnosno koliko predikcioniraju ponašanje koje ide od prinudne do dobrovoljne prostitucije.

Iz prikazanih rezultata vidljivo je da tek uvođenjem prediktora "*Kako je dobila informaciju o poslu?*", te prediktora "*Tko je organizirao putovanje?*" javlja se početni statistički značajni prediktivni utjecaj. Naime, tek dobivanje informacije o poslu od poznatih ili od nepoznatih ljudi, i ovisno od činjenice da li je putovanje organizirala sama ili sa prijateljicom odnosno da li ga je organizirao trgovac-krijumčar, uočavamo početni prediktivni utjecaj koji je još uvijek na niskoj razini.³

Izraziti prediktivni utjecaj dalo je uvođenje u regresijsku analizu "pull" varijable "*vrsta obećanog posla*". Primjenjujući koeficijente determinacije uviđamo da je uvođenjem ovog lažnog primamljivog obećanja što će raditi u zemlji destinacije, multipla predikcija dosegla visoko značajnu korelaciju od $R = 0,573$ ili $R^2 = 33\%$ zajedničke varijance rezultata prediktorskih i spomenute zavisne varijable.

Taj prediktivni utjecaj tek minimalno značajno povećava na ($R = 0,588$) "*profil klijenata*" (od lokalnih muškaraca, pripadnika SFOR-a do internacionalne klijentele).

Dakle možemo prihvatiti da **najsnažnije djeluje kao "pull" faktor obećanje dano u vezi posla, posebno ako je došlo od bliske ili poznate osobe kojoj žrtva vjeruje, te ako je žrtva putovala sa njoj poznatom osobom od povjerenja.**

Ostale "pull" varijable izuzev profila klijenata nemaju značajniji privlačeci utjecaj. Stoga je i zanimljivo da se trafficeri sve više prebacuju na regrutiranje putem mreže *prijateljica* kojima žrtve vjeruju, posebno na one koje su već bile i zarađivale u inostranstvu i time demonstriraju pri povratku u zemlju domicila.

Prema našim informacijama iz razgovora sa osuđenim trgovcima – gazdama barova i noćnih klubova, oni se orijentiraju na sve bolje odnose (!! sa "svojim djevojkama" dozvoljavajući im sedmični izlazak, podjelu zarade i godišnji odlazak kući pri čemu dogovaraju njihovu ulogu u regrutiranju "novih kolegica". (str.)

³ Da bi se provjerila snaga povezanosti, odnosno utjecajnosti treba izračunati koeficijent determinacije ($R^2 \times 100$ tako da se R kvadrira). Kvadrirani R u ovom slučaju iznosi 0,021 što govori da postoji prediktivni utjecaj koji objašnjava varijable samo 2,5% zajedničke varijance rezultata nezavisne (prediktora) i zavisne. (kriterijske) varijable.

6. KLASIFIKACIJA ŽRTAVA TRAFFICKING-a

Na podacima drugog uzorka (N = 238) primijenili smo cluster (taksonomski) analizu. Ovaj multivarijantni metodički pristup obradi podataka polazi od karakteristika koje su zajedničke određenim skupinama ispitanica i klasificira ih na bazi analize svih njihovih (81) karakteristika u određeni broj clustera. Napominjemo da je postupak računski potvrdio realno postojanje **samo tri skupine** (clustera) u koje je razvrstao sve ispitanice našeg uzorka (N = 238).

1. **Cluster 42 ili 17, 6%** od ukupnog uzorka upustile su se i prihvatile prostituciju, ali ne i seksualnu eksploataciju. "**upitne žrtve**"
2. **Cluster 81 ili 34, 0%** od ukupnog uzorka prevarene, otete, skupo prodane i prinuđene na prostituciju i dužničko ropstvo. "**neupitne žrtve**"
3. **Cluster 115 ili 48, 4%** od ukupnog uzorka obmanute, izigrane, jeftino prodane i seksualno eksploatirane. "**situacione žrtve**".⁴

Brojčani i postotni iznosi ove objektivne klasifikacije nedvojbeno potvrđuju da se *samo o 17, 6%, dakle, tek svaka peta žena i djevojka koje su potražile pomoć u IOM-ovim skloništimama može sa stanovišta njihovog habitusa smatrati da se svjesno i dobrovoljno upustila u prostituciju, ali ne i u proces trafficking-a u kome će biti seksualno eksploatirana, socijalno deprivirana i ekonomski diskriminirana.*

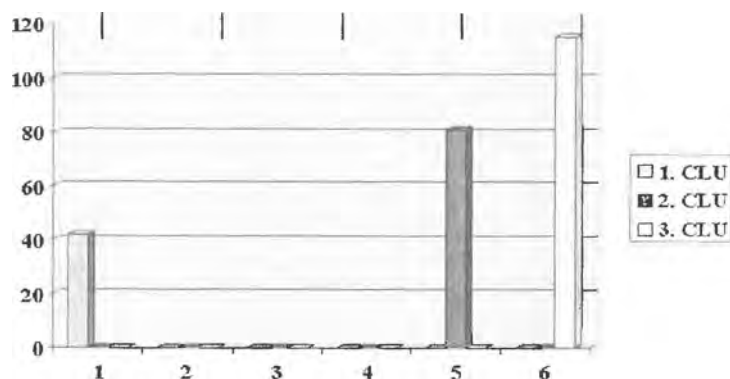
U najtežem položaju kao *neupitne žrtve* nalazi se 34% ili svaka treća žena-djevojka koja je potpuno prevarena i čak na neki način kidnapirana, te prinuđena na prostituciju i dužničko ropstvo i stvarno ropstvo.

Polovinu ispitanica našeg uzorka (48, 4%) predstavljaju situacione žrtve tj. one žene-djevojke koje su privukli "pull" faktori lažnog obećanja o dobrom poslu i zaradi, a dočekala ih je stvarnost da su seksualno eksploatirane i onemogućene da išta poduzmu da promjene svoj položaj objekta u vlasništvu gazde. Ta bespomoćnost čini posebno vulnerabilnim ako su još bile izložene fizičkom zlostavljanju, te ako im je ograničena sloboda kretanja.

⁴ Analizom sadržaja diskriminirajućih varijabli po clusterima zbog njihovog sadržaja opredijelili smo se na slijedeće termine: predlažemo kao odgovarajuće termine: neupitne, upitne i situacione žrtve za skupine ispitanica koje je taksonomska analiza razvrstala u navedena tri cluster-a.

Za **cluster 1** smo utvrdili, a sada i analizom sadržaja modaliteta značajnih varijabli, potvrdili, da se radi o djevojkama-ženama koje su se upustile i prihvatile prostitucije, ali su kao što ćemo vidjeti iz naredne analize, mnoge od njih bile seksualno zlostavljane i eksploatirane od strane vlasnika – gazde, te kasnije preprodane drugim vlasnicima noćnih klubova ili barova u Bosni i Hercegovini.

Differentia specifica **cluster 2** i **3** je prvenstveno u **težim uvjetima početne i prolongirane viktimizacije**. Naime, djevojke-žene iz **cluster 2** **potpuno su bile prevarene i prinuđene na prostituciju** sa kojom nisu računale, te izložene većem broju klijenata uz totalnu zabranu slobode kretanja i dostupnost medicinskih usluga. S obzirom da su djevojke iz **cluster 2** skuplje prodavane, odnosno kupovane to su u slučaju dužničkog ropstva bile više eksploatirane **nego žene iz cluster 3**. Ta razlika je uočljiva i po poziciji finalnih cluster centara na niže prikazanom grafičkom prikazu.

6 *Ilustrativni grafički prikaz pozicije pojedinih clustera na kontinuumu distanci između finalnih cluster centara*
($x_1 = 1$, $x_2 = 5,0937$, $x_3 = 7,0622$)

Iz ovog prikaza vidljiva je distanca 2. i 3. clustera od 1. i njihova međusobna razlika koja je znatno manja nego što je u odnosu na 1. cluster.

7 KLASIFIKACIJA ŽRTAVA PO INTENZITETU VIKTIMIZIRANOSTI

Analizu viktimizacije žena-djevojaka trgovanih u BiH završit ćemo prikazom **kombiniranih varijabli** od pojedinačnih pokazatelja izloženosti procesu viktimizacije, bez obzira da li su žrtve bile prinuđene i dobrovoljno prihvatile pružanje seksualnih usluga. Naime, kako smo napomenuli, ukoliko su prisutne koje od **situacija ekspaniranosti u kršenju elementarnih ljudskih prava i sloboda, ne može se govoriti o dobrovoljnom pristanku na ponuđeni položaj i zahtijevano ponašanje.**

S druge strane, ukoliko je više elemenata kršenja ljudskih prava i sloboda prisutno, to je žrtva izložena većem intenzitetu viktimizacije.

Strukturalno analitički ovu tvrdnju potkrepljuju podaci slijedećeg grafičkog prikaza.

TABELA 5. : *Klasifikacijska shema viktimizacije žrtava trafficking-a*

	Stupnjevi	N	%	Kriteriji
A1	potpuno ropski odnos	(50)	21,0	prisutno je svih 5 oblika zlostavljanja i restrikcija
A2	djelomični ropski odnos	(55)	23,1	prisutna su četiri oblika zlostavljanja i restrikcije
B1	teški oblici viktimizacije	(47)	15,7	prisutna su tri izražena oblika zlostavljanja i restrikcije
B2	srednje teški oblici viktimizacije	(48)	20,2	Prisutan 1 teži ili 2 srednje teška oblika restrikcije ili zlostavljanja
C1	Blaži oblici viktimizacije	(32)	13,4	prisutan je bio samo 1 od oblika restrikcije ili zlostavljanja
C2	nikakvi oblici viktimizacije	(8)	2,5	nisu bile zlostavljane i nisu postojale restrikcije slobode kretanja ili dostupnost medicinskih usluga te su bile plaćene za svoje usluge
TOTAL		238	100	

Ovako izvedena i na podacima provjerena klasifikacijska shema može poslužiti za trijažiranje djevojaka i žena koje traže ili su upućene na pomoć međunarodnih organizacija. To također može doprinijeti potpunijem, boljem i komprehenzivnijem tretmanu i rehabilitaciji žena-žrtava, odnosno omogućiti da se utvrde stvarne žrtve koje su bez obzira na formalno iskazani stres bile u situaciji teškog viktimiziranja odnosno u

ropskom odnosu. Nesumnjivo bi bilo korisno sve žrtve trafficking-a iz A stupnja tretirati sa najvećom pažnjom i brigom te financijskom pomoći dok se za C stupanj to ne bi zahtijevalo. Posebno bi bilo korisno provjeriti funkcioniranje klasifikacijske sheme u procesu rehabilitacije i reintegracije žrtava.

Naš konačni zaključak gradimo na utvrđenoj činjenici da gotovo nema (samo neznatnih 2, 5%) žena i djevojaka koje su se upustile ili su bile prinuđene na proces trafficking-a, a da nisu na neki način **viktimizirane i izrazito socijalno lišene svojih ljudskih prava i građanskih sloboda**. U **potpuno ropskom odnosu** opstajala je svaka peta trgovana žena-djevojka u BiH, dok je **teškim oblicima viktimizacije bila izložena svaka treća trgovana žena-djevojka**.

Stoga je proces trafficking-a u BiH karakterizirala izrazita brutalna prinuda vršena fizičkim, mentalnim i seksualnim nasiljem, te totalnim ograničavanjem slobode kretanja i dostupnosti medicinskih usluga, a ciklus zlostavljanja zatvarao se i potpunom seksualnom eksploatacijom i permanentnim preprodajama izigranih neplaćenih žrtava.

Da nije bilo poticaja međunarodnih i nevladinih organizacija ovaj fenomen bio bi posve prikriven i stereotipno objašnjavan većim prisustvom vojnih snaga i anemijom postratnog bosanskohercegovačkog društva.

Kriminalna etiologija ovog fenomena izmicala bi pažnji javnosti i vlasti, posebno zbog koruptivne snage kapitala sa kojim raspolažu trgovci i gotovog novca kojeg svakodnevno ubiru na račun svojih žrtava.

Bilješka o autoru

Autor istraživanja Vladimir Obradović profesor je metodologije u kriminalističkim naukama na FKN Sarajevo. Bio je osnivač, dekan i prodekan Fakulteta kriminalističkih nauka u Zagrebu od 1990. do 1994., a od 1996. po umirovljenju u MUP-u RH angažiran je kao visiting profesor u Sarajevu i Višoj medicinskoj školi u Bihaću gdje predaje socijalnu patologiju i komunikacijske vještine. Doktorirao je sociologiju sa užim područjem metodologija društvenog istraživanja na FPN u Zagrebu. Pored metodologije istraživačko interesno područje su kriminologija, socijalna patologija, sociologija i psihologija.

Alija A. RAMLJAK¹

**Pogreške u istrazi i presuđivanju u
"krvnim deliktima"
(I dio)**

**Homicides – Lack of Investigator and Judgement
(Part I)**

*"Zločin iako nema jezik,
govori čudesnim glasom"*

(Š e k s p i r)

U v o d

Romantičarsko doba legendarnih inspektora: Žorž Simeonov (Georg Simeon), inspektor Megre, Dojlov Šerlok Holms (Doyle – Sherlock Holmes), Džems Bond (James Bond) predstavlja kriminalističko – literarnu fantastiku, nedostižnih i spektakularnih detektiva. Danas, živimo u vremenu kada je zločin općenito, iz domena "krvnih delikata" posebno, poprimio visokoorganizirani stupanj. Neslućene su razmjere savršenstva i osebujni trendovi modernizma u ispoljavanju kriminaliteta. A sve zahvaljujući uspješnoj primjeni tehničkih inovacija i visoko sofisticiranih metoda. Stoga u uspješnoj borbi protiv vrlo složenog kriminaliteta, neophodno je suprotstaviti vrhunac kriminalističke nauke. Moderni kriminalista je najveći garant u uspješnoj borbi protiv vrlo opasnog zločina. Hoće li ta borba biti uspješna u direktnoj je ovisnosti od organizovanosti države, pa time i resornog ustrojstva (policije i krivičnog pravosuđa). Tako formulisan, kriminalitet će se naći u žiži

¹ Dr. sci., redovni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

najprioritetnijih interesovanja svake moderne države. Ovo stanovište se naročito odnosi na "krvne delikte", a na ubistvo posebno, kao prvorazrednom fenomenu. Jer u ovom zločinu–ubistvu uništava se najveće ljudsko dobro, dakle, najveći Božiji dar – život čovjeka. Poznata je humanistička maksima, opće prihvaćena, da "ko ubije jednog čovjeka, kao da je pobio cijelo čovječanstvo" (fundamentalna kur'anska postavka). Sam akt ubistva izaziva među ljudima strašnu konsternaciju, sa nepopravljivim posljedicama. Čini fascinantniji odjek i odiozne psihološke efekte. U širim relacijama uzrokuje zgražanje, paniku i opću pometnju u javnosti. Ponekad proizvodi političke konotacije, jer uznemirava građanstvo, naročito ako zločin ostaje zagonetan i nerješiv.

Istraga nasilne smrti i seksualnog zločina je sasvim različita od svih drugih krivično – procesnih radnji, jer jednom učinjena greška više se ne može ispraviti. Imajući na umu tu činjenicu, sjajni Hans Gros (*Hans Gross*), nestor moderne kriminalistike, upozorio je prije više od sto godina, sa misaonom konstatacijom i neospornom istinom: "što je istražitelj valjano uradio, to je veoma lahko i valjano presuditi . . . A što je istražitelj (kriminalista) loše uradio, to ni najbolji naknadni postupak ne može ispraviti. Kakvi su istražitelji – kriminalisti u nekoj zemlji, takvo je i njezino krivično pravosuđe".

U skladu sa konstatacijom utemeljivača kriminalistike, Hansa Grosa, u ovom radu biće iznesene grube greške učinjene na uviđaju, zatim u istrazi, kao i na glavnom pretresu pri donošenju presude. Različiti slučajevi biće ilustracija krivičnih predmeta iz prakse, po ovim osnovama:

- Neutemeljenost uviđajnih (i istražnih) radnji,
- Pogrešna zasnovanost optužnice i presude,
- Problem identifikacije leša ili počinitelja, i
- Zanemarljivost psihijatrijske ekspertize

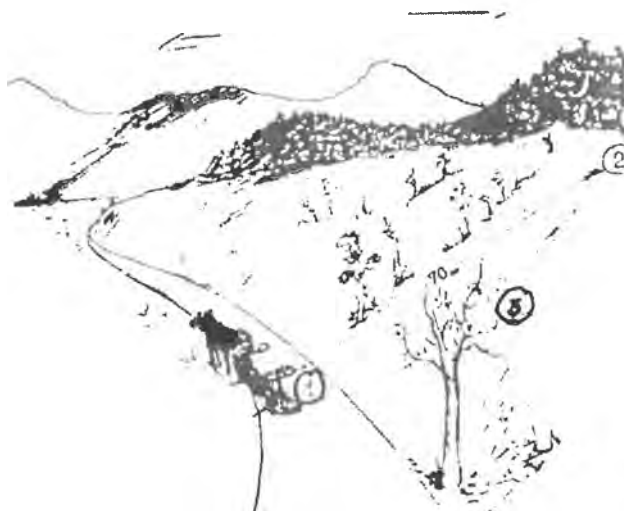
Mora se naglasiti fundamentalna tvrdnja, kao nepobitna činjenica, da su uviđaj i istraga glavne kriminalističke kategorije u dokazivanju krivično-pravne istine. Poprište mjesta nasilne smrti je markantna etapa u isljeđivanju: magistralna putanja po kojoj bi trebalo da započne i da se kreće kriminalistička istraga. Pritom je neophodno naglasiti da se na licu mjesta istražuje objektivna stvarnost, sa kojom se dokazuje i potvrđuje materijalna istina. Jer, mjesto zločina je, gotovo redovito, rasadnik i bogata riznica makro i mikrotragova. Suvišno je isticati da u tragovima savremena medicinska kriminalistika, danas gleda najvažniji objekt svog

djelovanja, pri naučnom rasvjetljavanju zločina. Moderno pravosuđe materijalnim dokazima, dalo je istaknutu prednost nad svim drugim poznatim sredstvima u dokaznom postupku. Jer, pravdi su potrebni sigurni dokazi, na kojima zasniva svoje uporište. Po F. Žorfeu (Gorphe) na sudskom procesu, po shvatanju prava "uvjerenje koje dovodi do sudske odluke treba da bude logičan ishod analitičkog ispitivanja i kritične ocjene elemenata dokaza."²

Ad 1/ Neutemeljenost uviđajnih (i istražnih) radnji

1. 1. Tamponada srca dječaka shvaćena zadavljenjem

Na vrhu planine Kozare, 27. 10. 1966. godine, otkriven je leš 14-godišnjeg S. Z. Leš je pronađen na pustom mjestu, pri vrhu strme livade i na rubu šume koja okružuje to mjesto. Niže od leša – 70 metara- prolazi seoski put, kojim su se mogla kretati zaprežna kola i konji. Na mjestu gdje je pronađen leš S. Z. postoji veliki nagib livade, pa je apsolutno nemoguće i pretpostaviti kretanje kola po takvoj strmini (Skica 1). Uostalom kola prevrnutu ispod puta su zatečena sa konjima koji su mirno stajali.

Skica 1. Mjesto nesreće i pronalaska leša S. Z.: 1) prevrnutu zaprežna kola, 2) mjesto pronalaska leša, 70 m od kola, 3) strma livada – uspona i do 60°

² Žorfe F. :Ocjena sudskih dokaza, "Librarie du Resueil Sircy", Paris, 1947

Po saznanjima milicije utvrđeno je da se mladić S. Z. uputio kritičnog dana zaprežnim kolima u sječu drva. To mu nije bio prvi put. Kako se dugo nije vraćao neko iz porodice je krenuo za njim da ga traži i zatekao opisani prizor. Nije bilo očevidaca zbivanja na mjestu pogibije. Nadalje, utvrđen je značajan podatak da je dan ranije jedan mještatin prijetio mladiću da će ga prvom zgodom zadaviti. To je bio neki trivijalni sukob od ranije. Zbog toga je navedeni suseljanin lišen slobode. Tim aktom započet je uviđaj i istraga. Jer se niko nije mogao oteti utisku da je taj mještatin uistinu i sačekao 14-godišnjaka i svoju prijetnju realizirao.

Izvršena je obdukcija leša i ukratko evo tog nalaza: *"Postoje opći znaci ugušenja. U petom lijevom međurebarnom prostoru, s unutrašnje strane do rebara, nalazi se krvni podljević veličine dječijeg dlana, a rebra nisu oštećena. Srčana kesa je potpuno ispunjena krvnim ugrušcima i tečnom krvlju. Na lijevoj srčanoj komori nalazi se otvor, nepravilno kružan, promjera 2-3 mm (za prolaz tanje olovke), i koji komunicira s lijevom komorom. . . "* Ljekar- vještak je u svom nalazu i mišljenju obrazložio mogućnost nastale rupture srčanog zida prevrtanjem zaprežnih kola. Mehanizam nastanka povrede srca na taj način vrlo je logičan. Naime, dejstvom tupe sile na grudni koš, kao što se dešava u saobraćajnim nesrećama, dovode do rupture pluća i srca. U šupljinama već postoji hidrodinamski pritisak koji održava organe u poželjnom položaju. Dejstvom mehaničke sile znatno se povećava hidrodinamski pritisak (za 4-5 puta) što dovodi do rupture šupljih organa, kao što su srce i pluća u grudnoj šupljini. Istraga se – uz silne provjere – dugo vrtila oko eventualnog učešća zločinačke ruke. Konačno je prihvaćena sudsko-medicinska ekspertiza u cjelosti, pa je tako slučaj i zaključen.

1. 2. Ubistvo sa obilježjem savršenog zločina

Idealnog zločina nema, a da nije rješiv. Samo mu se od početka uviđaja (istrage) mora pristupiti savjesno, inventivno, po izgrađenoj matrici i ustaljenom redoslijedu. Jer gdje nema reda, tu vlada kaos. Samo tako će uspjeti rješavanje i najsloženijeg zločina – ubistva. Ako se tako ne postupa, neminovne su greške. A poznata su dostignuća kriminalistike, i čijom sofisticiranom primjenom biće svaki slučaj zločina naučno rasvijetljen. Sasvim su na mjestu konstatacije najvećeg američkog kriminaliste, *Kirk Paula* (slobodno interpretirano), da su

dostignuća moderne kriminalistike, osobito tehnike, na takvom nivou da je sa sigurnošću moguće i najsloženije zločine riješiti. Stoga, po njemu, kriminalista koji ne uspije da riješi neki slučaj treba ga udaljiti i onemogućiti da ponavlja pogreške. S tim u vezi, kazuistički prikaz iz forenzičke prakse, koji će biti prezentiran, višestruko je značajan i poučan. Od početka uviđaja, na mjestu smrti, postojao je upečatljiv prizor koji je jasno "upućivao" na izvršioca zločina. Istražitelji (isljednici) su odmah lišili slobode šest osoba. Pregled i obdukcija nisu ni započeti, a već se startalo sa istragom o njihovom učešću u izvršenju ubistva, po različitim osnovama sumnje o njihovom zločinačkom djelovanju. Ovdje se već na početku iskočilo iz sheme i matrice redosljeda odvijanja uviđaja. Ne smije se postupati stihijski, bez reda i međusobne sinhronizovanosti. Mora se podsjetiti da je uviđajna komisija smrtnih slučajeva dobro uigran tim sa tačno preciziranom ulogom svakog sudionika: vještaka forenzične medicine, kriminalističkog tehničara, kriminalističkog inspektora, istražnog sudije i tužioca, ali i njihove orkestriranosti i međusobne povezanosti. Dakle, skladne zakonomjernosti u redosljedu odvijanja uviđajnih radnji, po fazama. Upravo, kad su u pitanju "krvni delikti" postoji logičan slijed, pa je sudsko-medicinska ekspertiza *r a m* koji uviđaju daje pečat i orijentacioni smijer. Nakon prezentacije mišljenja o uzroku smrti i kvalifikacije djela, neophodno je utvrditi i porijeklo smrti, a potom sa svim učesnicima uviđaja utvrditi počinioca djela i okolnosti pod kojima se događaj zbio. U našem slučaju postupalo se obrnuto.

U vezi uvodnih napomena, u prikazu biće poučno i ilustrativno iznošenje kriminalističkog šablona u rješavanju "krvnih delikata". Evo didaktički izuzetnog kazuističkog prikaza. Sadržan je u *krivičnom predmetu K. 69/66* Okružnog suda u Banjoj Luci. Noću 21. februara 1966. godine ubijen je Š. B. (41), zemljoradnik iz sela Jablanice (Bosanska Gradiška). Leš ubijenog pronađen je na ledini ispred kuće udovice D. D. (30), čiji je muž, također, ubijen prije nekoliko godina, na istom mjestu gdje je pronađen i leš Š. B.

Prve provjere što ih je saznala patrola milicije, koja je odmah stigla nakon otkrivanja leša radi obezbjeđenja lica mjesta, pokazala su da je poginuli Š. B. duže vremena održavao intimne odnose sa udovicom D. D. Iako je bio izvrstan seoski graditelj (samouk), poznat po gradnji seoskih kuća, porodica mu je veoma loše živjela. Žena N. i šestoro djece jedva su sastavljali kraj s krajem. Stanovali su u trošnoj seoskoj

kući, koja je prokišnjavała. Izgledala je najlošija u selu, ali je sav novac trošio na alkohol i mladu udovicu D. D. (*Excessus in Bacho et in Veneris*). Zbog toga je stalno dolazio u sukob s porodicom, naročito sa ženom i najstarijom kćerkom R. (17), koje su saznale za njegovu avanturu. Žestoko su mu prigovarale, ali uzalud. Bio je žrtva prokletih strasti-alkohola i sexa-kojih se nije mogao osloboditi. Jer poznata je istina da su "strasti kod ljudi kao vjetar potrebne da sve stave u pokret, premda često uzrokuju orkane" (*Fontenelle*). Ženu i djecu je stalno maltretirao, tukao i iz kuće ih izgonio. Noćivali su na njivi ili kod susjeda.

U posljednje vrijeme udovica D. D. je počela održavati intimne odnose i sa V. S. iz istog sela, koji je bio mlađi, i dopadljiviji od Š. B., i kojeg je on počeo sve više potiskivati od udovice. Kritične noći, oko 21 sat neki suseljeni su primjetili kako se V. S. prikrada i ulazi u kuću D. D. Na osnovu tih prvih, dosta relevantnih i uvjerljivih činjenica, kriminalistički operativci su posumnjali da je poginulog Š. B. najvjerojatnije ubio suparnik V. S. u kući udovice i uz njenu pomoć leš izbacili na ledinu ispred kuće. Postojala je i druga verzija, kao mogućnost, da je V. S. susreo Š. B. u blizini udovicine kuće, te u prepirci i iz ljubomore ubio suparnika. Kako bi se objasnile te interesantne činjenice i slijedeći crnu nit, kriminalisti su postupali sasvim logično, pa su lišili slobode šest osoba. Ali se kasnije pokazalo da je to krnji mozaik u isljeđivanju, jer im je nedostajao nalaz forenzičke ekspertize, pa je bilo nemoguće sagledavanje djelimično, jer nema uspješnosti istrage bez "expertisis in capite et in membris", dakle, svestranog i temeljitog sagledavanja zločina. Postupak kriminaliste još više je dobio na ozbiljnosti jer je na odjeći V. S. bilo tragova krvi (kasnije se ustanovilo da je krv životinjska, prilikom klanja svinja!).

Sve verzije i indicije koje su bile nesumnjivo logične i uvjerljive, odmah su otpale još u toku vršenja sudsko-medicinskog vještačenja. Ono je, nadalje, bilo odlučujuće da se sve šest osoba lišenih slobode, odmah puste. Evo šta je pokazala forenzična ekspertiza i otkriveni osebujni elementi iz medicinske kriminalistike.

Leš je na ledini i na leđa položen, tako da je glavom okrenut niz strminu, a ispod glave lokva krvi, ugrušane i djelimično sasušene. Desna ruka mu je u laktu savijena i pesnice preko trbuha prebačene; dok je lijeva ruka

lagano povijena i niz tijelo opružena. Desna noga u koljenom zglobu pod pravim uglom savijena i tabanom na lijevu potkoljenu oslonjena, dok je lijeva noga ispružena. Ispod i okolo leša nalaze se brojni svježi i stariji krtičnjaci koji nisu izraženi (!?). Ispod trupa leša nema tragova krvi, iako se na glavi nalaze masivne gnječeno-derane rane, koje su obilno krvarile. Gusta jesenja djetelina nije izgazana.

Od odjeće na lešu je sivomaslinasta vojnička bluza, koja je krvlju i djelimično zemljom zamazana. Karirana košulja sa uzdužnim prugama ciglaste boje, te poprečnim plavim i zelenim štrajfnama. Oba rukava košulje su krvlju natopljena i sa debljim slojem sasušene krvi zamazana. Na poprsju košulja je poprskana sasušenom krvlju; oko kragne košulja je jače sasušenom krvlju zamazana za širinu dlana. Na sredini leđa košulje i potkošulje postoji obilna zamazanost sasušenom krvlju. Stare pohabane hlače su krvlju zamazane na obe nogavice, dok su duge gaće sprijeda krvlju zamazane, intenzivnije od hlača. Na nogama čizme na kojima niti unutra niti spolja nema tragova krvi. Valja napomenuti da odjeća: košulja, potkošulja i gaće su znatno više krvlju zamazane nego što su bluza i hlače (!); ovi tragovi krvi na tijelu i odjeći neporecivi su dokaz da Š. B. nije ubijen na ovom mjestu nego na spavanju, a da je tek kasnije obučen i obuven, te prenesen na mjesto gdje je i pronađen. (!)

Kosa glave je krvlju slijepljena. Lice i vrat su zamazani debljim slojem sasušene krvi, kao i prednja strana poprsja i trbuha do pupka. Ruke su na cijeloj dužini zamazane sasušenom krvlju. Na desnom stopalu i to na hrbatu, tanji sloj sasušene krvi. Okolo lijevog skočnog zgloba sasušena krv veličine manjeg dlana. Na hrbatu lijevog stopala prskotine sasušene krvi, a na peti i stopalu, također deblji sloj sasušene krvi. (Slika 1)

Slika 1 – Sloj sasušene krvi na stopalu

Na lešu su prisutne sljedeće povrede: na vrhu tjemena karakteristična gnječeno-derana rana, četvrtasta, u obliku pravougaonika, veličine 5x3, 5 rubova neravnih, nazubljenih, nagnječenih i krvlju podlivenih, a dno rane sačinjavaju četiri fragmenta slomljene tjemene kosti i koji su dislocirani (utisnuti) prema lobanjskoj šupljini. Udesno od ove nalazi se druga gnječeno-derana rana, promjera 4x4 cm, neravnih i podlivenih rubova. Dva poprečna prsta udesno nalazi se treća gnječeno-derana rana, trokutaste forme. Na 5 cm iznad desnog uha, nalazi se razderotina promjera 4x3, 5 cm, a 5cm iznad čela i na tjemenu zvjezdasta razderotina. Poglavina je na više mjesta nagnječena i krvlju podlivena. Tjemena i potiljačna kost su multifragmentarno polomljene, dok je krov lobanje otvoren u prečniku 14x7 cm i kroz otvor izlazi van lacerirano moždano tkivo.

U toku obdukcije su iz leša uzeti sljedeći uzorci: između prstiju i ispod noktiju mnogobrojne dlake, zatim uzorak kose s glave leša, krv za vještačenje alkohola i određivanje krvne grupe, kao i sva odjeća poginulog.

Na temelju sudsko-medicinskog vještačenja i medicinsko-kriminalističkih zapažanja, vještak je u ekspertizi iznio niz kriminalistički interesantnih detalja, koje su bile polazna osnova u rasvjetljavanju zločina. Ove dragocjene činjenice pomogle su da se utvrdi mjesto izvršenja ubistva, pozicije ubice u odnosu na ubijeno, manipulacije sa lešom, te jedino moguće počinioce, kao i niz drugih relevantnih činjenica i koje predstavljaju putokaz u otkrivanju ubica, jer je bilo očigledno da to nije mogla uraditi samo jedna osoba.

Vještak je utvrdio da je smrt nasilna i da je nastupila veoma brzo, usljed nagnječenja i razorenja mozga, a forma rana je takva da se može identifikovati oružje – ušice sjekire. Utvrđeno je 6-7 rana na glavi – gnječeno-deranih – i to u sljepoočnotjemenu predjelu. Svojstva i izgled povreda na glavi ukazuju na to da su nastale djelovanjem tupočvrstog metalnog oruđa, karakterističnog pravougaonog oblika, snažno zamahnutog. Povrede na glavi i oslikavaju plohu ušica sjekire i *brid* ušica sjekire. *Pozicija* iz koje su zadate pomenute povrede, prema njihovom položaju, posebno pravougaonih, ubica se nalazio s desne bočno – leđne strane žrtve, dok je povreda na potiljku zadata s leđa žrtve i u njenom ispruženom položaju. Da je uistinu bila takva pozicija u momentu zadobijanja povreda, značajan je nalaz tragova krvi, koja

se slivala iz povreda na prednju stranu tijela žrtve, dok na leđnoj strani praktički i nema tragova krvi. To ukazuje na vjerovatnu pretpostavku da se žrtva, u trenutku zadobijanja povreda, nalazila u sjedećem položaju.

Na osnovu tvrdnji i upozorenja vještaka na relevantne činjenice, da je Š. B. ubijen na spavanju (tog momenta odieven u košulju i gaće), a potom je leš obučen u hlače, kaput (bluzu) i obuven u čizme, istražni organi su usmjerili pažnju i uputili se u pravcu kuće poginulog (udaljena 800 m od mjesta pronalaska leša). Provjera pretpostavki i nalaza vještaka otkrila su sljedeće: trošna seoska kuća, sastoji se od sobe i kuhinje. Desno od prozora u sobi, na visini od poda 100 cm, nalazi se više sitnih krvnih mrlja, koje imaju smjer odozdo prema gore u obliku prskotina, skoncentrisane su u krugu prečnika 30 cm. S desne strane ugla sobe, i u istoj visini, oko 100 cm od poda, također, se nalazi više sitnih krvnih prskotina, imaju isti kosi smjer odozdo prema gore i desno, a pokraj njih nalazi se odlomljen jedan dio zida. Sem toga evidentno je da je zid struan i prat. Sem ovih mjesta tragovi krvi su prisutni na klupi, na ulaznim vratima u kuhinji, te na slamarici pronađenoj u trijemu. Kasnije su pronađene i dvije sjekire, jedna pored kuće, a druga zakopana u đubrištu, na čijim ušicama su utvrđeni tragovi krvi (Slika 2)

Slika 2 – Sjekira, pronađena u đubrištu sa tragovima krvi, s kojom je izvršeno ubistvo

U RSUP SR BiH u Sarajevu, vještačenjem krvi, krvnih mrlja, dlaka i ostalog utvrđeno je sljedeće:

Kod ubijenog Š. B. dokazana je *krona grupa AB*, a toj krvnoj grupi pripadaju i mrlje sa zida sobe, slamarice, klupe, zatim sa odjeće optuženih Š. N. i Š. R. One su u detalje opisale odvijanje zločina, prethodno ga u cjelosti priznavši. Prema tom njihovom priznanju, zločin se odigrao upravo onako kako se u toku uviđaja i obdukcije leša

utvrdilo i konstatovalo. Ubistvo je izvršila Š. R., sedamnaestogodišnja kćerka poginulog, i to na taj način što se u kritičnom trenutku prišuljala u kuću, uzela sjekiru, stupila u sobu u kojoj je spavao Š. B. snažno zamahnula ušicama sjekire i udarila po tjemenu oca Š. B. Odmah je potom brzo zamahnula još nekoliko puta i udarce je zadavala dok je ubijeni padao. Obavijestila je majku o zločinu, te su skupa obukle leš, uzele i stavile na lotre, a potom su ga odnijele 800 m udaljenosti i ostavile ispred kuće udovice D. D., s kojom je ubijeni Š. B. duže vremena održavao intimne odnose. Kritične večeri on je tukao ukućane, izbacio ih van, a tada je donesena odluka o zločinu. Istovremeno su se htjele osvetiti i udovici D. D., zbog čega su leš odnijele do njene kuće, kako bi istražni organi posumnjali na njenog novog ljubavnika i nju. Istini za volju, operativci su u prvi mah tome i nasjeli, okomivši se na udovicu i na njenog novog ljubavnika V. S.

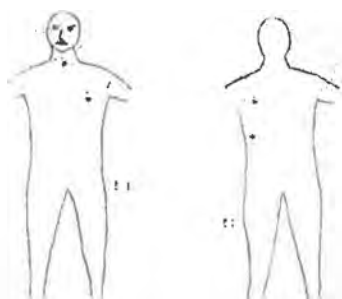
Imajući u vidu teško psihosocijalno stanje porodice ubijenog, tužilaštvo i sud su pokazali puno razumijevanje prema saučesniku (možda idejnom začetniku), Š. N. ženi ubijenog, te je maloljetnički sud osudio samo Š. R. na 5 godina maloljetničkog zatvora, a Š. N. u smislu čl. 330 ZKP-a oslobodio optužbe.

1. 3. Samoubilački akt pogrešno kvalifikovan ubistvom

Istakli smo da su uviđajne radnje smrtnih slučajeva sinhronizovane, timski orkestrirane, sa tačno određenim redoslijedom – po fazama – svakog od sudionika: istražitelja (kriminaliste) – kriminalističkog tehničara – ljekara vještaka – istražnog sudije (ili tužioca). Međusobno se nadopunjuju i povezuju. U praksi se ne postupa uvijek tako, pa su pogreške neizbježne, a mogu biti i fatalne. U našem slučaju. sve se događalo pogrešno od strane istražnog sudije Općinskog suda – Glamoč, neupućenog i nestručnog. Nije pokazao elementarno poznavanje kriminalistike i krivično – procesnih radnji. Zbog spriječenosti istražnog sudije Okružnog suda u Banjoj Luci, ovlaštenje je preneseno na sudiju Općinskog suda u Glamoču. Sudija iz neznanja ili arogantnosti, vjerovatno i jednog i drugog razloga, u svakom slučaju pogubnog, započinje opasno startovanje! Prizor sa lica mjesta on je na njemu svojstven način okarakterisao aktom zločina – ubistva, pa je naredio privođenje, a potom i hapšenje petero lica, među njima i dvojicu nosilaca Partizanske spomenice '41. Nije se obazirao na

stavove kriminaliste (istražitelja) niti je uvažavao tek započetu obdukciju leša, pretpostavke i stav ljekara – vještaka (Sudija je počeo graditi istražnu građevinu od krova, a nigdje temelj nije postavljen?!). Svi sudionici uviđajne komisije radili su autonomno, svak za sebe i bez međusobne saglasnosti i povezanosti. Iznimku su činili jedino kriminalista (isljednik) i vještak. Onemogućeni u daljnjem radu, obratili su se uveče telefonski predsjedniku Okružnog suda, zatim Okružnom javnom tužiocu u B. Luci i načelniku Kriminalističke službe Sreskog SUP u Banjoj Luci. Oni su munjevito reagirali, i odmah su suspendovali istražnog sudiju, naredivši da se bezpogovorno udalji, zaprijetivši mu hapšenjem. Upućeni su kao dodatna ispomoć inspektori Sreskog SUP-a Banja Luka (vrsni operativac i šef Kriminalističke tehnike), kako bi se vjerodostojno i zakonito dovršio uviđaj. Sasvim je u pravu slavni G e t e (Goethe) sa konstatacijom "da ništa nije toliko zastrašujuće kao neznanje koje je u akciji ". Jer zbog neznanja stradale su mnoge nevine žrtve!

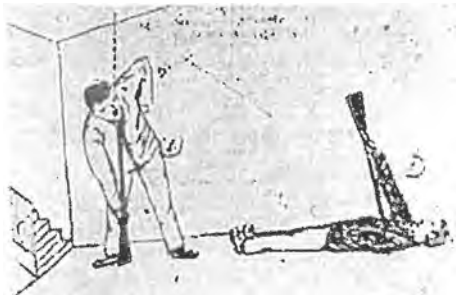
Radi se o krivičnom predmetu Okružnog suda u Banjoj Luci, u kojem stoji da je 27. oktobra 1964. godine u K., na sredini puta između Glamoča i Livna, u usamljenoj lugarskoj kući pronađen leš mladog lugara M. J., opružen na leđima u hodniku, sa dvije lokve krvi, a pored leša karabin sa dvije čahure na podu, a trećim metkom u pušci. Na lešu postoje dvije prostrelne rane, sa ulaznim otvorom u vratnoj jami, i druga u predjelu srca (Skica 2).

Skica 2 - Ustrijelne povrede na vratu i grudima sa ulaznim otvorima

I jedna i druga ulazne rane su ogarene i posute barutnim izgorjelim česticama, a na desnoj šaci, također, izgorjele barutne čestice i garež. Ulazni otvor prvoispaljenog metka nalazi se u vratnoj jami, od koje polazi kanal, ispod ključne kosti izlazi u predjelu lijeve lopatice. Druga ulazna rana (otvor) nalazi se u predjelu srca, ide ukoso prema dolje,

straga i vani, izlazeći na bočnoj strani leđa. Završetak putanje prvog projektila je plafon, a drugi u podu ispod leša. Na osnovu ovog nalaza mogla se izvršiti rekonstrukcija ispaljivanja metaka (Slika 4 i Skica 2). Uzeta "parafinska rukavica" za Gonzalesov test ispala je jako pozitivna, a također su uzeti isjeći kože sa "tetoviranim" barutnim česticama radi patohistološke obrade.

Slika 3 – Rekonstrukcija ispaljivanja metaka

Viziranjem je utvrđeno da je prvi projektil, prošavši kroz tijelo prodro i udario u plafon tavanice, dok je drugi nađen neposredno ispod leša u patosu. Viziranjem se došlo do zaključka da je poginuli M. J., nakon ispaljivanja prvog projektila, nekoliko trenutaka ostao na nogama, na šta upućuju karakteristični tragovi krvi formirani oko stopala i na zidu. Potom, nakon što je pao, prevrnuo se na leđa, pa pošto je već metak bio u ležištu, prislonio je cijev u predjelu srca, a desnom rukom pokrenuo obarač i nastupila je trenutna smrt.

M. J. se oženio desetak dana prije fatalnog događaja. Njegova majka sa mladom snahom se uputila njenoj porodici u livanjskom kraju, odakle je poticao i on. Istražni organi su došli do dva prijeteća pisma. Jedno pismo je upućeno mještanima od četničke emigracije sa zapada da ubiju M. J. jer "dosta su nam jada nanijeli Hrvati i ne dozvolite da se tu namještaju. . ." Drugo pismo upućeno je tek udatoj M. J. supruzi: "Samo ako pođeš za M. J. crninom ćeš zastrijeti prozore." I s te strane vršene su provjere, ali su istraživanja pokazala negativne rezultate. Prvo prijeteće pismo predato je, radi provjera, operativcima Službe državne bezbjednosti.

Upravo, iz navedenih razloga, bilo je neophodno uraditi temeljne provjere, uz kriminalistički eksperiment i rekonstrukciju događaja (detaljnije vidjeti u radu M. Janičić i A. Ramljak "*Samoubistvo*

protumačeno kao ubistvo", 13. maj, 9. 1969.). Sem toga, od samog početka sudija lokalnog suda, u startu je učinio krupne i dosta kompromitirajuće pogreške. Ipak, dosljednim kriminalističkim radom nepobitno je dokazan samoubilački akt. A i obdukcioni nalaz, kriminalistički eksperiment uz podatke iz Presuicidalnog sindroma i "Psihičke autopsije" sve je išlo u prilog samoubistva.

U prikazu ovog slučaja očigledna je uloga i presudan značaj kriminalističkih organa u uspješnom rješavanju "krvnih delikata".

1. 4. "Saobraćajna nesreća" – ubistvo na podmukao način

Dana 3. septembra 1984. godine, otkriven je leš u močvarnoj livadi, u blizini jezera na rijeci Plivi. Odmah je na lice mjesta upućena milicijska patrola, a potom uviđajna komisija iz Jajca. Utvrđeni su tragovi krvi pored ceste te tragovi "kotrljanja" niz strminu prema bari, u kojoj se nalazio leš M. S. (43). Komisija iz Jajca je konstatovala da se radi o saobraćajnoj nesreći, da je poginuli udaren automobilom i odbačen skotrljao se niz strmu obalu u baru. Raspisana je potjernica za nepoznatim vozilom, a slučaj prijavili istražnom sudiji Okružnog suda u Banjoj Luci kao saobraćajnu nesreću. Budući da se vozač nalazi u bjekstvu oni su započeli opsežne provjere. Stoga se nije ni žurilo istražnim organima Okružnog suda u B. Luci, pa je uviđaj započet tek 45 sati nakon nemilog događaja.

Dolaskom na lice mjesta ljekar-vještak se, prije obdukcije koju će obaviti u prosekturi u Jajcu, želi upoznati sa licem mjesta i okolnostima slučaja. Bio je iznenađen snažnim utiskom i prizorom na licu mjesta. Naime, na manjoj krivini ceste nađeni su tragovi kapljica krvi i tragovi vučenja niz obalu prema bari sa gustom i visokom šašom (1, 5 m visokom) u kojoj se nalazio leš M. S. Leš je skvrčen sa rukama u odbrambenom položaju i sa smrskanom lobanjom, jače deformisanom. Zaista, impresivan i stravičan prizor, ("zločin iako nema jezik, govori čudesnim glasom"). Ta scena je bila slikovita i impresivna, da se sigurno radi o zločinu-ubistvu. Na rukama, leđima i nogama nalaze se brojne ogrebotine, uglavnom crtaste, nastale najvjerojatnije vučenjem onesvještenog tijela. Pomjeranjem leša, u zemlji bare nalazi se veće udubljenje veličine glave, koja je utisnuta u rastresito tlo, što je za vještaka bilo očigledno da su na tom mjestu i zadate smrtonosne

povrede po glavi. Stoga se vještak, logičnim slijedom, upustio u traganje za sredstvom (pretpostavlja se da se radi o kamenu, po izgledu deformiteta, odnosno udubljenja na lobanji!) kojim su nanesene smrtonosne povrede. Pronađen je veći, masivni kamen u neposrednoj blizini leša, na 80 cm od smrskane lobanje. Kamen je ovalan, veličine dječije glave, promjera 16x9x8 cm, sa evidentnim tragovima sasušene krvi. Teže povrede na tijelu nisu pronađene, što je apriori isključilo saobraćajnu nesreću. Bilo je očigledno da se radi o teškom zločinu ubistva. Leš je prevezen u mrtvačnicu Medicinskog centra u Jajcu, gdje je izvršena forenzična obdukcija leša. Iste večeri privedeno je šest mladića iz sela J., a među njima i Ž. J., koji je odmah i osumnjičen za počinjeno ubistvo. Kod njegove kuće pronađen je i motocikl ubijenog M. S., a kod mladića P. M. ručni sahat, kojem ga je ubica prodao za 700 dinara. Vještak je kod osumnjičenog Ž. J. uzeo kontaktne (mikrotragove) ispod noktiju radi vještačenja. On je ubrzo, nakon privođenja priznao zločin. Kao što proizilazi iz krivičnog predmeta K. 188/84 Okružnog suda u Banjoj Luci da je Ž. J. (21) , nekvalifikovani mesarski radnik, iz sela J. kod Jajca, noću 2. septembra 1984. godine lišio života M. S. (43) na usamljenom, pustom mjestu i bez očevidaca. Oni su se upoznali u gostionici "Ada" , jer je Ž. J. primjetio da je oštećeni podobro pijan i tada je donio odluku da od njega prisvoji motocikl, koji je bio parkiran pred gostionicom. Odmah, čim je oštećeni krenuo iz gostionice, uputio se za njim, a zatim ga je na cesti 1 km udaljenosti od mjesta Jezera u pravcu Jajca, na manjoj krivini ceste, iznenada napao, snažno ga udarajući po glavi, pa kada je oštećeni M. S. pao, svukao ga je onesvješćenog niz obalu u močvarnu livadu obraslu šašom. Tu ga je potom tukao kamenom, teškim 2-3 kg u predjelu glave, smrskavši tom prilikom lobanju i razorivši mozak, uslijed kojih povreda je odmah nastupila smrt. Ubijenom je skinuo sahat sa ruke i preoteo motocikl, a potom se udaljio sa mjesta zločina. Takav opis odvijanja zločina u cijelosti se podudara sa mišljenjem i stavom istražnih organa iz Banja Luke.

Kao što se može zaključiti, u ovom slučaju, sistematičnim radom istražne komisije Okružnog suda u B. Luci, apriori je na samom uviđaju odbaćena mogućnost saobraćajnog delikta, i odmah se istraga skoncentrisala na teški zločin-ubistva, kako je to na kraju i dokazano. Podvlačimo značaj dosljednog izvođenja uviđajnih radnji, sinhronizovano, sistematično po svim kaudelama moderne kriminalistike, pa uspješan rezultat neće izostati. Nedozvoljeno je

donositi ad hoc premise, samo na osnovu pojedinačnih utisaka, kakvim su se pokazali na uviđaju komisije iz Jajca.

1. 5. Bezobzirno ubistvo kvalifikovano "samoodbranom milicionera"

U toku uviđaja, između ostalog, ljekar-vještak će nakon obdukcije leša izvršiti ljekarski pregled počinioca ili osumnjičenog, što je od posebnog značaja, u slučajevima prisustva tragova krvi na njihovoj odjeći i tijelu. Ljekar opisuje svaku i najmanju povredu na tijelu. Pored lokalnog nalaza, vrši se opći i detaljan pregled. Tom prilikom prate se osnovne psihološke crte ispitivanog: drskost, agresivnost, potištenost, tuga i uplakanost, logoroičnost, eventualno opito stanje. Sve zapaženo notira se u zapisnik o ljekarskom pregledu. Ljekarski pregled se obavlja nad potpuno golom osobom, radi naknadnih primjedbi počinitelja i njegove odbrane.

U kriv. predmetu K. 231/72 Okružnog suda u Banjoj Luci stoji da je u Bos. Dubici, u maju 1972. godine izvršeno ubistvo 19-godišnjeg T. F., noću pred kafanom. Nesretni mladić i još nekoliko njegovih vršnjaka, svratili su u kafanu u kojoj su se, sem mlade konobarice, nalazila i dvojica milicionera, ali nisu bili uniformisani, niti na dužnosti. Ulazna vrata kafane su bila zaključana, mada se kroz staklo vrata moglo lahko zapaziti da nije završeno radno vrijeme, a i prepoznali su dvojicu milicionera da sjede. Mladići su bili uporni da im se otvore vrata, ali su milicioneri preokupirani šarmantnom konobaricom, dali do znanja gestikulacijama da se mladići udalje. Oni su i dalje bili uporni da im se otključaju vrata i omogući ulazak u kafanu. Vjerovatno je i njima bila izazovna konobarica (otuda ekrazantna kriminalistička uzrečica cherchez la femme – tražite ženu!"; žena kao povod teškom zločinu). Milicioner R. R. otključava vrata, istovremeno se maši za službeni pištolj i puca u mladića T. F. Smrtno ranjeni mladić je odmah upućen u prijedorsku bolnicu, ali je na putu izdahnuo. Komandir Stanice milicije Bos. Dubica, obaviještava dežurnog istražnog sudiju Okružnog suda u Banjoj Luci, u 01. 30 sati (poslije pola noći da je "naš čovjek milicioner pucao i ubio jednog od huligana"?!). Na uviđaju, isti komandir, pokušavao je utjecati na istražne organe (profesionalna etička posrnulost). Sem toga, unaprijed su intervenisali u RSUP BiH, da će biti upućen materijal sa tragovima radi vještačenja. Naravno, bilo je sasvim logično, uputno i moralno da se svi tragovi, prikupljeni u toku

uviđaja, posebno pištolj, dostave u tajnosti u Ured (Zavod) za kriminalistička istraživanja RSUP SRH, u Zagrebu, kako bi se vještačenje obavilo korektno i vjerodostojno.

Ubica i njegov saučesnik (milicioner) detaljno su pregledani po ljekaru-vještaku potpuno nagi; skinute su tom prilikom i kratke gaćice. Nisu utvrđeni nikakvi tragovi povrijeđivanja. O ljekarskom pregledu milicionera – zločinca sačinjen je zapisnik uz potpis ljekara i ovlaštenog službenog lica.

Kasnije na glavnom pretresu, ubica izjavljuje da je prvo on napadnut, te da su mu nanesene povrede u predjelu polnog organa udarcima noge, pa da je tek tada pucao u samoodbrani. Njegov advokat stavio je sudskom vijeću, na uvid, ljekarsko uvjerenje za ubicu, u kojem jasno stoji da postoji veći otok skrotalne kese sa dosta opsežnim krvnim podljevom. Zahvaljujući zapisniku o ljekarskom pregledu ubice na uviđaju, bilo je lahko dokazati da je ljekarsko uvjerenje krivotvoreno (grubo kršenje Hipokratovih načela od ljekara – zločinca!). Smetnuli su s uma da, istražni organi, koji su ovlašteni da isputuju neki slučaj – po tvrdnji američkih kriminalista – "snose veliku odgovornost i pred zakonom i svojom saviješću, jer oni štite interese mrtva čovjeka naspram interesa svih ostalih ljudi na planeti" (*Shyder, L*).

1. 6. Delikti iz strasti

Za vrijeme ljubavnog zanosa nisu usamljeni primjeri zločinačkog djelovanja u razbuktaloj strasti i ostrašćenoj opijenosti. Posebno ukoliko dođe do izljeva teške ljubomore, u kulminaciji sentimentalnog osjećanja i ispoljenoj surovosti (kako je to u kriminalističkoj literaturi, u bezbroj primjera opisano!) počinjeni su mnogi zločini. U takvoj izbezumljenosti ". . . niko neće ostati razuman. buknuće ljudi strašću i bijesom. ludošću i želiom da se upropaste. . ." (M. Selimović: "Derviš i smrt"). Nesumljivo, to otkriva i iznosi na površinu, iz dubine duše, sva suptilna sazvučja, ali istovremeno, složenost pa i protivrječnost ljudske čudi i duše. Ovdje se niko dublje i svestranije ne želi upuštati u analiziranje čovjekove psihe, zaboravljajući da ". . . ono što bilo muškarac ili žena učini u strasti i neobuzdanom ljubavnom uzbuđenju nije isto što i obični zločin" (T. Drajzer, "Američka tragedija"). Svi su skloni da sagledavaju samo posljedice i naličje dešavanja, i tobože, težeći za objektivnošću i pravednošću ostaju samo maglovitosti i

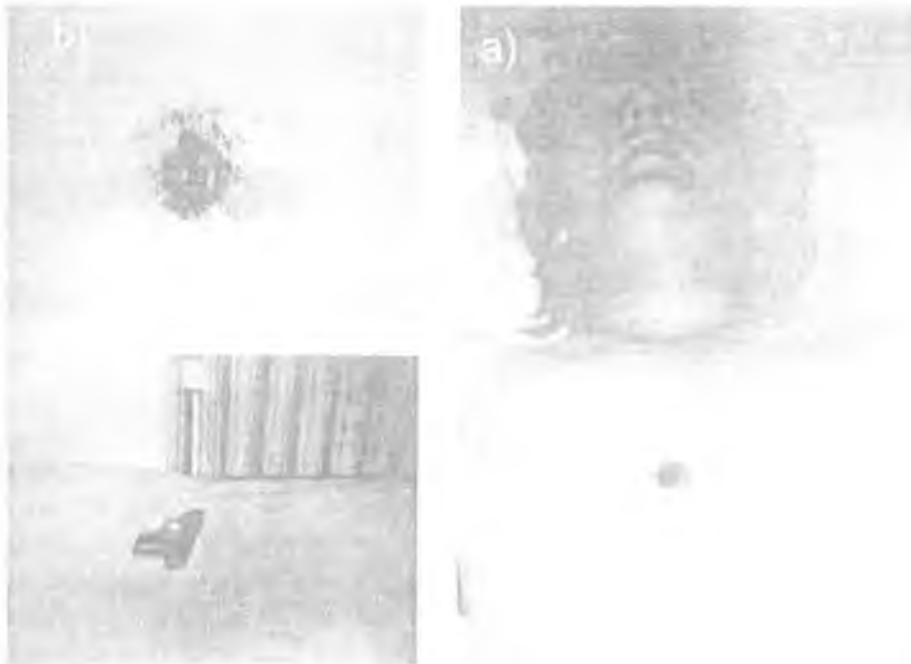
nedorečenosti ("Mi želimo naći istinu, a u nama nalazimo samo protivrječnosti"-P a s c a l). Strasti, posebno u ljubavnim relacijama, obuhvataju i remete cijeli duševni život zaljubljenog. Sasvim su iluzorna i bezuspješna nastojanja da čovjek strasti kontrolira ili obuzda, jer "da li se uzalud ne borimo protiv prirodnih nagona. jačih od svega što može da ponudi razum? . . . Iz crnih podruma moje krvi suknut će nepoznate želje i biće kasno kad izađu. . ." (M. Selimović: cit. djelo!). Prema tome, očekivati je, što se nerijetko i dešava, da jedan od ljubavnika zanešen "ljubavnim ludilom" (analogno po intenzitetu i obilježju – a m o k u – javanskom ljubavnom ludilu), počini i zločin. Da li zločin prema okolini ili sebi, sasvim je svejedno. Usmjeren prema vani – znači drugom, nastaje zbog mržnje, srdžbe, i bijesa, dok je samoagresivni efekat posljedica tuge i žala³), što bi rekao Balzak (*Onore de Balsac*): "Svako je samoubistvo uzvišena poema sjete".

Slučaj koji će biti prikazan je neobičan i interesantan, a i tipičan delikt iz strasti, bez obzira što je počinjen u samoubilačkom aktu. Od početka uviđaja, u *gro planu*, nametale su se uvjerljive činjenice koje su ukazivale na izvršeni zločin – ubistva. A one su sljedeće: smrt je nastupila zbog ustrelne povrede sa ulaznim otvorom – ne u predjelu srca – već u sredogrudju (Slika 4b). I drugi znaci i suspektne okolnosti su govorili o mogućem izvršenju zločina – umorstva – motivi iz ljubavnih pobuda. Međutim, pažljivim pregledom ulaznog otvora ustreline otkriven je signifikantan detalj. U sredogrudju postoji tetovaža imena E. . . . Na prvi pogled sitni, beznačajni nalaz, ali će se kasnije pokazati, sa dalekosežnim porukama. Pored leša nalazi se pištolj sa metkom u cijevi i jednom čahurom u blizini leša. Nakon obdukcije, pretresom stana, pronađen je **Dnevnik**, koji je pokojnica pedantno vodila, od Nove godine – 1974. – pa sve do 20. aprila 1974. godine.

Uzrok smrti je jasan, ali je trebalo utvrditi porijeklo smrti – zločin ubistva ili čin samoubistva? Za samoubilačku smrt govorili su pozitivni elementi *Presuicidalnog sindroma* i znaci iz "*Psihičke autopsije*". Metode toliko značajne i suverene, pa i presudne u postavljanju dijagnoze samoubistva. Ti su znaci za ovu vrstu smrti poslužili iz **Dnevnika**, brižljivo pisanog i sa sadržajem obojenim sumornim i tužnim mislima, uz vapaje strasno zaljubljene osobe. Od samog početka zabilješki u Dnevniku to se jasno uočava:

³ Frojd: *Tuga i melanholija* (1917)

"Nova godina! Kakva ironija. Osjećam se tako jadno. Radost je prolazna, a bol – ona traje vječno!"

Slika 4 (a, b, c) – Samoubilačka ustrelna rana iz apsolutne blizine

J.

Obris njene nesretne ljubavi čini bliska neumoljiva jeza. Sa turobnim konstatacijama i prezirom nastavlja:

"Pitam se šta M. . . . hoće sada, poslije toliko vremena? Možda zbog ljubavi, ali ne – nje zaista nigdje nema, bar je ja nisam upoznala "

J.

Odmah iza toga susreće novu ljubav, oženjenog muškarca sa ženom i dvoje djece. Ali zna se, ljubav nema ograničenja niti prepreka. Pritom je ona začuđena i rezignirana, pa se pita:

"Zar je patnja preduvjet sreće?! Ono što je najljepše u životu to je samo san, a ono što je bolno i odbojno, to je neumoljiva stvarnost. A za mene je ona odveć surova. Zavoljela sam ga, a da to nisam ni znala, niti smjela".

Nema šta, iskreno i elegično, ali zato kompleksno filozofsko osjećanje života (bitka i vremena – Hajdeger (M. Heidegger)).

Interesantna i signifikantna je crtica notirana 23. januara '74., uz žal i tugu, pomiješanu sa srećom i neizmjernom radošću:

" Hvala ti za juče, za danas, za sutra. . .

Hvala ti za sve sate što su naši bili. . . " itd, itd.

Beskrajna manifestacija ljubavi, sreće i zahvalnosti prema voljenom biću.⁴

Proljeće – budi se život i raskoš prirode, ali se budi i ljubav tragično zaljubljene osobe. Indikativan je i zaista tužan bol koji osjeća:

"Bilo bi bolje i da sam umrla nego što sam zavoljela tebe ", a odmah potom otvara svoju bolnu i tugaljivu, te sentimentom preokupiranu dušu:

"Ne, ja ne mogu bez tebe. Ti si za mene sve, moj život, ljubav, sve, pa i moje stradanje i moja smrt. Ne znam, s čim bi mogla porediti moju ljubav, gdje je granica?! Ne, granice nema, ona je beskrajna, kao i moja želja za tobom. Volim te.

J. "

Počev od proljeća, iz dana u dan, nalazi se u melanholičnom delirijumu (u relacijama ljubavi i mržnje - -Žan Pijer (Janet Pierr⁵)), sa oscilacijama i u rasponu između strašne zaljubljenosti i tuge (osjećanja nesreće) što se našla u takvom položaju.

⁴ Istinska, neupitna, prema tome „prava ljubav je rijetka, kao što je rijedak i genije...“, tako je rijetka da se slobodno može reći da od milion brakova, jedan se sklapa iz prave ljubavi... Prava ljubav se sastoji iz pasije i *santimana*. U prvom slučaju, pasija, počiva na jakom seksualnom nagonu, lako se izopačava u pravo nasilje, ljubljena se osoba ponižava do skota na kome se vrši čisto životinjska strast. U drugom slučaju ljubljena osoba se uzdiže do nebeske figure...Kao što se vidi, samo ljudske osobe obdarene izvjesnim poetskim talentom sposobne su za pravu ljubav“!! (Branislav Petronijević: *O vrednosti života*, Nolit, Beograd, 1983) U našem prezentiranom slučaju to je evidentno ispoljeno i potvrđeno sa neizmjernom usrećiteljskom ispunjenošću!

⁵ Žan Pijer: *Ljubav i mržnja*, Naprijed, Zagreb, 1968

U idiličnoj ljubavi – erotskom grču – pojavom proljeća i buđenjem prirode sva razdragana skuplja cvijeće. Pri tome, doživljava slike radosti i vreline. Tih dana, naprimjer 1. aprila u *Dnevnik* je pažljivo zalijepljen čuperak kose i raznobojni cvjetovi. Zaista, lepršavost duše i kikoti sreće ovu su 19 – godišnju djevojku doveli do ekstaze!

Kao što, nažalost, u životu biva, nakon ushićenja i zaljubljenosti, brzo počinje sa tugom i depresijom, a kod ove nesretne djevojke nagovještava se kraj. Kraj ne samo sreće, već totalni krah života. Kod nje se pojavljuje tragična malodušnost pa i klonulost duha. U toj košmarnoj konačnici visoko se izvija *salto mortale* čije su sjenke krvlju obojene, a u zgrčenoj ruci pištolj – presuditelj, dok strasti mute razum, vodeći ga u beznade i ništavilo! U ovoj svojoj strasnoj samoći, sa beskrajnim ljubavnim žarom, slutnjom otrovane i slomljene duše, ispisuje svoja posljednja tragična osjećanja. Dakle, na kraju i sama daje definitivnan odgovor i pečat nesnosnom životu i svojoj proklesnoj sudbini:

“Banja Luka, 20. IV 1974. godine

Bila sam svjesna da nikada nećeš biti moj, onog dana kad sam pošla s tobom. Svejedno, ja nikada nisam zažalila zbog toga. Voljela sam te, i volim te još uvijek. I voleću te, voleću te, dok god budem živa.

Svaka misao, najdraži moj čupko, ispunjena je s tobom. Svaki otkucaj srca kuca za tebe, svaka suza je zbog tebe.

Ti imaš dom, a ja, šta ja imam. Imam samo ljubav, veliku ogromnu ljubav. Divna je ta naša ljubav, divna i prokleta. Volim te E. O., i ta mi ljubav pričinjava fizičku bol. Da, Eno, boli me, boli me toliko da više ne mogu da izdržim. Od pretjeranog bola čovjek otupi na sve. Da li baš na sve?! Ne, ne znam više ni ja sama. Sve što znam to je da te volim i stoga što mi mnogi ili gotovo svi zamjeriše zbog toga. Što vjeruju da idemo samo zato da bi se o nama pričalo; dokazat ću im suprotno. Ja se ne stidim i ne bojim svojih osjećanja. Ona su dio mene, dio nas dvoje. Ja znam da te gubim. Ne zato što to ja želim ili što ti želiš. To žele drugi. Uspjeli su! Pobjedili su. . . Ti se vraćaš njoj, a ja, ja ću otići tamo gdje nema pakosnih, gdje nema zlobnih ljudi. Prvi put sam u životu voljela, iskreno voljela, bez laži, bez pretvaranja, ali voljela sam pogrešnog čovjeka.

Bože, oprosti mi što ga toliko volim. Stvarno ga silno volim. On mi znači sve i bez njega život nema nikakvog smisla.

Volim te do kraja i do kraja ću biti samo tvoja. Oprosti !

J....⁶

Tužna jadikovka i očajanje, u tragičnom spletu sudbine.

(Citati iz Dnevnika su originalni, sa pomiješanom ekavicom i ijekavicom)

Nema sumnje, istinu govori, koja jasno, sumorno i bolno navire iz ovog oprostajnog pisma, jer je tu ljubav skupo platila, svojim mladim životom. Očigledno vrhunac *delirijuma sentimentalnog zanosa*⁷, koji direktno onemogućava daljnu životnu egzistenciju. Postoji inkompatibilnost u bitku i vremenu – Hajdeger (M. Heidegger). U pitanju je, dakle, potresni krik i samrtni vapaj klonule i sagorjele erotske duše. Sa intimnim dodirivanjem i prožimanjem ljubavi i smrti.

8

Djelimično prezentirani *Dnevnik* riješio je zagonetku tajanstvene smrti. Bile su ispunjene sve poente iz *Presuicidalnog sindroma i "Psihičke autopsije"*. Zagonetan položaj neuobičajene lokalizacije ulaznog otvora u sredogrudju, objašnjena je pažljivim pregledom ulazne rane, koja se nalazi na atipičnom mjestu, na mjestu istetoviranog imena njene velike ljubavi E. . . . Dakle, ispalila je hitac direktno na introjektovanu osobu, s kojom je njena duša neizlječivo zatrovana (inkorporirana). Naime, dinamska psihologija je dala izvorno i sjajno objašnjenje ove vrste samoubilačke smrti. Samoubistvom se nikako ne uništava vlastita ličnost, već se ubija – u bukvalnom i prenosnom smislu – osoba koja se duboko ugnjezdila u Palatu psihe.

⁶ Dnevnik je zagolicao pozornost predstavnika dubinske psihologije. Uvaženi filozof psihoanalize, prof. dr. Vladeta Jerotić, najpoznatije ime psihoanalize na prostorima ex-Jugoslavije, namjeravao je uraditi studiju ovog slučaja, nesumnjivo izuzetno interesantnog i erotski provokativnog!

⁷ Jovica Stojanović: *"Ljubav i smrt"*, Partizanska knjiga, 1985.

8

1.7. Ubistvo iz nekrofilne strasti

U selu S. općine Srbac, u januaru 1984. godine na seoskoj cesti, pronađen je leš B. P., očigledno ubijenog, ubodom noža u predjelu leđa. Ubod nožem je učinjen kroz zimsku vindjaknu, džemper, košulju i potkošulju. Bila je zarivena cijela oštrica sječiva, što jasno pokazuje dubinu ubodnog kanala i ispoljenu snagu prilikom zamaha noža. Postojali su tragovi slivanja krvi niz tijelo ubijenog, sve do pojasa, pa i niže ispod opasača. Sem toga, evidentna je nepravilno kružna, šira ploha veličine lopate na leđnoj strani, krvlju natopljene veste, košulje, potkošulje i djelimično vindjakne (Slika 5)

Slika 5 – Nakvašenost odjeće krvlju na leđima (košulja, potkošulja...)

Na poprištu zločina, vidljivi su tragovi kapljica krvi, a na mjestu pronalaska leša manja lokva u kaljuži od blata i snijega. To pokazuje da je ubijeni B. P. bio u uspravnom položaju u momentu zadobijanja ubodne rane na leđima. Čak šta više, smrtno povrijeđeni se kretao, dok je imao snage. Inkrimirani nož nije nađen na licu mjesta. Pristupilo se pretraživanju bliže okoline, pa je nož nađen zaboden u plastu sijena.

Ubijeni B. P. je mentalno retardirana osoba, i to još od rođenja, ali je bio miran, poslušan, docilan i nikome nije stajao na putu. Iz suosjećanja, kod mještana je uživao simpatije, svako mu je izlazio u susret u svemu. Narod ga je oblačio, hranio, darivao mu i novac iz sevapa.

Motiv za ubistvo ne postoji (ubistvo bez motiva!). Stoga je zločin na uviđaju zadavao velike muke istražnim organima, jer se nije ni nazirao ubica. Otkriven je po kovanom nožu, dugačke oštrice oko 20 cm. Osumnjičeni na saslušanju priznaje zločin – ubistva, ali ne može da objasni motiv. Izjavljuje da mu je u jednom momentu nastupila strast za ubijanjem, bez obzira što se radi o takvoj mirnoj osobi kakav je bio B. P., "Zario bi handžar svakom ko bi se našao ispred mene, jednostavno mi je navalila želja da nekog ubijem".

Još na uviđaju došlo se na ideju da se ubici uradi kariotipizacija, zbog osnovane sumnje na postojanje Kajinovog sindroma kod ubice (duble-yu, 47, XYY). Tim više jer su dvojica braće ubice P. V., također ubice, i nalaze se u to vrijeme, na izdržavanju kazne. Sve je govorilo da je u pitanju „đavolje sjeme“ (!)? Na uviđaju, na početku israge, bila su drukčija razmišljanja o mogućem počiniocu zločina – ubistva. Ali *kovani nož* je bio orijentir koji je i doveo do otkrića ubice.

1. 8. Bezobzirno ubistvo ili ubistvo iz nehata?

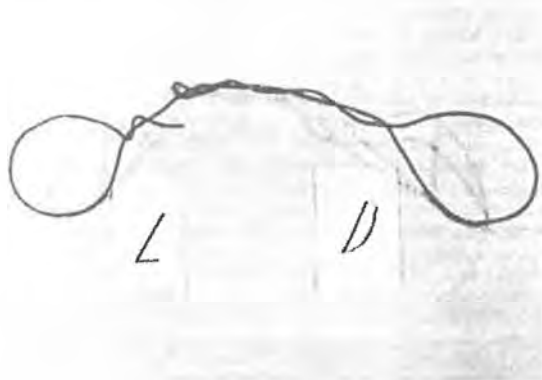
U forenzičkoj praksi povrijeđivanje metkom iz pištolja (ustrelina), dešava se iz različitih kalibara ovog oružja. U svakodnevnoj praksi su u upotrebi pištolji od 6, 35; 7, 65; 9, te od 12mm. Metak ispaljen snagom barutne eksplozije, bude potisnut i kreće se rotaciono oko svoje uzdužne ili smijerne osovine. Izvrtanje i odbijanje metka dešava se ako na svom putu pogodi čvrste strukture, kao što su željezo, betonski stub, kamena gromada, ili u tijelu čovjeka koštana struktura. Tada se metak odbija i mijenja smjer u drugom pravcu. I tom prilikom se jače deformiše. Prikazat ćemo slučaj iz *krivičnog predmeta* Okružnog suda u Banjoj Luci. Čergarenjem nekoliko familija Roma stacionirali su se na periferiji Jajca, na manjoj zaravni okruženoj stijenama. Djeca su se igrala, bacajući se kamenčićima, pa je jedan veličine oraha se odbio od, u blizini, parkirana kola. Od zveketa u kolima se naglo trgao odrasli Rom, koji je pridrijemao na ugodnom sunčanom danu. Da bi uplašio djecu on se maši parabeluma i ispali 2-3 metka. Tom prilikom se ruši pogođen 18-godišnji mladić. Odmah su

reagovali odrasli u čergi, da ranjenom pruže pomoć i hitno ga prebace do bolnice, ali je teško ranjeni mladić za 5 do 10 minuta iskrvario i preminuo. Organi SUP Jajce su pritvorili ubicu i sa krivičnom prijavom ga predali tužilaštvu u Jajcu. U krivičnoj prijavi stoji kvalifikacija ubistva iz bezobzirnog ponašanja počinioca. Drugi dan stižu istražni organi Okružnog suda iz Banja Luke, kao stvarno nadležni za ovaj slučaj. Odmah je započeto sa uviđajem, mada su izvjesne uviđajne radnje obavili istražni organi iz Jajca. Istovremeno je započeta forenzična obdukcija leša, nakon koje ljekar-vještak obavještava istražnog sudiju da se radi o *rikoše* ranjavanju, sa ulaznim otvorom u preponi i presjecanjem arterijske grane aorte. S tim u vezi, vrlo brzo je došlo do iskrvarenja i smrti. Metak koji se zaustavio u preponskoj jami toliko se deformisao, da se olupina jedva prepoznaje čemu pripada. Dakle, nakon pucnjave, u cilju zastrašivanja djece, ispaljeno je nekoliko metaka u zrak. Jedan metak udara u stijenu od koje se odbija i kao *rikoše* pogađa mladića. Prema tome, u ovom slučaju radilo se o ubistvu iz nehata, pa je bila neophodna prekvalifikacija sa bezobzirnog u nehatno ubistvo. Tako je ubica pušten iz pritvora, a predmet predat u nadležnost Općinskog suda u Jajcu.

U ovom predmetu presudan je bio obdukcijski nalaz, na osnovu kojeg je i učinjena prekvalifikacija u znatno blažu i bez umišljaja deliktну radnju. U prvi mah slučaj je upravo izgledao kao ubistvo iz bezobzirnosti, ali je na kraju ispalo nehatno djelo.

1. 9. Misterija u valovima Vrbasa

Sunčanog majskog dana 1974. godine, na lijevoj obali rijeke Vrbasa, nizvodno 20 km od Banja Luke, u blizini Laktaša, među granama žalosne vrbe ribiči su slučajno otkrili leš mladića. Leš je jako naduven, uslijed čega mu je odjeća maksimalno zategnuta. Ruke na lešu na leđima su vezane čeličnom žicom. Pociočana žica (promjera 2, 5 mm) jednim krajem je fiksirana na desnoj ruci, i to 10 cm iznad ručnog zgloba u obliku spirale sa 5 zavoja, dok je oko lijeve ruke samo jedanput presavijen vrh žice (Slika 6 a, b).

Slika 6 (a, b) – Ruke na leđima zavezane žicom i izgled žice

Identifikacija leša učinjena je po odjeći, kao i po boji kose i crtama lica, koje su sačuvale prepoznatljivost. Leš mladića je prepoznao ribič iz B. Luke, izjavivši da bi se moglo raditi o lešu B. I., koji je nestao prije 11 dana u Priječanima, 12 km uzvodno prema Banjoj Luci. Istog dana, uveče, leš mladića B. I. prepoznali su njegov otac i bliža rodbina. Od oca se saznalo da je mladić rođen 10. 10. 1957. godine (star oko 16 i pol godina), inače polaznik druge godine automehaničarskog zanata. Operativci SUP-a Banja Luka su saznali da je mladić B. I. nestao prije 11 dana i da je kuću napustio oko 20:45 h i nije ustanovljeno kuda je otišao. U toku noći i sutradan mještani su pretražili 40 km dužine obale Vrbasa. Operativci su izvršili uvidaj na mjestu gdje se pretpostavljalo da je mladić skočio u, poslije silnih kiša, nabujalu rijeku. Naime, u selu Priječanima pronađena je vesta i ručni sat, koji su pripadali nestalom mladiću, pa se pretpostavljalo da je na tom mjestu skočio u rijeku. Rođen je pored Vrbasa, pa kao odličan plivač u detalje je poznavao svaki kutak obale i čudi rijeke. Stoga su se nametala

brojna pitanja i dileme: kako i zašto se utopio mladić, kad je bio vrstan plivač? Ko mu je vezao ruke na leđima? Ako je posrijedi podmukli zločin, on je prvo onesviješten, a potom su mu ruke vezane. Tako ošamućen i vezanih ruku bačen je u rijeku (?!). Stoga su kriminalistički organi odnosno istražitelji u *Planu* rasvjetljavanja ovog misterioznog slučaja, predvidjeli provjeru nekih osoba, jer su se pokazale indicije, u prvi mah, vrlo logične. O tome će biti još riječi. S druge strane, ukoliko je posrijedi samoubilačko utopljenje, odmah se nametnulo pitanje je li B. I. mogao sam sebi vezati ruke na leđima? Daleko više je razumnija prvobitna verzija. Jer, od samog početka uviđaja, zavezivanje ruku na leđima i potom utopljenje, sugeriralo je pretpostavku o izvršenom zločinačkom aktu.

U obdukcijom nalazu leša, vještak je prezentirao zaključak sa sljedećim poentama:

- 1) Smrt je nasilna i nastupila je uslijed utopljenja.
- 2) Utopljenje je najvjerovatnije samoubilačkog porijekla.
- 3) Na lešu nisu utvrđeni znaci i tragovi mehaničkog povređivanja, niti znaci druge vrste nasilja.

Strpljivom analizom žice, kojom su bile vezane ruke leša, uočeno je da je oko desnog, ručnog zgloba napravljena narukvica, a potom je žica više puta usukana (pet puta), dok je na lijevoj ruci žica samo jedanput zavrnutu i nije čvrsto vezana. Utvrđeno je da je pokojnik bio ljevak. Otuda brižljivo i višestruko omotavanje žice na desnoj ruci. Naime, ovako vezivanje žice na lijevoj ruci bilo je lahko izvesti polurotacionim kretanjem lijevog palca i spretnim nabacivanjem vrha preko omotane žice. Prilikom utapanja u rijeci ruke se nisu mogle osloboditi. Pošto se leš nalazio u vodi više od deset dana, on se naduo i počeo uveliko da truli. Upravo zbog toga, prilikom pronalaska leša, izgledalo je da su mu ruke čvrsto vezane i što je razumljivo upućivalo na izvršeni zločin.

B. I. je bio čestit i pošten mladić, odličan učenik, primjernog vladanja, na zanatu uzor svojim vršnjacima, ali hirovite čudi. (kakvi su većinom u pubertetskom dobu!). Pa zašto je, onda, B. I. svjesno otišao u smrt?

U službenoj zabilješci u informativnom razgovoru sa ocem pokojnog mladića notirano je da mu nije poznato zbog čega mu je sin nestao. Kako on, tako mu i supruga, nisu imali s njim nikakvih problema niti sukoba, sem što im je, nekoliko dana prije nestanka, spominjao da je

njegov majstor doživio saobraćajnu nezgodu, kojom prilikom je zgazio čovjeka. Svojoj je tetki (očevoj sestri) se požalio da mu se uveče, kad legne da spava, pričinja slika te nesreće, jer se i on nalazio u kolima. Taj podatak će mučiti Okružnog javnog tužioca u B. Luci, pa će godinu i pol dana stalno zahtijevati provjere od kriminalističkih organa. Unatoč svemu što je utvrđeno na uviđaju i datom mišljenju vještaka, kao i prikupljenim obavještenjima operativaca.

B. J. susjed i školski drug mladića-utopljenika, koji se s njim svakodnevno družio, izjavio je da su, dva dana prije nestanka, igrali košarku pa mu je povjerio da se posvađao sa ocem i majkom i da s njima ne govori, u posljednje vrijeme niti se hrani kod kuće. Inače kad dođe s posla i škole, sa svojim stvarima odlazi na brdo iznad kuće i tamo sam sjedi. Posljednjih desetak dana prije nestanka, najviše se zadržavao u jednoj ugostiteljskoj radnji, gdje je pomagao u poslu i na taj način se prehranjivao. Svojoj vršnjakinji i učenicima trgovačko-ugostiteljske škole D. G., povjerio se da je u zavadi sa roditeljima, ali nije htio reći zbog čega. Ona je primjetila tada da je on bio pri piću. S njim je razgovarala dan prije njegovog nestanka. U selu Priječanima se pričalo da se mladi B. I. posvađao sa roditeljima zbog majčine trudnoće. Pretpostavlja se da je on kritičnog dana, prije izlaska iz kuće, saopštio majci da će izvršiti samoubistvo utopljenjem u Vrbasu. Na ovu pretpostavku upućuje činjenica da mu je majka odmah potrčala iz kuće, pozivajući susjede upomoć obavještavajući ih da joj je sin otišao prema Vrbasu i da će se utopiti. Na pomenute okolnosti u vezi motiva izvršenja samoubistva mladićevi roditelji nisu željeli operativcima SUP-a ništa поближе izjaviti, negirajući bilo kakve svađe između njih. Naprotiv, oni su uporno ukazivali na mogućnost da je njihovog sina ubio čovjek kod koga je izučavao zanat i sa kojim je doživio saobraćajni udes. Ovim izjavama je nasjeo jedino Okružni javni tužilac B. Luka, koji je uporno zahtijevao provjere (u nedogled?). Zanimario je rezultate istrage, posebno nalaz vještaka-obducenta. Provjeravajući navode mladićevih roditelja i njihove sumnje, operativci SUP-a B. Luka su utvrdili da je majstor kod kojeg je B. I. izučavao zanat, zaista doživio saobraćajni udes koncem aprila (20 dana prije nestanka mladića) i da je tom prilikom smrtno stradalo jedno lice. Ali je, isto tako, utvrđeno da se u vozilu kojim je upravljao vinovnik saobraćajne nesreće, nije nalazio učenik B. I.

Godinu i pol dana po pronalasku leša B. I., nakon intenzivnih i brojnih informativnih obavještenja sa mladićevim roditeljima, bližim rođacima, susjedima, vršnjacima u selu, njegovim školskim drugarima, nastavnicama u školi, majstorima kod kojih je izučavao zanat, izdato je zvanično saopštenje SUP Banja Luka, o uzrocima, motivima i okolnostima smrti pod kojima se događaj zbio. U pomenutom saopštenju se konstatuje da je mladić B. I. izvršio samoubistvo utopljenjem, a uzrok tome su nesuglasice sa roditeljima. Samoubistvo je vjerovatno ranije pripremio, jer je kritične večeri, odlazeći iz kuće prema rijeci Vrbasu, ponio sa sobom unaprijed pripremljen komad žice kojom je vezao ruke kako bi sebe spriječio u instinktivnom samospašavanju.

Ad 2/ Pogrešna zasnovanost optužnice i presude

Podizanje optužnice, a posebno izricanje sudske presude, moraju biti dobro utemeljene na konkretno sprovedenom istraživanju. Kad su u pitanju "krvni delikti", fundamentalni pristup u forenzičkoj medicini, a time i medicinskoj kriminalistici je tačno, autentično i nepobitno **utvrđivanje uzroka smrti**. Pritom se ustanovljava način izvršenja, zatim mehanizmi nastanka povreda, kao i upotrebljeno sredstvo kojim je povrijeđivanje naneseo. S tim u vezi, neophodno je utvrditi i **porijeklo smrti: zades, samoubistvo ili ubistvo?** Za optužnicu, a kasnije i presudu, veoma je značajan **motiv** zbog kojeg se čini zločin. Motiv je ujedno značajan pri donošenju kvalifikacije djela. Naravno, samo sa solidno prikupljenom istražnom materijalu, posebno u toku uviđaja i obavljenog vještačenja. Iznese su elementarne činjenice, na osnovu kojih se donosi optužnica i presuda pri rješavanju delikatnog smrtnog slučaja. Nesumnjivo je u pravu **Milan Vukasović** sa tvrdnjom: *"Pravda je odbljesak svjetlosti iz dva gorostasna živa vulkana – slobode i istine"*! Utvrditi kriminološku istinu moguće je samo objektivnim dokazivanjem i istraživanjem činjenica – materijalnih dokaza, a nikako na temelju pretpostavki. U protivnom će optužnica sadržavati pretpostavke u vidu indicija i verzija. U tom bi slučaju optužnica bila klimava i lako oboriva, a presuda neprihvatljiva. Na tome insistira **prof. dr F. Žorfe (F. Gorphe)**,⁹ sa Pravnog fakulteta na Sorboni u Parizu, naglašavajući da se vjerodostojna istina može akceptirati samo na materijalnim dokazima. Jer indicije i verzije su

⁹ Žorfe, F. : *cit. djelo!*

subjektivnog značenja, pa se ne mogu uzimati u dokazivanju naučne istine. Što bi, u protivnom, po Gorphe-u bilo "posmatranje neba kroz maglu, dakle, *in anima vili*, a u tom mračilu gubi se svaki smisao za prelive (nijanse)"

Prema tome, kao što je nepobitno, pretpostavke se ne mogu uzimati kao osnov u donošenju osuđujuće presude. Na te činjenice upozorava znameniti evropski kriminolog i viktimolog, Hans Joahim Šnajder (*Hans Joachim Schneider*). A u tom duhu su i odredbe ZKP BiH, pa u čl. 281 stoji:

"(1) Sud zasniva presudu samo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu.

(2) Sud je dužan savjesno ocijeniti svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima i na osnovu takve ocijene izvesti je li neka činjenica dokazana".

Donošenje presude, kako smo već istakli, moguće je samo na temelju korektno sprovedenog istraživanja. Svi ostali kriteriji su neprihvatljivi

2. 1 Tajanstvena postoperativna smrt

Općinsko tužilaštvo u Zenici, pod br. KT-473/03 od 11. 2. 2004 podiglo je Optužnicu, na osnovu čl. 241 st. 1. i čl. 242. st. 1 ZKP-a FBiH, protiv četvero ljekara i to:

- R. N., ljekara ginekologa,
- Š. F., ljekara-urologa,
- D. A., ljekara i
- A. B., ljekara – svi iz Zenice

Da su:

U periodu od 11. 02. 2002. do 21. 02. 2002. godine u Kantonalnoj bolnici Zenica, u svojstvu hirurško-operativnog tima, pristupili operativnom zahvatu pacijentice A. H. Operativni zahvat je izvršen 13. 02. 2002. godine. Stavljajući im se na teret "iako su bili svjesni, da je kod pacijentice A. H., zbog njenog zdravstvenog stanja i vrste operacije kojoj je podvrgnuta, bilo neophodno uključiti lijek "heparin", odmah nakon izvršene operacije, kao i odrediti da se vrši eksterna kompresija elastičnim zavojima. . . pa je zbog ovakvog nesavjesnog postupanja

kod pacijentice A. H. došlo do teškog pogoršanja zdravstvenog stanja, te je dana 24. 02. 2002. godine došlo do začepljenja krvnih sudova pluća gruševinama krvi dospjelih venskim krvotokom iz područja karlice, zbog čega se smrt pacijentice nije mogla spriječiti i nastupila je dana 24. 02. 2002. godine u 7, 05 sati, usljed trombotičke embolije pluća". Inače, liječenje je bilo indicirano enormnim tumorom (miomom) materice veličine dječije glave. Zbog izvjesnih komplikacija urološke prirode, operativni tim je sastavljen od ginekologa i urologa, a sve sa ciljem što kvalitetnijeg operativnog zahvata.

Od Općinskog suda u Zenici za vještaka je određen dr Z. C., inače spec. forenzične medicine i univerzitetski profesor, iz Tuzle. Gornji navodi Optužnice utemeljeni su na nalazu vještaka forenzične medicine i specijaliste urgentne medicine (anesteziologa). Svoj ekspertni nalaz vještaci su donijeli na osnovu uvida u kriv. spis i medicinsku dokumentaciju bolnice u Zenici. Nastalu smrt, dovode u direktnu kauzalnu vezu sa neuključivanjem lijeka "heparina", zbog čega su nastupile fatalne posljedice "začepljenje krvnih sudova pluća".

Gornjem nalazu i mišljenju vještaka, kao i neutemeljenim konstatacijama u Optužnici, neophodno je suprostaviti ozbiljne zamjerke i istinske kritičke stavove. A one su sljedeće:

Elementarna briga i zadaci kriminalističkih i sudskih istražnih organa su da osiguraju tragove i objektivne dokaze o postojanju krivičnog djela, u elementarnom pogledu. Ovi organi se nisu angažirali da osiguraju ni jedno. Kako drugačije objasniti neobavljenju obdukciju leša bez saglasnosti za to odgovornih lica Kantonalne bolnice u Zenici. Ovaj postupak ni pod prijetnjom! A znalo se da će se ukazati potreba za neophodnom patološkom obdukcijom. Pogotovo, kada je bilo očigledno da se zdravstveno stanje bolesnice rapidno pogoršava i da neminovno slijedi *exitus letalis*.

Zbog čega nije izvršena obdukcija leša? Leš se olako predaje rodbini radi sahrane i na njihov izričiti zahtjev, i uz strogu zabranu da se izvrši obdukcija ?! Dobro je znano da su interni propisi Kantonalne bolnice u Zenici jasni i u ovakvim prilikama neumoljivi. Kasnije se podiže Optužnica na temelju nalaza vještaka forenzične medicine, koje su zasnovane na pretpostavkama, što je nedozvoljeno, štetno i nemoralno. Apostrofira se na činjenici da nije davat niskomolekularni heparin, ali to nije dokaz da je zbog

toga nastupila smrt. Poznato je u Hematologiji više od 30 faktora zgrušavanja krvi i stvaranja tromboembolusa. Stoga se s pravom postavlja pitanje, da li je smrt nastupila zbog tromboemboličnog začepljenja krvnih žila u plućima? Ili je moguća i fulminantna forma lobarne pneumonije, ali su to samo pretpostavke. To se jedino moglo dokazati samo na osnovu obdukcije i patohistološke obrade uzetog materijala pluća. U konkretnom slučaju, u pitanju su samo hipotetske činjenice, a nikako objektivni dokazi koji se jedino izvode samo na temelju *lege artis* obavljene obdukcije. U ovom slučaju budući da obdukcija nije obavljena (?!), pa shodno tome nalaz i mišljenje su ništavni i neprihvatljivi. Ovom prilikom samo ukazujemo da se dokazivanje, a kasnije ni presuda ne mogu zasnivati na pretpostavkama, bez utemeljenosti činjeničnog stanja, a ono je i presudno u odlučivanju. Upravo, zasnivanje optužnice, a kasnije i donošenje presude na hipotezama je direktno anuliranje i gruba povreda principa legaliteta, što niukom slučaju nije dozvoljeno. Eventualni prigovori koje je na glavnom pretresu iznijela mlada i „savjesna“ tužiteljica da se ovim aktom izlazi iz okvira forenzičnog vještačenja, te da se time slobodno interpretiraju zakonski propisi, ne mogu da stoje i kao takvi egzistiraju, jer nije u pitanju dociranje u domeni pravne struke. Ovdje se radi o upozorenju na elementarno nepoštivanje fundamentalnih odredbi iz ZKP-a. Jer čl. 281 ZKP BiH je r a m po kojem se mora uraditi forenzično vještačenje, na kojem će se podići čvrsta optužnica. U konkretnom slučaju nije tako postupljeno. Prvobitno (prvostepeno) vještačenje je zasnovano na subjektivnim činjenicama, odnosno pretpostavkama. Pritom su ignorisani objektivni dokazi, koji su meritorni i odlučujući u dokazivanju materijalne istine. Samo takvi dokazi imaju forenzičko uporište – arhimedovsku tačku oslonca!! Međutim, tužiteljica je postupila po klišeju zloglasnog državnog tužioca SSSR-a *Višinskog* – „krivi ste sve dotle dok ne dokažete suprotno?!“ pa makar skončali u zatvoru. Pogotovo uzimajući u obzir odredbe čl. 327 ZKP (ranija verzija!), u kojima izričito stoji "da sud zasniva presudu samo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu. . . ", a nipošto na hipotezama. Upravo, zasnivanje presude na njima direktno je anuliranje i gruba povreda ovog propisa, što ni u kom slučaju nije dozvoljeno. U istom duhu su i ZKP-ovi FBiH i države BiH. Prema tome, ovim činom utvrđivanja činjenica u vidu presumpcije, stekli su se svi uvjeti da pragmatičniiskusni pravници primjene princip legaliteta *in dubio pro reo* = u slučaju sumnje valja presuditi u korist optuženih, pa će oni sigurno, u konačnici, tako i postupiti!

2. 2. Zločini ubistva iz patologije uma (opsjene fantazmogorije)

Dva različita zločina – ubistva, počinjena na isti način, u direktnoj su međusobnoj vezi. Znači motiv im je identičan, iz mračnih pobuda, gorih i od krvne osvete.

Dana 30. decembar 1966. godine dovežen je u veoma teškom stanju i u dubokoj komi Ć. M. (24) iz okolice Gornjeg Vakufa, i koji je na kapiji banjalučke bolnice izdahnuo. Izvršenom sudskom obdukcijom ustanovljene su apsolutno smrtonosne povrede na glavi, sa multifragmentarnim frakturama lobanjskih kostiju. Mozak je nagnečen, razoren i opsežno krvlju podliven. Povrede su nanesene tupotvrdim oruđem - kolcem po glavi. U mjestu Trnovači (Gornji Vakuf) gdje se razbojništvo dogodilo, nije bilo nikakvog sukoba niti svađe. Ošt. mladić Ć. M. kretao se prema kući sa svojim vršnjacima. Usput su pjevali, pa se po melodiji pretpostavljalo da se radi o mladićima hrvatske nacionalnosti. U to vrijeme je bio Ramazan, i u momentu razbojničkog događaja, mještani bošnjačke nacionalnosti nalazili su se na teraviji u džamiji. Ali ne svi. Njih nekolicina su bili vani, i među njima O. I. zvani "Čaruga", koji nagovori prisutne da sa koljem dočekaju suseljene Hrvate i da ih napadnu. Nije bilo nikakvog povoda za zločin, ali su prisutni iz čisto šovinističkih i razbojničkih pobuda tako postupali. Dakle, motiv o "zloj krvi" ili "đavoljem sjemenu" poznatom u patologiji uma – duboke nekrofilmske strasti za ubijanjem. Autentična opsjena fanatizma!

U to vrijeme resor unutrašnjih poslova je u potpunosti zatajio, jer se nalazio na strašnom udaru i raskolu, nakon 4. Brijunskog plenuma CK SKJ, na kojem se razračunavalo sa A. Rankovićem i kompletnom službom državne bezbjednosti.

Notorna je istina, da kada vlast putem policijskog resora ne situira sigurnost, tada demoni kolo zaigraju. I u ovom slučaju, zbog inertnosti policije, sa propovjednice župnik u G. Vakufu, na misi, "preporučava da se zločin osveti i namiri sa ubistvom muslimana na bilo kojem mjestu, te da se na spomeniku pokojnika – ubijenog Ć. M. napiše da je poginuo zbog vjere". Ć. M. nije poginuo zbog vjere, jer družina sa O. I. zvanim "Čaruga" nisu tada bili u džamiji, nisu vjerovali u Boga niti su imali ikakvog obzira prema pripadnicima hrvatskog naroda. Njihovo poimanje vjere i nacije je

mrtva apstrakcija; ona je prostituisana u liku bosanskog primitivca i kabadahije. Rasistička oštrica Obrena zvanog „Čaruga“ bila je uperena protiv svega što izmiče njegovim hajdučkim pogledima na svijet. Kakav mračan preduvjet za nacionalistički lik! Oni su sjajan primjer, u zločinačkoj nomenklaturi, i služe kao uzor svim ostalim krvnicima i zločincima svijeta. Po modelu atavističkog mentaliteta, sudbinu pojedinca (tragičnog Č. M.) pretpostavlja sudbinu svoga nacionalnog kolektiviteta. Nije ih briga kakve će reakcije i postupke izazvati njihova razbojnička avantura kod do tada uzornih komšija druge provenijencije. Odgovor nije trebalo dugo čekati. Nakon tri nedjelje zločin je "namiren" u selu Zlavast kod Bugojna. Ubica, kasnije se utvrdilo da je od Gornjeg Vakufa, sačekao je u spomenutom selu i pred njegovom kućom smrtonosno povrijedio potpuno nevinog čovjeka J. J. . Povrijeđeni je zbog povreda na glavi izdahnuo na majčinim rukama. I u jednom i u drugom ubistvu radilo se o zločinima iz atavističkih motiva, što je u domeni patalogije uma¹⁰. Tu se ne radi ni o kakvom psihopataloškom oboljenju ili poremećaju, već o zločinačkom klišeju ubistva iz nacionalističkih (šovinističkih) motiva, što zaslužuje i najstrožiju osudu. Međutim, ova ubistva da ne bi poprimila šire i jače konotacije, iz najboljih namjera, političari su smirivali situaciju, pa su i kazne bile dosta blage. Valja napomenuti, da u ovom kraju među narodima nikad nije bilo trzavica, živjelo se u primjerenj slozi. Ali u životu tako biva, pojedinci itekako mogu zapaliti mase u najnegativnijem smislu. Po pravdi i pravici, u oba slučaja zločina – ubistva, trebalo je izreći najstrožije, egzemplarne kazne, a ne blage kako je to učinjeno. U ovom slučaju bilo je nepotpuno gašenje vatre u razbukalom požaru, pa je time omogućeno da tinja i nakon izvjesnog vremena se ponovo razbukta. Da nije bilo političke umiješanosti, sud bi sigurno postupio drastično u presuđivanju, a i zločini su bili zaista teški i grozomorni.

2.3 Svirepo ubistvo kvalifikovano ubistvom iz nehata

U ljeto 1985. godine u selu K. kod Jajca, u toku noći (pred zoru) umrlo je 4, 5 godišnje muško dijete, nakon zadobijenih tupih povreda svuda po tijelu. Dan ranije, prije smrti, od jutra i tokom dana, tukao ga je njegov vanbračni otac, nogama, šutanjem i gazanjem, te udarao drvetom. Čitav dan dijete je ležalo, jecajući, ništa ne jedući, samo je žeđalo i svaki čas tražilo vodu. U toku noći, u nekoliko navrata je povraćalo, smeđi sadržaj (izmjenjena krv).

¹⁰ Emil Vlajki: *Patologija uma*, RK SSO BiH, 1988.

Sudskomedicinskim pregledom utvrđena je blijedo- žuta sluznica, dok se bljedilo kože nije moglo registrirati zbog tamne puti (Rom). Trbuh je jače napet, naprijed i postranično proširen – "žablji trbuh"- a prisutni su fenomeni "sante leda" i slobodna tečnost u trbušnoj šupljini (krv?). Na grudima, trbuhu, rukama i nogama nalaze se masnice i nagnječenja do veličine dječijeg dlana (Slika 7). Sa desne strane grudnog koša osjećaju se krepitacije zbog serijske frakture rebara. U unutrašnjem nalazu leša, trbušna šupljina je gotovo ispunjena ugrušanom i tečnom krvi. Na više mjesta jetra je rupturirana.

Slika 7 – Brojne povrede na lešu djeteta nanešene letvom i gazanjem

Zbog brojnih povreda, spolja na tijelu leša, te teških povreda jetre, povrijeđeni je trpio teške fizičke boli i patnje, u vremenskom intervalu od 20 sati. Pritom je svijest bila očuvana.

U istrazi su prikupljeni materijalni dokazi, posebno nalaz i mišljenje vještaka forenzične medicine. Kompletan istražni materijal dostavljen je Okružnom javnom tužilaštvu u Banjoj Luci. Iz neshvatljivih i šokirajućih razloga tužilaštvo je prekvalificiralo djelo u ubistvo iz nehata. A radilo se, kako je već opisano, o eklatantnom primjeru svirepog ubistva učinjenog prema djetetu.

Dakle, bez obzira na vrlo jasan sudskomedicinski nalaz i utvrđene okolnosti događaja, tužilaštvo zauzima nelogičan i vrlo štetan stav, isključujući umišljaj, ignorišući ispoljenu okrutnost, sadizam i bezobzirnost ubice prema cvijetu mladosti – djetetu. Ukratko se osvrćemo o dimenziji agresiviteta zločinaca. *Agresivitet* i nasilničko ponašanje je redovito prisutan kod svih zločinaca, ali se izdvaja zaseban kriminalni tip, biološki i psihološki markiran povišenom afektivnom razdražljivošću sa tendencijom motornog pražnjenja. Usto se radi o *duševnom siromaštvu*, što uvjetuje nedostatak inhibitornih, socijalnih osjećanja sa neminovnom sklonošću napadanja na ljude u okolini u kojoj žive ("*strast napadanja*"). Te osobe su u hroničnoj napetosti i razdražljivosti, te pri neznatnom povodu "eksplodiraju i neprijateljski djeluju protiv drugih ljudi" (K. Horney).

2.4 Manjkavost optužnice

Optuženi K. N. da je ubio K. P. na sijelu, kod domaćina, gdje se proslavljao pravoslavni sv. Nikoljdan, 19. 12. 1964. godine, u selu T. kod Mrkonjić Grada. Okružno javno tužilaštvo u Travniku podiglo je optužnicu za obično ubistvo, mada su okolnosti na uviđaju i posebno nalaz vještaka, jasno govorili da se radi o bezobzirnog i podmuklom ubistvu. Kod domaćina, čija je slava upravo na ovaj svetac, sjedili su pozvani gosti, te se mezilo i pila rakija prepečenica, i to iz krigli od 3 dcl. U jednom momentu K. N. se porječkao sa K. P., i kad je ovaj namjeravao da ide kući, ubica neprimjetno ustaje i sa nožem snažno zamahnutim, zariva oštricu u desnu stranu leđa žrtve. Ovaj se naglo okreće, ali tada ubica, vadi nož, pa zamahom po drugi put ubada u lijevu stranu prsišta, iznad srca. Povrijeđeni se ruši i ubrzo nastupa smrt.

Ubica je dobro poznat organima državne bezbjednosti kao drski i opaki četnik za vrijeme Drugog svjetskog rata. Kao takav je i suđen na zatvorsku kaznu, koju je uz pomilovanja izdržao. Sukob sa oštećenim je započet zbog ranijih, ali sitnijih nesporazuma, potpuno nevažnih za zločin koji će počiniti.

Nakon podizanja optužnice, u pripremi za glavni pretres, istražni sudija zahtjeva nadopunu sudsko-medicinskog vještačenja. A ono se odnosi na redosljed ubodnih rana, te koja je prva nanešena. Naravno, to nije bilo teško dokazati, jer jasno proizilazi iz obdukcionog

zapisnika. Naime, prva ubodna rana je zadata u momentu kada je oštećeni uhvatio kvaku od vrata. Sva oštrica noža sručila se u desnu stranu leđa. Povrijeđeni, zbog jakog bola, pravi trzaj i okret za 180 stepeni, našavši se licem u lice sa ubicom. Za vrijeme okreta i istovremenog vađenja zarivenog noža, ubodna rana se, zbog zasjecanja, proširuje i čini zjap dug 6 cm, a nakon drugog uboda u lijevu stranu prsa, došlo je do momentalnog vađenja noža, pa je ubodni otvor širok 2 cm, upravo toliki koliki je i promjer noža. To je bio nepobitni dokaz, značajan istražnom sudiji da revidira optužnicu, uz kvalifikaciju ubistva na podmukao način (čl. 135/II t. 1). Izvještaj službe državne bezbjednosti govori da se radi o drskom zločincu, pa je kvalifikacija dobila i obilježje bezobzirnog ponašanja. Uostalom, nije bilo ni motiva za takav drzak zločinački čin, što se protumačilo "zlom krvi". Dakle, sem podmuklog obilježja, ubistvo je dobilo atribut i bezobzirnosti. Sud je takvu izmjenu kvalifikacije prihvatio i izrekao presudu dosta primjerenom učinjenom djelu – dugogodišnji strogi zatvor.

2.5 Partizanski heroj – kasnije zločinac ubica

Krivični predmeti K122/67 i K48/68 Okružnog suda u B. Luci. Dana 12. maja 1967. godine u selu S. kod Bosanskog Novog, u gostionici O. M. ubijen je vlasnik od strane gosta. Ubica je V. R., proslavljeni ratnik – partizanski heroj u Drugom svjetskom ratu. Po završetku rata odao se alkoholu. Vremenom formiranu porodicu je rasturio. Živio je samotnjačkim životom. U više navrata je dolazio u navedenu gostionicu. Posljednju godinu dana usluge i pića nije plaćao, jer navodno nije imao novaca. Iako je imao odlična primanja, poseban dodatak na Partizansku spomenicu 1941. zbog moralne posrnulosti tako se ponašao. Kritičkog dana, 12. 05. 1967. godine zatražio je piće, ali je odbijen. Tom prilikom uvrijeđen vadi nožić – čakiju i zabada je u preponu vlasnika gostionice, koji je posluživao goste. Brzo je iskrvario iz presječene arterije, i za 5 minuta nastupila je smrt, na očigled prepune gostionice gostima. Svi su posmatrali, frapirani, šta se dešava sa vlasnikom. Neko je hitno pozvao ljekara, koji se tog dana zatekao u mjesnoj ambulanti u selu S. Ljekar je vrlo brzo stigao, ali je mogao da konstatuje samo smrt.

Ljekar – vještak, koji će izvršiti sudsku obdukciju, i sa istražnim organima Okružnog suda u B. Luci obaviti uviđaj, dao je nalaz i mišljenje, te u zaključku iznio sljedeće činjenice:

1. Smrt je nasilna, zbog nastanka i nastupila je zbog potpunog vanjskog iskrvarenja.
2. Iskrvarenje je posljedica presjecanja bedrene arterije, uslijed posjekotine vertikalno položene u predjelu prepone.
3. Posjekotina je nanesena oštrim sječivom noža.
4. Po izgledu posjekotine, njenom vertikalnom položaju i dužini, nanesena je najvjerovatnije čakijom, sasušenom krvlju zamazanom i pronađenoj kod ubice.
5. Blagovremeno pružena i laička pomoć – stiskom palca ruke na mjestu krvareće posjekotine – najvjerovatnije da bi spasila život povrijeđenom. Tim više jer je pristigao ljekar 5 do 10 minuta nakon povrijeđivanja. Ljekar bi *peanom* stisnuo krvareću arteriju i spasio život povrijeđenom.

U toku krivičnog, istražnog postupka, obavljeno je i psihijatrisko vještačenje iz kojeg se jasno vidi i sagledava hroničan alkoholizam okrivljenog, i to u njegovoj terminalnoj fazi.

Sud je na glavnom pretresu izrekao kaznu strogog zatvora, po čl. 135 (ubistvo) u trajanju od 14 godina. Međutim, na žalbu okrivljenog i njegovog branioca, Vrhovni sud je ukinuo presudu i naložio novo suđenje. Naime, Krivično vijeće Vrhovnog suda SR BiH, u Sarajevu, ukidajući presudu, upravo se osvrnulo na tačku 5. zaključka obdukcionog zapisnika. S tim u vezi kritički je zamjereno prvostepenom sudu (Okružni sud u B. Luci) za kvalifikaciju djela. Posjekotina u preponi – i to samo jedna – dakle, na atipičnom mjestu ne ukazuje na umišljaj u pogledu ubistva. Sugerira se na mogućnost nanošenja teške tjelesne povrede sa posljedicom smrti (čl. 143/III). Ujedno, razmatrajući predmet u drugom stepenu, Vrhovni sud upozorava na rezultate psihijatriskog posmatranja i utvrđenog terminalnog stadija alkoholizma. Dakle, da se razmotri pitanje uračunljivosti počinioca u smislu odredbi čl. 63 KZ SFRJ.

Na ponovljenom suđenju pred Okružnim sudom u Banjoj Luci, doneseno je Rješenje o obaveznom čuvanju i liječenju u zavodskim ustanovama, u trajanju od 4 godine (aproksimativno izrečena). Jer trajanje liječenja donosi zavodska ustanova u kojoj je smješten okrivljeni.

Lada SADIKOVIĆ¹

Bosna i Hercegovina i Savjet Evrope

Bosnia and Herzegovina and Council of Europe

Ulazak BiH u Savjet Evrope, označio je veliku promjenu u mjestu ove države u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava. Naime, umjesto odredbe koju sadrži Ustav Bosne i Hercegovine da se u Bosni i Hercegovini izravno primjenjuju ljudska prava i osnovne slobode sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, sada se primjenjuje Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava u cjelini, što znači i svi kontrolni mehanizmi Evropske konvencije među kojima, svakako, najveću ulogu ima Evropski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strasbourgu. Ako je Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava referencijalni instrument Evropske unije, onda država Bosna i Hercegovina mora, prije svega, što je moguće prije, svoj ustav i pravni sistem u cjelini uskladiti sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava. Istovremeno, Bosna i Hercegovina treba iskoristiti sve - svakako ne male - mogućnosti koje joj pruža članstvo u Savjetu Evrope da bi ostvarila uspješan ekonomski, demokratski, kulturni i svaki drugi socijalni prosperitet koji je svojstven savremenim evropskim državama. Tada, će se Bosna i Hercegovina, sasvim normalno, naći i u članstvu Evropske unije.

1) Prioritet Konvencije nad svakim pravom u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je potpisnica Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sve što je dosad rečeno o mjestu države u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava odnosi se u potpunosti i na nju. Da bi bila primljena u Savjet Evrope (24. aprila 2002) i ratificirala Evropsku

¹ Dr sci., docent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

konvenciju za zaštitu ljudskih prava (12. jula 2002), Bosna i Hercegovina je morala biti prethodno priznata kao demokratska država koja djeluje na principu vladavine prava i koja ima slobodne i demokratske izbore.²

Demokratski karakter države Bosne i Hercegovine određen je i brojnim međunarodnim ugovorima koje je ova država potpisala, kao što su, u prvom redu, Statut Savjeta Evrope, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, Evropska povelja o lokalnoj samoupravi i dr. Sudeći prema datoj definiciji države, demokratski karakter države Bosne i Hercegovine je uvjetovan primjenom dva principa i to:

- vladavina prava, i
- slobodni i demokratski izbori.

Taj demokratski karakter države Bosne i Hercegovine izražen je i u Preambuli Ustava Bosne i Hercegovine. Tu se, uz ostalo, naglašava da su «demokratske institucije vlasti i pravični postupci najbolji način da se osiguraju skladni odnosi u okviru pluralističkog društva», kakvo je bez sumnje bosanskohercegovačko društvo. Demokratski karakter države Bosne i Hercegovine proklamiran je i svim poznatim i najvažnijim dokumentima svih onih organizacija savremene Evrope, u kojima država Bosna i Hercegovina ima svoje oficijelno mjesto.

Na taj način s pravom se može uzeti da sve ono što je dosad napisano o odnosu države - članice Savjeta Evrope i potpisnice Evropske konvencije u evropskom sistemu zaštite ljudskih prava važi i za Bosnu i Hercegovinu. Bosna i Hercegovina je došla u situaciju da, u skladu sa ciljevima datim u Preambuli Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, ostvari, zajedno sa drugim državama članicama, «veće jedinstvo svojih članica radi očuvanja i unapređenja ideala i principa koji su njihovo zajedničko naslijeđe i podsticati njihov ekonomski i socijalni napredak»: ³ Bosna i Hercegovina je time prihvatila sve obaveze i odgovornosti koje imaju i sve druge države potpisnice ovog ugovora. Tako, zapravo, sve što je rečeno tokom dosadašnjeg izlaganja o pogodnostima i obavezama koje imaju države potpisnice ovog mehanizma odnosi se i na Bosnu i Hercegovinu, s tim, naravno, da u tome postoje i brojne specifičnosti na koje se svakako potrebno osvrnuti.

² Član I, tačka 1 Ustava Bosne i Hercegovine

³ Preambula Evropske konvencije, alineja 5

Prvo što u ovom smislu treba istaći jeste da je Bosna i Hercegovina, svojim ustavom, koji je donijet kao Aneks 4 Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, prihvatila sva ljudska prava i osnovne slobode iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, kao pravo koje se izravno primjenjuje i koje ima prednost nad svakim drugim pravom u Bosni i Hercegovini.⁴

Posebnost bosanskohercegovačkog sistema zaštite ljudskih prava jeste u tome što ti mehanizmi nisu dati samo u Aneksu 4 Ustava Bosne i Hercegovine, nego i u drugim aneksima Daytonskog sporazuma. To je, naravno, uz naglašenu nekoherentnost pravosudnih i svih drugih državnih institucija, tokom proteklih nekoliko godina, jako otežavalo efektivnu zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.

Usljed te specifične i neobične situacije u kojoj se, prema Ustavu Bosne i Hercegovine iz 1995. godine našla država Bosna i Hercegovina, Daytonski ustavotvorac je morao kreirati posebne mehanizme za zaštitu ljudskih prava iz Konvencije, u vidu Komisije za ljudska prava. Komisija za ljudska prava sastojala se od Ureda ombudsmena,⁵ i Doma za ljudska prava.⁶

⁴ «Prava i slobode izloženi u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i njeni protokoli, primjenjivat će se direktno u Bosni i Hercegovini. Ovi dokumenti imat će prednost nad svakim drugim pravom». - Član II tačka 2 Ustava Bosne i Hercegovine

⁵ «1. Strane potpisnice ovim uspostavljaju funkciju ombudsmana za ljudska prava («Ombudsman»).

2. Ombudsman će biti imneovan za neobnovljiv mandat od pet godina od strane predsjedavajućeg Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju (OSSE) nakon konsultacija sa Stranama potpisnicama. Ombudsman će biti nadležan da sam izabere svoje osoblje. Do transfera opisanog u Članu 14. koji slijedi, Ombudsman ne može biti građanin Bosne i Hercegovine ili susjednih zemalja. Ombudsmana koji bude imenovan poslije transfera, imenovaće Predsjedništvo Bosne i Hercegovine.

3. Članovi Ureda Ombudsmana moraju biti ljudi priznatih visokih moralnih kriterija, stručnjaci u oblasti međunarodnih ljudskih prava.

4. Ured Ombudsmana biće nezavisno tijelo. Nijedno lice ili organ Strana potpisnica ne smije se miješati u sprovođenje mandata ovog Ureda». - Aneks 6, član IV Ustava Bosne i Hercegovine;

« 1. Ombudsman ima pristup i mogućnost ispitivanja svih zvaničnih dokumenata, uključujući i povjerljiva dokumenta, kao i pravna i administrativna dosijea, i može da zahtijeva da svako lice, uključujući i vladine funkcionere, saraduje tako što će dostaviti relevantne informacije, dokumenta i dosijea. Ombudsman može da prisustvuje administrativnim saslušanjima i sastancima drugih organa i može da pogleda svako mjesto na kome borave ili rade lica lišena slobode.

Dom za ljudska prava projektovan je kao nezavisno sudsko tijelo koje treba da raspravlja a i da odlučuje o predmetima koji se odnose na navodna kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Sastoji se od četrnaest članova, ⁷ od koji je osam članova imenovao Komiteta ministara Savjeta Evrope «nakon konsultacija sa stranama». Federacija Bosne i Hercegovine imenuje četiri člana (dva Bošnjaka i dva Hrvata) a Republika Srpska dva člana. ⁸

Dom za ljudska prava trebao je, po svemu, da bude zamjena za Evropski sud za ljudska prava, s obzirom na okolnost da država Bosna i Hercegovina nije tada bila član Savjeta Evrope niti je mogla ratificirati Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava. Jurisdikcija Doma za ljudska prava definirana je članom 8 Aneksa 6 Daytonskog mirovnog sporazuma. ⁹ Primjetno je, da je Aneks 6 Općeg mirovnog sporazuma, kao i

2. Ombudsman i osoblje moraju da čuvaju povjerljivost svih dobivenih povjerljivih informacija, osim ako te informacije ne zatraži Vijeće, i prema svim dokumentima i dosijeima ponašaće se u skladu sa primjenjivim pravilima». - Aneks 6 Član VII Ustava Bosne i Hercegovine

⁶ "1. Dom za ljudska prava imaće četrnaest članova.

2. U roku od devedeset dana po stupanju na snagu ovog sporazuma, Federacija Bosne i Hercegovine imenovaće četiri člana, a Republika Srpska dva člana. Ministarska komisija Evropskog savjeta, u skladu sa svojom rezolucijom (93) 6, nakon konsultacija sa Stranama potpisnicama, imenovaće preostale članove, koji neće biti državljani Bosne i Hercegovine niti susjednih zemalja, i imenovaće jednog od tih članova za predsjednika Vijeća.

3. Svi članovi Vijeća imaće kvalifikacije potrebne za visoku pravnu funkciju ili će biti priznati pravnici. Članovi Vijeća biće imenovani za period od pet godina, a mogu biti i ponovo imenovani na tu funkciju". - Aneks 6 član 7

⁷ Aneks 6 član 7 tačka 1 Općeg okvirnog sporazuma

⁸ Aneks 6, član 7, tačka 2 Općeg okvirnog sporazuma

⁹ «1. Dom će primati prijave koje mu uputi Ombudsman u ime lica koje podnosi prijavu, ili direktno od Strane potpisnice ili lica, nevladne organizacije ili grupe pojedinaca koji tvrde da su žrtve kršenja ljudskih prava od strane bilo koje Strane potpisnice, ili koji nastupaju u ime navodnih žrtava koje su poginule ili nestale, radi rješavanja ili donošenja odluke u vezi sa prijavama o navodnom kršenju ljudskih prava navedenih u paragrafu 2 člana 2.

2. Dom će odlučivati koje prijave da prihvati i kojim redoslijedom da ih rješava. Pri tome će Dom primjenjivati sljedeće kriterije:

(a) da li postoje rješenja koja su na snazi, i da li je podnosilac prijave dokazao da su ta rješenja iscrpljena i da je prijava podnijeta Komisiji u roku od šest mjeseci poslije dana kada je donesena konačna odluka;

(b) Dom neće razmatrati prijave koje su suštinski iste kao prijave koje su već razmatrane od strane Doma ili su već upućene u drugi postupak, na međunarodno istraživanje ili rješavanje;

(c) Dom će također odbaciti prijave za koje smatra da nisu u skladu sa ovim Sporazumom, a koje su očigledno neosnovane, ili predstavljaju zloupotrebu prava podnošenja prijave;

(d) Dom može da odbije ili odloži razmatranje ako se prijava tiče predmeta koji već rješava neko drugo međunarodno tijelo za ljudska prava, nadležno da sudi o prijavama

Aneks 4, član II tačka 3 (Ustav Bosne i Hercegovine) prihvatio dosta odredbi iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava.¹⁰

Iz spiska navedenih prava možemo zaključiti da prava i slobode nabrojana od 1 do 10 predstavljaju članove 2-12 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, prava navedena pod brojevima 11 i 12 se odnose na Protokol broj 1 Konvencije, dok se pravo navedeno pod brojem 13 odnosi na Protokol broj 4 Evropske konvencije. Sudija Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine, prof. R. Aybay, zaključuje da «bilo koja navodna kršenja ljudskih prava koja su garantirana Evropskom konvencijom i njenim protokolima su definitivno i u potpunosti u okviru jurisdikcije Doma, dok za prava i slobode zaštićene drugim međunarodnim instrumentima, koji se nalaze u Dodatku Aneksu 6 i Aneksu 4 (Ustav BiH), jurisdikcija Doma ograničena je na predmete gdje postoji tvrdnja o 'diskriminaciji'». ¹¹ Ako je već u Ustavu Bosne i Hercegovine (član II tačka 2) utvrđeno da se Evropska konvencija i njeni protokoli primjenjuju direktno, onda se to, naravno, odnosi i na sva prava i slobode garantirana ostalim

i donosi odluke u konkretnim slučajevima, ili neka druga komisija osnovana aneksima Općeg sporazuma;

(e) u načelu; Dom će nastojati da prihvati i da daje prioritet prijavama, o naročito teškom i sistematskom kršenju ljudskih prava, kao i o kršenju prava koje se zasniva na diskriminaciji na zabranjenim osnovama;

(f) prijave koje zahtijevaju privremene mjere biće razmatrane kao prioritetne da bi se utvrdilo:

(1) da li ih treba prihvatiti, i ako treba, (2) da li treba odrediti prioritet za zakazivanje postupka za dnošenje privremenih mjera.

3. Dom može u svakoj fazi postupka suspendovati prijavu, odbaciti je ili izbrisati iz evidencije u sljedećim slučajevima: (a) ako podnositelj prijave odustane od daljeg postupka po prijavi; (b) ako je pitanje riješeno; ili (c) ako iz nekog drugog razloga koji utvrdi Dom, više nije opravdano nastaviti sa istraživanjem prijave; pod uslovom da je to u skladu sa poštovanjem ljudskih prava. » - Aneks 6 član 8 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini

¹⁰ «1) Pravo na život; 2) Pravo da se ne bude podvrgnut mučenju ili nehumanom i ponižavajućem tretmanu ili kažnjavanju; 3) Pravo da se ne bude zatočen u ropstvu ili sluzenju i da se ne obavlja prinudni ili prisilni rad; 4) Pravo na ličnu slobodu i bezbjednost; 5) Pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim procesima i ostala prava u vezi sa krivičnim postupkom; 6) Pravo na privatni i porodični život, dom i korespondenciju; 7) Sloboda mišljenja, savjesti i vjerosipovijesti; 8) Sloboda izražavanja; 9) Sloboda miroljubivog okupljanja i sloboda udruživanja sa drugima; 10) Pravo na stupanje u brak i zasnivanje porodice; 11) Pravo na svojinu; 12) Pravo na obrazovanje; 13) Pravo na slobodu kretanja i stanovanja.»

¹¹ Prof. dr. Rona Arbay, sudija Doma za ljudska prava: «Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine», Aybay publikacija u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – Centar za međunarodne odnose i strateške studije, 1998, str. 22

međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava navedenim u dodatku Aneksa 6 Općeg okvirnog sporazuma.¹²

Pravo na pokretanje postupka pred Domom zbog navodnih kršenja ljudskih prava imaju:

- 1) Ombudsman;
- 2) Dva entiteta i Bosna i Hercegovina;
- 3) Bilo koji pojedinac (fizička osoba), pravna osoba, nevladina organizacija ili skupina pojedinaca.

Analizirajući daljnje sličnosti i razlike, prof. Rona Arbey konstatuje da se «pozicija i funkcije Ombudsmana za ljudska prava mogu smatrati sličnim onima u Europskoj komisiji za ljudska prava, a Dom za ljudska prava može biti posmatran kao 'odraz' Europskog suda za ljudska prava». Ali, autor pri tome iznosi i značajne razlike koje postoje između institucija u Strasbourgu i Sarajevu, izražavajući mišljenje da «dok Aneks 6 dozvoljava direktno podnošenje pojedinačnih prijava Domu za ljudska prava, bez podnošenja Ombudsmanu, sistem u Strasbourgu ne dozvoljava mogućnost direktne primjene . . . a sa druge strane, Odbor ministara koji igra značajnu ulogu u funkcioniranju kontrolnog mehanizma u Strasbourgu nema svoj ekvivalent u Sarajevu».¹³

Međutim, suštinska razlika između Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i Doma za ljudska prava ogleda se u činjenici da Evropsku konvenciju ratificiraju pravne države koje poštuju ljudska prava, kako to stoji u članu 3 Statuta Savjeta Evrope i da Sud djeluje na

¹² "1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948; Ženevske konvencije 1-4 o zaštiti žrtava rata iz 1949. i njihovi Ženevski protokoli 1-2 iz 1977; Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i njeni protokoli 1-2 iz 1977; Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. i njen Protokol iz 1966; Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957; Konvencija o smanjivanju broja lica bez državljanstva iz 1961; Međunarodna konvencija o eliminaciji svih vidova rasne diskriminacije iz 1965; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. i njegovi Alternativni protokoli iz 1966. i 1989; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966; Konvencija o svim vidovima diskriminacije žena iz 1979; Konvencija protiv mučenja i ostalih vidova okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg ponašanja i kažnjavanja iz 1987; Konvencija o pravima djeteta iz 1989; Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika emigranata i njihovih porodica iz 1990; Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima iz 1992; Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina iz 1994. » - Dopuna sporazuma o ljudskim pravima

¹³ Prof. R. Arbey, *ibidem*, str. 10

osnovama vladavine prava, kao i da ima osiguranu primjenu svojih odluka, dok to sve nije bio slučaj sa Domom za ljudska prava u Sarajevu. Naime, Dom za ljudska prava djelovao je u uvjetima gdje nije osigurana vladavina prava, i gdje ne postoji savremeni pravosudni sistem, koji bi osiguravao efektivni pravni lijek na nivou države Bosne i Hercegovine da bi on onda bio osnova za djelovanje Doma.

Osam godina djelovanja ovog doma je pokazalo da to ipak nije bila adekvatna zamjena za sve ono što je osiguravala Evropska konvencija u sferi zaštite ljudskih prava. Prije svega, sama država Bosna i Hercegovina nije osiguravala efektivni pravni lijek koji je inače prihvatila kao obavezu već u Daytonu i Parizu, koji je bio sadržan u članu 13, dakle u onom dijelu Konvencije koji se primjenjivao u Bosni i Hercegovini. Znači, javila se potreba da Bosna i Hercegovina ukine provizorne institucije koje su afirmirane Ustavom iz 1995. godine i da osigura «kolektivne garancije» za ljudska prava, na način na koji to čine ostale potpisnice Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Tako je Dom za ljudska prava prestao sa radom formalno 31. decembra 2003. godine.

2) Bosna i Hercegovina u Savjetu Evrope

Ulazak Bosne i Hercegovine u Savjet Evrope i ratifikacija Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava (12. juli 2002.) označili su veliki napredak ove države u ostvarenju njenih ustavnih i drugih savremenih ciljeva ekonomskog, demokratskog i svakog drugog savremenog razvoja. Od tog trenutka, naime, uz ustavne odredbe da se u Bosni i Hercegovini izravno primjenjuju ljudska prava i osnovne slobode sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, primjenjuju se i svi kontrolni mehanizmi Evropske konvencije među kojima svakako najveću ulogu ima Evropski sud za ljudska prava sa sjedištem u Strasbourgu.

Ulazak u Savjet Evrope pretpostavlja određeni stepen afirmacije principa vladavine prava i zaštite ljudskih prava. Prema Statutu Savjeta Evrope država koja pristupa Savjetu Evrope «priznaje princip vladavine prava i princip prema kojem svako lice pod njenom jurisdikcijom mora uživati ljudska prava i temeljne slobode te se obavezuje da će iskreno i djelotvorno saradivati na postizanju cilja

određenog u poglavlju I»,¹⁴ što znači na ostvarenju većeg jedinstva između članica Savjeta Evrope radi očuvanja i unapređivanja ideala i principa koji su zajedno naslijeđe evropskih država i podsticati ekonomski i socijalni napredak. Međutim, taj prijem je - kako to ističe «Komisija evropskih zajednica» - bio popraćen postprijemnim zahtjevima na kojima BiH još uvijek radi». ¹⁵

U trenutku prijema u Savjet Evrope država Bosna i Hercegovina nije, strogo uzevši, ispunjavala sve uvjete u pogledu stvarnih mogućnosti da zaštiti ljudska prava, što se posebno odnosi na respekt principa vladavine prava. Pristupanje države Bosne i Hercegovine Savjetu Evrope izvršeno je u namjeri i u uvjerenju da će Bosna i Hercegovina lakše steći te uvjete poslije prijema u ovu organizaciju, s obzirom na okolnost da nakon prijema u Savjet Evrope i ova organizacija ima određene obaveze prema svojim članovima. Tako, zapravo, Bosna i Hercegovina ulazi u Savjet Evrope s namjerom i uz obostranu prešutnu saglasnost da će u tim okolnostima lakše doći do uvjeta koje zahtijeva ta organizacija. Ovo, naravno, ima posebno veliki značaj za Bosnu i Hercegovinu veći nego za druge države, s obzirom na okolnost da je tokom rata koji je protiv nje vođen tokom 1992- 1995. godine, došlo do, ne samo masivnih povreda ljudskih prava nego i destrukcije demokratske države kakvu je priznala međunarodna zajednica početkom 1992. godine.

¹⁴ "Svaka članica Savjeta Evrope priznaje načelo vladavine prava i načelo prema kojem svaka osoba pod njezinom jurisdikcijom mora uživati ljudska prava i temeljne slobode, te se obavezuje da će iskreno i djelotvorno saradivati na postizanju cilja određenog u poglavlju I». – Član 3 Statuta Savjeta Evrope

¹⁵ «Rat je u Bosni i Hercegovini doveo do masovnog kršenja ljudskih prava. Osam godina nakon rata, hiljade slučajeva kršenja ljudskih prava, uključujući nestanke ljudi, ostaju neistražene i nekažnjene. Ipak, postupno, povratak izbjeglica i primjena imovinskih zakona ispravljaju neke od nepravdi učinjene u ratu. U ljeto 2000. godine donesena je veoma važna odluka, Ustavni sud je odlučio da je potrebno uvesti izmjene u entitetske ustave kako bi se zaštitila prava konstitutivnih naroda u BiH. Nakon toga su u entitetima uvedeni ustavni mehanizmi kako bi se izjednačila i zaštitila prava svakog konstitutivnog naroda. Tom odlukom, svakom je omogućeno da uživa jednakost i proporcionalnu zastupljenost u političkim, administrativnim i pravosudnim institucijama. Zapravo, mada je visoki predstavnik 2002. godine uveo zakon koji nameće ove promjene, nijedan od entiteta nije usvojio sve tražene amandmane; često se ignoriraju odredbe koje nalažu proporcionalnu zastupljenost u javnim organima. To se može tumačiti kao nedovoljna privrženost regionalnih vlasti ustavno utvrđenim građanskim i političkim pravima». Komisija evropskih zajednica, Izvještaj Komisije Vijeću o spremnosti Bosne i Hercegovine za pregovore o Sporazumu i stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, od 18. 11. 2003. godine, str. 12

Ulazak u evropski sistem zaštite ljudskih prava pružio je Bosni i Hercegovini, kao i svim drugim evropskim državama, velike mogućnosti za efikasnu zaštitu ljudskih prava i ukupni demokratski razvoj. Međutim, Prijem u Savjet Evrope nametnuo je, sasvim očekivano i čitav niz obaveza po kojima je država Bosna i Hercegovina morala hitno postupiti. Naime, poznato je da Bosna i Hercegovina još uvijek nema savremeno uređeni pravosudni sistem. Već i letimična analiza stanja države i ljudskih prava pokazuje da Bosna i Hercegovina nema, ne samo savremeno sudstvo preko kojeg bi mogla osigurati zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, nego ni savremenu uređenu zakonodavnu vlast koja bi bila izraz volje bosanskohercegovačkog naroda.

Daytonska podjela države na dva vještačka entiteta dovela je i do podjele na dva zasebna pravosudna sistema. Nakon donošenja arbitražne odluke za Brčko od 8. marta 1999. godine, uz postojeća dva pravosudna sistema formiran je i treći pravosudni sistem Distrikta Brčko. Time je, umjesto jedinstvenog pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini, koji bi činio jednu koherentnu pravosudnu piramidu - kakav je inače slučaj sa svim državama članicama Savjeta Evrope - još više naglašena «feudalizacija» pravosuđa. Ta situacija će se prevladati tek onda kada se uspostavi vrhovni sud koji treba da osigura jedinstvenu i adekvatnu primjenu prava i pravde u državi, u skladu sa principom jednakosti ljudi pred sudom i zakonom. Upravo zato konvencijska obaveza države Bosne i Hercegovine da će osigurati - u skladu sa članom 13 Konvencije - efektivan pravni lijek za sva lica pod njenom jurisdikcijom, svakako obavezuje da se, prije svega, formira jedinstven pravosudni sistem države Bosne i Hercegovine, sa svim institucijama koje podrazumijeva taj sistem danas u svakoj demokratskoj evropskoj državi.

Pošto se, međutim, obaveza osiguranja efektivnog pravnog lijeka jedne države potpisnice Konvencije ne odnosi samo na sudsku vlast, nego na sve najvažnije organe države, potrebno je pristupiti unapređenju pravne države u cjelini. Ovdje se, prije svega, misli na poboljšanje vlade i upravnog aparata izvršne vlasti, pošto je riječ o sferi gdje se - bar kako to dosadašnja iskustva pokazuju - vrlo često i na ozbiljan način krše određena ljudska prava.

Bosna i Hercegovina je, kao sve druge članice Savjeta Evrope i potpisnice Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, prihvatila obavezu da će svim licima pod jurisdikcijom osigurati sva ljudska prava i osnovne slobode koje propisuje Evropska konvencija. Te odredbe Konvencije znače, kao uostalom što je suština ljudskih prava, potrebu da se čovjek zaštiti od svakog mogućeg svjesnog ili nesvjesnog nastojanja države Bosne i Hercegovine, njenih pojedinih organa uključujući tu i sudsku vlast, da prekrši određene odredbe Konvencije i na taj način povrijedi ljudska prava. Ta obaveza podrazumijeva, međutim, čitav niz tzv. pozitivnih obaveza države Bosne i Hercegovine. Te pozitivne obaveze države, koje su značajne za svaku državu – članicu Savjeta Evrope, očito, najveći značaj imaju upravo za Bosnu i Hercegovinu. Pošto, naime država Bosna i Hercegovina nije - kao što je to općepoznato - dovoljno izgrađena, modelirana i formirana kao pravna i demokratska država, primjena člana 1 Evropske konvencije podrazumijeva i ukupnu rekonstrukciju, kompletiranje i osavremenjivanje strukture i organizacije države, kako bi da bi ona bila u stanju da ostvaruje obaveze iz Konvencije. U stvari, svaka obaveza iz Konvencije koju je potpisala Bosna i Hercegovina podrazumijeva stvaranje svih institucijskih, kadrovskih i drugih pretpostavki da bi se odgovorilo toj obavezi. Općenito, to znači da postoji jako mnogo ljudskih prava u Konvenciji koja traže ne uzdržavanje države Bosne i Hercegovine od određenog djelovanja, kojim bi bilo moguće povrijediti ljudska prava, nego potrebu da se aktivno angažira na stvaranju demokratskih, socijalnih, kulturnih i drugih uvjeta neophodnih za zaštitu ljudskih prava.

Da bi se ostvarilo jedno od ključnih prava, kao što je to pravo na pravično suđenje (član 6 Evropske konvencije), osiguranje efektivnog pravnog lijeka (član 13 Evropske konvencije), osiguranje prava na obrazovanje (Protokol 1 član 2), na slobodne izbore (Protokol 1 član 3), na zaštitu mirnog uživanja vlastite imovine (Protokol 1 član 1) i dr., potrebno je da država poduzme čitav niz mjera kojima je potrebno osigurati uvjete za ostvarenje tih prava. Navedena ljudska prava ne mogu se ostvariti ako država ne izgradi svoje odgovarajuće institucije, i ne stvori druge uvjete potrebne da bi se ta prava ostvarila. Ako država ne bi osigurala te uvjete, onda bi samo isticanje prava, pa i prihvatanje obaveze za državu bio posve iluzoran i beskoristan pokušaj.

Pošto je pristupanjem Savjetu Evrope država Bosna i Hercegovina prihvatila brojne obaveze, ona mora prihvatiti savremene ekonomske i druge kompetencije i, naravno, institucije, kroz koje bi mogla ostvariti te obaveze. U tom smislu Bosna i Hercegovina mora što je moguće prije:

- osigurati efektivni pravni lijek ukoliko prije toga ne osigura pravosudni sistem u duhu savremenih zahtjeva i potreba jednog modernog evropskog društva,
- izgraditi centralni nivo državne vlasti koji bi osigurao jedinstvo, koherentnost i uvezanost svih najvažnijih organa države što bi omogućilo da se na jednak način ostvaruje princip pravednosti, jednakosti i vladavine prava na cijelom prostoru države,
- da se ostvari pravo na slobodne izbore, kao temelj demokratskog društva, da se, na odgovarajući način, ustavno ili zakonom na nivou cijele države urede temeljni principi jednakosti prava glasa, i da građani budu u stanju da bar jedan dom svog nacionalnog parlamenta izaberu direktno, i time izraze svoju volju u pogledu uređenja države,
- da regulira pravo na obrazovanje i stvori materijalne pretpostavke za ostvarenje toga zahtjevnog i suptilnog, i izuzetno važnog prava, u savremenom dobu ubrzanog razvoja nauke i tehnologije,
- da izgradi valjan upravno-policijski aparat, koji će osigurati da se ni na koji način ne ugrozi pravo na život, na slobodu, i druga ljudska prava iz Evropske konvencije.

Bosna i Hercegovina će ove ciljeve ostvariti «pomoću organa Vijeća», i to «raspravljanjem pitanja od zajedničkog interesa, sklapanjem sporazuma i usvajanjem zajedničke akcije na ekonomskom, socijalnom, kulturnom, znanstvenom, pravnom i administrativnom polju, kao i očuvanjem i razvojem ljudskih prava i osnovnih sloboda».

¹⁶

Praktična riješenost Bosne i Hercegovine da ostvaruje principe pravne države i ljudskih prava pokazala se kao njena legitimacija za prijem u Savjet Evrope kao organizacije koja je upravo zasnovana na tim opredjeljenjima i čiji je cilj da se osnaži jedinstvo među evropskim državama. Savjet Evrope je zapravo, prema rječima P. Reutera, «jedina

¹⁶ Statut Savjeta Evrope, član 1

organizacija u kojoj se evropske države, koje polaze od izvjesnog demokratskog ideala, mogu naći da rasprave bilo koje evropsko pitanje». ¹⁷

Članstvo u Savjetu Evrope svakako će najviše pomoći Bosni i Hercegovini u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer su u tom domenu mogućnosti Savjeta Evrope – kako to ističe Jean Louis-Bourbon – ipak daleko najveće. ¹⁸

Međutim, članstvo u Savjetu Evrope pretpostavlja mogućnost i potrebu Bosne i Hercegovine:

- da se uključi u domen sudske i pravne saradnje među državama članicama Savjeta Evrope,
- da prihvati i ratificira brojne konvencije koje su tokom proteklih decenija pripremljene u okviru institucija Savjeta Evrope, što bi nesumnjivo osnažilo princip vladavine prava,
- da obogati pravni sistem Bosne i Hercegovine koji je, kao što je poznato, vrlo nerazvijen i ne odgovara ciljevima privrednog i svakog drugog razvoja naše države,
- da kompletira svoje nacionalno zakonodavstvo i usaglasi svoj pravni sistem sa evropskim standardima u različitim oblastima kao što su krivično, građansko, komercijalno i drugo pravo,
- da prihvati pravo koje bi odgovaralo tržišnoj ekonomiji, privatnom vlasništvu i ostvarivanju opće dobrobiti, i
- da u potpunosti iskoristi «evropski sudski prostor» koji je posljednjih decenija stvoren u Evropi, kako bi se podstakla borba protiv terorizma i uopće međunarodnog kriminala. ¹⁹

Obaveza usaglašavanja Ustava Bosne i Hercegovine sa Evropskom konvencijom predstavlja implicitno potrebu da se prihvate brojne obaveze, od kojih svakako najveći značaj imaju one obaveze koje će biti podsticaj državi Bosni i Hercegovini da ukloni strukturalne neusklađenosti, diskriminacijsku i segregacijsku organizaciju države, da osavremeni postojeći spisak kompetencija države iz Ustava Bosne i Hercegovine. U tom pravcu je potrebno:

¹⁷ Organisations europeennes, Paris, PUF, coll. «Themis», 1965, str. 114

¹⁸ Le Conseil de l'Europe, PUF, str. 97-98

¹⁹ Vidi, dr. Ć. Sadiković: Ustav BiH i Evropska konvencija, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 2003. godina, str. 471-472

- stvarati pravosudne i druge državne institucije koje se staraju o zaštiti ljudskih prava,
- potpunije koristiti mogućnosti koje Bosna i Hercegovina pruža članstvu u Savjetu Evrope, i
- koristiti evropski sistem zaštite ljudskih prava, što joj je omogućeno nakon ratifikacije Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i fundamentalnih sloboda.

Jedan od dominantnih zahtjeva Evropske konvencije u odnosu prema državi Bosni i Hercegovini jeste da ona bude demokratska država i da djeluje u «demokratskom društvu». Prema Preambuli Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, održanje ljudskih prava i osnovnih sloboda «počiva bitno na političkom sistemu (režimu) koji je istinski demokratski». ²⁰ Jurisprudencija Evropskog suda još je više naglasila ovaj princip. U slučaju *Lingens*, Sud izričito ističe da pojam demokratskog društva «dominira čitavom Konvencijom». ²¹

Ako je ustavno definirana kao demokratska država, onda je ona prema Evropskoj konvenciji i drugim dokumentima koje je prihvatila bitno obilježena evropskim standardima, od kojih najveći značaj imaju demokratski i fer izbori, princip vladavine prava i efektivna zaštita ljudskih prava za sva lica koja se nalaze pod njenom jurisdikcijom.

Ustav Bosne i Hercegovine pati – kao što je to već više puta i naglašeno – od niza ozbiljnih nedostataka. No, svakako da se njegovi najveći nedostaci ogledaju u brojnim diskriminatorским i segregacijskim odredbama, koji su našli svoj izraz i u aktuelnom izbornom sistemu. Naime, čitav niz državnih funkcija rezerviran je isključivo za pripadnike tri tzv. konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi). Time je onemogućeno da na te funkcije budu izabrani pojedinci koji pripadaju ostalim narodima Bosne i Hercegovine, čime se vrši diskriminacija po etničkom osnovu. Istovremeno, spomenutim izbornim odredbama vrši se i segregacija, također po etničkom osnovu, time što, radi izbora u određene državne organe izborni zakon sve građane Bosne i Hercegovine razvrstava u tri odvojene grupe, i to Srbe u okviru Republike Srpske i Bošnjake i Hrvate u okviru Federacije Bosne i Hercegovine. Isti značaj imaju i odredbe prema kojima samo Bošnjaci, Hrvati i Srbi mogu biti članovi Predsjedništva Bosne i

²⁰ Preambula Konvencije, alineja 4

²¹ Presuda *Lingens* od 8. jula 1986, A. 103, str. 26, par. 29

Hercegovine, Doma naroda Parlamentarne skupštine ili predsjedavajući i zamjenici oba doma Prlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, u izravnoj su suprotnosti sa članom 3 Protokola broj 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, ²² članom 14 te Konvencije, ²³ Kopenhagenskim načelima koja su prilog Aneksa broj 3 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Daytonskog sporazuma), ²⁴ te članom 25 Međunarodnog pakta Ujedinjenih nacija o zaštiti građanskih i političkih prava. ²⁵

²² Član 3 Protokola 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, «Visoke strane ugovornice se obavezuju da u primjerenim vremenskim razmacima održavaju slobodne izbore s tajnim glasanjem, pod uvjetima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela. »

²³ Član 14 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, «Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status. »

²⁴ Prilog Aneksu 3 Općeg okvirnog sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini, «Dokument sa Drugog sastanka Konferencije o humanoj dimenziji Konferencije o evropskoj sigurnosti i saradnji, Kopenhagen, 1990. paragrafi 7 i 8:

(7) Da bi obezbjedila uvjete potrebne da bi se vlast zasnivala na volji naroda, zemlje učesnice će:

(7. 1) – održavati slobodne izbore u razumnim intervalima, u skladu sa zakonom;

(7. 2) – dozvoliti da sva mjesta u najmanje jednom vijeću nacionalnih zakonodavnih vlasti budu slobodno sporena narodnim glasanjem;

(7. 3) – garantirati opće i jednako pravo glasa svim punoljetnim građanima;

(7. 4) – garantirati tajno glasanje ili neku ekvivalentnu proceduru slobodnog glasanja, kao i pošteno prebrojavanje glasova, izvještavanje o broju glasova i objavljivanje zvaničnih rezultata;

(7. 5) – poštovati pravo građana da se kandiduju za političku ili javnu funkciju, lično ili kao predstavnici političkih partija ili organizacija, bez diskriminacije;

(7. 6) – poštovati pravo pojedinaca i grupa da osnivaju, potpuno slobodno, svoje političke partije i druge političke organizacije i da tim političkim partijama i organizacijama pruže zakonske garancije koje će im omogućiti da se međusobno takmiče na bazi ravnopravnog tretmana pred zakonom i pred vlastima;

(7. 7) – obezbijediti da zakon i javna politika djeluju tako da dozvole da se političke kampanje odvijaju u atmosferi slobode i pravičnosti u kojoj partije i kandidati neće biti sprečavani ni administrativno, ni nasiljem, ni zastrašivanjem, da slobodno iznesu svoje mišljenje i kvalifikacije, i u kojoj glasači neće biti sprečavani da ta mišljenja i kvalifikacije saznaju i o njima raspravljaju, kao i da glasaju bez straha od kazne;

(7. 8) - obezbijediti da nikakva zakonska ili administrativna prepreka ne ometa pristup medijima, koji sve političke grupacije i pojedinci koji žele da učestvuju u izbornom procesu moraju imati bez diskriminacije;

(7. 9) – obezbijediti da svi kandidati koji dobiju neophodan broj glasova propisan zakonom odmah budu postavljeni na funkciju i da im bude omogućeno da na toj funkciji ostanu do isteka svog mandata ili dok se mandat ne okonča na neki drugi

3) Od Savjeta Evrope ka Evropskoj uniji

Članstvo u Savjetu Evrope, pa time i Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, neophodna je stepenica za ulazak Bosne i Hercegovine – kao uostalom i svake druge evropske države članice Savjeta Evrope – u Evropsku uniju.

Ugovor o Evropskoj uniji naime, kako smo već vidjeli, polazi od principa da su ljudska prava iz Konvencije ujedno i ljudska prava Evropske unije, pošto su svi članovi Evropske unije ujedno i članovi Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Tu izravnu vezu između Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i Evropske unije izričito naglašava Ugovor o Evropskoj uniji, na sljedeći način:

«Unija respektuje osnovna prava kako su garantirana u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava koja je potpisana u Rimu 4. novembra 1950. i koja su rezultat zajedničkih ustavnih tradicija država članica i općih principa komunitarnog prava». ²⁶

Ugovor o Evropskoj uniji posebno, međutim, naglašava četiri principa koje tretira kao zajedničke za države članice, a time, svakako, i za Bosnu i Hercegovinu: «Unija je zasnovana na principima slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i vladavine prava, principa koji su zajednički za države članice». ²⁷ Poštovanje ovih

način predviđen zakonom u skladu sa demokratskim parlamentarnim i ustavnim procedurama.

(8) – Zemlje učesnice smatraju da prisustvo posmatrača, i stranih i domaćih, može da poboljša izborni proces u zemljama u kojima se izbori održavaju. One stoga pozivaju posmatrače iz svih zemalja KESS-a, kao i odgovarajućih privatnih institucija i organizacija koje to žele, da posmatraju tok njihovih nacionalnih izbora u onoj mjeri u kojoj to zakon dozvoljava. One će također nastojati da omoguće sličan pristup izborima koji se održavaju ispod nacionalnih nivoa. Ovi posmatrači obavezuju se da se ne miješaju u tok izbora. »

²⁵ Član 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine: «Svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije pomenute u članu 2. i bez neosnovanih ograničenja:

- (a) da učestvuje u upravljanju javnim poslovima bilo neposredno, bilo preko slobodno izabranih predstavnika;
- (b) da bira i da bude biran na povremenim istinskim, općim, jednakim i tajnim izborima, koji osiguravaju slobodno izražavanje volje birača;
- (c) da bude primljen, pod općim jednakim uvjetima, u javne službe svoje zemlje.

²⁶ Treaty on European Union, Art. 6, par. 1

²⁷ Treaty on European Union, ibidem

principa, koji proizlaze iz Statuta Savjeta Evrope i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava zapravo je stautarni uvjet pristupanja jedne države Evropskoj uniji, kako se to izričito naglašava u članu 9 Ugovora o Evroskoj uniji. Povelja osnovnih prava Evropske unije, koja je usvojena u Nici 7. decembra 2000, je utvrdila da nivo zaštite ljudskih prava, koji ostvaruje Evropska unija, ne može biti niži od onog koji ostvaruje Evropska konvencija.²⁸

Ako je, kako smo već naglasili, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava referencijalni instrument Evropske unije, onda država Bosna i Hercegovina mora - u saradnji sa institucijama Savjeta Evrope - odmah, svoj ustav i pravni sistem u cjelini, uskladiti sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava. Istovremeno Bosna i Hercegovina treba iskoristiti sve - svakako ne male - mogućnosti koje joj pruža članstvo u Savjetu Evrope da bi izgradila modernu funkcionalnu državu kao neophodni uvjet uspješnog ekonomskog, demokratskog, kulturnog i svakog drugog socijalnog prosperiteta koji je svojstven savremenim evropskim zemljama. «Evropska unija je pala na ispitu tokom agresija na Bosnu i Hercegovinu, ali je spremna da pomogne u obnovi zemlje i demokratskih institucija. Tu smo vrlo uspješni», naglasio je nedavno Romano Prodi.²⁹ A to je istovremeno jedini način da Bosna i Hercegovina zauzme i svoje mjesto u članstvu Evropske Unije.

Summary

Admission of Bosnia and Herzegovina into the Council of Europe marked significant change in the position of this state in the European system for the protection of human rights. Namely, instead of the provision contained in the Constitution of Bosnia and Herzegovina that the human rights and fundamental freedoms contained in the European Convention for the Protection of Human Rights shall be directly applied in Bosnia and Herzegovina, the European Convention itself is now being directly applied in its entirety as well as all the control mechanisms of the European Convention, among which the most important role has the European Court of Human Rights seated in Strasbourg. If the European Convention for the Protection of Human Rights is the European Union's instrument of reference, than the state of Bosnia and Herzegovina first of all must harmonize its Constitution

²⁸ Član 52, par. 3 i član 53 Povelje osnovnih prava Evropske unije

²⁹ Dnevni avaz, Sarajevo, 27. januar 2004. godine

and the entire legal system with the European Convention for the Protection of Human Rights as soon as possible. At the same time, in order to realize successful economic, democratic, cultural and any other social prosperity typical for modern European states, Bosnia and Herzegovina needs to make use of all opportunities (which certainly are not small) that membership in the Council of Europe offers to it. Only then, shall Bosnia and Herzegovina fully and naturally find itself in the membership of the European Union.

Literatura

- ARBAY R. : «Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine», Aybay publikacija u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – Centar za međunarodne odnose i strateške studije, 1998.
- BENEDEK W., edited: Human Rights in Bosnia and Herzegovina after Dayton – From Theory to Practice, Martinus Nijhoff Publishers 1999.
- BONDIA D. : “Pojam demokratije i njegovo učešće u međunarodnoj zaštiti ljudskih prava: veza između demokratskog društva i ljudskih prava”, Čitanka ljudskih prava, Sarajevo, 2001.
- DE STEFANI P. : Uvod u univerzalni sistem zaštite ljudskih prava, Centar za ljudska prava, Sarajevo, 2001.
- FESTIĆ I. : Ljudska prava i suverenitet Bosne i Hercegovine, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2003.
- FESTIĆ I. : Rat, mir i pravo u Bosni i Hercegovini, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004.
- IBRAHIMAGIĆ O. : Dayton Bosna u Evropi, Pravna suština Daytonu, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2001.
- SADIKOVIĆ Ć. : Evropsko pravo ljudskih prava, Magistrat, Sarajevo, 2001.
- SADIKOVIĆ Ć. : Ljudska prava bez zaštite, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1998.

Sakib SOFTIĆ¹

Dokumenti Ujedinjenih Nacija čiji su sadržaj mjere za eliminisanje međunarodnog terorizma

OUN Documents – The Means for Combat International Terrorism

Sažetak

Krivična djela počinjena snamjerom da izazovu situacije straha u javnosti u cjelini, kod pojedinih grupa ili pojedinih osoba, predstavljaju tešku povredu ciljeva i principa Ujedinjenih Nacija, i mogu predstavljati prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, ugroziti prijateljske odnose među državama, zaustaviti međunarodnu saradnju i potkopati poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda.

To je bio razlog što je ovo pitanje uključeno u dnevni red dundeset sedme sjednice Generalne Skupštine 1972. godine, na inicijativu Generalnog Sekretara. Na ovoj sjednici ustanovljen je Ad Hoc Odbor za međunarodni terorizam koji se sastojao od trideset pet članova.

Generalna Skupština je nastavila razmatranje ovog pitanja, prvo bienalno, a zatim svake godine, što je rezultiralo usvajanjem tzv. političkih dokumenata UN sa ciljem sprečavanja i suzbijanja međunarodnog terorizma. To su: Deklaracija o mjerama za eliminisanje međunarodnog terorizma Generalne Skupštine Ujedinjenih Nacija od 9. decembra 1994. godine i Deklaracija kojom se dopunjuje Deklaracija iz 1994. godine o mjerama za eliminiranje međunarodnog terorizma Generalne Skupštine Ujedinjenih Nacija od 17. decembra 1996. godine.

¹ Dr. sci., docent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

U 1996. godini Generalna Skupština je rezolucijom 51/210 ustanovila Ad Hoc Odbor i stavila mu u zadatak da elaborira jednu međunarodnu konvenciju o suzbijanju terorističkih bombaških napada što je razultiralo njenim usvajanjem u decembru 1997. godine, ali i usvajanjem Međunarodne konvencije za suzbijanje finansiranja terorizma iz decembra 1999. godine.

Kasnije je Ad Hoc Odbor dobio zadatak da sačini nacрте Sveobuhvatne konvencije o međunarodnom terorizmu i Međunarodne konvencije o sprečavanju akata nuklearnog terorizma, koje su predmet intenzivnih rasprava unutar ovog odbora ali i u drugim skupštinskim tijelima.

To je ono što ukratko čini sadržaj ovog članka.

1. Deklaracija o mjerama za eliminisanje međunarodnog terorizma Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 9. decembra 1994. godine

Ova deklaracija usvojena je od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 9. decembra 1994. godine, kao reakcija na porast terorizma u mnogim regionima svijeta čiji je uzrok netolerancija i ekstremizam. Uočeno je uspostavljanje i širenje veza između terorističkih grupa, trgovaca drogom i paramilitarnih bandi koje pribjegavaju svim vrstama nasilja ugrožavajući na taj način ustavni poredak država i koje krše osnovna ljudska prava.

Deklaracija izražava duboku zabrinutost zbog nastavljanja akata terorizma širom svijeta u svim njegovim oblicima i pojavama "uključujući i one u koje su države neposredno ili posredno uključene, koji ugrožavaju ili odnose nevine živote, imaju pogubne posljedice po međunarodne odnose i mogu ugroziti sigurnost država."

Generalna skupština u ovoj deklaraciji izražava uvjerenost da je poželjna tješnja kordinacija i saradnja između država u borbi protiv kriminala koji je "usko povezan i sa terorizmom, uključujući trgovinu drogom, nezakonitu trgovinu oružjem, pranje novca i krijumčarenje nuklearnog i drugog potencijalno smrtonosnog materijala, i imajući u vidu ulogu koju bi mogle, u tom pogledu, kako Ujedinjene nacije tako i regionalne organizacije."

Generalna skupština je izrazila čvrstu opredijeljenost međunarodne zajednice da iskorijeni međunarodni terorizam u svim njegovim oblicima i pojavama. Isto tako, izrazila je uvjerenje da "suzbijanje akata međunarodnog terorizma, uključujući i oneu koji su neposredno i posredno uključene države, predstavlja suštinski elemenat za održavanje

međunarodnog mira i sigurnosti. " Naglašena je "neizostavna potreba daljeg jačanja međunarodne saradnje među državama a u cilju poduzimanja i usvajanja praktičnih i efikasnih mjera za sprečavanje, borbu protiv i eliminisanje svih oblika terorizma koji pogađa međunarodnu zajednicu u cjelini. "

Duga historija borbe protiv terorizma pokazala je opravdanost zaključivanja regionalnih sporazuma vezanih za eliminiranje međunarodnog terorizma ali i potrebu stalnog revidiranja postojećih međunarodnopravnih odredbi u borbi protiv terorizma u svim njegovim oblicima i pojavama s ciljem osiguranja sveobuhvatnog pravnog okvira za sprečavanje i eliminiranje terorizma.

Deklaracija sadrži svečanu izjavu kojom se države članice Ujedinjenih nacija svečano potvrđuju: "svoju odlučnu osudu svih akata, metoda i prakse terorizma, kao krivične i neopravdane, gdje god i od koga god počinjene, uključujući i one koji ugrožavaju prijateljske odnose među državama i narodima i predstavljaju prijetnju teritorijalnom integritetu i sigurnosti država. "

Teroristički akti, metode i praksa podrivaju temelje na kojima počivaju Ujedinjene nacije i mogu predstavljati prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti i ugrožavaju prijateljske odnose među državama. Stoga: "krivična djela, namjeravana ili sračunata da izazovu situaciju straha u javnosti u cjelini, kod grupe ili kod određenih osoba iz političkih razloga, u svakom su slučaju neopravdana, bez obzira na obrazloženja političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke, vjerske ili bilo koje druge naravi koja bi se mogla navesti kao opravdanje za njih. "

Države članice UN rukovode se ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija kao i drugim odredbama međunarodnog prava pa se stoga moraju suzdržavati od "organizovanja, poticanja, pomaganja ili učestvovanja u terorističkim aktima na teritoriji drugih država ili od prihvatanja ili ohrabrivanja aktivnosti na njihovim teritorijama koje su usmjerene na izvršenje tih akata.

" Države članice UN moraju također, ispunjavati svoje obaveze koje proizilaze iz Povelje UN i drugih odredaba međunarodnog prava u pogledu borbe protiv međunarodnog terorizma a naročito: "da se suzdržavaju od organizovanja, poticanja, olakšavanja, finansiranja, ohrabrivanja ili tolerisanja terorističkih aktivnosti. . . "; "da osiguraju hvatanje i suđenje ili izručenje izvršilaca terorističkih akata. . . "; da

nastoje zaključiti posebne sporazume u tom pogledu na bilateralnoj, regionalnoj ili multilateralnoj osnovi. . . "; "da surađuju jedna sa drugom u razmjeni odgovarajućih informacija. . . "; "da hitno poduzmu sve neophodne korake u cilju primjene postojećih međunarodnih konvencija o ovom pitanju čije su članice. . . "; "da poduzmu odgovarajuće mjere, prije odobravanja azila, radi osiguranja da tražitelj azila nije angažiran u terorističkim aktivnostima. . . "

Države članice UN trebaju da unaprijede suradnju u oblasti sistemske razmjene informacija koje se odnose na sprečavanje i borbu protiv terorizma i da razmotre kao prioritetno pitanje pristupanja međunarodnim konvencijama i protokolima koji se odnose na različite aspekte borbe protiv međunarodnog terorizma.

Deklaracija nameće obaveze za preduzimanje mjera u borbi protiv međunarodnog terorizma ne samo državama već i Ujedinjenim nacijama, odgovarajućim specijaliziranim agencijama i međuvladinim organizacijama kao i drugim odgovarajućim tijelima. Njihova je obaveza da ulažu napore s ciljem unapređenja mjera za borbu i eliminisanje akata terorizma i jačanje njihove uloge na ovom planu.

Također, Generalni sekretar UN u obavezi je da pomogne u primjeni ove deklaracije a naročito da preduzima praktične mjere radi prikupljanja podataka o statusu i primjeni međunarodnih sporazuma koji se odnose na međunarodni terorizam, uključujući informacije o incidentima koji su rezultat međunarodnog terorizma kao i o krivičnom gonjenju i presudama, o zakonima i propisima država članica koji se odnose na međunarodni terorizam, analitičku reviziju postojećih međunarodnopravnih instrumenata koji se odnose na međunarodni terorizam kao i ispitivanje mogućnosti pružanja pomoći unutar sistema UN u organizovanju radionica i kurseva za borbu protiv terorizma.

Od država članica UN traži se da unaprijede i primijene u dobroj mjeri odredbe ove deklaracije uz potrebu daljeg ulaganja napora sciljem definitivnog eliminisanja svih vidova terorizma i to putem međunarodne saradnje i stalne razrade međunarodnog prava i njegove kodifikacije.

2. Deklaracija kojom se dopunjuje Deklaracija iz 1994. godine, o mjerama za eliminiranje međunarodnog terorizma Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 17. decembra 1996. godine

Ova deklaracija usvojena je od Generalne skupštine UN 17. decembra 1996. godine, u cilju dopune Deklaracije o mjerama za eliminiranje međunarodnog terorizma koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija svojom rezolucijom 49/60 od 9. decembra 1994. godine.

Podsjećajući na Deklaraciju povodom pedesete godišnjice Ujedinjenih nacija, Deklaracija ističe da Konvencija o statusu izbjeglica, sačinjena u Ženevi 28. jula 1951. godine, ne daje osnovu za zaštitu izvršitelja terorističkih akata te države članice trebaju osigurati njenu pravilnu primjenu. Također, naglašava se značaj obaveze država članica da "u potpunosti poštuju svoje obaveze koje proizilaze iz odredaba Konvencije iz 1951. godine i Protokola o statusu izbjeglica iz 1967. godine, uključujući princip neodbijanja i nevraćanja izbjeglica tamo gdje bi njihov život i sloboda bili ugroženi zbog njihove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili političkom mišljenju, i potvrđujući da ova deklaracija ne utiče na zaštitu dodijeljenu pod uvjetima Konvencije i Protokola i drugih odredbi međunarodnog prava".

Sadržaj ovog protokola čini svečana izjava država članica kojom potvrđuju odlučnu osudu svih akata, metoda i prakse terorizma gdje god i od koga god počinjeni, uključujući i one koji ugrožavaju prijateljske odnose među državama i narodima i predstavljaju prijetnju teritorijalnom integritetu i sigurnosti država.

Ovdje se podsjeća da su finansiranje, planiranje i poticanje terorističkih akata u suprotnosti sa ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija. Također se još jedamput naglašava da države članice UN, treba da prije donošenja odluke o davanju azila, provjere i utvrde da tražitelj azila nije učestvovao u terorističkim aktima i da li se zbog toga protiv njega vodi krivični postupak, kako bi se osiguralo da ovo lice ne koristi status azilanta radi pripreme ili organizovanja terorističkih akata protiv država odnosno njenih građana. Tražitelji azila, u toku perioda čekanja ne rješavanje njihovog statusa ne mogu izbjeći suđenje za terorističke akte koje su počinili.

Države članice UN ponovile su važnost efikasne međunarodne saradnje kako bi se osiguralo da oni koji su učestvovali u terorističkim aktima, uključujući njihovo finansiranje, planiranje ili podsticanje budu privedeni pravdi. Isto tako naglašena je njihova opredijeljenost da sarađuju u skladu sa relevantnim odredbama međunarodnog prava uključujući i one koji sadrže standarde o ljudskim pravima, u borbi i eliminisanju međunarodnog terorizma i da poduzimaju sve odgovarajuće mjere radi krivičnog gonjenja ili izručenja terorista.

Ponovno se ističe značaj razlikovanja političkih od terorističkih djela te se države članice podstiču da ne smatraju političkim krivičnim djelima krivična djela u vezi sa terorizmom koja ugrožavaju ili predstavljaju fizičku prijetnju fizičkim osobama, bez obzira na motive koji mogu stojati iza toga.

3. Ad Hoc Odbor ustanovljen Rezolucijom Generalne Skupštine UN 51/210 od 17. decembra 1996. godine

Ad Hoc Odbor za međunarodni terorizam prvi put je osnovan Rezolucijom Generalne Skupštine UN 3034 iz 1972. godine. Odbor se sastojao od 35. članova. Problem terorizma bio je prisutan na dnevnom redu Generalne Skupštine koja je nastavila baviti se njime prvo svakih dvije a onda i svake godine.

Na zasijedanju Generalne Skupštine 1996. godine, Rezolucijom 51/210 ustanovljen je *Ad Hoc Odbor* čiji zadatak je bio da sačini jednu međunarodnu konvenciju za suzbijanje terorističkih bombaških napada. Kasnije je Odbor dobio zadatak da sačini međunarodnu konvenciju o suzbijanju nuklearnog terorizma kao dopunu postojećim međunarodnim instrumentima, te jednu sveobuhvatnu međunarodnu konvenciju kao sveobuhvatni okvir za bavljenje međunarodnim terorizmom. Mandat ovog Odbora, nastavlja biti modificiran svake godine od strane Generalne Skupštine u skladu sa temama koje se nađu na njenom dnevnom redu. Mandat Ad Hoc Odbora kreće se u okviru Deklaracije o mjerama za eliminisanje međunarodnog terorizma Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 9. decembra 1994. godine i Deklaracije kojom se dopunjuje Deklaracija iz 1994. godine, o mjerama za eliminiranje međunarodnog terorizma Generalne skupštine Ujedinjenih nacija od 17. decembra 1996. godine.

Tokom svog mandata Odbor je učestvovao u razmatranju nekoliko tekstova što je razultiralo prihvaćanjem: Međunarodne konvencije o suzbijanju terorističkih bombaških napada od 15. decembra 1997. godine i Međunarodne konvencije za suzbijanje finansiranja terorizma od 9. decembra 1999. godine. Trenutni mandat Odbora ustanovljen je Rezolucijom Generalne Skupštine UN 59/46 od 2. decembra 2004. godine. Odnosi se na nastavak rada na izradi nacrtu Sveobuhvatne konvencije o međunarodnom terorizmu što podrazumijeva i rješavanje preostalih otvorenih pitanja i nacrtu Konvencije o nuklearnom terorizmu. Model rada Odbora je jedan sastanak godišnje koji traje jednu ili dvije sedmice. Nakon toga rad se nastavlja tokom godine u okviru Radne grupe Šestog odbora. Odbor je otvoren svim državama članicama Ujedinjenih Nacija ili članicama specijaliziranih agencija i Međunarodne agencije za atomsku energiju.

Sveobuhvatna konvencija o međunarodnom terorizmu

Usvajanje jedne konvencije koja se na sveobuhvatan način bavi pitanjem međunarodnog terorizma jedno je od najaktuelnijih pitanja u radu Ad Hoc Odbora ustanovljenog Rezolucijom Generalne Skupštine UN 51/210 od 17. decembra 1996. godine.

Prijatelji predsjedavajućeg Odbora pripremili su Nacrt sveobuhvatne konvencije o međunarodnom terorizmu (u daljem tekstu Konvencija), čiji je veći dio teksta već usaglašen. Ostala su neka otvorena pitanja vezana za članove 2 (bis) i 18. kao i za definisanje pojma terorizma. Neke države prije svih bliskoistočne arapske države insistiraju da konvencija treba sadržavati definiciju terorizma koja jasno razlikuje terorizam od legitimne borbe naroda protiv strane okupacije. Pri tome se naglašava i da Povelja Ujedinjenih nacija daje legalitet pravu naroda na samoopredjeljenje. Naglasak se daje na uključivanje državnog terorizma u definiciju terorizma.

Većina drugih država članica koje učestvuju u izradi ove konvencije smatraju da ovo pitanje ne zavređuje odvojen pristup. Po njima definicija terorizma treba potvrditi riješenost međunarodne zajednice da se ne opravdaju nikakvi akti ili oblici terorizma počinjeni od bilo koga i pod bilo kojim izgovorom. Ostvarivanje legitimnih prava država, naroda i pojedinaca po međunarodnom pravu treba biti isključeno iz obuhvata konvencije u mjeri u kojoj ona nemaju metu

građane i njihovo teroriziranje. Također, neke delegacije zalažu se širok obim primjene konvencije obzirom na uvijek promjenjive metode i oblike terorizma. U tom kontekstu prednost se daje jednoj operacionalnoj definiciji terorizma. Mišljenje je, dakle, da terorizam treba definisati sa težištem na djelo i posljedice, a ne na opis počinitelaca djela. Također definicija treba poslužiti državama kao standard za mjerenje njihovog udovoljavanja po međunarodnom humanitarnom pravu.

Sveobuhvatna konvencija treba biti smatrana kao pravno obavezujući instrument i kao takva jedno važno sredstvo u borbi protiv terorizma, pojačavajući i dopunjavajući postojeći pravni okvir. Ona neće promijeniti postojeći međunarodnopravni režim uključujući Poveljku UN i međunarodne humanitarnopravne instrumente.

Osim navedenog naglašava se da aktivnosti oružanih snaga država koje nisu pokrivene međunarodnim humanitarnim pravom nesmiju biti isključene iz domašaja Konvencije. Čak štaviše ističe se da svi akti oružanih snaga trebaju biti pokriveni odredbama sveobuhvatne konvencije, posebno ukoliko takvi akti nisu poduzeti po odredbama Povelje UN i drugim normama međunarodnog prava. Sdruge strane postoji mišljenja da svi akti oružanih snaga trebaju ostati izvan domašaja ove konvencije.

U preambuli Konvencija podsjeća na postojeće međunarodne sporazume koji se odnose na različite oblike međunarodnog terorizma kao i na rezolucije i deklaracije Ujedinjenih Nacija o mjerama na eliminisanju međunarodnog terorizma. Nakon toga izražava se zabrinutost zbog eskalacije akata terorizma širom svijeta koji ugrožavaju ili odnose nevine živote, ugrožavaju fundamentalne slobode i osbiljno štete ljudskom dostojanstvu. Potvrđuje se jednoglasna osuda svih akata, metoda i prakse terorizma kao kriminalnih i neopravdanih, gdje god i od koga god bili počinjeni.

Akti, metodi i teroristička praksa predstavljaju ozbiljno kršenje ciljeva i principa Ujedinjenih nacija, i mogu predstavljati prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, ugrožavati prijateljske odnose među državama, sprečavati međunarodnu saradnju i imati za cilj podrivanje ljudskih prava, osnovnih sloboda i demokratske osnove društva. također finansiranje, planiranje i poticanje terorističkih akata

je također suprotno ciljevima i principima Ujedinjenih Nacija. Ženevska konvencija i Protokol potpisan u Naw Worku koji se odnose na status izbjeglica ne daju osnovu za zaštitu počinitelja terorističkih akata. Stoga je važno da države u potpunosti udovoljavaju obavezama sadržanim u međunarodnim instrumentima. Ali u svakom trenutku mora se voditi briga o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama.

Član 1. definiše izraz "državni ili vladini objekti" navodeći da on uključuje trajne i privremene objekte i prevozna sredstva kojise koristi ili je u posjedu predstavnika države, članova vlade, zakonodavne ili sudske vlasti ili od državnih službenika ili uposlenika ili bilo koje druge javne vlasti ili entiteta ili od uposlenika ili zvaničnika međunarodne organizacije u vezi sa njihovim službenim dužnostima. Također, ovdje se definišu izrazi: oružane snage države, infrastrukturni objekti, mjesta u javnoj upotrebi i javni transportni sistem

Član 2. uslove pod kojim bilo koje lice podpada pod primjenu ove konvencije. Konvencija će se primijeniti na bilo koje lice koje bilo kojim sredstvom, nezakionito i namjerno uzrokuje: smrt ili ozbiljnu tjelesnu povredu bilo koje osobe, ozbiljno oštetiti javnu ili privatnu svojinu, uključujući i mjesta u javnoj upotrebi, državne ili vladine objekte, javni transportni sistem, infrastrukturne objekte ili okolinu, i ukoliko ova oštećenja rezultiraju ili je vjerovatno da će rezultirati većim ekonomskim gubitcima. Pored ovih objektivnih elemenata nužan je i subjektivni: cilj ovih postupaka mora biti takve prirode ili konteksta da zastraši stanovništvo ili da prisili vladu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili se uzdrži od činjenja bilo kojeg akta. Također povreda ove konvencije čini se i vjerovatnom i ozbiljnom prijetnjom da će se počinuti, ali i pokušajem da se poćini jedan od navedenih akata.

Povređa ove konvencije čini se i različitim oblicima saućesništva u njenom izvršenju. saućesništvom u izvršenju nekog od navedenih akata, organizovanjem ili naređivanjem drugom da poćini odnosnu povredu ili doprinosi ćinjenju ovih povreda. Doprinos mora biti namjeran i biti ili ućinjen u ćilju podupiranja kriminalnih aktivnosti ili kriminalnih ćiljeva grupe, gdje takvi ćiljevi iili aktivnosti uključuju ćinjenje povreda Konvencije ili biti ućinjeni sa znanjem namjere grupe da poćini povrede nabrojane u ovoj konvenciji.

Član 2 bis rješava pitanje kolizije u slučaju gdje ova konvencija i neki ugovor između država koji se bavi posebnom vrstom terorističkih povreda, mogu biti primijenjeni na isti teroristički akt. U takvim slučajevima primjenjuju se odredbe posebnog ugovora.

Ovaj član spada u tzv. otvorena pitanja ove konvencije. Dok se jedna grupa država zalaže za njegov opstanak iz razloga što on osigurava pravnu jasnoću u slučaju sukoba između tzv. sektorskih konvencija i ove univerzalne, drug grupa smatra da se eventualni sukob treba rješavati po odredbama Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969. godine.

Članom 3. isključuje se primjena ove konvencije ukoliko je povreda počinjena unutar pojedine države, navodni počinitelj i žrtva su državljani te države, navodni počinitelj je nađen na teritoriji te države i gdje ni jedna druga država nema osnovu za jurisdikciju.

Član 4. obavezuje države članice Konvencije da preduzmu mjere koje mogu biti od koristi da ustanove radnje navedene u ovoj konvenciji kao krivična djela po domaćem zakonodavstvu i da za njih propišu kazne vodeći pri tome računa o teškoj prirodi takvih povreda.

Države su obavezane da poduzmu sve neophodne mjere uključujući i izmjene domaćeg zakonodavstva, kako bi se osiguralo da kriminalni akti koji spadaju u okvir ove konvencije ne budu ni pod kojim okolnostima opravdavani razlozima političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke religiozne ili druge slične prirode.

Da bi se osigurala nadležnost za postupanje u situacijama povrede ove konvencije, njene članice trebaju preduzeti sve potrebne mjere za njeno ustanovljenje kada je povreda počinjena na teritoriji te države, na brodu koji plovi pod njenom zastavom, na vazduhoplovu koji je registrovan pozakon u države u vrijeme kad je povreda počinjena, ili kad ju je počinio državljanin te države. U ovim situacijama radi se o obligatornoj jurisdikciji.

Također, države članice mogu uspostaviti svoju jurisdikciju kada je povreda počinjena od lica bez državljanstva koji ima uobičajeno boravište na teritoriji te države, kada je povreda počinjena u cjelini ili djelimično izvan njene teritorije ukoliko posljedice djela ili namjeravane

posljedice padaju unutar njene teritorije, kada je povreda počinjena protiv državljana te države, kada je povreda počinjena protiv državnog ili vladinog objekta u inostranstvu, uključujući ambasadu ili druga diplomatska ili konzularna predstavništva te države, kada je povreda učinjena da prisili državu da učini ili da se uzdrži od činjenja bilo kojeg akta, ili kada je povreda učinjena vazduhoplovu koji radi za vladu države. Ovdje se radi o fakultativnoj nadležnosti.

Nakon ratifikacije Konvencije svaka država članica obavještava Generalnog sekretara UN o uspostavljenoj fakultativnoj jurisdikciji kao i o njenim izmjenama. Također, države članice trebaju preduzeti sve potrebne mjere da uspostave svoju jurisdikciju nad počiniocima povreda iz ove konvencije za slučajeve kada je navodni prekršilac ove konvencije prisutan na njenoj teritoriji a ona ga ne izruči državi članici koja je uspostavila obligatornu ili fakultativnu jurisdikciju za tu povredu. Ukoliko više država preuzimaju jurisdikciju za povrede ove konvencije, odnosno države trebaju nastojati da kordiniraju aktivnosti i to naročito po pitanjima koja se tiču uslova za krivično gonjenje i modaliteta uzajamne pomoći. Ova konvencija ne isključuje bilo koju nadležnost koja je uspostavljena unutrašnjim zakonodavstvom.

Konvencija obavezuje države članice da ne daju status izbjeglice osobama koje su počinile neku povredu ove konvencije poštujući pri tome odredbe unutrašnjeg i međunarodnog prava, kao i odredbe međunarodnog humanitarnog prava.

Države članice Konvencije su dužne da međusobno saraduju na sprečavanju povreda iz ove konvencije preduzimajući sve praktične mjere, uključujući i prilagođavanje unutrašnjeg zakonodavstva, na svojim teritorijama da spriječe ili da se suprostave pripremama za navedene povrede Konvencije. Ove mjere uključuju zabranu ilegalnih aktivnosti pojedinaca, grupa ili organizacija koje svjesno finansiraju ili učestvuju u činjenju povreda ove konvencije, kao i mjera za sprečavanje ustanovljavanja i uspostavljanja kampova za obuku terorista.

Članice konvencije će naročito saradivati u sprečavanju povreda navedenih u ovoj konvenciji razmjenjujući tačne i provjerene informacije i kordiniranjem administrativnih i drugih prikladnih mjera radi sprečavanja njihovog činjenja. Saradnja će naročito obuhvatiti

ustanovljenje i održavanje kanala za komunikaciju između nadležnih agencija i službi radi osiguranja brze razmjene informacija vezanih za povrede navedene u ovoj konvenciji, sprovođenje istraga, utvrđivanja identiteta, boravišta i aktivnosti osoba za koje postoji osnovana sumnja da su uključeni u povrede, kretanje sredstava, imovine, opreme i drugih instrumenata.

Pravna lica mogu također biti odgovorna za činjenje povreda iz ove konvencije. Odgovornost pravnih lica nastaje kad lice odgovorno za menadžment ili kontrolu, u tom svojstvu počini neku povredu propisanu ovom konvencijom. Ova odgovornost postoji bez prejudiciranja pitanja odgovornosti fizičkih osoba koja su počinila odnosnu povredu. Države će osigurati u svom unutrašnjem zakonodavstvu adekvatnu krivičnu, građansku ili administrativnu kaznu za takva pravna lica.

Po prijemu informacije da se osoba koja je počinila povredu iz ove konvencije nalazi na njenoj teritoriji država članica će preduzeti sve neophodne mjere po svome domaćem zakonodavstvu da utvrdi činjenice sadržane u informaciji. Ona će nakon utvrđivanja da je ta osoba uistinu prisutna, poduzeti sve potrebne mjere da osigura prisustvo te osobe radi njenog krivičnog gonjenja ili izručenja.

Osoba prema kojoj su takve mjere preduzete ima pravo da komunicira bez odlaganja sa najbližim predstavnikom države čiji je državljanin odnosno države na čijoj teritoriji ima prebivalište ukoliko se radi o osobi bez državljanstva. Ona također ima pravo da bude posjećena od predstavnika svoje države i da bude informisana o takvim ličnim pravima. Kada država članica pritvori osumnjičenu osobu ona je obavezna da hitno informiše o tome putem Generalnog Sekretara UN države članice koje su nadležne za krivično gonjenje ove osobe i ukoliko to smatra uputnim i druge zainteresovane države.

Ukoliko država koja je pritvorila osumnjičenog odluči da ga iz bilo kojeg razloga ne izruči dužna je pokrenuti protiv njega postupak pred nadležnim organima vlastite države u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.

Osoba koja je pritvorena ili protiv koje se sprovode bilo koje druge mjere u skladu sa ovom konvencijom treba biti garantovan pošten tretman koji uključuje uživanje prava i garancija u skladu sa zakonodavstvom države na čijoj teritoriji se to lice nalazi kao i sa primjenjivim pravilima međunarodnog prava, uključujući i međunarodno humanitarno pravo a posebno Standard minimalnih prava za tretman zatvorenika.

Države članice će pružiti jedna drugoj najveći standard pomoći u vezi sa istragama, krivičnim ili ekstradikcijskim postupkom.

Konvencija isključuje mogućnost da se bilo koja povreda u njoj specificirana smatra kao politička povreda ili povreda povezana sa političkom povredom ili kao povreda politički motivirana za ciljeve ekstradicije ili uzajamne pomoći. Ali ova konvencija ne nameće obavezu izručenja ukoliko zamoljena država ima osnova da vjeruje da se radi progonu ili kažnjavanju osobe po osnovu njene rasne, religijske, nacionalne i etničke pripadnosti ili političkog uvjerenja.

Pritvorena osoba ili osoba koja izdržava kaznu zatvora u jednoj državi može biti upućena u drugu državu radi identifikacije, svjedočenja ili pružanja neke druge pomoći u pribavljanju dokaza za istragu ili krivično gonjenje samo ukoliko ta osoba da slobodan pristanak i ukoliko se nadležni organi obiju država usaglase.

Povrede navedene u ovoj konvenciji smatraju se kao povredne pogodne za izručenje po svakom postojećem ugovoru o izručenju zaključenom između država članica prije stupanje na snagu ove konvencije. One će se uključiti u svaki sljedeći ugovor o ekstradiciji koji se zaključi između država članica. Kad država članica Konvencije, koja sprovodi ekstradiciju samo u slučaju postojanja ugovora o ekstradiciji, primi zahtjev za ekstradiciju, ta država može uzeti kao pravnu osnovu za ekstradiciju ovu konvenciju.

Član 17 bis propisuje da država članica u kojoj je navodni počinitelj krivično gonjen, saopćit će u skladu sa svojim unutrašnjim zakonodavstvom, konačan ishod postupka Generalnom Sekretaru Ujedinjenih Nacija koji će proslijediti informaciju ostalim državama članicama.

Član 18. Konvencije, ključna je odredba za usvajanje Konvencije. O njemu ne postoji, još uvijek saglasnost i u opticaju su dva različita teksta, jedan koji je proslijedio raniji koordinator i drugi koje su predložile države članice Islamske konferencije. Stavovi su još uvijek podijeljeni. Delegacije koje podržavaju prijedlog ranijeg koordinatora ističu da je upotrijebljeni jezik uporediv sa onim korištenim u konvenciji o suzbijanju terorističkih bombaških napada, koji je poslužio kao presedan za takvu stilizaciju. Izrazi "oružane snage", "oružani konflikt" i "strana okupacija" su pojmovi tačno definisani međunarodnim humanitarnim pravom. Sdruge strane delegacije Islamske konferencije ističu da je predloženi jezik posljedica pregovora. Isključivanje izraza "narodi i pojedinci" iz stava 2. stvorit će prazninu koja će ostaviti ljude koji se bore za ostvarivanje svojih prava ili protiv strane okupacije bez zaštite koju oni uživaju po međunarodnom humanitarnom pravu.

Države članice ove konvencije izvršavaju svoje obaveze po ovoj konvenciji na način koji je konzistentan s principom suverene jednakosti i teritorijalnim integritetom država kao i sa principom neintervencije u unutrašnje odnose (član 20). Konvencija štiti suverenitet država članica i na način što isključuje mogućnost da jedna članica ostvaruje jurisdikciju ili vrši funkcije koje su izričito rezervisane za vlasti druge države.

Sporovi između članica vezani za tumačenje ili primjenu Konvencije, koji se nemogu riješiti pregovorima podnose se na arbitražu. Ukoliko u roku od šest mjeseci od dana podnošenja zahtjeva za arbitražu, strane ne uspiju da se dogovore o organizaciji arbitraže, bilo koja strana može podnijeti tužbu Međunarodnom sudu pravde u skladu sa Statutom Suda.

Konvencija stupa na snagu trideset dana nakon što budu dvadeset dva instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju deponovana kod Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija. Za svaku sljedeću državu Konvencija stupa na snagu trideseti dan nakon deponovanja kod Generalnog Sekretara instrumenta kojim izražava spremnost da bude vezana ovom Konvencijom u skladu sa svojim unutrašnjim zakonodavstvom.

Konvencija se otkazuje pismenom notifikacijom depozitaru Konvencije a otkaz stupa na snagu sljedeći dan nakon prijema otkaza od strane depozitara.

3. 2. Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma

Druga važna konvencija čije hitno usvajanje je na dnevnom redu Ujedinjenih Nacija je Međunarodna konvencija o suzbijanju akata nuklearnog terorizma (u daljem tekstu: Konvencija). U tom cilju Generalna Skupština UN svojom rezolucijom 51/210 od 17. decembra 1996. godine ustanovila je Ad Hoc Odbor sa zadatkom da između ostalog, sačini konvenciju kojom bi se spriječili i suzbili akti nuklearnog terorizma. I ako je prisutno mišljenje da je najefikasniji način sprečavanja i suzbijanja akata nuklearnog terorizma potpuna i opšta eliminacija nuklearnog oružja, usvajanje Konvencije predstavljalo bi prvi korak u eliminisanju prijetnje. Posebno je zabrinjavajuća misao da bi neka teroristička grupa uspjela se domoći nuklearnog oružja, koje predstavlja realnu prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti.

Nacrt Konvencije sačinjen je još 1998. godine od Prijatelja Predsjedavajućeg Radne grupe Šestog odbora. Veći dio teksta je usaglašen. Ostao je sporan član 4. od čijeg brzog usaglašavanja zavisi usvajanje konvencije. Razlike u stavovima nisu nepomirljive tako da je izgledno njeno usvajanje u dogledno vrijeme.

U preambuli Konvencije navodi duboka zabrinutost zbog eskalacije terorizma širom svijeta u svim njegovim oblicima i manifestacijama kao razlog za njeno usvajanje. Pri tome se imaju u vidu ciljevi i načela iz Povelje UN, koji se tiču očuvanja međunarodnog mira i sigurnosti, Dekleracija usvojena prigodom pedesetogodišnjice Ujedinjenih Nacija usvojena 24. oktobra 1995. godine, kao i Konvencija o fizičkoj zaštiti nuklearnog materijala iz 1980. godine.

Konvencija priznaje pravo svim državama da razviju i upotrebljavaju nuklearnu energiju u miroljubive svrhe kao i izvlačenju koristi iz ove upotrebe. Ova konvencija neće se primjenjivati na oružane snage država članica koje su izvan opsega ove konvencije, sobzirom da se one upravljaju prema pravilima međunarodnog prava.

Članom 1. Konvencije definisani su njeni ključni izrazi kako bi se izbjeglo njihovo različito tumačenje. To su: radioaktivni materijal, nuklearni materijal, uranijum obogaćen izotopima 235 ili 233, nuklearni objekti, uređaji, državni ili vladini objekti i oružane snage države.

Članom 2. definisane su povrede koje spadaju unutar značenja ove konvencije. Povredu konvencije čini bilo koja osoba koja nezakonito i namjerno: posjeduje radioaktivni materijal ili pravi ili posjeduje uređaje, sa namjerom da uzrokuje smrt ili ozbiljne tjelesne povrede ili sa namjerom da uzrokuje značajne štete imovini ili okolini. Također povredu čini i osoba koja nezakonito i namjerno koristi radioaktivni materijal ili uređaje ili oštećuje nuklearne objekte na način koji oslobađa ili postoji opasnost da oslobađa radioaktivni materijal: sa namjerom da uzrokuje smrt ili ozbiljnu tjelesnu povredu, ili sa namjerom da uzrokuje znatna oštećenja imovine ili okoline, ili sa namjerom da prisili fizičku ili pravnu osobu, međunarodnu organizaciju ili državu da nešto učini ili se uzdrži od činjenja nekog akta.

Povredu Konvencije čini i osoba koja prijeti, pod okolnostima koje prijetnju čine vjerovatnom da će počiniti jenu od navedenih povreda u ovom članu, ili koja nezakonito i namjerno zahtijeva radioaktivni materijal, uređaje ili nuklearne objekte pomoću prijetnje koja se pokazuje kao vjerodostojna ili upotrebom sile.

Povredu čini i svaka osoba koja pokuša da počini navedenu povredu. Također, povredu čini svaka osoba ako učestvuje kao saučesnik u činjenju povrede, ili organizuje ili upravlja drugim u činjenju povrede iz ove konvencije, ili na bilo koji drugi način doprinosi činjenju jedne ili više povreda izloženih u ovoj konvenciji od grupe osoba koje djeluju sa zajedničkim ciljem. Takav doprinos mora biti namjerno i ili biti učinjen sa produženjem opšte kriminalne aktivnosti ili ciljeva grupe, ili biti učinjen sa znanjem namjera grupe da počini odnosnu povredu ili povrede.

Članom 3. isključuje se primjena ove konvencije ukoliko je povreda počinjena unutar pojedine države, navodni počinitelj i žrtva su državljanjani te države, navodni počinitelj je nađen na teritoriji te države i gdje ni jedna druga država nema osnovu za jurisdikciju.

Ova konvencija ne utiče na druga prava i obaveze kao i odgovornosti država i pojedinaca po međunarodnom pravu. Sporna odredba člana 4. stav 2. Konvencije glasi: "2. Aktivnosti oružanih snaga tokom jednog oružanog sukoba, kako se ovi izrazi tumače po međunarodnom humanitarnom pravu, koje su regulisane pravom a ne ovom konvencijom, i aktivnosti poduzete od oružanih snaga države u ostvarivanju njihovih službenih dužnosti, budući da su regulisana drugim pravilima međunarodnog prava, nisu regulisana ovom konvencijom. 3. Odredbe stava 2. ovog člana neće biti tumačene kao isprika ili činjenje zakonitim inače nezakonitih akata, ili unaprijed isključeno krivično gonjenje po drugim zakonima. 4. Ova konvencija ne rješava, niti može biti tumačena kao rješavanje, na bilo koji način, pitanje zakonitosti upotrebe ili prijetnje upotrebe nuklearnog oružja od država."

Konvencija obavezuje države članice da usvoje mjere koje mogu biti neophodne, da povrede iz ove konvencije učini kažnjivim po svome unutrašnjem zakonodavstvu i da za njih propiše prikladne kazne vodeći pri tome računa o njihovoj teškoj prirodi.

Države su obavezane da poduzmu sve neophodne mjere uključujući i izmjene domaćeg zakonodavstva, kako bi se osiguralo da kriminalni akti koji spadaju u okvir ove konvencije ne budu ni pod kojim okolnostima opravdavani razlozima političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke religiozne ili druge slične prirode.

Države članice će u cilju suzbijanja prijetnje nuklearnog terorizma saradivati na preduzimanju svih praktičnih koraka uključujući ukoliko je to neophodno i na izmjenama nacionalnog zakonodavstva, da spriječe spriječe pripreme na svojim teritorijama činjanja povreda iz ove konvencije. Ovo uključuje i mjere zabrane ilegalnih aktivnosti na njihovim teritorijama grupama i pojedincima koji ohrabruju, potiču, organizuju i sa znanjem finansiraju ili obezbjeđuju tehničku pomoć ili informacije u činjenju ovih povreda. Države će razmjenjivati tačne i provjerene informacije u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom u cilju otkrivanja, sprečavanja i suzbijanja povreda iz ove konvencije. Posebno će države članice hitno informisati državu koja je nadležna za krivično gonjenje počinitelaca ovih povreda. Primljene informacije prema odredbama ove konvencije bit će zaštićene kao informacije povjerljive prirode. Od država članica se

neće prema odredbama ove konvencije tražiti informacije koje ona nemože dati prema odredbama svog nacionalnog zakonodavstva ili koje mogu ugroziti njenu sigurnost ili fizičku zaštitu nuklearnog materijala. O slanju i prijemu ovakvih informacija obavještava se Generalni Sekretar UN kao i uredi za vezu.

Države članice će u cilju sprečavanja povreda iz ove konvencije preduzeti sve potrebne mjere na zaštiti radioaktivnog materijala, uzimajući u obzir preporuke i funkcije Agencije za atomsku energiju sa sjedištem u Beču.

Države članice uspostavljaju obligatornu jurisdikciju u slučajevima kad je: povreda počinjena na teritoriji te države, kad je počinjena na brodu koji plovi pod zastavom te države ili se prevozi u vazduhoplovu koji je registrovan po zakonima te države u vrijeme kad je djelo počinjeno, ili je djelo počinjeno od državljanina te države.

Države mogu, fakultativno uspostaviti svoju jurisdikciju nad svakom povredom ukoliko je: povreda počinjena protiv državljanina te države, ako je počinjena protiv državnih ili vladinih objekata te države u inostranstvu, uključujući i ambasade ili druge diplomatskih ili konzularnih objekata te države, ili je počinjena od osoba bez državljanstva koja ima uobičajeno boravište na području te države, ili je povreda učinjena u pokušaju da se tu državu prisili da učini ili da se uzdrži od činjenja bilo kojeg akta, ili je povreda počinjena na vazduhoplovu koji radi za vladu te države.

Nakon što država izrazi pristanak da bude vezana ovom konvencijom na način propisan njenim unutrašnjim zakonodavstvom, ona je dužna da obavijesti Generalnog Sekretara UN o jurisdikciji koju je uspostavila svojim nacionalnim zakonodavstvom. Ovo se primjenjuje i u svakom slučaju izmjene unutrašnjeg zakonodavstva kojim se reguliše njena nadležnost. Konvencija ne isključuje bilo koju krivičnu jurisdikciju uspostavljenu unutrašnjim zakonodavstvom.

Države članice su dužne istražiti svaku informaciju da je neka povreda iz ove konvencije počinjena na njenoj teritoriji ili je osoba koja ju je počinila prisutna na njenoj teritoriji. Ukoliko je navodni počinitelj prisutan na njenoj teritoriji, država članica je dužna preduzeti sve potrebne mjere kako bi se osiguralo prisustvo te osobe u cilju krivičnog gonjenja ili ekstradicije.

U isto vrijeme osoba protiv koje se te mjere preduzimaju ima pravo da komunicira bez ikakvog odlaganja sa odgovarajućim predstavnikom svoje države, da bude posjećen od predstavnika svoje države i da bude informisan o ovim svojim pravima. Ova prava se ostvaruju u skladu sa zakonodavstvom države na čijoj teritoriji je prisutan.

Država na čijoj teritoriji je navodni počinitelj prisutan, dužna je da ukoliko ga ne izruči državi koja ima jurisdikciju za počinjeno djelo, da podnese slučaj bez bilo kojeg daljeg zadržavanja nadležnim organima svoje države u cilju krivičnog gonjenja.

Osoba koja se nalazi u pritvoru i protiv koje se sprovodi neki postupak za djelo iz ove konvencije, garantuje se pošten tretman koji uključuje uživanje svih prava i garancija u skladu sa zakonima zemlje u kojoj je prisutan, kao i primjenjivim pravilima međunarodnog i međunarodnog humanitarnog prava.

Povrede iz ove konvencije smatraju se prikladnim za postupak ekstradicije po bilo kojem sporazumu o ekstradiciji koji postoji između strana ugovornica a ove povrede će izričito biti unesene u svaki budući takav ugovor između država ugovornica. Države članice Konvencije pružit će jedna drugoj najveću moguću pomoć u vezi sa istragama i postupkom ekstradicije za povrede iz člana 2. ove konvencije.

Konvencija isključuje mogućnost da se bilo koja povreda u njoj specificirana smatra kao politička povreda ili povreda povezana sa političkom povredom ili kao povreda politički motivirana za ciljeve ekstradicije ili uzajamne pomoći. Ali ova konvencija ne nameće obavezu izručenja ukoliko zamoljena država ima osnova da vjeruje da se radi progonu ili kažnjavanju osobe po osnovu njene rasne, religijske, nacionalne i etničke pripadnosti ili političkog uvjerenja.

Pritvorena osoba ili osoba koja izdržava kaznu u jednoj državi članice može biti upućene u drugu radi svjedočenja, identifikacije ili pružanja pomoći bilo koje vrste samo ukoliko izričito na to pristane i ukoliko se postigne sporazum između nadležnih organa država.

Nakon oduzimanja ili na stavljanja pod vlastitu kontrolu na bilo koji drugi način radioaktivnog materijala, uređaja ili nuklearnih objekata potpisnice poduzimaju koraka u cilju njegove predaje, osiguranja da se

čuva po propisima o zaštiti uspostavljenim od Agencije za nuklearnu energiju kao i da vodi računa o zdravstvenim i sigurnosnim standardima publikovanim od Agencije za nuklearnu energiju.

Država koja sprovodi postupak zbog povreda ove konvencije dužna je da o konačnom ishodu obavijesti Generalnog Sekretara Ujedinjenih nacija, koji prosljeđuje informacije drugim državama članicama. Obaveze iz Konvencije izvršavaju se na način kojim se poštuje suverena jednakost država, njihov teritorijalni integritet i nemiješane u unutrašnje odnose država.

Sporovi između članica vezani za tumačenje ili primjenu Konvencije, koji se ne mogu riješiti pregovorima podnose se na arbitražu. Ukoliko u roku od šest mjeseci od dana podnošenja zahtjeva za arbitražu, strane ne uspiju da se dogovore o organizaciji arbitraže, bilo koja strana može podnijeti tužbu Međunarodnom sudu pravde u skladu sa Statutom Suda.

Konvencija stupa na snagu trideset dana nakon što budu dvadeset dva instrumenta o ratifikaciji, prihvatanju ili odobrenju deponovana kod Generalnog Sekretara Ujedinjenih Nacija. Za svaku sljedeću državu Konvencija stupa na snagu trideseti dan nakon deponovanja kod Generalnog Sekretara instrumenta kojim izražava spremnost da bude vezana ovom Konvencijom u skladu sa svojim unutrašnjim zakonodavstvom.

Literatura:

1. I Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963.
2. M. N. Shaw, *International Law*, Cambridge Universiti Press, 2003
3. <http://jurist.law.pitt.edu/terrorism.htm> terrorism
4. <http://www.un.org/terrorism> UN website on terrorism
5. <http://www.undcp.org/odccp/terrorism.html> UN office on drugs and Crime terrorism programme
6. <http://www.un.org/Docs/sc/committees/1373/> Counter - Terrorism Committee of the Security Council
7. <http://europa.eu.int/comm/justicehome/news/terrorism/documents/index-en.htm> EU and terrorism materials

Asim ŠAKOVIĆ¹

Uloga banaka i drugih finansijskih institucija u sprečavanju i otkrivanju pranja novca

The Role of Banks and Other Financial Institutions in Prevention and Investigation of Money Laundering

Naslov teme je Uloga banaka na sprečavanju i otkrivanju pranja novca, sa posebnim osvrtom na krovni Zakon o sprečavanju pranja novca u Bosni i Hercegovini. Tema obuhvta prirodu i proces pranja novca i finansiranje terorizma, Zakon o sprečavanju pranja novca, politiku i sisteme banke u vezi sa zahtjevima koji se odnose na izvještavanje o sumnjivim aktivnostima s naglaskom na identifikaciju klijenata i zahtjevima vezanim za obavještavanje.

Posebno će se obraditi Zakon o sprečavanju pranja novca koji reguliše ovu materiju. Takođe tema obuhvata Financijsko – obavještajni odjel o njegovim zadacima i nadležnostima kao i metodu rada, kontrolu i nadzor.

Prvo se daje kratak osvrt na pranje novca. To je proces kojim se prihod od kriminalnih aktivnosti maskira kako bi se sakrilo njegovo nelegalno porijeklo. U osnovi, pranje novca uključuje prihod od imovine dobijene kriminalnim aktivnostima, a ne samo imovinu.

Pranje novca i finansiranje terorizma je, takođe, jednostavan koncept. To je finansijska podrška, bez obzira na oblik terorizma ili onih koji podsrekavaju ili planiraju terorističke aktivnosti ili su u njih uključeni. Oni koje se bave pranjem novca šalju nelegalna sredstva kroz legalne kanale kako bi sakrili njihovo kriminalno porijeklo, dok oni koji

¹ Dr. sci., vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

finansiraju terorizam prenose sredstva koja mogu biti ili legalna ili ilegalna po porijeklu, tako što skrivaju njihov izvor i konačnu namjenu, koja je vezana za podršku terorizmu.

Teška krivična djela, trgovina sa drogama, stvaraju velike količine gotovine. Trgovina sa drogama je gotovinski posao, jer je gotovina jedino platežno sredstvo, koje zahtjeva anonimnost, te ne otkriva identitet kako kupca tako i prodavca. Otuda veliki problem gotovinskog poslovanja je, prvo, da je gotovina teška (kovčeg sa 100. 000 \$) u manjim apoenima tezi oko 10 kilograma; drugo gotovina nije sigurna, jer ju je moguće ukrasti. Otkriće velike količine gotovine je lagano, do neprijatnih pitanja, treće nošenje gotovinskih paketa, privlači pažnju policije, carinske službe, porezne službe. Zato imaoci te gotovine moraju iznaći mogućnosti, da gotovinu polože u depozit, ili promjene u neko drugo sredstvo, to je često mjesto u bankama, gdje banke postaju pravo mjesto za pranje novca.

Cilj trgovaca drogom je da pretvori novčanice koje su najčešće bile u malim denominacijama u legalan novac na bankarskim računima, u finansijske instrumente ili druga sredstva. Danas nezakonito stečeni dobitci proizvode se iz širokog spektra kriminalnih aktivnosti—među njima je i korupcija, utaja poreza i carina, nelegalna prodaja orudja, te nezakonita trgovina ljudi i eksploatacija ljudskih bića. Bez obzira na zločin, perači novca oslanjaju se na plasman, uslojavanje i integraciju u procesu pretvaranja nezakonitih dobitaka u legalan novac ili sredstva.

1. Plasman

Inicijalna faza procesa uključuje plasman nezakonito dobijenih fondova u finansijski sistem, obično kroz neku finansijsku instituciju. To se može postići deponiranjem novca na bankovni račun. Veliki iznosi gotovine razdjeljuju se na manje iznose koji su u manjoj mjeri sumnjivi i deponuju se u određenim vremenskim intervalima u različite kancelarije jedne banke ili u više banaka. Razmjena jedne valute u drugu, kao i konverziju manjih novčanica u novčanice veće dominacije može se izvesti u toku ove faze. Štaviše, nezakoniti fondovi mogu se konvertovati u finansijske instrumente, kao što su platni nalozi i čekovi, te zamješati s zakonitim fondovima da bi se sumnja usmjerila u drugom pravcu.

Uz to, plasman se može postići kupovinom hartija od vrijednosti u bilo kom obliku za novac ili bilo kojim oblikom ugovora o osiguranju.

Uslovljavanje

Do druge faze pranja novca dolazi nakon što nezakonito ostvareni fondovi uđu u finansijski sistem, i u toku te faze fondovi, hatije od vrijednosti ili ugovori o osiguranju bivaju konvertovani ili prenešeni u druge institucije, što ih dodatno distanira od njihovih kriminalnih radnji, na taj način se prikriva izvor sredstava. Takvi fondovi se mogu koristiti za kupovinu drugih hartija od vrijednosti, ugovora o osiguranju ili drugih instrumenata koji su laki za prenos, kao što su čekovi, platni nalozi ili obveznice na donosioca, ili se mogu prenositi elektronski na druge račune u različitim oblastima odgovornosti. Perać novca takođe može maskirati transfer kao isplatu za robu ili usluge ili prenos novca kompaniji koja postoji samo imenom.

Integracija

Treća faza uključuje integraciju finansiranja u zakonitu privredu. To se postiže kroz kupovinu sredstava, kao što su nekretnine, hartije od vrijednosti ili druga finansijska sredstva, ili luksuzna roba.

Te tri faze se takođe mogu vidjeti i u slučaju šema finansiranja terorizma, osim što faza tri, odnosno faza integracije, uključuje raspodjelu finansiranja terorizma i njihovim organizacijama, dok peraći novca, kao što je navedeno, idu u suprotnom smjeru – integrišu.

Zbog toga što se kompleksne međunarodne finansijske transakcije mogu zloupotrijebiti radi omogućavanja pranja novca i finansiranja terorizma, dešavaju se u više različitih zemalja. Na primjer, plasman, uslovljavanje i integracija se mogu dogoditi u tri zasebne zemlje, pri čemu su neke, ili sve, daleko od originalne scene na kojoj je počinjeno predmetno krivično djelo.

Ostvarivanje više puta transakcija zamaskira se revizorski slijed, organi gonjenja izuzetno teško slijede nelegalno dobijena sredstva.

Elektronsko slanje novca i međubankarski-komunikacioni sistem (npr. SWiFT) odlično utiče na prikrivanje izvora sredstava, koji omogućuje da se brzo doznačuje s jednog računa na drugi i s područja jedne zemlje u drugu. Kada je novac nakratko promijenio svoj oblik i lokaciju, teško je tada razlučiti šta je zakonito od nezakonitog.

Perač novca je ostvario svoj cilj sa stanovišta legitimnog pokrića kriminalom dobijenog bogatstva.

U okviru bankarskog sistema, već se znaju ranjive tačke koje nazivamo kao «uska grla» gdje postoji velika mogućnost, da se u toj fazi otkrije pranje novca.

Te tačke su:

- a) deponovanje gotovine u banci,
- b) međubankarski gotovinski tokovi preko državnih granica i
- c) transferi u okviru i između bankarskog sistema.

To su tačke na koje banke treba da usmjere svoje mjere, s kojim nastoje spriječiti ili otkriti sumnjive transakcije. Ne smijemo zanemariti da postoji veliki broj legalnih razloga, radi kojih komitent banaka želi sačuvati tajnost podataka. Zato je bankama vrlo teško dobiti legitime podatke o ispravnosti finansijskih podataka od kriminalaca, koji žele prikriti svoju djelatnost, izvor sredstava i svoj identitet. Ključ za rješenje je u «poznavanju svojih komitenata».

Pranje novca je veliki problem, koji je zadnjih godina zaoštren do tih mjera da danas po cijelom svijetu predstavlja prijetnju integritetu bankarskim i drugim finansijskim institucijama. Brojne vlade su već uvele mjere nadzora da bi se suprostavile toj prijetnji.

Velike skupine u našoj državi predstavljaju kriminalne grupe, koje su se organizirale s namjerom da kao preduzeće čine kriminalne radnje na štetu javnosti, trgovinskih i finansijskih institucija i na kraju na cjelokupan finansijski sistem. Napad na finansijski integritet jedne države je od ogromnog značaja. Takvo okruženje je realna stvarnost u našoj državi, zato se mora boriti protiv perača novca svim zakonskim sredstvima, jer se obim međunarodnog kriminala povećava. Otuda postoje veći argumenti za veće integrisanje kriminalističkog, pravnog i drugih sistema u Evropi. Samo tako zajedničkim djelovanjem svih nadležnih organa mogu se efikasno onemogućiti osumnjičeni u svojim namjerama. To je moguće postići i boljim protokom informacija i obavještajnih podataka. Gledajući na to, mora postojati finansijski sistem relativno stabilan, da uživa dobar glas, te da ima uspostavljene veze sa Karibima, Hon Kongom i prekomorskim otocima koji se susreću sa organizovanim kriminalom. Ove su destinacije trenutno na

crnoj listi FATF-a kao nekooperativne zemlje koje omogućavaju pranje novca. Slobodna putovanja po Evropskoj zajednici i slobodna privredna povezivanja pospješuju rast organizovanog kriminala u Bosni i Hercegovini. Pored toga teško je ocijeniti priliv kriminalaca bivšeg Sovjetskog saveza na situaciju u Bosni i Hercegovini. U posljednjih deset godina, postoje povoljni uslovi za ostvarivanje velike dobiti od prodaje droge i rast organizovanog kriminala koji prouzrokuje potrebu za kompleksnom logistikom za finansiranje, prevoz i distribuciju. To za posljedicu ima razvoj manjih strukturnih organizovanih oblika, koje formiraju manji broj iskusnih kriminalaca, među kojima su neki koji su bili povezani sa kriminalnim skupinama u inostranstvu. Većina ih je uključena u prevare, pronevjere i uvijek sa pranjem novca. Te skupine rastu, pa je danas skoro alarmantno sa dostignutim nivoom rasta trgovine s opojnim drogama.

Na žalost Vlada u Bosni i Hercegovini, policija, carinska i poreska služba se nedovoljno bore protiv pranja novca. Pri tome treba spomenuti da Bosna i Hercegovina još nije uspješno mobilizirala domaću i inostranu bankarsku grupaciju, koja treba da obavještava o svim sumnjivim transakcijama i od kojih se dobijaju obavještajne informacije.

Na području prevara Bosna i Hercegovina je slična kao i u drugim zemljama u Evropi. Kriminalci upotrebljavaju ista oruđa kao i drugdje u Svijetu i preduzeća, koja posluju s fiktivnim imenom, kandidati za razna imenovanja, brojni bankarski računi, a povremeno poslovni prostor, upotreba kredita koji idu iz ruke u ruku.

Kriminalci su se infiltrirali u važne institucije. Sa tog stanovišta, upravni i zakonski organi treba da budu više efikasniji, da bi se smanjila praksa preusmjeravanja podataka. Takve kriminalne skupine žele doći do sredstava, sa kojima bi nadzirali sve na najvišoj razini države, ima slučajeva da je neko preduzeće infiltriralo svog službenika. Infrastruktura organizovanog kriminala se tako razgranala, da su nekad između tih kriminalaca direktori, koji su razvili svoje mogućnosti da danas raspolažu sa znanjem za ovladavanjem međunarodnim finansijama. Zato danas je pojava zapošljavanja radnih ljudi ("belih okovratnika") među koje spadaju advokati, računovođe i bankari.

U našoj državi ni državna ni zakonodavna vlast ne uspijevaju onesposobiti većinu tih organizacija.

Trenutno u Bosni i Hercegovini djeluju različite organizacije, među koje spadaju:

- Grupe, koje vode iskusni kriminalci, koji su ili državljani Bosne i Hercegovine, ili u našoj državi borave duže vremena po potrebi kupuju stručne pravnike, računovođe ili kapitalne dijelove njihovih preduzeća.
- Skupine koje se bave poslovima sa velikim dobitima. Takve skupine su veoma povezane sa raznim vrstama organizovanog kriminala, među koje spadaju pranje novca, prevare, trgovina s opojnim drogama, štampanje novca.
- Skupine organizovanog kriminala, kod kojih glavna djelatnost se izvodi izvan Bosne i Hercegovine, često u okviru Evropske zajednice. Djelatnost s mafijom povezanih skupina se u zadnjih 5 godina u Bosni i Hercegovini jako razvila. Te skupine se pokušavaju usmjeriti na prevare i trgovinu sa opojnim drogama.
- Skupine organizovanog kriminala, kod kojih se glavna djelatnost svodi na korištenje fiktivnih firmi radi utaje poreza i carina.
- Skupine koje dolaze s područja Evropske zajednice, koji su Bosnu i Hercegovinu izabrali s ciljem trgovine s kokainom i za pranje novca.

Iz navedenih pokazatelja, reda veličine tog problema u Bosni i Hercegovini, radi možda povratnih mjera, finansijske institucije ne prijavljuju sve otkrivene primjere. Taj problem se kod nas pojavljuje u približno jednakom obimu kao i u drugim državama članicama Evropske zajednice.

Pogledajmo sada kako je razvoj našeg zakonodavstva. Počelo je 2003. godine kada je donešen Krivični zakon Bosne i Hercegovine.

Zakonska regulativa je počela 2000. godine, kada je donešen Zakon o sprečavanju pranja novca u Federaciji BiH. U Federaciji BiH, Federalni ministar financija/finansija je donio Pravilnik o načinu i rokovima obavještanja Finansijske policije na sprečavanju pranja novca, te načinu vođenja popisa prikupljenih podataka.

Upravni odbor Agencije za bankarstvo Federacije Bosne i Hercegovine, donio je Odluku o minimalnim standardima aktivnosti banaka na sprečavanju pranja novca i finansiranja terorizma. Neke banke su donijele Program o minimumu obima, oblika i sadržaja aktivnosti Banaka za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma.

Da bi se izgradila zemlja, potrebno je izgraditi zdravu ekonomsku klimu koja će voditi uspostavi tržišne ekonomije u Bosni i Hercegovini. Da bi do ovog došlo, od suštinskog je značaja stvoriti i održavati vjerodostojan finansijski sistem koji će omogućiti otkrivanje, sprečavanje i kontrolisanje pranja novca.

Takav finansijski sistem se ne može samo usredsrediti na domaću situaciju, nego takođe mora biti u skladu sa postojećim međunarodnim standardima. Trenutno navedeni Zakon Federacije BiH ne ispunjava ove standarde. Osim toga, jedan broj elemenata u Zakonu Federacije BiH je nejasan. Isto tako nije jasno predviđen značaj rješavanja aspekta pranja novca u slučajevima korupcije, prevare i organizovanog (ekonomskog) kriminala, kontrole i nadzora.

Tri godine kasnije područja kažnjavanja pranja novca riješio je Krivični zakon Bosne i Hercegovine.

Pranje novca je kao teško krivično djelo, da bi se u Bosni i Hercegovini sudilo na krivičnom sudu. Među takva krivična djela spadaju u širem smislu, primanje, zamjena, držanje, raspolaganje, upotreba novca ili imovine za koju se zna da su pribavljene učinjenjem krivičnog djela.

U navedenom Krivičnom zakonu riješeno je pitanje krivičnog djela neovlaštenog prometa opojnim drogama.

Statistike pokazuju da je 2000. godine prijavljene samo 462 transakcije preko 30 hiljada maraka, 2002. godine ta se cifra povećala na 20 hiljada, dok su u 2003. godini Finansijski policijci dobili podatke od 54 hiljade transakcija. Samo u prva tri mjeseca ove godine iz banaka je stiglo više podataka nego 2002. godine.

U periodu šest mjeseci prošle godine Uredu je dostavljeno 23. 885 transakcija u ukupnoj vrijednosti od 1, 8 milijardi KM, od toga poslovne banke 24. 401, Carinska uprava Federacije BiH 338, Registar VP Federacije BiH 114 i Sarajevska berza 32.

Nije lako reći da li domaće banke sistematično i organizovano poštuju zakone. Općenito se ta sistematičnost ogleda u tom da se dobijaju prijave sumnjivih transakcija, za koje u ovom trenutku ima sluha. Sa tog stanovišta treba da postoji velika spremnost za sudjelovanje pri prijavi sumnjivih transakcija.

Većina manjih banaka se još nije prilagodila zakonodavstvu. Manji broj prijava od strane tuđih banaka po običaju odražava njihov tržišni položaj.

Zadnji trend govori, da je sve više relevantnih prijava, koje se odnose na osobe za koje se sumnja, da su uključene u kriminalne radnje, u prijavama koje šalju manje finansijske institucije.

VRSTE MJERA ZA SPREČAVANJE PRANJA NOVCA

Postoje dva pristupa do sistema za prijavu sumnjivih transakcija.

1. Sistem koji se zasniva na visini transakcije

Neke vrste finansijskih transakcija, koje prelaze odgovarajuće vrijednosti, treba prijaviti. Neke države kao BiH, odlučile su da krenu na taj način. Sprovoditi i održavati takav sistem predstavlja neizostavno visok trošak, pogotovo kada ogromna većina prijava nema nikakve veze s pranjem novca. Godišnje se u pojedinim zemljama prijavi po deset miliona transakcija, pa te zemlje iznalaze razne načine kako barem za nekoliko procenata smanje njihov obim. Jedini način, kako smanjiti tu količinu je bankama i drugim finansijskim institucijama dozvoliti upotrebu odgovarajućih «zakonskih izuzetaka» tako da nema potrebe prijavljivati transakcije Centralne države i organa i organizacija lokalnih vlasti i nekih kategorija poslovnih aktivnosti (npr. maloprodaja trgovina).

2. Sistem prijave sumnjivih transakcija

Zakonodavstvo država članica Evropske unije se opredijelilo na strani usvajanja sistema prijave sumnjivih transakcija i na osnovu određenog iznosa. Slične sisteme su širom svijeta usvojile i druge države. Tu je ključni stručni rad bankarskog osoblja, koji identificira i prijavljuje slučajevne pranja novca. Težina pri sprovođenju tog sistema je, da mora osoblje u bankama biti dobro osposobljeno za prepoznavanje sumnjivih transakcija. S druge strane ovaj pristup daje velika ovlaštenja subjektivnoj strani od strane bančnih službenika.

Slaba strana sistema prijave na podlozi visine iznosa transakcije nije samo u velikom broju skoro neupotrebljivanih prijava, nego u tome, što je visinu određenog iznosa lako moguće zaobići. Nosioци pranja novca mogu da drugačije nominiraju svoj depozit – upotrebom većeg broja kurira koji običu veliki broj banaka, visoke iznose razdjele na više manjih, i u svakoj banci polože taj manji iznos. Jasno je da je sistem prijava na podlozi suma preživio.

U Bosni i Hercegovini je donešen krovni Zakon o sprečavanju pranja novca («Službeni glasnik BiH», broj: 29/04) u kojem su pravno regulisani 40 preporuka međunarodne radne skupine za sprečavanje finansijskih prevara, odredbe Konvencije iz Palerma iz 2000. godine, izjava o načelima (Bazelska komisija) i direktive Evropske Unije o sprečavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca.

Ovaj zakon stupa na snagu šest mjeseci od dana objavljivanja u Službenim glasniku BiH.

Radna grupa za finansijsku akciju u vezi s pranjem novca

Uspostavljena 1989 godine od strane zemalja iz grupe G-7. Radna grupa za finansijske akcije u vezi s pranjem novca (FATF) predstavlja međuvladino tijelo čija je svrha da razvija i promovira međunarodne reakcije s ciljem borbe protiv pranja novca. FATF je usvojio skup 40 preporuka koje predstavljaju okvir za borbu protiv pranja novca. Četrdeset preporuka su ustvari, mandati za akciju dati zemlji u slučaju da ta zemlja želi da je Međunarodna zajednica smatra zemljom koja ispunjava međunarodne standarde.

Konvencija iz Palerma

S ciljem širenja napora u borbi protiv međunarodnog organizovanog kriminala, UN su usvojile Međunarodnu konvenciju protiv međunarodnog organizovanog kriminala iz 2000. godine. Ta konvencija, koja je takođe nazvana prema gradu u kojem je potpisana, sadrži širok spektar odredbi za borbu protiv organizovanog kriminala i obavezuje zemlje koja ju ratifikuju da implementira njene odredbe kroz usvajanje domaćih zakona. U vezi s pranjem novca, Konvencija iz Palerma konkretno obavezuje svaku zemlju koja ju ratifikuje da:

- proglasi pranje novca krivičnim djelom i ukljući sve ozbiljne zločine kao predmetne prekršaje za pranje novca, bez obzira da su počinjeni u zemlji ili van nje, te da dozvoli da se o potrebnom znanju o kriminalnim aktivnostima ili kriminalnim namjerama zaključuje na osnovu objektivnih činjenica;
- uspostavi regulatorne režime za odvratanje i otkrivanje svih vrsta pranja novca, uključujući identifikaciju klijenata, održavanje dokumentacije i izvještavanje o sumnjivim transakcijama;
- daju ovlaštenja za saradnju i razmjenu informacija između administrativnih regulatornih, policijskih i drugih ovlaštenih institucija, i na domaćem i na međunarodnom nivou, te da razmotre uspostavu jedinice za finansijsko obavještavanje s ciljem sakupljanja, analize i raspodjele informacija i
- da promovišu međunarodnu saradnju.

Konvencija iz Palerma je važna zbog toga, što njene odredbe koje se odnose na borbu protiv pranja novca usvajaju isti pristup koji je usvojila Radna grupa za finansijske akcije u vezi s pranjem novca u svojim četrdeset preporuka.

Direktiva Vijeća

Evropska unija je intervenirala dokumentom Direktiva Vijeća o sprečavanju korištenja finansijskog sistema u svrhu pranja novca.

Direktiva u članu 6. Predviđa:

«Kreditne i finansijske institucije treba da u potpunosti saraduju sa organima nadležnim za borbu protiv pranja novca putem informisanja tih organa na njihovu inicijativu o činjenicama koje mogu ukazati na pranje novca i putem dostavljanja tim organima, na njihov zahtjev, svih neophodnih informacija».

Bazelska komisija za superviziju banaka

Bazelsku komisiju za superviziju banaka osnovali su 1974. godine guverneri centralnih banaka Grupe 10. Zemalja. Komisija formuliše široko postavljane standarde i smjernice, te preporučuje dokumente o najboljim praksama u vezi sa širokim spektrom pitanja koja se odnose na superviziju banaka. Tri standarda i smjernice za superviziju Bazelske komisije odnose se na pitanja vezana za pranje novca.

1998. godine Bazelska komisija je izdala Dokumentat o prevenciji kriminalnog korištenja bankarskog sistema za svrhe pranja novca. Postoje četiri suštinska principa koji su sadržani u Dokumentu o prevenciji:

- adekvatna identifikacija klijenta,
- visoko etički standardi i poštivanje zakonski odredbu,
- saradnja sa institucijama za sprovedbu zakona, i
- politike i procedure za poštivanje odredbi dokumenata.

1997. godine Bazelska komisije je izdala svoje Ključne principe za djelotvornu superviziju banaka.

U oktobru 2001. godine Bazelska komisija je izdala detaljan dokumentat pod nazivom Due diligence analiza klijenta za banke.

PREDSTAVLJANJE ZAKONA O SPREČAVANJU PRANJA NOVCA

I- OPĆE ODREDBE

Namjera zakona je da utvrdi mjere i odgovornosti za otkrivanje, sprečavanje i istraživanje pranja novca i finansiranja terorističkih organizacija i propiše mjere i odgovornosti u međunarodnoj saradnji u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti čl. 1. Zakona o sprečavanju pranja novca (u daljem tekstu ZSPN).

1. Pranje novca se može definisati na više načina.

Bosna i Hercegovina prihvata definiciju koja je usvojena u Zakonu o sprečavanju pranja novca.

Pod pranjem novca podrazumjeva: (čl. 2. ZSPN)

- a) Zamjenu ili prijenos imovine, ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama, a u cilju prikrivanja ili zataškavanja nezakonitog porijekla imovine ili pružanja pomoći nekom licu koje je umješano u takve aktivnosti u cilju izbjegavanja zakonskih posljedica počinjenih radnji;
- b) Prikrivanje ili zataškavanje prave prirode, mjesta porijekla, raspolaganja, kretanja, prava na ili vlasništva nad imovinom ako je ta imovina stečena kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama.
- c) Sticanje, posjedovanje ili korištenje imovine stečene kriminalnim radnjama ili činom učešća u takvim radnjama.
- d) Učestvovanje ili udruživanje radi izvršenja, pokušaja izvršenja, odnosno pomaganja, podsticanja, olakšavanja ili davanja savjeta pri izvršenju bilo koje od navedenih radnji.

Navedenom definicijom su otklonjeni nedostaci u važećem Zakonu o sprečavanju pranja novca Federacija BiH u vezi sa slučajevima korupcije, prevare i organizovanog (ekonomskog) kriminala. Prema tome, pod peračima novca se podrazumjevaju i ono koji su za procenat prali tuđi novac.

Treba istaći da su u ovom članu date definicije nekih pojmova u zakonu, ovom prilikom bi istakli dvije definicije koje su sa stanovišta bankarskog sektora važne:

“Transakcija” podrazumjeva otvaranje bankovnih računa, polaganje sredstava, podizanje sredstava, prijenos sredstava s jednog na drugi bankovni račun, zamjenu valuta, zajmove, davanje kredita, kupoprodaju akcija na berzi, obveznice, potvrde o stavljanju depozita, te druge novčane instrumente ili investicione vrijednosne papire, nekretnine ili bilo koje druge isplate, prijenose ili dostave na bilo koji način od strane, preko ili direktno pravnom licu iz člana 3. ovog zakona.

“Povezane transakcije” su dvije ili više transakcija koje potiču sa ili su usmjerene na račun ili na pravno ili fizičko lice, a gdje je iznos transakcija ispod iznosa potrebnog za vršenje identifikacije i izvještavanje prema odredbama ovog zakona, ali koje zajedno prekoračuju gore pomenuti iznos i mogu se smatrati međusobno povezani zbog vremenskog perioda u kojem su izvršene, zbog primaoca ili nalogodavca transakcije, metoda vršenje transakcija, razloga zbog kojega su transakcije izvršene ili drugih faktora na osnovu kojih se transakcije mogu smatrati povezanim”.

2. U čl. 3 ZSPN se navode mjere za otkrivanje i sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, koje se trebaju preduzimati u skladu sa ovim zakonom ako ih vrše obveznici. Pod obveznicima podrazumjevaju se sljedeća pravna i fizička lica:

- 1) Banke, u skladu sa Zakonom o bankama,
- 2) Pošte,
- 3) Investiciona i penziona društva i fondovi, nezavisno od pravne forme,
- 4) Berze, berzanske agencije i podružnice berzanskih agencija, kao i bilo koja druga pravna i fizička lica koja trguju novčanim instrumentima, devizama, razmjenom, kamatnim stopama indeksnim instrumentima i prenosivim vrijednosnicama,
- 5) Osiguravajuća i reosiguravajuća društva i ostala pravna i fizička lica koja su navedena u ovom članu.
- 6) Ostala pravna i finansijska lica koja su navedena u ovom članu.

U čl. 5. ZSPN regulisano je da Poslove koji se odnose na sprečavanje, istraživanje i otkrivanje operacija pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti u skladu sa odredbama Zakona o državnoj agenciji za istrage i zaštitu, ovog i drugih zakona, na promoviranje saradnje između nadležnih organa BiH, Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma, kao i na promoviranje saradnje i razmjene informacija sa nadležnim organima drugih država i međunarodnih organizacija zaduženih za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorističkih aktivnosti, obavlja Finansijsko-obavještajni odjel (FOO) Agencije za istrage i zaštitu BiH.

II - ZADACI I OBAVEZE OBVEZNIKA

1. IDENTIFIKACIJA

U članovima 6-15. ZSPM utvrđeni su zadaci i obaveze za sprečavanje pranja novca za banke i druge finansijske institucije i za njihove službenike. Drugim riječima, bančini službenici su lično odgovorni za poštivanje zakona o sprečavanju pranja novca.

Zakon o sprečavanju pranja novca zahtjeva od banaka širok niz i drugih finansijskih institucija da pripreme sljedeću politiku i postupak u sistemu;

- 1) Upoznaju svoje stranke načelo za politiku i postupak verifikacije identiteta stranke;
- 2) Interni postupak prijave sume u vezi sa pranjem novca;
- 3) Postupak čuvanja podataka (u dokumentaciji i u elektronskim pomagalima),
- 4) Osposobljavanje u vezi sa pranjem novca.

1. Načelo "upoznaj svoju stranku"

Ko su klijenti:

Bazelska komisija definiše klijente kao:

- pravna i fizička lica koja imaju račun u banci ili u čije ime se otvara račun (tj. korisnici vlasnici),

- pravna i fizička lica koja žele ili obavljaju finansijske transakcije putem banke,
- korisnici transakcija koje sprovode profesionalni posrednici (npr. agenti, računovođe, pravnici: i
- pravna i fizička lica koji su povezani sa finansijskim institucijama koji mogu da predstavljaju značajan rizik za banku.

Načela i principi, koji se primjenjuju u ovoj fazi, su najefikasnije oruđe koje ima banka protiv pranja novca. Šire gledano to zahtjeva identifikaciju i pažnju usmjerenu na sumnjive transakcije. To banci pomaže sačuvati dobro ime.

Banke moraju biti zainteresovane za efikasno usvajanje načela "Upoznaj svoju stranku".

U skladu sa ovim načelom banka ne bi sklapala poslovni odnos sa strankom, dokle ne upozna njezin pravi identitet, kasnije banka mora biti u svakom času oprezna na sumnjive poslovne transakcije.

Načelo (upoznaj svoju stranku) uključuje više elemenata:

a) Minimalne zahtjeve u pogledu identifikacije. (očemu će Ministar donijeti smjernice).

Zakon o sprečavanju pranja novca zahtjeva (čl. 6 i 7. ZSPN) da banke moraju pribaviti odgovarajuća dokumenta za identifikaciju buduće stranke pri otvaranju računa, uspostavljanju poslovnog odnosa ili izvođenju velike jednokratne transakcije (ili niza povezanih transakcija). Ukoliko se stranka odupre predložiti tražena dokumenta banka ne bi smjela sprovoditi transakciju. Odgovara svaki dokumenat sa slikom (npr. pasoš ili lična karta za fizičko lice, dokaz o pravnom statusu pravnog lica (izvod iz registra preduzeća). (čl. 9 ZSPN).

Ključni aspekt identifikacije klijenta je uspostavljanje dali klijent radi za svoj račun ili postoji korisnički vlasnik računa koji se ne može identifikovati iz dokumenata koje posjeduje finansijska institucija. U slučaju da postoji bilo kakav razlog za sumnju da klijent radi za račun drugog lica adekvatne mjere bi trebalo da se uspostave. Korisničko vlasništvo je teško odrediti u slučaju da se radi o pravnim licima i korporacijama u kojima postoji više slojeva vlasništva. Višeslojno

vlasništvo odnosi se na slučaj kad jedna korporacija posjeduje ili kontroliše jedan ili više drugih korporacijskih dijelova. U nekim slučajevima, može da postoji veliki broj korporacija koje su, opet, u vlasništvu drugih korporacija i, na kraju, u vlasništvu ili kontrolom jedne matične korporacije.

Obveznik je dužan zatražiti od stranke pismenu izjavu sa podacima o stvarnom vlasniku pravne osobe i popisom članova Uprave prilikom otvaranja računa ili drugih oblika uspostavljanja poslovne saradnje u svrhu utvrđivanja identiteta stvarnog vlasnika: naziv vlasnika, podatke o davaocu izjave, podatke o stvarnom vlasniku-fizičkoj osobi, popis članova uprave pravne osobe koja otvara račun ili uspostavlja drugi oblik poslovne saradnja sa obveznikom (čemu će Ministar donijeti smjernice).

b) Poznavanje strankinih redovnih poslovnih djelatnosti.

c) Neobične i sumnjive transakcije.

Ključ da odgovorite koja je neobična (sumnjiva) je u dobrom poznavanju strankinog poslovanja. Ako se u banci ustanovi, da je neka strankina poslovna djelatnost sumnjiva, transakciju zaustaviti i o pokušaju transakcije obavjestiti FOO (čl. 13i 14. ZSPN.)

Svi službenici moraju biti oprezni na djelatnosti koje nisu povezane sa strankinim uobičajenim vezama pri izvođenju poslovne djelatnosti. Ne uobičajene sa stanovišta vrste, veličine ili obima djelatnosti kada postoji opravdani razlog za odgovarajuća pitanja u vezi izvora sredstava, pojave neke neuobičajne poslovne aktivnosti, postoji čvrst razlog za provjeravanje podataka o finansijskoj mogućnosti stranke i preduzimanju svih ostalih mjera, da bi banka pripremila ko stoji u pozadini odgovarajuće transakcije.

Sumnjive transakcije imaju određene široko postavljene zajedničke karakteristike, uključujući, najočiglednije, to da se radi o transakcijama koje odstupaju od normalnih modela aktivnosti na računima. Svaka kompleksna ili uobičajeno velika transakcija, uz sve neuobičajene modele transakcija kojima nedostaje očigledna ekonomska, poslovna i pravna svrha – sumnjive su i prema tome zaslužuju i dodatna istraživanja od strane finansijske institucije.

Banke su dužne da provode stalni monitoring računa i transakcija kao osnovni aspekt efikasnih procedura za upoznavanje svog klijenta. Iz ovog razloga banke su dužne da prethodno dobiju i definišu odgovore na jedno od najbitnijih pitanja kakva je priroda normalnih i razumnih ili normalnih ili uobičajenih aktivnosti po računima svojih klijenata. Kada to postignu dužni su da osiguraju sredstva ili instrumente, načine ili procedure da otkriju koje se transakcije ne uklapaju u takvu prirodu ponašanja i da tim postupcima efikasno kontrolišu i minimiziraju svoj rizik u poslovanju sa klijentima.

Obim do kojeg banke razvijaju svoje praćenje ponašanja računa svojih klijenata mora da bude prilagođen potrebama adekvatne osjetljivosti na rizik. Sa sve račune banke su dužne da uspostave takav sistem koji će omogućiti otkrivanje svih neobičnih, neuobičajenih i sumnjivih vrsta aktivnosti.

Da bi osigurale ispunjenje navedenih ciljeva banke su dužne da:

1. Uspostave limite transakcija po određenim vstama ili kategorijama računa,
2. obavezno posvete pažnju i provjere sve transakcije po računima koje prekoračuju uspostavljene limite,
3. definišu vrste transakcija koje moraju da upozore banku da postoji mogućnost da klijenti obavljaju neke neobične, neuobičajene ili sumnjive transakcije i dr.

Za račune koji predstavljaju viši nivo rizika banke su dužne da uspostave intenzivniji postupak praćenja. Da bi identifikovali kategoriju računa sa višim nivoom rizika potrebno je da banke uspostave i set ključnih pokazatelja prema kojim će se računi kategorizirati u ovu grupu, uzimajući u obzir podatke o istoriji i saznanjima o klijentu kao što su izvor sredstava za račun, vrstu i prirodu samih transakcija, zemlja porijekla klijenta i dr.

Postojeće liste (prema međunarodnim standardima) sadrže indikacije koje ukazuju na sumnjive transakcije.

Znaci su grupisani u tri grupe.

Prvo su opći znaci sa oko pet indikacija, zatim znaci koji se odnose na gotovinske transakcije sa šest indikacija i na kraju znaci vezani za transakcije na depozitnim računima koji sadrže oko sedam indikacija.

Institucije koje izvještavaju o sumnjivim transakcijama ne bi ni u kojem slučaju trebalo da obavjeste svoje klijente da su o njihovom ponašanju, kao sumnjivom, obavjestili FOO. Počevši od te tačke, što znači, nakon obavještenja finansijske institucije moraju da u potpunosti poštuju instrukcije koje im daje FOO čl. 17, 18, 19 ZSPN.

Elektronsko plaćanje i informacioni sistemi, su sredstva, sa kojima lahko i brzo premještamo novac među bankama i drugim finansijskim institucijama. Radi svojih osnovnih važnosti, brzine i nižih troškova je efikadno sredstvo za legalne transakcije koje je pogodno takade za kriminalce koji nastoje prikriti pravo izvor i pravog vlasnika sredstava dobijenih nezakonitim djelatnostima.

Kada je pralac novca uspješno deponirao u nekoj finansijskoj instituciji on će lahko sa naknadnim elektronskim pomagalicama zaplesti finansijsku transakciju i time prikriti tragove. Ti platni sistemi olakšavaju izvedbu postupka prikrivanja izvora sredstava s time da omogućuju, da se sredstva lahko i brzo doznače sa računa na račun, iz jedne valute u drugu i iz jedne države u drugu.

Iskustvo pokazuje, da sredstva koja su bila nakratko zamjenjena za drugu valutu i doznačena iz jednog na drugi račun, istražni organi izuzetno teško razdvajaju legalno dobijena doznačavanja od nezakonitog doznačavanja.

Nije dovoljno, da banke poznaju svoje stranke, i poznaju njihove poslovne djelatnosti. Nesmijemo zaboraviti na međubankarske račune. Javnosti su dobro poznati primjeri pranja novca gdje su zapletene mreže međubankarskih transakcija, gdje su se među originalnim izvorima sredstava prikrivali i kriminalni izvori sredstava.

U međubankarskom sistemu (SWIFT) provlačen je prljavi novac u prošlosti kada u nalogu za izvođenje transakcija nije bilo obavezno upisivati identitet stranaka.

Na osnovu dokaza o brojnim primjerima pranja novca upotrebom elektronskih pomagala FATF je organizovao sastanak sa predstavnicima SWIFT-a. Rezultat tih razgovora je bio da je predstavnik SWIFT-a svim korisnicima toga sistema poslao cirkularno pismo u kojem je tražio da upisuju podatke o naručiocu naloga za plaćanje i primaocu sredstava po nalogu za isplatu, na obrazcu MT 100 upisuju se imena i adrese.

Vlade država članica FATF su preduzele mjere kako bi korisnici SWIFT-a sa područja svoje zemlje upozorile na to da su dužne poštivati upute predsjedavajuće SWIFT-a. Sa ovim i drugim inicijativama se želi postići, da upotreba platnog sistema SWIFT-a (pa i drugih globalnih platnih sistema kao npr. WESTRN UNION) peraču novca neomogućavaju sakrivanje traga novca.

Uporedo sa tim vlade država članica FATFA proučavaju da bi bilo moguće i tehnički izvodljivo da i njihove domaće elektronske platne sisteme prilagode tako radi obezbjeđenja potrebnih podataka.

2. Postupak čuvanja podataka (na papiru ili elektronskim pomagalima)

To je važan dio politike i postupaka za sprečavanje pranja novca koji ima svaka banka. Podatke o identitetu stranke i njenim većim transakcijama treba čuvati za eventualne potrebe i istrage u vezi sa pranjem novca (čl. 8. ZSPN). Drugim riječima ako dođe do istrage strankinog poslovanja banka može jednostavno da nudi podatke o putu, kojim je protekao poslovni odnos sa dotičnom strankom. Dokazi o izvršenim finansijskim transakcijama (orginalni dokumenti ili kopije koje prizna sud bilo na papirnom ili elektronskom mediju banka mora čuvati po datumima kada je ta transakcija izvršena. Među te dokumente spadaju bančini nalozi za isplatu ili polog, ček, zapisi o transakciji itd. (Ministar daje smjernice koje informacije će biti uključene u evidenciju o provedenoj identifikaciji klijenta i transakcija).

3. Interni postupak za prijavu suma u vezi sa pranjem novca

Zakon o sprečavanju (čl. 15) zahtjeva da svaka banka imenuje ovlašteno lice u svrhu dostavljanja informacija FOO. On imenuje jednog ili više zamjenika ovlaštenog lica. Njemu će bančini službenici posredovati prijave sumnjivih transakcija, bilo neposredno ili po predhodnom odobrenju. Taj referent je glavni, on na kraju presuđuje jeli neka sumnja vrijedna dalje obrade dali treba obavještavati FOO ili ne. Zato mora imati u okviru banke dostup do svih važnih informacija, među koje spadaju pregled razloga za odgovarajuće ili druge znakove za transakcije preko nekog računa ili više računa koje su poslate na neko ime, trajanje poslovnog odnosa ali i podatke koji identificiraju osobu. Napominjemo, da taj referent uredno bilježi razloge za svoje odluke jer on odlučuje dali treba prijavu posredovati ili ne. Odlučivati mora pošteno i razumno. Ako radi sa dobrom namjerom i neke prijave suma ne posreduje FOO, ne bi trebao snositi odgovornost i ako bi se kasnije pokazalo da je prijavu trebao poslati.

Taj referent je po prirodi prva osoba, sa kojom FOO i ostali organi stupaju u vezu u pogledu narednih radnji u vezi sa nekom sumnjivom transakcijom. Najvažnije je da bančini službenici znaju ko im je nadležan, kada primjete sumnjive transakcije, kome moraju prvo saopštiti. Interne linije protoka među službenicima za kontakte sa referentom moraju biti kraće. (Ministar će propisati smjernice za informacije, podatke i dokumentaciju koju treba dostaviti FOO).

4. Obrazovanje i osposobljavanje u vezi sa pranjem novca

Efikasnost bankarske politike i postupaka za sprečavanje pranja novca je u najvećoj mjeri ovisna od toga jeli osoblje upoznato sa tim postupkom i sa svojom ulogom u vezi sa time. Radi toga na seminare treba slati službenike, koji poznaju stranke i vode njihove račune i treba da imaju mogućnost da otkriju pranje novca obzirom da treba da poznaju znakove za sumnjive transakcije. Dužnost rukovoditelja je da organizuju, da službenici koji rade sa strankama budu osposobljeni za provjeravanje identiteta, skupljanje podataka i za prepoznavanje i obradu sumnjivih transakcija. Referent za prijavu sumnjivih transakcija pomaže poslodavcu u pripremi programa osposobljavanja.

Službenike bi podjelili u slijedeće kategorije:

- novi službenici,
- blagajnici, savjetnici, prodajno osoblje koje ima neposredne veze sa strankama,
- osobe koje rade na otvaranju novih računa stranaka,
- osobe koje izvršavaju transakcije i druge osobe koje obezbjeđuju podatke,
- rukovodioci kreditnih i drugih odjeljenja,
- referenti za prijavu slučajeva pranja novca

U našoj državi trenutno Agencije za bankarstvo pomažu u sprovođenju postojećih zakonskih obaveza pomoću odluka koje smo ranije spominjali.

Banke su dužne donijeti opći akt (politiku i procedure) kojim se određuju mjere, radnje i postupanja radi otkrivanja i sprečavanja pranja novca i sprečavanja finansiranja terorizma. Općim aktom obveznik naročito uređuje način identifikacije stranke i stvarnog vlasnika, način i rokove obavještanja FOO, obavezu primjene liste pokazatelja za prepoznavanje sumnjivih transakcija i postupke u slučaju otkrivanja sumnjivih transakcija, način određivanja i uvjete za obavljanje poslova ovlaštene osobe i njezinih zamjenika, dužnosti obveznika prema ovlaštenoj osobi i zadatka ovlaštene osobe, način stručnog usavršavanja ovlaštene osobe, zamjenika i službenika, obavljanje unutarnjeg nadzora i primjeni zakona, te načina vođenje popisa o prikupljenim podacima.

U općem aktu obveznika posebno se mora odrediti odgovornost osoba zaduženih za primjenu zakona u slučaju nepoštivanja odredaba općeg akta koje se odnose na sprečavanje i otkrivanje pranja novca i sprečavanje finansiranja terorizma.

III - FINANSIJSKO – OBAVJEŠTAJNI ODJEL

Ako međunarodna zajednica želi da se bori protiv pranja novca i finansiranja terorizma, mora da ima pristup određenim vrstama finansijskih informacija da bi mogla da sprovodi finansijske istrage. U tom smislu finansijsko-obavještajni odjel (čl. 16, 17, 18, 19. ZSPN) treba da igra sve važniju ulogu u tom procesu.

Finansijske istrage imaju za cilj otkrivanje finansijskog traga koji ostavljaju kriminalci. Kao dio tog procesa, istražni organi analiziraju računovodstvenu dokumentaciju finansijskih institucija, dokumentaciju o nekretninama, dokumentaciju o pljenidbama i presudama, registre kompanija, račune brokerskih kuća i zajedničkih fondova, ugovore o osiguranju i cijeli spektar druge finansijske dokumentacije i dokumentacije o poslovnim odnosima.

Finansijske institucije su obavezne (čl. 13 ZSPN) da izvještavaju o određenim informacijama i održavaju određenu evidenciju.

Finansijsko-obavještajni odjel je centralna Agencija na državnom nivou (čl. 16. ZSPN), koja je odgovorna za primanje, analizu i dostavu nadležnim institucijama obavještenja finansijskih institucija koje se odnose na ono što se sumnja da su prihodi od kriminala, sa ciljem borbe protiv pranja novca.

Naša država uspostavlja Finansijsko-obavještajni odjel koji će služiti kao državni centar za sakupljanje, analizu i dostavu informacija koje se odnose na potencijalno pranje novca. Ovaj odjel će imati osnovne funkcije koje se odnose na otkrivanje pranja novca i suprostavljanje pranju novca, funkciju (skladištenja) analize podataka, razmjene informacija na domaćem nivou te razmjene informacija na međunarodnom nivou sa relevantnim nadležnim institucijama.

Njegova vanjska uloga je pomagati policiji, carini, poreskoj službi i drugima, koji imaju operativne dužnosti i njima dostaviti koordinirane podatke o kriminalnim radnjama.

Finansijsko-obavještajni odjel treba da ima više odjeljenja. Za nas je najinteresantnija grupa za analitičko –obavještajni rad.

Glavne uloge ove grupe

- prijem prijava,
- vođenje baze finansijsko-obavještajnih podataka,
- održavanje veze sa finansijskim institucijama,
- obrada ulaznih i izlaznih zahtjeva sa gledišta upotrebe i zamrzavanja transakcija od kriminalne djelatnosti,
- sudjelovanje pri osposobljavanju

Pored obrade i distribucije prijava, o čemu ćemo govoriti kasnije, ima ta grupa još neke druge glavne uloge. Sabira bazu obavještajnih podataka i povezuje sa finansijskim institucijama (čl. 17. ZSPN). Na osnovu te dvije uloge ostvaruje se pristup ka sprečavanju i otkrivanju pranja novca. Ovaj odjel učestvuje pri osposobljavanju referenata za prijavu slučajeva pranja novca koji su službenici finansijskih institucija. Ti referenti treba da najbolje znaju koje prijave treba poslati na dalju obradu. Oni su ti, koji u okviru banke su u takvom položaju da imaju najbolji pregled o svim transakcijama.

Da bi se pomoglo referentima pri izvršavanju njihove uloge, zaposleni u grupi treba da poznaju probleme sa kojim se referenti susreću, da informišu referente o svojim metodama i područjem rada sve sa ciljem da odjel dođe lakše do pravih osumnjičenih. Širok je program pomoći koji treba da ostvari odjel ukoliko želi da osposobi referenta.

Vratimo se sada na prvu tačku na sabiranje i distribuciju prijava. Koliko prijava sumnjivih finansijskih transakcija će godišnje primiti finansijsko-obavještajni odjel zavisi od banaka.

U zakonu je (čl. 13) dato objašnjenje pojma prijava. Prijava mora biti raščlanjena sa tačnim naznakama šta sve treba da sadrži. Da bi izvršili standardizaciju predviđene informacije po vrstama i pospješili njihovu obradu mora se pripremiti obrazac koji se u finansijskoj grupi lahko po potrebi kompjuterski skenira. Upotreba tog obrazca je obavezna za unos podataka koji se budu pripremili za prijavu.

U odjelu će se razviti računarski sistem u kome će se obrađivati te prijave. Veće banke će nabaviti takve terminale, za komuniciranje sa odjelom preko modema. Drugi pošiljaoci svoje prijave mogu slati faxom ili poštom ovisno o hitnosti slučaja. Telefonsko posredovanje se koristi za izuzete transakcije. Po prijemu prijave pošiljaocu, odjel dostavlja pismo, koje služi kao potvrda o prijemu prijave, što predstavlja pošiljaocu odbranu pred optužbom za sudjelovanje u pranju novca. (čl. 19. ZSPN).

U velikoj većini slučajeva to pismo prijavitelju omogućava odvijanje transakcije iz poslovnog odnosa. U tu svrhu treba da se pripremi obrazac potvrde o prijemu prijave na osnovu Zakona o sprečavanju pranja novca.

Nakon zavedene prijave, ona se preda istražnim organima. Sve informacije koje su zavedene u prijavi, pohranjuju se u bazi podataka finansijske grupe, da bi se utvrdilo jeli dotična osoba trenutno pod istragom koju izvodi policija ili carina, jeli ta osoba prije prijavljivana, jeli ta osoba možda sudjelovala u nekoj drugoj akciji. Osobu posebno zanima, kojem organu se prosljeđuje njegova prijava. Informacije ocjenjuje istražitelj u odjelu, ako je povezana sa opojnim drogama prijava se šalje na obradu carinskoj službi, u suprotnom ako je zbog poreskih utaja, šalje se poreskoj upravi, ostale se prijave šalju policiji koja djeluje na području na kojem osumnjičeni živi.

Ovaj postupak potrebno je završiti za nekoliko časova. Praksa pokazuje da bi svaku prijavu trebalo riješiti za dvadeset radnih dana. Ukoliko se pojavi veliki broj prijava to je teret za radnike finansijsko-obavještajnog odjela. Taj problem se može riješiti sa novom bazom podataka i programskom opremom za izvođenje analiza.

Prijave koje se šalju policiji, carinama, poreskoj upravi (čl. 20. ZSPN), zahtjevaju od radnika u tim institucijama da pohađaju tečaj o finansijskim istragama i zaštiti izvora informacija. Slušatelji se u okviru seminara upoznaju sa postojećim zakonodavstvom i dobijaju praktična usmjerenja. U projektu učestvuju predstavnici finansijskih institucija, tako da obje strane lakše saznaju o ulozi dužnostima druge strane. Na kraju seminara se imena prisutnih unose u centralnu bazu podataka finansijsko-obavještajnog odjela. Ta baza podataka je na raspolaganju referentu za prijavu slučajeva pranja novca u finansijskoj instituciji. Posebno imaju istražitelji u policiji i carinama koji poznaju ljude iz banaka. Na taj način se uspostavlja veza među finansijskim istražiteljima i finansijskim institucijama, na osnovu čega se uspostavljaju prijateljski odnosi, koji omogućavaju lakšu razmjenu informacija.

Prva lekcija, koji budući istražitelj nauči na seminaru je da se stranci, koja je osumnjičena, nikako ne približavaju u prvoj fazi istrage. Nataj način je finansijska institucija zaštićena kako se ne bi ugrozili poslovni odnosi između stranke i finansijske institucije, posebno u slučajevima kada bi istraga možda pokazala, da je sumnja neutemeljena. Ako postoji potreba, da bi se istražitelji morali približiti stranci, onda bi bilo potrebno sa bankom prvo postići dogovor. Kada dođe do krivičnog gonjenja, treba pokušati sve da bi se zaštitio izvor informacija. Sudski organi treba da preduzmu sve kako bi se zaštitili izvori. (čl. 22. ZSPN).

Banka zahtjeva, da se ne otkrije da je prijavu dala banka, da se ne otkriva ime mladog čovjeka u banci koji je prvi posumnjao u neku transakciju i da na sudu ne bude javno imenovan. Spomenuli smo da se odgovornost za sljedeći tok istrage prenosi u cijelosti na ramena istražitelja. Finansijsko-obavještajni odjel želi saznati šta se je dogodilo sa prijavom pri čemu želi saznati dali je prijava utemeljena, želi saznati dali je njihov trud bio vrijedan. To je od posebnog značaja za partnerski odnos. Bankarske institucije žele saznati, po povratu informacije dali je njihova politika u vezi sa prijavama u osnovi pravilna ili ne. Povratne informacije su rezultat dogovora na sastanku prijatelja.

Neka iskustva i međunarodna statistika pokazuje da je mali broj prijava vjerodostojan.

Većina prijava ima obavještajnu vrijednost. Također je vrlo mali broj zaplijenjene imovine i dobiti.

U mnogim državama postoje manje ili više izraženi problemi sa stanovišta pomanjkanja komunikacija, prvi, međuzakonskim propisima i praksom i drugi, među prijavama koje se temelje na iznosu i drugim prijavama, koje se temelje na sumnjivim transakcijama.

Po mnogim mišljenjima za prikupljane finansijskih i obavještajnih podataka sistem koji se temelji na podlozi sumnjive neke transakcije ima znatne prednosti u odnosu na drugi sistem koji se temelji na iznosu.

Na podlozi iznosa pripremljene prijave imaju svoju praktičnu vrijednost. Na osnovu tako prikupljenih podataka lakše se vrši nadzor, dobijaju se informacije o strankama i identificiraju se potencijalne priče među kriminalnim i zakonitim radnjama koje nisu samo djelo kriminalne organizacije nego i izvor obavještajnih podataka i dokaznog materijala.

U Bosni i Hercegovini bi trebao da se formira koordinacioni odbor za borbu protiv pranja novca. Odborom bi trebao da predsjedava Ministar sigurnosti, njegovi članovi treba da budu članovi udruženje banaka ili agencija odgovorni za ove oblasti, Centralna banka, Nadzorni odbor i istražni organi. Cilj toga odbora bio bi, da u skladu sa zakonom, pripremi smjernice za finansijske institucije u pogledu njihovih zakonskih obaveza u vezi sa sprečavanjem pranja novca i ponudi pravce za pripremu i provođenje politika i procedura obveznika. Smjernice treba da sadrže

preporuke koje po sebi predstavljaju mjere i načela najbolje poslovne prakse za sprečavanje pranja novca. Smjernice treba da pokrivaju politiku i postupke, verifikaciju identiteta, pohranjivanje i čuvanje podataka, pripremu prijave sumnjivih transakcija FOO istražnim organima takođe obrazovanje i osposobljavanje. Smjernice bi takođe trebale da opisuju primjere značajnih otkrivenih konkretnih primjera pranja novca, primjere sumnjivih transakcija i standardne obrazce za FOO i podatke o povratnim informacijama. Smjernice bi trebalo revidirati svake dvije godine.

Ovaj odbor bi trebao da pripremi programe osposobljavanja, seminare za radnike kako bi svi zaposleni u cjelosti bili upoznati sa svojim zakonskim obavezama. Naše mišljenje je da bi takav pristup u sudjelovanju udruženja, agencija, istražnih organa, Centralne banke, nadležnih organa izvršne vlasti dao dobre rezultate. Mi se nalazimo na početku takvog rada, o nama će davati ocjenu FATFA.

VII - NADZOR

Sistem prijavljivanja sumnjivih transakcija uključuje prijavljivanje suma od 30. 000 KM. Prijava suma omogućuje dobijanje korisnih informacija u prvom djelu faze prikrivanja izvora sredstava i evidencija svih podataka o transakcijama. Finansijskim institucijama pomaže kao pomoćno oružje pri sprečavanju pranja novca. Ti podaci su značajni, ako želimo uspostaviti nadzor nad putem kojim novac putuje.

U programu osposobljavanja službenika treba uložiti velike napore, ako želimo efikasno realizovati načelo "upoznaj svoju stranku" i izvršavati program prijave sumnjivih transakcija. Transakcije, koje kriminalci upotrebljavaju za pranje novca su tako raznovrsne, jer se neke između njih naprosto ne mogu označiti kao sumnjive. U tom pogledu uobičajeno je za sumnjive transakcije da nisu konzistentne sa strankinim legitimnim poslovanjem ili ličnom djelatnošću, niti sa poslovanjem običnim za odgovarajuću vrstu računa. Ključ do identifikacije sumnjive transakcije ali i niza takvih transakcija je u tome, da poznamo dovoljno podataka o strankinoj poslovnoj aktivnosti.

Zakon o sprečavanju pranja novca nalaže velike obaveze finansijskim institucijama. U skladu sa tim propisima banke su dužne pripremiti i sprovesti precizno donešenu politiku i postupke, da bi ih koristili za pranje novca.

Cilj te politike i postupaka je:

1. Omogućiti identifikaciju sumnjivih stranaka i transakcija i njihovu prijavu FOO
2. Urediti da banka lahko raspolaže sa podacima o djelu pranja novca koji je tekao preko nje ako je osumnjičeni njen komitent.

Glavna područja, koje propisi pokrivaju su:

- interni nadzor i pripremljena politika i procedura,
- verifikacija identiteta,
- evidencija podataka,
- otkrivanje sumnjivih transakcija i postupak za slanje prijave,
- obrazovanje i osposobljavanje kadrova koji rade na tom području.

Nepoštivanje zahtjeva navedenih u tim propisima, je krivično djelo, za koje je predviđena zatvorska kazna, novčana kazna, ili kombinacija istih.

Prema postojećim zakonima nadzor u BiH vrše entitetske agencije za bankarstvo.

U širem smislu nadzor je dužan obezbjediti uspostavljanje sistema protiv pranja novca, Nadzorni organ države mora zadovoljiti sve zahtjeve zakona i međunarodnih standarda. (čl. 35, 36, 37 ZSPN). Tu je potrebna velika odgovornost državnog nadzornog organa, čiji bi radnici vršili nadzor u cijeloj državi. Nadzorni odbor vrednuje sisteme i vrši nadzor banaka preko odgovarajućih stručnjaka (revizorskih računovođa). Ti revizori nadziru praćenje računa, sistema za prijavu suma FOO, internu obradu tih suma, osposobljavanje osoba za pranje novca, vrše nadzor koliko su zaposleni upoznati sa problematikom pranja novca u podružnicama itd.

Ovom prilikom se ukazuje na neke primjere manjkavosti koje su do sada otkrivene:

- Odgovarajuća pažnja u bankama se neposvećuje strankama koje jednog časa posluju u svoje ima a drugog časa kao ovlaštena osoba.
- Drugi primjer manjkavosti uočen je kod otvaranja računa gdje se tom prilikom od strane banaka ne traže propisana dokumenta za identifikaciju stranke.
- Treći primjer manjkavosti pokazuje se u onim slučajevima gdje banke ne vrše verifikaciju glavnog korisnika sredstava.

Revizorske računovođe takođe pregledaju ulogu bančinog referenta za prijavu slučajeva pranja novca kod sumnjivih transakcija, zatim provjeravaju kako ovlašteni referent obezbjeđuje da sve podružnice u cijelosti poštuju politiku i postupke borbe protiv pranja novca, koje važe i za banke kao cjelinu.

Nadzorni organi provjeravaju dali ovlašteni službenik redovno obilazi podružnice radi provjeravanja postojanja nadzora, prijave i registra slučajeva u vezi sa pranjem novca. Nadzorni organ nadzire dali ovlašteni službenik provjerava dali su svi službenici upoznati sa svojim obavezama u vezi sa prijavom suma i kome ih treba posredovati.

ZAKLJUČAK

Prvo da upozorim, da su banke obavezne da pripreme Opći akt (Program) za politiku i procedure za sprečavanje pranja novca.

Banke treba da uspostave takav odnos sa strankom i njenim poslovanjem da se onemogući pranje novca bez obzira na konkurenciju i visinu provizije.

Na kraju je u interesu svih banaka da se prevashodno prijavljuju sumnjive prijave i olakšaju posredovanje povratnih informacija o rezultatima istraga.

Heinz VETSCHERA¹

Die neue Qualität des Terrorismus²

Nova dimenzija terorizma³

New Dimension of Terrorism

„Terrorismus“ als sicherheitspolitische Herausforderung

Das Phänomen terroristischer Bedrohungen hat sich der Sicherheitspolitik nicht erst seit den Anschlägen vom 11. September 2001 gestellt. Es war stets latent vorhanden und trat – ausgehend von den anti-kolonialen Kriegen der sechziger Jahre im Umweg über die lateinamerikanische „Stadtguerilla“ – ab den späten sechziger und frühen siebziger Jahren zunehmend in den Vordergrund. Einerseits trugen nach der Niederlage der arabischen Staaten im Sechs-Tage-Krieg von 1967 arabische Gruppen zunehmend ihren bewaffneten Kampf mit terroristischen Mitteln über den Nahen Osten hinaus nach Europa, wobei sie sich oftmals der Entführung von Flugzeugen bedienten. Andererseits formierten sich auch in Europa terroristische Gruppierungen mit unterschiedlichen politischen Zielsetzungen. Linksextreme Gruppen vor allem in Deutschland, Frankreich, Italien und Belgien versuchten, das Konzept der „Stadtguerilla“ aufzugreifen und über diesen Weg eine Veränderung der gesellschaftlichen Verhältnisse zu erreichen. Nationalistisch/ separatistische Gruppen in Nordirland und im Baskenland griffen fast zeitgleich ebenfalls

¹ Univ. Doz. DDr.

² Prijevod sa njemačkog: Darko Datzer, dipl. kriminalist, asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

³ Članak objavljen u publikaciji *O teoriji terorizma* (Studije i izvješća o sigurnosnoj politici), 4/02: Nacionalna vojna akademija. Beč, Austrija

zunehmend zu terroristischen Mitteln zur Erreichung ihrer Ziele. Schließlich entwickelte sich auch am rechten Rande des politischen Spektrums eine gewaltbereite Szene, die zunehmend zu terroristischen Mitteln und Methoden griff.

Die teils gelegentliche, teils auch etablierte wechselseitige Unterstützung und Zusammenarbeit zwischen diesen Gruppierungen sowie ihre fallweise Nutzung und Unterstützung durch interessierte Staaten rundeten das Bild des damaligen Terrorismus ab.

Die Sicherheitspolitik ist daher schon seit fast drei Jahrzehnten mit terroristischen Bedrohungen konfrontiert, die seither zu verschiedenen Zeitabschnitten in unterschiedlicher Intensität auftraten⁴. Auch der österreichische Landesverteidigungsplan, der seit 1975 erarbeitet und schließlich 1983 beschlossen wurde, trug diesen Entwicklungen bereits Rechnung⁵. Wenngleich darin Terrorismus und verwandte Phänomene zwar als eigenständige Bedrohungsformen erkannt wurden, blieben die übrigen Aussagen zu diesem Thema im Landesverteidigungsplan weitgehend diffus und teilweise in sich widersprüchlich.

Es wurde daher in der Folge vorgeschlagen, für diese Bedrohungsformen den Begriff der „sub-konventionellen Bedrohung“ einzuführen⁶. Diese würde folgende Phänomene umfassen:

- *Guerilla*: stellt eine Form des irregulären Krieges dar; Gewaltanwendung dient der militärischen Schwächung des Gegners, d. h. vor allem seiner Streitkräfte, um letztlich seine militärische Niederlage herbeizuführen. Guerilla bildet daher die „paramilitärische“ Seite der subkonventionellen Bedrohung.

⁴ So flauten die Aktivitäten linksextremer Gruppen in Europa nach einem Höhepunkt in der Mitte der siebziger Jahre zunächst vielfach ab und erlebten erst im Umfeld der politischen Eskalationen um die Umsetzung des NATO-Doppelbeschlusses Anfang bis Mitte der achtziger Jahre wieder einen Aufschwung, der in der Fusion deutscher, französischer und belgischer Gruppen in der „westeuropäischen Guerilla“ im Jahre 1985 seinen Kulminationspunkt fand, bis sie 1987 zerschlagen werden konnten. Dazu im Detail: Die Westeuropäische Guerilla, in ÖMZ 4/1987, S. 330-336

⁵ Dabei ist zu beachten, daß diese Phänomene im Kontext der „militärischen Landesverteidigung“ angeführt wurden, mithin aus damaliger Sicht durchaus als eine der konventionellen militärischen Bedrohung adäquate Bedrohungsform mit zumindest latenter militärischer Qualität verstanden wurden

⁶ Landesverteidigungsakademie, Die Subkonventionelle Ebene der Bedrohung, Wien, 1987. Diese Studie stellte die erste umfassende Analyse dieses Problemkreises dar

- **Terrorismus:** bezweckt vor allem die psychologische Schwächung des Gegners, wobei sich Angriffe nicht primär gegen militärische Ziele richten, sondern oftmals gegen die Bevölkerung als solche. Wegen seiner Mittel, die der Gewaltkriminalität entlehnt sind, wurde Terrorismus daher als die „parakriminelle“ Seite der subkonventionellen Bedrohung beurteilt;

- **Verdeckter Kampf:** stellt eine Form der militärischen Auseinandersetzung dar, die als solche nicht erkannt werden sollte. Er richtet sich im Kontext einer möglichen militärischen Auseinandersetzung gegen die militärischen personellen und materiellen Kapazitäten eines potentiellen Gegners, der damit bereits vor Beginn einer allfälligen militärischen Auseinandersetzung geschwächt werden soll. Aktionen stellen inhaltlich eigentliche Kriegshandlungen dar, die aber außerhalb einer aktuellen militärischen Auseinandersetzung gesetzt und daher tunlichst verschleiert werden, um nicht als solche erkannt werden zu können;

- **Subversion:** während der Begriff im Kontext des Landesverteidigungsplans in Verbindung mit „revolutionär“ angeführt wird („subversiv-revolutionärer Krieg“), wurde er im Kontext dieser Analyse für die gewaltfreie Vorstufe des „Verdeckten Kampfes“ reserviert, wie etwa vorbereitende Aufklärung, Logistik für spätere Aktionen, psychologische Aufbereitung des Umfeldes, etc.⁷

Die Formen der Bedrohung weisen zwar mannigfache Parallelen und Überschneidungen auf, ließen sich aber nichtsdestoweniger konzeptuell unterscheiden. Es wäre daher verfehlt, jegliche Gewaltanwendung, die sich nicht in den konventionellen Kriegsbegriff einordnen ließe, als „Terrorismus“ zu bezeichnen. Die Abgrenzung des Terrorismus von anderen Formen subkonventioneller Bedrohungen sei daher geboten. Sie sei weitestgehend von der Zielsetzung der Gewaltanwendung (psychologische Wirkung oder substantielle Schädigung) und von den Angriffsobjekten (primär nichtmilitärisch oder militärisch) abhängig sowie von der Frage, ob sie genuin von einer selbständigen Organisation ausgehe oder aber von einem dahinterstehenden Völkerrechtssubjekt (damit entweder Staatsterrorismus oder aber verdeckter Kampf).

⁷ Als weitere Form wäre noch der Staatsterrorismus zu berücksichtigen, wobei terroristische Methoden im zwischenstaatlichen Bereich zur Einschüchterung des Gegners eingesetzt würden.

In dieser Sicht stellten Guerilla und Terrorismus primär innerstaatliche Bedrohungsformen dar, Subversion und Verdeckter Kampf dagegen zwischenstaatliche Bedrohungsformen. Dieser klar unterscheidbaren Zuordnung der Phänomene zu einer innerstaatlichen und einer zwischenstaatlichen Herkunft sowie zu bestimmten Angriffsobjekten entsprach auch aus damaliger Sicht die Zuordnung der Zuständigkeiten zu ihrer Abwehr im Rahmen des Konzepts der Umfassenden Landesverteidigung.

Da eine Bedrohung durch militärisch agierende Guerillakräfte auszuschließen war, denen mit militärischen Mitteln zu begegnen wäre, ergab sich für die meisten Formen der subkonventionellen Bedrohung eine vorrangige Rolle für den Bereich und die Organe der inneren Sicherheit. Insbesondere Terrorismus war in dieser Sicht vor allem ein sicherheitspolizeiliches Problem, das den militärischen Bereich allenfalls im Wege der Assistenzleistung gefordert hätte. Die damals aktuelle Frage einer Bedrohung durch Subversion und Verdeckten Kampf im o. a. Sinne warf allerdings die Frage nach dem Selbstschutz der Streitkräfte auf⁸, der sich vor allem auf entsprechend vorausschauende Aufklärung stützen sollte.

Die neue Qualität des Terrorismus

Die trotz aller Unschärfen relativ klare und eindeutige Zuordnung im obigen Sinne mußte jedoch schon in den letzten Jahren revidiert werden, als sich eine neue Qualität des Terrorismus abzuzeichnen begann⁹, die nach den Anschlägen gegen amerikanische Einrichtungen und den militärischen Gegenschlägen der USA vom August 1998 auf der einen Seite durch das Wiederaufflammen eines spirituell, kulturell und religiös motivierten, flächendeckend wirksamen Terrorismus

⁸ Diese Sicht war v. a. durch das Auftreten der "westeuropäischen Guerilla" in Westeuropa bedingt, die primär militärische Ziele angriff und dabei zumeist auch bemüht war, einen militärisch relevanten Schaden anzurichten. Ihre Aktionen wurden vielfach als "Stellvertreteraktionen" im Kontext der damaligen Ost-West-Auseinandersetzung gesehen. Bezeichnenderweise verebten ihre Aktionen mit der Verbesserung der Ost-West-Beziehungen nach dem Amtsantritt von M. Gorbatschow als Generalsekretär der KpdSU. Vgl. Die Westeuropäische Guerilla, a. a. O., S. 335

⁹ Hierzu vorausschauend Gustav Däniker, Die „neue“ Dimension des Terrorismus – ein strategisches Problem, in: Erich Reiter (Hrsg.), Jahrbuch für internationale Sicherheitspolitik 1999, Mittler, Hamburg/Berlin/Bonn. 1999, S. 121-136, v. a. S. 124 ff.

charakterisiert wurde, auf der anderen Seite aber auch durch die zunehmende Tendenz, die Bekämpfung des Terrorismus als „Krieg“ zu bezeichnen¹⁰.

Die damals in Umrissen erkennbar werdende „neue Qualität“ erscheint nach der Eskalation terroristischer Gewalt in den Anschlägen vom 11. September nun endgültig zum Durchbruch gekommen zu sein. Dafür sprechen folgende Faktoren:

Auf der faktischen Ebene:

- Die Schwere und Art der Gewalthandlungen, die von Kriegshandlungen kaum zu unterscheiden sind (Angriffe aus der Luft mit mehreren Tausend Opfern und Sachschaden in Milliardenhöhe);
- Die Organisation und Planung/Logistik der Anschläge nicht nur in der Maximierung des Schadens, sondern auch im Ablauf (praktisch zeitgleiche Angriffe auf mehrere Ziele in eine komplexen Organisationsablauf);
- Schließlich die Notwendigkeit militärischer Gegenmaßnahmen (zunächst Versuch der Luftverteidigung gegen die Angriffe durch den Einsatz der Luftstreitkräfte, dann Eskalation zum mit militärischen Mitteln geführten Kampf gegen die Angreifer).

Auf der rechtlichen Ebene:

- Die Qualifikation als „bewaffneter Angriff“ i. S. des Art. 51 der Satzung der Vereinten Nationen durch die angegriffene Seite (USA) sowie die Bestätigung dieser Qualifikation in der Anrufung der Beistandsverpflichtung unter Art. 5 des Nordatlantik-Vertrags und in der darauffolgenden positiven Entscheidung aller NATO-Mitglieder, daß eine solche Situation vorliegt, sowie schließlich die Bestätigung dieser Qualifikation durch den Sicherheitsrat der Vereinten Nationen. Damit ist aber noch nicht geklärt, welche *Qualifikation* dieser neuen Form terroristischer Bedrohung zukommt. Einerseits wurde erkennbar, daß sie offenkundig unter bestimmten Voraussetzungen die Ebene einer primär parakriminellen Aktivität übersteigt und zumindest in Elementen (para-) militärische Züge¹¹ aufweist. Andererseits erscheint es deshalb nicht unbedingt zwingend, in diesem Zusammenhang von einem „Krieg“ zu sprechen, auch wenn

¹⁰ A. a. O., S. 135

¹¹ Dazu ausführlicher unten

dieser Begriff insbesondere in den ersten Tagen nach den Anschlägen mehrfach auch von offizieller Seite verwendet wurde.

Für eine Analyse dieser neuen Form der Bedrohung und der allenfalls erforderlichen Gegenmaßnahmen erscheint es daher erforderlich, den konzeptuellen Rahmen abzustecken, um dann zu den entsprechenden Schlußfolgerungen über die Qualität des „neuen Terrorismus“ zu gelangen.

Neuer Terrorismus als „Krieg“ ?

Die Zuordnung des Phänomens „Terrorismus und Terrorabwehr/-bekämpfung“ zum Begriff des „Krieges“ erscheint nach den letzten Ereignissen¹² zwar naheliegend, ist aber nicht unproblematisch. Däniker hat bereits früher vor den semantischen Konsequenzen einer solchen Terminologie ausdrücklich gewarnt, da damit der Terrorist auf die Stufe des Soldaten gehoben würde und sich vom gewöhnlichen Verbrecher distanzieren und sich das David-Goliath-Motiv zu nutze machen könne¹³.

Der Begriff des „Krieges“ bezeichnet üblicherweise eine Auseinandersetzung zwischen größeren Gruppen wie etwa Clans, Stämme, religiöse oder soziale Gruppierungen, Staaten oder Allianzen. Üblicherweise bezieht er sich auf bewaffnete Konflikte, doch wurde nach dem Zweiten Weltkrieg auch der Begriff des „Kalten Krieges“ für eine Beziehung von erbitterter Feindschaft und Rivalität, aber unterhalb des offenen Waffengebrauchs geprägt¹⁴.

Sieht man von dieser letzten politisch bedingten Erweiterung des Kriegsbegriffes ab, so stellt in der allgemeinen Anschauung die Anwendung organisierter Gewalt zum politischen Zweck das wesentlichste Merkmal eines „Krieges“ dar. Gewaltanwendung, die ansonsten im Frieden verpönt ist, wird damit im „Krieg“ zum akzeptierten Mittel der Konfliktaustragung.

¹² V. a. die Qualität der Angriffe und der dagegen gesetzten militärischen Maßnahmen

¹³ Däniker, a. a. O.

¹⁴ Franz Uhle-Wettler; War; in: Trevor N. Dupuy (ed.), *International Military and Defense Encyclopedia*, Brassey's (US) inc., Washington/New York, 1993, vol. 6 (T-Z), S. 2885-2895; Ähnlich auch die Kriegsdefinition bei v. Clausewitz als "erweiterter Zweikampf. . . jeder sucht den anderen durch physische Gewalt zur Erfüllung seines Willen zu zwingen"

Diesem weiten *soziologischen* steht der *völkerrechtliche Kriegsbeginn* gegenüber, der sich auf eine bestimmte Form der Rechtsbeziehungen zwischen Völkerrechtssubjekten beschränkt. Sie können, müssen aber nicht an die Anwendung von Gewalt gebunden sein, setzen diese aber jedenfalls als zulässige Möglichkeit voraus. Nur an einen solchen „Krieg“ knüpft das Völkerrecht dann auch Rechtsfolgen wie etwa in den Beziehungen zwischen den Kriegführenden und anderen Völkerrechtssubjekten (etwa neutralen Staaten).

Ursprünglich war auch die Anwendung des humanitären Rechts zum Schutz der Kriegsgesandten¹⁵ an das Vorhandensein eines „Krieges“ im formal-völkerrechtlichen Sinne gebunden, doch zeigte sich diese enge Anbindung nach den Erfahrungen des zweiten Weltkrieges und erst recht in der nachfolgenden Zeit der Entkolonialisierung und der damit verbundenen Konflikte als zweckwidrig. Einerseits wurde Gewalt eben auch *de facto* ohne formalen Kriegszustand eingesetzt. Andererseits traten neben die regulären Streitkräfte zunehmend auch Gruppen ohne eigentliche staatliche Legitimation in die Kämpfe ein, die den traditionellen Kriterien der „legitimen Kombattanten“ nicht mehr entsprachen, was Lösungen dringend erforderlich machte.

Entsprechend legte dann der allen vier Genfer Konventionen vom 12. August 1949 gemeinsame Art. 3 humanitäre Minimalstandards fest „für den Fall eines bewaffneten Konflikts nicht-internationalen Charakters“. Damit trat neben den engeren Kriegsbeginn der „bewaffnete Konflikt“, der zwar keinen formellen Kriegszustand darstellt, aber ein solches Ausmaß an organisierter Gewaltanwendung mit sich bringt, daß Regelungen für den humanitären Bereich erforderlich werden. Das humanitäre Recht wurde dann in den beiden Zusatzprotokollen zu den Genfer Abkommen vom 8. Juni 1977 weiter ausgebaut, wobei sich Protokoll I dem Schutz der Opfer

¹⁵ So noch in den ersten drei Genfer Konventionen von 1864, 1899 und 1929 zum Schutz folgender Personengruppen:

- Verwundete und Kranke der Landstreitkräfte;
- Verwundete, Kranke und Schiffbrüchige der Seestreitkräfte;
- Kriegsgefangene.

Diese Bindung wurde anlässlich der grundlegenden Revision durchbrochen, die 1949 im Zuge der Vereinheitlichung mit der damals neu geschaffenen IV. Genfer Konvention zum Schutz der Zivilbevölkerung erfolgte; S. u.

internationaler Konflikte, Protokoll II aber ausdrücklich dem Schutz der Opfer nicht-internationaler Konflikte widmet¹⁶.

Diese Entwicklung im humanitären Bereich hat aber an der rechtlichen Bedeutung des Begriffs „Krieg“ inhaltlich nichts geändert. Sie hat im Gegenteil klargestellt, daß „Krieg“ und „bewaffneter Konflikt“ heute eben keine kongruenten Begriffe mehr darstellen, und daß es daher keineswegs zwingend wäre, jedwede Form der bewaffneten Auseinandersetzung zwangsweise als „Krieg“ zu qualifizieren.

Der „Kriegszustand“ stellt im Gegenteil auch heute noch immer einen speziellen Fall der vom Völkerrecht geregelten Beziehungen zwischen Völkerrechtssubjekten dar¹⁷, an welchen das Völkerrecht, aber auch nationale Rechtsordnungen die entsprechenden Rechtsfolgen knüpfen¹⁸. Diese Völkerrechtssubjektivität liegt aber beim „Terrorkrieg“ kaum vor. Sie kann allenfalls dann gegeben sein, wenn der Terrorismus von einem Völkerrechtssubjekt ausgeht, etwa einem Staat („Staatsterrorismus“). Auch Befreiungs- und sonstige Widerstandsbewegungen, die völkerrechtlich anerkannt wurden, können zumindest teilweise als Völkerrechtssubjekte angesprochen werden. Eine solche Völkerrechtssubjektivität fehlt aber im Regelfalle bei Organisationen, die außer terroristischen Aktionen sonst fast keine Aktivitäten setzen bzw. primär durch ihre terroristischen Aktionen definiert werden. Es ist daher kaum zulässig, deren Aktivitäten bzw. deren Abwehr und Bekämpfung als „Krieg“ im Sinne des Völkerrechts zu bezeichnen.

Terrorismus als „bewaffneter Konflikt“ ?

Demgegenüber bezieht sich der Begriff des „bewaffneten Konflikts“, der mit dem gemeinsamen Art. 3 der vier Genfer Konventionen vom 12. August 1949 eingeführt und in der Folge zu einem festen Begriff

¹⁶ S. u.

¹⁷ Vgl. Dietrich Schindler, Der Kriegszustand im Völkerrecht der Gegenwart; in: Um Recht und Freiheit, Festschrift für Friedrich August Frh. v. d. Heydte, Duncker&Humboldt, Berlin, 1977, S. 555-576

¹⁸ Darin liegt etwa das in den USA diskutierte Rechtsproblem der möglichen Anwendung der Militärgerichtsbarkeit zur Aburteilung von Terroristen begründet

wurde, auf jegliche Situation, in der auf internationaler oder nationaler Ebene Konflikte mit bewaffneter Gewalt ausgetragen werden¹⁹.

Auch im bewaffneten Konflikt gelten Grundsätze des traditionellen „Kriegsrechts“ weiter. Das Wesen des bewaffneten Konflikts ist, daß er mit Waffengewalt ausgetragen wird. Das Recht der bewaffneten Konflikte akzeptiert daher – ebenso wie das traditionelle „Kriegsrecht“ – grundsätzlich die wechselseitige Gewaltanwendung durch die Konfliktparteien als rechtmäßig. Damit unterscheidet sich die Gewaltanwendung im bewaffneten Konflikt prinzipiell von der Gewaltanwendung im Bereich der inneren Sicherheit (also durch Polizeikräfte o. ä.), die dort eine Ausnahme darstellt, die nur dann angewandt werden darf, wenn kein anderes Mittel geeignet erscheint, eine Straftat zu verhindern²⁰. Demgegenüber wird die Gewaltwendung im bewaffneten Konflikt bereits für sich durch den Zweck der Bekämpfung des Gegners legitimiert, um ihn damit außer Gefecht zu setzen. Dies kann durch Erreichen der Aufgabe²¹, aber auch durch direkte physische Schädigung erfolgen.

Teilnehmer an einem bewaffneten Konflikt haben in diesem vorgegebenen Rahmen grundsätzlich das Schädigungsrecht, d. h. sie sind berechtigt, dem Gegner mit militärischer Gewalt Schaden zuzufügen. Die Berechtigung zur Gewaltanwendung ist allerdings nicht unbeschränkt, sondern unterliegt rechtlichen Schranken hinsichtlich

- der Proportionalität (die Schädigung – einschließlich allfälliger Kollateralschäden – muß durch den militärischen Nutzen gerechtfertigt sein),
- der Personengruppen (Gewaltanwendung nur gegen gegnerische Streitkräfte und ihre Mittel, nicht aber gegen geschützte Personen wie Verwundete, Kranke, Schiffbrüchige, Kriegsgefangene und Zivilpersonen),
- der Mittel (nur erlaubte Kampfmittel),

¹⁹ Entsprechend den faktischen Phänomenen erfolgte in der Weiterentwicklung durch die Zusatzprotokolle vom 8. Juni 1977 dann auch die formelle Aufteilung in Regelungen für „internationale“ (Protokoll I) und nicht-internationale Konflikte (Protokoll II)

²⁰ Sowie unter bestimmten beschränkenden Voraussetzungen auch zur Festnahme eines Straftäters und zu seiner Überstellung an die Justiz

²¹ Sich ergeben des einzelnen Kämpfers; Kapitulation von Verbänden und Einheiten

- des Vertrauensschutzes (Perfidieverbot - Kriegslisten sind nur soweit zulässig, als sie nicht z. B. einen geschützten Status vortäuschen).

Jede Verletzung dieser Schranken stellt ihrerseits wieder eine Rechtsverletzung dar und wird je nach Schwere als Kriegsverbrechen bewertet und geahndet.

Traditionellerweise bedeutete dies auch, daß die Träger des bewaffneten Kampfes als legitime „Kombattanten“ bezeichnet wurden, die wegen der rechtmäßigen Ausübung der kriegerischen Gewalt nicht zur Verantwortung gezogen werden durften²².

Diese Zuordnung ist hinsichtlich des internationalen bewaffneten Konflikts auch heute noch unbeschränkt gültig²³, nicht mehr aber im nicht-internationalen Konflikt. Dem Beispiel des gemeinsamen Art. 3 der vier Genfer Konventionen folgend, legt Protokoll II keinerlei Kategorie von geschützten Personen fest, noch schafft er irgendeinen besonderen Rechtsstatus. . . . *Nationales Recht bleibt in Kraft, d. h. die Behörden behalten das Recht, Personen wegen Delikten in Verbindung mit dem Konflikt vor Gericht zu stellen und auch zu verurteilen. Insbesondere hindert das Protokoll nicht, ein Mitglied einer aufständischen bewaffneten Gruppe dafür der Justiz zu überantworten, daß es die Waffen ergriffen hat. Das Protokoll verleiht ihm weder Kombattanten- noch Kriegsgefangenenstatus*²⁴.

²² Die Kriegsgefangenschaft stellt als solche keine „Strafe“ für die Teilnahme an den Kampfhandlungen dar, sondern ist eine Verwahrung feindlicher Kombattanten, um die Fortsetzung oder Wiederaufnahme von Kampfhandlungen zu verhindern

²³ Vgl. die Definitionen und Regelungen für Kombattanten in Art. 43 und 44 des Protokolls I

²⁴ Sylvie-S. Junod, Commentary on Protocol II, in C. Pilloud/J. de Preux/Y. Sandoz et al. (eds.), Commentary on the Additional Protocols, ICRC/Martinus Nijhoff, Genf, 1987, S. 1344 (Kommentar zur Präambel zur Protokoll II)

Wenngleich die Grundlage von Protokoll II in erster Linie in den Bürgerkriegen seiner Entstehungszeit zu sehen ist²⁵, so läßt es doch erkennen, daß es die Entwicklungen im modernen „Kriegs“bild auch im weiteren Sinne berücksichtigt hat. Eindeutige Zuordnungen, die früher Gültigkeit hatten, sind nicht mehr zwangsweise gegeben:

- Bewaffnete Konflikte finden nicht mehr ausschließlich als „Kriege“ zwischen Völkerrechtssubjekten statt.
- Es ist nicht mehr die ausschließliche Domäne von Kombattanten, an solchen Konflikten aktiv teilzunehmen,
- Entsprechend entfällt dann aber für solche Teilnehmer am bewaffneten Konflikt auch das Privileg des Kombattanten, rechtmäßig an einem bewaffneten Konflikt teilgenommen zu haben.

Die Protokolle sind damit zwar noch immer keinerlei Rechtsquellen über ihren eigentlichen Geltungsbereich hinaus, der sich auf den Schutz der Opfer bewaffneter Konflikte bezieht²⁶. Sie stellen aber einen aufschlußreichen Indikator für die heute mögliche Bandbreite und Typologie bewaffneter Konflikte dar²⁷, insbesondere für die Ausdifferenzierung zwischen „internationalen“ und nicht-

²⁵ Zunächst auch in den Konflikten im Umfeld der Entkolonialisierung. Allerdings wurde diese Kategorie nicht zuletzt unter Druck der Staaten der Dritten Welt schließlich in Protokoll I verlagert. Nunmehr zählen auch solche Konflikte als „internationale Konflikte“, in denen „Völker gegen koloniale Vorherrschaft und fremde Besetzung und gegen rassistische Regime in Ausübung ihres Rechts auf Selbstbestimmung kämpfen“; Protokoll I, Art. 1, par. 4 („peoples . . . fighting against colonial domination and alien occupation and against racist regimes in the exercise of their right of self-determination. . .“)

²⁶ Außerdem ist ihr beschränkter Ratifikationsstand zu berücksichtigen, wodurch sie zwar eine weite, aber eben nicht universelle Geltung aufweisen

²⁷ Dabei ist beachtenswert, daß Art. 51. Abs. (2) des Protokolls I indirekt eine Definition des Terrorismus ermöglicht, da er ausdrücklich Angriffe gegen die Zivilbevölkerung oder einzelne Zivilpersonen verbietet, „deren ausschließlicher Zweck darin besteht, Schrecken unter der Zivilbevölkerung zu verbreiten“ („to spread terror amongst the civilian population“). Diese Bestimmung, die sinngemäß auch für das Protokoll II gilt, erlaubt somit einerseits eine Abgrenzung terroristischer Akte von rechtmäßigen Kampfhandlungen. Andererseits stellt sie aber auch klar, daß die Begehung solcher Akte jedenfalls einen schweren Verstoß („grave breach“) des humanitären Rechts darstellt und keinesfalls durch den politischen Zweck des bewaffneten Konflikts legitimiert werden kann. Dies ist insbesondere deshalb bemerkenswert, als Protokoll I, wie ausgeführt, ausdrücklich auch den Kampf um Selbstbestimmung und Befreiung von kolonialer Herrschaft als Anwendungsfall anführt. Auch diese (politischen) Zwecke können daher nicht als Rechtfertigung für terroristische Handlungen herangezogen werden

internationalen“ bewaffneten Konflikten samt den daraus resultierenden Konsequenzen hinsichtlich der Rechtsfolgen für die Beteiligung an solchen Konflikten.

Die Qualifikation als „bewaffneter Angriff“

Die Zuordnung des neuen Terrorismus und der dagegen unternommenen Maßnahmen als „bewaffneter Konflikt“ wird weiters durch die allgemein akzeptierte Qualifikation der Anschläge vom 11. September als „bewaffneter Angriff“ im Sinne des Art. 51 der Satzung der Vereinten Nationen unterstützt.

Art. 51 regelt die Ausübung des Rechts auf individuelle oder kollektive Selbstverteidigung, die nur im Anlaßfalle eines solchen „bewaffneten Angriffs“ in Anspruch genommen werden darf. Dabei ist die gängige Auffassung, daß „Selbstverteidigung“ die angegriffene Seite zur Anwendung militärischer Gewalt legitimiert, d. h. zur Führung eines Krieges oder sonstigen bewaffneten Konflikts gegen den Angreifer²⁸.

Die Qualifikation der Anschläge vom 11. September als „bewaffneter Angriff“ wurde zunächst von den Vereinigten Staaten vorgenommen, die auf dieser Grundlage die Feststellung des Bündnisfalles unter Artikel 5 des Nordatlantik-Vertrages verlangten. Diese Bestimmung legt die kollektive Verteidigung aller Bündnismitglieder im Falle eines bewaffneten Angriffes auf ein Bündnismitglied fest. Der Nordatlantikrat als Organ aller Mitgliedstaaten der NATO schloß sich dieser Sichtweise an.

In der Folge informierte der Vertreter der Vereinigten Staaten bei den Vereinten Nationen in Übereinstimmung mit den Bestimmungen des Art. 51 den Sicherheitsrat über das Vorliegen eines bewaffneten Angriffes und die Inanspruchnahme des Rechts auf kollektive Selbstverteidigung²⁹. Auch der Sicherheitsrat schloß sich dieser

²⁸ Dazu eingehend und unter Hinweis auf das Gebot der Proportionalität: Hans-Peter Neuhold, Internationale Konflikte – verbotene und erlaubte Mittel ihrer Austragung; Forschungen aus Staat und Recht, Bd. 37; Springer, Wien/New York, 1977, S. 133 ff.

²⁹ Brief vom 7. Oktober 2001 des Botschafters der Vereinigten Staaten, John D. Negroponte, an den Sicherheitsrat der Vereinten Nationen zur Ankündigung der Anwendung des Rechts auf Selbstverteidigung

Sichtweise an und bestätigte damit die Qualifikation der Anschläge als „bewaffneter Angriff“ sowie die Qualifikation der dagegen zu unternehmenden militärischen Gegenmaßnahmen als Inanspruchnahme des Rechts auf Selbstverteidigung als rechtmäßig³⁰. Auch diese Handlungen lassen damit den Schluß zu, daß Terror (als „bewaffneter Angriff“) und Terrorabwehr (als Ausübung des Rechts auf Selbstverteidigung gegen einen bewaffneten Angriff) als eine Form des bewaffneten Konflikts verstanden werden müssen. Ihre weitere Bedeutung liegt in einer revolutionären Entwicklung der Rechtsauffassung, als es nun nicht mehr als notwendig vorausgesetzt wird, daß der „Angriff“ unabdingbar von einem Staat oder sonstigen Völkerrechtssubjekt ausgehen müßte. Auch Handlungen nichtstaatlicher Akteure können nunmehr nach dieser Sichtweise einen „bewaffneten Angriff“ im Sinne des Art. 51 darstellen.

Zusammenfassend läßt sich damit feststellen, daß das Phänomen „Terrorismus“ von der Ebene der primär unter dem Gesichtspunkt der öffentlichen Sicherheit zu sehenden politischen Gewaltkriminalität einen Quantensprung unternommen hat und nunmehr unter bestimmten Voraussetzungen auch die Qualität eines „bewaffneten Konflikts“ erreichen kann, woraus sich weiter reichende Konsequenzen ergeben müßten.

³⁰ Diese Bestätigung erforderte nicht die Rechtsform der eigentlichen Resolution, da die Ausübung des Rechts auf Selbstverteidigung gem. Art. 51 ein „Naturrecht“ (engl.: „inherent right“) der Staaten darstellt und somit auch ohne ausdrückliche Legitimation durch den Sicherheitsrat in Anspruch genommen werden kann. Zur Entstehung vgl. Neuhold, a. a. O., S. 135 f.

Staaten sind allerdings nach eben dieser Bestimmung verpflichtet, die Ausübung des Rechts auf Selbstverteidigung dem Sicherheitsrat anzuzeigen, der dann die Inanspruchnahme als unrechtmäßig beurteilen und weitere Handlungen untersagen könnte. Untersagt der Sicherheitsrat solche Handlungen aber nicht, so hat er damit auch die Inanspruchnahme des Rechts auf Selbstverteidigung bestätigt.

Genau dieser Vorgang wurde bei der Mitteilung der Ausübung des Rechts auf Selbstverteidigung seitens der Vereinigten Staaten eingehalten. Die Rechtsgrundlage für die militärischen Maßnahmen der USA und ihrer Verbündeten ist daher nicht vorwiegend in den Sicherheitsratsresolutionen 1368 und 1373 zu suchen, sondern in der unmittelbar aus der Satzung der Vereinten Nationen abzuleitenden Inanspruchnahme des Naturrechts auf Selbstverteidigung und in der nachfolgenden Nichtuntersagung durch den Sicherheitsrat.

Die Kriterien

Diese Entwicklung darf freilich nicht in die Richtung gedeutet werden, daß ab nun jeglicher terroristische Akt oder jeder Akt der Terrorabwehr als „bewaffneter Konflikt“ zu qualifizieren wären. Vielmehr müssen hierfür Kriterien erstellt werden, um die neue Qualität als „bewaffneter Angriff“ oder „bewaffneter Konflikt“ von anderen Formen abzugrenzen, die diese Qualität nicht erreichen.

Auch diese Trennlinie läßt sich primär aus den Beschreibungen des Protokolls II ableiten. Art. 1 regelt den Anwendungsbereich des Protokolls und grenzt ihn sowohl nach oben als auch nach unten ab.

- Die Obergrenze wird durch die Abgrenzung der Anwendbarkeit des Protokolls II von der Anwendbarkeit des Protokoll I gezogen, das den „symmetrischen“ Konflikt zwischen Völkerrechtssubjekten³¹ regelt. Diese Frage ist freilich für die vorliegende Untersuchung insofern von geringerer Relevanz, als internationale bewaffnete Konflikte schon definitionsgemäß „militärisch“ sind;
- Die Untergrenze für einen „bewaffneten Konflikt“ läßt sich aus Art. 1 Abs. 2 des Protokoll II präzisieren. Diese Bestimmung schließt die Anwendung des Protokolls aus bei „Situationen interner Unruhen und Spannungen, wie Aufruhr, isolierte und sporadische Gewaltakte und Akte von ähnlicher Natur“, da sie „keine bewaffneten Konflikte sind“.

Die Bestimmung selbst gibt keine eigentlichen Definitionen, die Begriffe lassen sich aber durch Beispiele erläutern, wie etwa als „Aufruhr“ Demonstrationen ohne eigentlichen Plan; „isolierte und sporadische Gewaltakte“ im Gegensatz zu militärischen Operationen, die von Streitkräften oder bewaffneten Gruppen ausgeführt werden³², etc. Die Trennlinie würde also dort verlaufen, wo Streitkräfte nach taktisch-operativen Gesichtspunkten eingesetzt werden und nicht bloß punktuell zur Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung. Als weiteres Kriterium könnten die anzuwendenden „rules of

³¹ Einschließlich der „Völker“ in Ausübung ihres Rechts auf Selbstbestimmung, s. o.

³² S. Junod, a. a. O., S. 1354 (Kommentar zu Art. 1, Protokoll II). „Innere Unruhen“ werden in diesem Zusammenhang vom „bewaffneten Konflikt“ abgegrenzt durch den (aktuellen) Einsatz von Waffengewalt zur Aufrechterhaltung der Ordnung; „Innere Spannungen“ werden von „inneren Unruhen“ abgegrenzt durch den präventiven Einsatz von Gewalt zur Einhaltung der Beachtung von Recht und Ordnung; A. a. O., S. 1355

engagement“ herangezogen werden, d. h. die Unterscheidung, ob Streitkräfte eigentliche militärische Kampfverfahren zur militärischen Bekämpfung des Gegners anwenden oder verhalten sind, polizeiliche Standards bei der Gewaltanwendung einzuhalten

Ähnliche Kriterien lassen sich – mutatis mutandis – auch auf die Frage anwenden, ab welcher Intensität Terrorhandlungen bzw. Terrorabwehr sich als „bewaffneter Konflikt“ charakterisieren lassen, oder nicht.

Die Dimensionen der Kriterien

Zur Abgrenzung können die folgenden Dimensionen herangezogen werden, auf welchen Terrorismus bzw. Terrorabwehr eine bestimmte Intensität erreichen müssen, um als „bewaffneter Konflikt“ bewertet zu werden:

Die Dimension der Ziele – „strategischer“ Terror

Terrorismus ist dem Wesen nach eine politische Strategie und zielt zumeist auf die Beeinflussung politischer Entscheidungsprozesse³³. Dies trifft sowohl auf Handlungen terroristischer Einzeltäter zu, als auch auf die Anschläge vom 11. September. Dennoch lassen sich Abstufungen ausmachen, auf welchen Terrorismus und Terrorbekämpfung zunehmend den Charakter eines bewaffneten Konflikts annehmen.

◆ Auf der unteren Ebene verfolgen Terrorhandlungen zumeist äußerst limitierte Ziele, auch wenn sie als Schritte in einem größeren Kampf gesehen werden³⁴. Sie werden regelmäßig als sicherheitspolizeiliche Frage gesehen und entsprechend beantwortet.

◆ Richten sich Terrorakte dagegen gegen Grundlagen des Staates, wie etwa die territoriale Integrität, so treten zunehmend Elemente eines bewaffneten Konflikts hinzu, wie etwa Einsatz militärischer/paramilitärischer Kräfte, Mittel und Verfahren. Oftmals bewegen sich

³³ Einerseits sollen die Sympathisanten der „eigenen Sache“ motiviert werden, andererseits sollen die Widersacher geschockt werden. Zu beiden Zwecken wird ein entsprechendes Ausmaß an Publizität gefordert

³⁴ So die Änderung der österreichischen Fremdenpolitik als Ziel des „Briefbombers“ Franz Fuchs oder die Freipressung einzelner einsitzender Gruppenmitglieder

solche Konflikte dann in der Grauzone des Übergangs zur Guerrilla³⁵, was die Antwort mit nicht mehr bloß polizeilichen, sondern zunehmend auch militärischen Mitteln und Verfahren erfordert. Dabei kann angenommen werden, daß in vielen Fällen³⁶ die Verweigerung der Anerkennung als „bewaffneter Konflikt“ im eigentlichen Sinne und das Bestehen auf seiner Bezeichnung als „Terrorismus“ nicht unter Anwendung irgendwelcher qualitativer Kriterien erfolgte, sondern vor allem aus politischen Gründen, um die Gegenseite zu delegitimieren.

Die Anschläge vom 11. September verfolgten nach allen bisher vorliegenden Erkenntnissen keine derartigen limitierten politischen Ziele³⁷, sondern dienten einerseits vor allem dem Zweck, dem „Feind“ einen möglichst großen Schaden zuzufügen³⁸, um in der Folge das gesamte politische System der Gegenseite zum Einsturz zu bringen. Andererseits richteten sie sich ausdrücklich gegen strategische Ziele der politischen und militärischen Führungsstruktur³⁹ sowie der Wirtschaftsmacht des angegriffenen Staates

³⁵ Wie etwa über lange Zeit die Konflikte in Nordirland, im Baskenland sowie teilweise auch in Korsika. Auch der Konflikt zwischen Israel und palästinensischen Gruppen ist hier einzuordnen

³⁶ Etwa in den Auseinandersetzungen zwischen Israel und den verschiedenen palästinensischen Gruppierungen oder in den Bürgerkriegen in Nordirland oder im Baskenland

³⁷ Die Forderung nach einer Lösung Nahost-Konflikts wurde erst nach den Anschlägen vorgetragen und muß diesbezüglich als Rationalisierungsversuch bewertet werden, der voraussichtlich vor allem der Mobilisierung der öffentlichen Meinung im islamischen Raum dienen sollte. Allerdings läßt auch diese Form der Forderung keinerlei Raum für eine rationale Lösung, da sie das Existenzrecht Israels ablehnt.

³⁸ Schließlich ist hier auch die frühere in Form eines islamischen Rechtssatzes („Fatwah“) gekleidete Aufforderung des wahrscheinlichen Drahtziehers der Anschläge, Osama bin Laden, zu beachten, „alle Amerikaner und Juden zu töten, wo immer man sie findet“. Im Verhältnis zwischen Völkerrechtssubjekten ließe eine solche Aussage den vom völkerrechtlichen Kriegsrecht geforderten „animus belli gerendi“ vermuten, d. h. die Rechtsabsicht, gegen die andere Seite einen Krieg bis zu deren völliger Niederlage zu führen. In Analogie und in Verbindung mit den bisher gesetzten Handlungen müßte diese Aussage zumindest als Willensäußerung gedeutet werden, einen bewaffneten Konflikt zu führen

³⁹ Das Pentagon sowie – vermutlich – das Weiße Haus als Ziele von Selbstmordanschlägen mit Flugzeugen, sowie das State Department als Ziel einer Autobombe

Sie sind daher in der Zielsetzung wie in den Angriffsobjekten als strategischer Angriff zu bewerten und qualifizieren sich in dieser Hinsicht als Akte eines bewaffneten Konflikts.

Die Dimension der Mittel – „Luftangriffe“ und Massenvernichtungswaffen

Die Angriffe vom 11. September haben auch im Einsatz der Mittel einen Quantensprung erbracht. Schon bisher wurden zwar immer wieder terroristische Anschläge auf die Zivilluftfahrt unternommen. Einerseits wurden Flugzeuge gekapert, um Passagiere und Besatzung als Geiseln und anschließend als Druckmittel etwa zur Freipressung inhaftierter Gruppenmitglieder zu verwenden. Andererseits wurden Flugzeuge gesprengt, um Angst und Schrecken zu verbreiten, wobei aber das Flugzeug und die darin befindlichen Menschen das Terrorobjekt darstellten⁴⁰.

Bereits in den letzten Jahren wurden aber Versuche bekannt, Flugzeuge über bewohntem Gebiet zum Absturz zu bringen und damit die Gewalt nicht bloß gegen die Luftfahrt, sondern auch gegen Wohngebiete zu richten. Bei den Anschlägen am 11. September wurden schließlich gleich mehrere Flugzeuge gekapert, um sie anschließend als Waffe für einen Angriff auf bewohntes Gebiet zu verwenden. Sie dienten damit als Mittel eines eigentlichen Luftangriffs auf eine Stadt des Gegners⁴¹, mithin für eine Form der Gewaltanwendung, wie sie für einen bewaffneten Konflikt jenseits der subkonventionellen Ebene charakteristisch wäre⁴².

Ein weiterer Quantensprung läge beim Einsatz von Massenvernichtungswaffen vor, der zumindest nicht mehr ausgeschlossen werden kann. Damit würde der Terrorismus nicht bloß die subkonventionelle Ebene verlassen, sondern auch die konventionelle Ebene und zur höchsten Stufe des bewaffneten Konflikts eskalieren. Der

⁴⁰ Wie etwa beim Bombenanschlag auf den PanAm Flug 103, der das Flugzeug am 21. Dezember 1988 über dem schottischen Ort Lockerbie zerstörte

⁴¹ Im Sinne einer „counter value strategy“, wie sie in der Doktrin der strategischen Luftkriegführung entwickelt und dann in der Strategie der nuklearen Abschreckung fortgesetzt wurde; vgl. Ulrich Weisser, „Deterrence“ in: T. Dupuy (ed.), *International Military and Defense Encyclopedia*, vol. 2 (C-F), S. 755-760

⁴² Flugzeuge (einschließlich der darin befindlichen Menschen) stellten damit nicht mehr das Terrorobjekt dar, sondern (mit ihrer Treibstoffzuladung) das Mittel zur Begehung der terroristischen Handlung, die gegen ein größeres Ziel gerichtet war

Einsatz strategischer Mittel würde damit den Zielen des „strategischen Terrors“ entsprechen.

Die Dimension des Schadens

Die Dimension des Schadens ist eng mit den beiden vorigen Dimensionen verbunden. Sie soll aber dennoch gesondert behandelt werden, da für sie ein gesonderter rechtlicher Bezugsrahmen existiert. Dieser Rahmen wird in der Definition der Aggression⁴³ durch die Generalversammlung der Vereinten Nationen gegeben. Wenngleich die Definition nicht unmittelbar auf die konkreten Fälle anwendbar ist, da sie der Interpretation des Begriffs der Aggression als Anlaßfall zum Tätigwerden des Sicherheitsrats dient und aus der damaligen Sicht sich primär auf Aggressionshandlungen von Staaten bezieht, so lassen sich aus ihr doch ebenfalls Kriterien für die Qualifikation terroristischer Handlungen als „bewaffneter Angriff“ und in der Folge als „bewaffneter Konflikt“ ableiten.

Die Resolution führt in Art. 3 verschiedene Tatbestände auf, die als typische Aggressionshandlungen bewertet werden, wie etwa den Einfall oder Angriff auf das Staatsgebiet eines anderen Staates, die Beschießung des Hoheitsgebietes eines Staates durch die Streitkräfte eines anderen Staates, ein Angriff durch die Streitkräfte eines Staates auf die Land-, See- und Luftstreitkräfte oder die See- und Luftflotten eines anderen Staates, etc. . Von besonderer Relevanz erscheint Abs. g) über „die Entsendung bewaffneter Banden, Gruppen, Freischärler oder Söldner durch einen Staat oder in seinem Namen, die gegen einen anderen Staat Handlungen mit Waffengewalt von solcher Schwere begehen, daß sie den oben aufgeführten Handlungen gleichkommen, oder die maßgebliche Beteiligung eines Staates an solchen Handlungen“.

Wenngleich, wie angeführt, diese Definition nicht unmittelbar auf den „neuen Terrorismus“ anwendbar ist, erlaubt ihre Formulierung doch die Zuordnung, ab welcher Intensität Terrorhandlungen als bewaffneter Angriff zu bewerten seien, nämlich „wenn sie von solcher Schwere sind, daß sie regulären Kriegshandlungen gleichkommen“.

⁴³ Resolution 3314 (XXXIX) vom 14. 12. 1974

Diesen Kriterien entsprechen die Anschläge vom 11. September. Quantität und Qualität des Schadens haben dabei jedenfalls eine Höhe erreicht, wie sie ansonsten nur in bewaffneten Konflikten auftreten.

Die Dimension der Organisation

Terroristische Angriffe, die unter der Schwelle des bewaffneten Konflikts bleiben, bedürfen im Regelfalle zwar eines gewissen Ausmaßes an Planung, aber keiner besonders entwickelten Organisation zu ihrer Durchführung. Das Beispiel entsprechender europäischer Terrororganisationen⁴⁴, die historisch zumeist nicht zu Unrecht als solche bezeichnete „Gruppen“ oder „Zellen“ auftraten, zeigt zwar ein minimales Ausmaß an innerer Organisation. Ansonsten agierten sie – wenn überhaupt – in einem eher losen Verbund⁴⁵. Solche Organisationen erreichten trotz gelegentlicher Allianzen mit gleichgesinnten Gruppen nie wirklich die Fähigkeit zum weltweiten Agieren und waren zumeist eher auf ihre Ursprungsländer beschränkt. Ihr Umfang stieg nie über zweistellige Mitgliederzahlen im harten Kern an, was nicht zuletzt durch den Zwang zum konspirativen Verhalten bedingt war. Entsprechend beruhte auch ihre Finanzierung zumeist auf Improvisation, wie gelegentliche Banküberfälle, räuberische Erpressung, Entführungen, o. ä. Die sowohl nach der Größe als auch der Dichte limitierte Organisation limitierte aber auch ihre Aktionsmöglichkeiten. Sie verblieben damit letztlich auf der Ebene der einfachen politischen Kriminalität, wobei bei manchen dieser Organisationen am Schluß die kriminelle Komponente (wie Geldbeschaffung) die politische bereits überwog.

Dem standen bereits historisch solche Organisationen gegenüber, die zwar terroristische Methoden einsetzten, aber im Rahmen größerer Konflikte und in der Grauzone zur Guerilla agierten, wie etwa verschiedene arabische Gruppierungen im Zuge des Nahost-Konflikts. Sie traten als politische Akteure offen hervor und wiesen einen höheren Mitgliederstand auf. Sie konnten vielfach auf die Planungs-

⁴⁴ Diese Aussage bezieht sich auf eigentliche terroristische Organisationen im engeren Sinne. Wenn dagegen Organisationen in die Guerilla übergehen, wie die baskische ETA oder die verfeindeten Bürgerkriegsgruppen in Nordirland, so weisen sie im Regelfalle einen höheren Organisationsgrad und Mitgliederstand auf

⁴⁵ Als einzige Ausnahme wäre hier der Zusammenschluß der „westeuropäischen Guerilla“ anzuführen, die aber dennoch keine höhere als die hier angeführte Qualität erreichte

und Versorgungskapazitäten befreundeter Staaten zurückgreifen und damit auch weiter agieren als Gruppierungen, die vollständig im Untergrund agieren mußten.

Zum Unterschied von diesen historischen Vorläufern weisen die Organisationen des neuen Terrors nunmehr entsprechende Größenordnungen, Organisationsstrukturen wie auch finanzielle Kapazitäten auf, die sie zum weltweiten selbständigen strategischen Agieren befähigen. Sie sichern ihre Finanzierung vielfach langfristig durch Beteiligung an großflächiger Kriminalität wie Drogenhandel. Damit erhalten sie ihre Aktionsfähigkeit und verbleiben von der Unterstützung staatlicher Akteure weitgehend unabhängig⁴⁶. In ähnlicher Weise wie multinationale Wirtschaftsunternehmen können sie daher weitgehend ohne Unterstützung staatlicher Akteure weltweit agieren.

Die Dimension der Mittel zu Abwehr und Bekämpfung

Die Dimension der Mittel zu Abwehr und Bekämpfung ist eng mit der Qualifikation der Anschläge als „bewaffneter Angriff“ i. S. des Art. 51 verbunden. Wenngleich wie bei anderen Terrorakten auch die dem grundsätzlich kriminellen Charakter der Terroranschläge entsprechenden polizeilichen und gerichtlichen Verfolgungshandlungen in den USA und anderen Staaten eingeleitet wurden, erforderten die Anschläge doch den Einsatz konventioneller militärischer Mittel

- Zunächst schon beim (letztlich erfolglos gebliebenen) Versuch, durch die Heranführung von Abfangjägern die Durchführung der Anschläge zu verhindern, sowie
 - in der Reaktion auf die Anschläge durch die Führung eines regulären bewaffneten Konflikts nach militärischen Gesichtspunkten gegen die Terrororganisation und ihre Infrastruktur in Afghanistan.
- Im Gegensatz zu früheren, rein äußerlich ähnlich gelagerten Fällen⁴⁷ richtet sich der bewaffnete Konflikt aber eben nicht primär gegen den

⁴⁶ Das Verhältnis zwischen der Terrororganisation Al-Qaida und dem Taliban-Regime verkehrte dieses traditionelle Abhängigkeitsverhältnis sogar, da Al-Qaida aus den Einkünften durch legale und illegale Geschäfte so vermögend war, daß sie das Taliban-Regime mit dem Doppelten des Jahresbudgets Finanzhilfe geben konnte

⁴⁷ Wie etwa im Falle des Ultimatums und der nachfolgenden Kriegserklärung durch Österreich-Ungarn an Serbien wegen der Verwicklung serbischer Geheimdienstkreise in das Attentat von Sarajevo 1914.

Staat Afghanistan, womit er die klassischen Merkmale eines „internationalen bewaffneten Konflikts“ zwischen zwei Völkerrechtssubjekten aufwies, sondern gegen die Terrororganisation Al-Qaida⁴⁸.

Die Situation wird nur scheinbar komplexer durch die Tatsache, daß das Taliban-Regime in Afghanistan mit geringen Ausnahmen international nicht akzeptiert und in einen Bürgerkrieg mit anderen Parteien - darunter auch der international überwiegend anerkannten früheren Regierung - verwickelt war. Es wurden damit gewissermaßen im selben Raum zwei bewaffnete Konflikte parallel geführt:

- einerseits der Kampf der USA und ihrer Verbündeten gegen die Terrororganisation der Al-Qaida, und
- andererseits der Kampf der bisherigen afghanischen Bürgerkriegsparteien um die Herrschaft in Afghanistan selbst.

Die enge Bindung des Taliban-Regimes an die Al-Qaida legte aber auch die militärische Zusammenarbeit der jeweiligen Parteien in diesen beiden parallelen Konflikten nahe, womit die USA mit ihren Alliierten und die Anti-Taliban Kräfte einerseits und andererseits Al-Qaida und die Taliban zu de-facto Verbündeten wurden⁴⁹. Die dennoch unterschiedliche Zielsetzung der beiden Konflikte wird aber dadurch manifest, daß der innerafghanische Bürgerkrieg mit der Einsetzung einer Übergangsregierung abgeschlossen werden konnte, der Kampf der USA und ihrer Alliierten gegen die Al-Qaida jedoch fortgesetzt wird.

Zusammenfassend ergeben die verschiedenen Dimensionen einen kohärenten, sich in den Dimensionen oftmals auch wechselseitig bedingenden Rahmen, der die Abgrenzung des traditionellen, primär

⁴⁸ Die Gewaltwendung erscheint eher mit dem begrenzten Einsatz israelischer Streitkräfte 1976 gegen jene Terroristen vergleichbar, die ein israelisches Verkehrsflugzeug nach Uganda entführt hatten und unter wohlwollender Duldung des Idi-Amin-Regimes auf dem Flughafen von Entebbe festhielten, d. h. ein vom Ziel her begrenzter militärischer Einsatz auf dem Staatsgebiet eines Staates, dessen Regierung die Aktivitäten einer Terrororganisation in ihrem Hoheitsbereich duldet

⁴⁹ Eine ähnliche Situation existierte während des zweiten Weltkrieges auf dem Balkan, wo die verschiedenen Parteien des innerjugoslawischen Bürgerkrieges (Tschetniks, Ustaschi, Partisanen) zu de-facto Verbündeten der Kriegsparteien des Weltkrieges wurden

parakriminellen Terrorismus von jener neuen Qualität erlaubt, die dem Bereich des bewaffneten Konflikts zuzurechnen ist.

Konsequenzen aus der Qualität als „bewaffneter Konflikt“

Die Qualität eines bewaffneten Konflikts hat entsprechende Konsequenzen für die Vorbeugung wie auch allfällige Bekämpfung terroristischer Angriffe einer entsprechenden Intensität.

Wie ausgeführt, wird ein bewaffneter Konflikt dadurch charakterisiert, daß die Anwendung bewaffneter Gewalt als solche prinzipiell zulässig ist, d. h. ein Gegner militärisch bekämpft werden darf, allerdings unter rechtlichen Beschränkungen.

Hinsichtlich des Terrorismus muß dabei freilich festgestellt werden, daß er per definitionem auf der Verletzung der rechtlichen Schranken für einen bewaffneten Konflikt beruht⁵⁰. Terrorismus unterscheidet sich eben von einer vorwiegend nach militärischen Kriterien geführten Guerilla dadurch, daß er nicht primär militärische Ziele angreift⁵¹, sondern den geschützten zivilen Bereich.

Der neue Terrorismus steht damit zunächst scheinbar in einer Grauzone zwischen „kriminellen“ und „militärischen“ Charakteristika. Bei niedrigeren Stufen des Terrors, die noch nicht die Qualität eines „bewaffneten Konflikts“ erreichen, verbleibt der kriminelle Charakter der Gewalthandlungen im einfach-kriminellen Bereich, sie erreichen keinerlei „militärische“ Qualität. Der neue Terrorismus erreicht zwar hinsichtlich der oben angeführten Kriterien

⁵⁰ So findet sich, wie oben ausgeführt, die einzige ausdrückliche verbale Bezugnahme auf „Terror“ in Protokoll I im Zusammenhang mit verbotenen Angriffen gegen die Zivilbevölkerung. Art. 51, Abs. 2 verbietet „Gewalthandlungen oder -drohungen, deren vorrangiger Zweck darin besteht, *Terror* unter der Zivilbevölkerung zu verbreiten“. Genau darin liegt aber die Strategie des Terrors

⁵¹ Dabei könnte z. B. im Zuge einer Guerilla auch u. U. der gesamte Polizei- und Strafvollzugsapparat als staatliches Repressionsinstrument im weiteren Sinne einzubeziehen sein

Im Sinne einer terminologischen Klarheit, aber auch hinsichtlich der daraus ableitbaren Rechtsfolgen sollte umgekehrt auch die Frage aufgeworfen werden, ob Angriffe auf Streitkräfte durch irreguläre Kräfte in jedem Falle als „Terrorismus“ bezeichnet werden sollten, oder ob sie – wie etwa in der Auseinandersetzung zwischen regulären israelischen und irregulären palästinensischen Kräften – als „Kampfhandlungen“ zu bezeichnen wären

die Qualität des bewaffneten Konflikts. Er muß allerdings dann auch an den Kriterien des Rechts der bewaffneten Konflikts gemessen werden, wobei er sich aber wieder durch die systematische Verletzung dieser Rechtsnormen definiert und damit erst recht wieder seinen kriminellen Charakter erhält. Während sich damit traditioneller Terrorismus als die Begehung „normaler“ Straftaten im Rahmen einer politischen Strategie definieren läßt, wäre der neue Terrorismus als Strategie des systematischen, fortgesetzten und schweren Kriegsverbrechens⁵² zu charakterisieren. Er enthält das (für Terrorismus jeglicher Art konstituierende) kriminelle Element, setzt es aber nunmehr in der Verletzung nicht bloß des einfachen Strafrechts, sondern auch des humanitären Rechts der bewaffneten Konflikte fort. Der neue Terrorismus unterscheidet sich damit einerseits vom gewöhnlichen Terrorismus durch den nunmehr „militärischen“ Umfang der Gewaltanwendung, von den übrigen Formen des bewaffneten Konflikts⁵³ dagegen durch die nicht bloß gelegentlich auftretende, sondern systematische Rechtswidrigkeit des Mitteleinsatzes. Die primäre Eigenschaft als „bewaffneter Konflikt“, die von den angeführten Kriterien definiert wird, bleibt aber trotzdem weiter bestehen.

Für die Terrorbekämpfung impliziert die Eigenschaft als bewaffneter Konflikt damit:

- Einerseits kann eine derartige Terrororganisation nach militärischen Kriterien bekämpft werden. Der Einsatz militärischer Mittel ist somit sowohl dem Umfange als auch in den Kampfverfahren gegen die Organisation als solche wie auch gegen einzelne Terroristen zulässig, bis das (militärische) Ziel der militärischen Niederwerfung erreicht wird;
- Andererseits ist in der Kampfführung gegen Terrororganisationen das Recht der bewaffneten Konflikte auch weiterhin in vollem Umfang einzuhalten, selbst wenn sich die Gegenseite schwerster Verletzungen dieser Regeln schuldig gemacht hat, wie dies dem Terrorismus immanent ist.

⁵² Ähnlich auch Däniker, a. a. O., S. 134 – „Überdenken der geltenden Rechtsauffassung, wonach Terroristen als gewöhnliche Kriminelle behandelt und abgeurteilt werden, das heißt erwägen, ob nicht bereits die terroristische Absicht sowie natürlich der terroristische Akt im Sinne von *Kriegsverbrechen* (Hervorhebung H. V.) geahndet werden sollten. . .“

⁵³ Wie etwa reguläre Kriegführung, aber auch Guerilla

Terrorabwehr als „militärische Angelegenheit“

Der Einsatz militärischer Mittel zur Anwehr subkonventioneller Bedrohungsformen stellt für sich genommen kein neues Phänomen dar. Insbesondere in den Kämpfen im Umfeld der Entkolonialisierung kamen Streitkräfte relativ früh in die Lage, nichtmilitärische Gegner bekämpfen zu müssen. Während dies auf der Seite der Entwicklung des humanitären Rechts zur entsprechenden Fortentwicklung zu den beiden Zusatzprotokollen von 1977 führte, die damit auch eine bessere rechtliche Erfassung dieser Phänomene erlauben, führte es auf der militärischen Seite zur Entwicklung einer eigentlichen „counter-insurgency“ Doktrin, wobei insbesondere die Arbeit von Frank Kitson zum Thema der „Low Intensity Operations“ als Grundlagenwerk anzusehen ist⁵⁴.

Kitson verarbeitet hier die Erfahrungen in der Bekämpfung von Aufständen in Kenia, Malaysia, Zypern und Nordirland und sieht in der Bekämpfung irregulärer bewaffneter Gruppen paramilitärischen Charakters eine in Zukunft zunehmende Aufgabe regulärer Streitkräfte voraus. Diese neue Form des bewaffneten Konflikts erfordere eine entsprechende Anpassung der Streitkräfte auf allen Ebenen, insbesondere eine Verstärkung der Aufklärung bei gleichzeitiger Minimierung des Gewalteinsetzes. Kitson betont daher auch die Wichtigkeit des Einsatzes nachrichtendienstlicher Mittel sowie des Nachrichtendienstes insgesamt⁵⁵.

Gleiche Grundsätze würden aber auch für friedenserhaltende Operationen gelten, die Kitson daher ebenfalls in seine Darstellung einbezieht⁵⁶.

⁵⁴ Frank Kitson, „Low Intensity Operations“, Faber&Faber, London, 1971; deutsch „Im Vorfeld des Krieges“, Seewald, Stuttgart, 1974. Das Werk diente – in einer dann allerdings etwas unsystematischen Weise – als Vorlage für die Entwicklung des amerikanischen „Low Intensity Conflict“ Konzepts, beschränkt sich selbst aber auf den taktisch-operativen Bereich.

⁵⁵ Im Vorfeld des Krieges, Kapitel „Aufruhr, Teil I: Taktik: die Handhabung von Informationen“; S. 135-144, sowie bei den Schlußfolgerungen, insbes. S. 257 ff

⁵⁶ Während auf seiner Ebene der Darstellung hinsichtlich der „low-intensity operations“ eine solche Einbeziehung wegen der Ähnlichkeit im operativen Vorgang durchaus legitim erscheint, erscheint sie dann in der unkritischen Übertragung auf das amerikanische Konzept des „low intensity conflict“ eher problematisch, da sie den Begriff „conflict“ unzulässigerweise auf den Bereich der Friedenserhaltung ausdehnt, die definitionsgemäß eben nicht mehr einen militärischen „Konflikt“ darstellen sollte.

Bei all diesen Operationen verschoben sich militärische Tätigkeiten weg von der traditionellen Kampfführung hin zu Aktionen, die inhaltlich eher der Polizeiarbeit zuzurechnen wären, blieben aber nichtsdestoweniger genuine Aufgaben des Militärs⁵⁷. Dies traf einerseits für die friedenserhaltenden Operationen zu, deren ursprüngliche Hauptaufgabe in der Überwachung von Waffenstillständen und der Sicherstellung von Truppentrennungen konventioneller Streitkräfte bestand. Es traf aber auch für die von Kitson so bezeichnete „Subversionsabwehr“ zu, da in den angeführten Fällen die Gegenseite auch durchaus als „paramilitärisch“ charakterisiert werden konnte.

Während damit der militärische Bereich im Zuge dieser Entwicklungen zunehmend polizeiliche Züge annahm, führte umgekehrt die Entwicklung des modernen Terrorismus anfangs der siebziger Jahre auf der Seite der im weitesten Sinne als „Polizeikräfte“ zu bezeichnenden Organe der inneren Sicherheit zur Übernahme militärischer Elemente in Taktik, Struktur, Ausrüstung und Bewaffnung. Diese Entwicklung erschien vor allem dort besonders markant, wo den Polizeikräften bis dahin als „paramilitärisch“ zu bezeichnende Elemente fehlten, wie etwa in Österreich. Sie verlief eher graduell in solchen Staaten, bei denen schon bisher paramilitärische Kräfte im Bereich der öffentlichen Sicherheit existierten⁵⁸ (wie etwa der Bundesgrenzschutz in Deutschland, die Gendarmerie Nationale in Frankreich, die Carabinieri in Italien, oder die Guardia Civil in Spanien). Das Vereinigte Königreich bildet hier einen Sonderfall, da es über keine einheitliche Polizeitruppe verfügt, so daß sowohl bei der Aufrechterhaltung der öffentlichen Sicherheit in Nordirland⁵⁹ wie

Der in der amerikanischen Doktrin entwickelte Begriff des *“low intensity conflict”* erscheint daher aus dieser Sichtweise insgesamt problematischer, weil zu weit ausgedehnt, im Verhältnis zu Kitsons präziserer Anwendung auf die Ebene der *“Operationen”*

⁵⁷ Also nicht als Assistenzleistung für Organe der öffentlichen Sicherheit

⁵⁸ Im Detail zu diesen Entwicklungen die jeweiligen Darstellungen in Alex P. Schmid / Ronald D. Crenlinden (eds.), *Western Responses to Terrorism*, Frank Cass, London, 1993

⁵⁹ Wo allerdings eine Grauzone zur Guerilla besteht

auch bei schwerwiegenden Terrorakten⁶⁰ militärische Kräfte eingesetzt wurden.

In der Summe wurde damit aber ein Konvergenzprozeß zwischen dem polizeilichen und dem militärischen Bereich eingeleitet, der beinahe symmetrisch verlief. Wurde einerseits der militärische Bereich durch die zunehmend in die innerstaatliche Sphäre verlagerte und zur politischen Kriminalität tendierende Natur bewaffneter Konflikte damit auch zunehmend zur „Polizeiarbeit“ gezwungen⁶¹, so erforderte der zunehmend militantere Charakter der politischen Kriminalität im Terrorismus der siebziger und achtziger Jahre auch zunehmend ein „militärischeres“ Handeln auf der Seite der Polizeikräfte.

Die beiden Bereiche konnten dort noch getrennt gehalten werden, wo die Natur der Auseinandersetzung dies ermöglichte, wie etwa in der Spätphase des linksextremistischen Terrorismus in Westeuropa in den frühen achtziger Jahren, der trotz aller Gewalttätigkeit und seiner erkennbaren Ausrichtung an der Zufügung eines nicht primär symbolhaften, sondern durchaus militärisch relevanten Schadens⁶² die „parakriminelle“ Ebene nie verließ. Sie gingen jedoch dort ineinander über, wo die zumindest ansatzweise guerilla-artige Natur des Konflikts eine solche Trennung nicht mehr zuließ, wie etwa im Nordirland-Konflikt oder in den Auseinandersetzungen zwischen Israel und palästinensischen Gruppierungen. Hier verschmelzen auch die Aufgaben der Aufrechterhaltung der öffentlichen Sicherheit mit der Aufgabe der Bekämpfung eines militanten Gegners.

Eine ebensolche Verschmelzung ist in der neuen Qualität des Terrorismus festzustellen, die sich in den Anschlägen vom 11. September 2001 und den seither unternommenen Gegenmaßnahmen manifestiert hat:

⁶⁰ Wie etwa der Besetzung der iranischen Botschaft in London durch arabische Extremisten im Jahre 1981

⁶¹ Diese Polizeiarbeit zur Bekämpfung einer militanten politischen Schwerkriminalität ist aber von der Problematik der „Konstabulisierung“ von Streitkräften zu trennen, wobei Streitkräfte etwa im Rahmen friedenserhaltender Operationen gezwungen werden, Aufgaben der normalen Ordnungspolizei wahrzunehmen.

⁶² Simultane Unterbrechung der Treibstoffversorgung für Einsatzflugplätze in verschiedenen NATO-Staaten; Beschädigung von Frühwarn- und Leiteinrichtungen der alliierten Luftabwehr u. ä. ; vgl. Die Westeuropäische Guerilla (FN 1)

- Einerseits bewirkte sie in großem Umfange polizeiliche Maßnahmen⁶³ der Fahndung und Untersuchung sowohl innerhalb der USA als auch weltweit, um das Geflecht der Terrororganisation aufzudecken und an strafbaren Handlungen beteiligte Personen der Justiz zu überführen;
- Weiters bewirkten sie den Einsatz von Streitkräften (Nationalgarde) zur Unterstützung der Polizeikräfte bei der Aufrechterhaltung der öffentlichen Sicherheit, aber auch zur eigentlichen militärischen Sicherung etwa des Luftraumes der USA;
- Schließlich bewirkten sie großflächige konventionelle militärische Operationen gegen die Infrastruktur der Terrororganisation Al-Qaida⁶⁴.

In der Summe zeichnet sich damit ein komplexes Bild der zivil-militärischen Zusammenarbeit in der Bekämpfung des Terrorismus ab, das die bisherige Trennung in „zivile/polizeiliche Terrorbekämpfung“ und „militärische Aufstandsbekämpfung“ weitgehend aufhebt.

Was ist daran neu?

Wenngleich dies aus der Perspektive der Terrorbekämpfung als neue Entwicklung gesehen werden muß, erscheint das Phänomen selbst keinesfalls als neu. Es entspricht durchaus dem Muster zivil-militärischer Zusammenarbeit im Falle des Kriegs und/oder bewaffneten Konflikts, wo ebenfalls

- einerseits der militärische Gegner mit militärischen Mitteln bekämpft, und
- andererseits im Untergrund agierende Kräfte (wie etwa feindliche Spionage- oder Sabotagekräfte) durch polizeiliche Ermittlungsarbeit aufgedeckt und der Justiz zur Bestrafung überführt werden.

Damit korreliert auch diese Ableitung mit der obigen Erkenntnis über den Charakter des „neuen Terrorismus“ als eigentlicher bewaffneter Konflikt. Als eigentliche Neuerung ist dagegen das Auftreten eines nichtstaatlichen Akteurs an Stelle eines traditionellen, mit Völkerrechtssubjektivität versehenen „Kriegsgegners“ zu bewerten.

⁶³ Einschließlich wirtschaftspolizeilicher Maßnahmen zur Kontrolle von Geldflüssen

⁶⁴ Sowie parallel dazu das de-facto Eingreifen der USA und ihrer Verbündeten in den innerafghanischen Bürgerkrieg zur Beseitigung des Taliban-Regimes, das mit der beschuldigten Terrororganisation kooperiert hatte

Die „neue Qualität“ erweist sich damit in erster Linie als eine Frage der Perspektive. Aus einer Perspektive, die den neuen Terrorismus in erster Linie als ein quantitativ und qualitativ neues Phänomen in der Entwicklung des Terrorismus selbst sieht, ergibt sich zwangswise ein Bild hoher Komplexität, das noch nicht hinreichend erfaßt werden kann und seine Zuordnung auch hinsichtlich der Zuständigkeiten zu seiner Bekämpfung erschwert. Wird der „neue Terrorismus“ dagegen als eine weitere Erscheinungsform bewaffneter Konflikte gesehen, lassen sich seine Träger und Aktionen ebenso wie die erforderlichen Gegenmaßnahmen in ein größtenteils bereits existierendes Muster von Begriffen und Regelungen einordnen, das nur geringfügige Anpassungen erfordert.

Relevanz für Österreich

Die räumliche Distanz Österreichs zu den Anschlägen vom 11. September 2001 und den nachfolgenden Kampfhandlungen in Afghanistan könnte zur Ansicht verleiten, diese Vorgänge wären für die österreichische Sicherheitspolitik weitgehend irrelevant oder hätten höchstens Bedeutung für politische Solidaritätserklärungen ohne weitere Auswirkungen.

Jegliche solche Ansicht ignoriert aber folgende Faktoren:

- Einerseits agieren Terrororganisationen der neuen Qualität wahrhaft weltweit. Die Aufdeckung einer terroristischen Infrastruktur in Deutschland zur Vorbereitung der Anschläge in den USA sowie der Verlauf von Geldströmen terroristischer Organisationen möglicherweise auch über österreichische Banken erlaubt es jedenfalls nicht, Österreich vorweg als „nicht involviert“ zu betrachten;
- Andererseits ist Österreich ein Staat mit europäischer kultureller und politischer Identität. Sollten „die Europäer“ (bzw. z. B. „die Christen“⁶⁵ etc. .) neben „den Amerikanern“⁶⁶ zum allgemeinen Feindbild terroristischer Organisationen werden, so wäre davon auch Österreich betroffen;

⁶⁵ So wurden etwa im Nachhang der Anschläge in den USA besondere Sicherheitsvorkehrungen für den Petersdom in Rom getroffen, der als christliches Symbol besonders gefährdet erschien – trotz der Tatsache, daß nur eine Minderheit der Christen in den USA der römisch-katholischen Orientierung angehört. Eine solche differenzierte Betrachtungsweise kann aber bei fanatisierten islamischen Fundamentalisten kaum vorausgesetzt werden.

⁶⁶ Bzw. „den Juden“

- Weiters ist Österreich spätestens mit dem Beitritt zur Europäischen Union zum Mitträger einer sicherheitspolitischen Identität der EU geworden und kann sich dieser Eigenschaft nicht entziehen. Österreich hat auch die entsprechenden EU-Maßnahmen hinsichtlich des Terrorismus voll unterstützt und mitgetragen⁶⁷;
- Schließlich befinden sich in Österreich potentielle Angriffsziele von entsprechendem Symbolwert, wie etwa das Internationale Zentrum in Wien⁶⁸.

Österreich ist daher in mehrfacher Hinsicht involviert:

- Einerseits durch Eigenschaften, denen es sich nicht entziehen kann;
- Andererseits durch die Notwendigkeit des solidarischen Handelns mit anderen Staaten.

Dabei wird dieses Handeln zunächst eher auf der nichtmilitärischen Ebene erfolgen, wie einerseits in Aktionen politischer Solidarität, andererseits aber auch in der Zusammenarbeit von Polizei und Justiz hinsichtlich der Aufdeckung allfälliger Infrastruktur terroristischer Organisationen, ihrer Finanzierung, etc.

Allerdings kann etwa der erforderliche Schutz internationaler Einrichtungen⁶⁹ angesichts der neuen Qualität terroristischer Bedrohungen Anforderungen stellen, die die Kapazität der Organe der öffentlichen Sicherheit (einschließlich ihrer Spezialeinheiten) möglicherweise in personeller, struktureller und technischer Hinsicht überfordern, was zunächst den Assistenzeinsatz militärischer Kräfte erfordern müßte. Eben solche Überlegungen wären auch anzustellen, wenn Österreich selbst zum Ziel terroristischer Bedrohungen würde, etwa wegen aktiver Maßnahmen im polizeilichen Bereich der Terrorbekämpfung.

Ein weiterer Qualitätssprung wäre schließlich dann anzunehmen, wenn die Bedrohung in solchen Formen und solcher Intensität erfolgen sollte, wie sie in den USA festzustellen waren, d. h. wenn sie

⁶⁷ Dies wird weiters dadurch qualifiziert, als 11 der EU-Partner auch NATO-Mitglieder sind, die die militärischen Aktionen der USA und ihrer Verbündeten in Afghanistan zumindest politisch mittragen

⁶⁸ Dies erscheint insbesondere nach den verbalen Ausfällen von Osama bin Laden gegen die Vereinten Nationen nicht ohne Relevanz

⁶⁹ Wie etwa das Internationale Zentrum in Wien, aber auch von amerikanischen und anderen besonders gefährdeten Einrichtungen

die Qualität eines „bewaffneten Angriffs“ annähme. Dann wäre das entsprechende Korrelat der Einsatz militärischer Kräfte zur militärischen Landesverteidigung, d. h. zur Abwehr eines bewaffneten Angriffs.

Wenngleich die letzteren Überlegungen derzeit eher theoretisch-konzeptuellen Charakter haben, dürfen sie aus der Betrachtung nicht vorweg ausgeklammert werden⁷⁰.

Konsequenzen

Die neue Qualität des Terrorismus als bewaffneter Konflikt, die mit den Anschlägen vom 11. September 2001 und den nachfolgenden Reaktionen manifest geworden ist, bedarf daher auch der entsprechenden Konsequenzen im Bereich der österreichischen Sicherheitspolitik:

- Sie bedarf zuallererst der Erkenntnis, daß heute auch von terroristischen Organisationen ohne Völkerrechtssubjektivität Bedrohungen ausgehen können, die denen der traditionellen militärischen Bedrohung durch staatliche Akteure kaum nachstehen;
- Sie bedarf auf der Seite der Beurteilung der Bedrohung der Erkenntnis, daß in der derzeitigen Entwicklung ein „bewaffneter Angriff von außen“ nicht mehr ausschließlich als Angriff regulärer Streitkräfte mit konventionell organisierten Land- und Luftverbänden gesehen werden sollte, sondern ebenso auch als Angriff mit - der Methode nach - „subkonventionellen“ Mitteln erfolgen kann, deren Folgen durchaus die eines konventionellen Angriffs sein können;
- Sie bedarf ferner der Erkenntnis, daß die neue Qualität des Terrorismus die traditionellen Schranken zwischen „innerer“ und „äußerer“ Sicherheit durchbrochen hat und eine Fortschreibung dieser Schranken fast zwangsweise dazu führen müßte, gerade kritische Information entweder nicht wahrzunehmen (weil Teilaspekte der Information nicht bewußt werden oder nicht richtig beurteilt werden können), oder an den Schnittstellen zu verlieren;
- Sie bedarf schließlich der Einsicht, daß Abwehrmaßnahmen gegen terroristische Bedrohungen ab einer bestimmten Ebene der Intensität

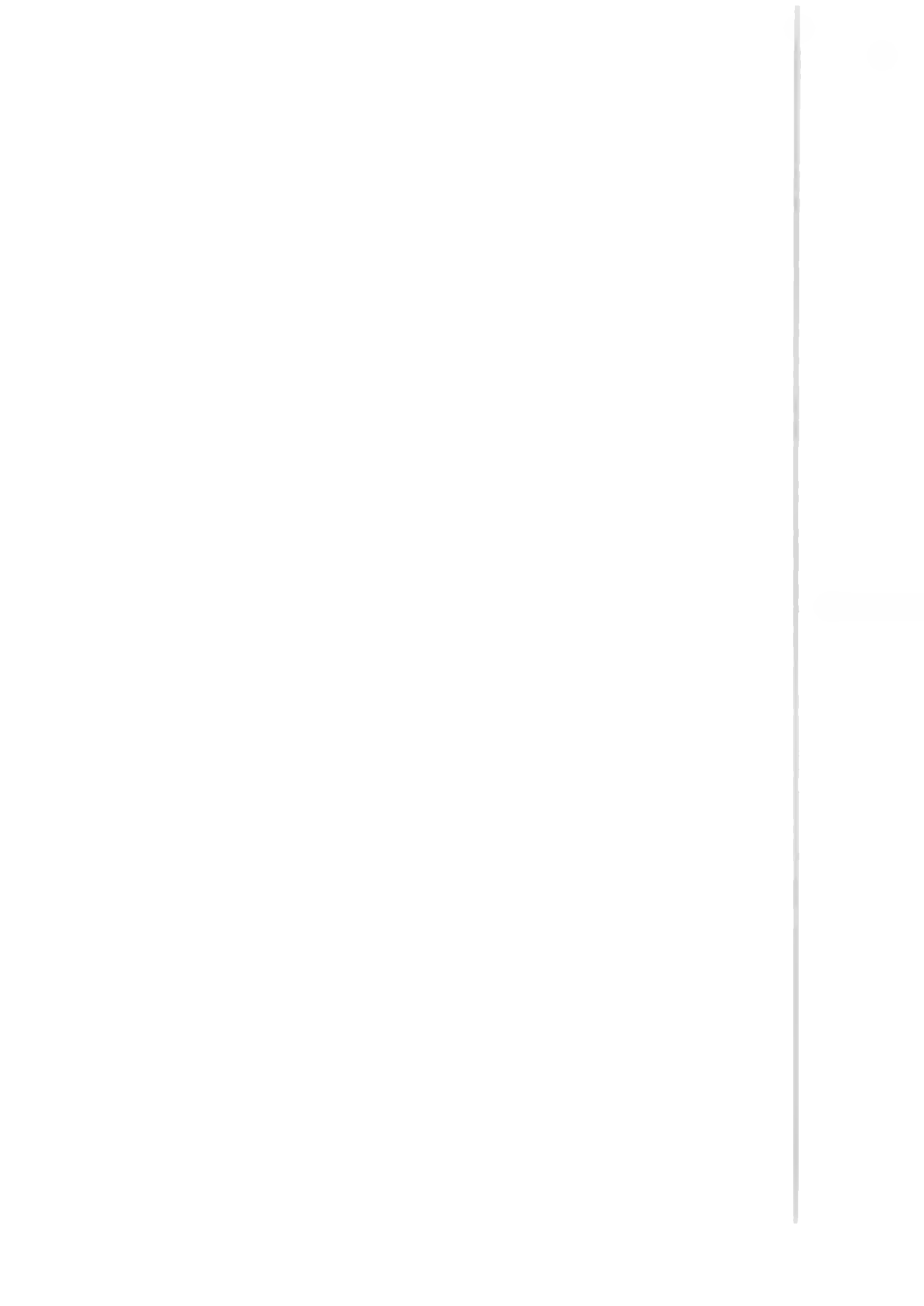
⁷⁰ In Analogie hatte auch die Überlegung eines Angriffs auf Washington und New York vor dem 11. September 2001 einen eher theoretisch-konzeptuellen Charakter, bevor sie von der Realität eingeholt wurde.

eher nach den Regeln des bewaffneten Konflikts als der Aufrechterhaltung der inneren Sicherheit zu führen sind;

- Sie bedarf schließlich der Entwicklung eines Sicherheitsbewußtseins, das der Qualität der Bedrohung durch den „neuen Terrorismus“ entspricht, d. h. des Bewußtseins einer stets vorhandenen latenten Bedrohung, die einerseits durch gewaltfreie Handlungen wie Aufklärung oder auch psychologische Beeinflussung⁷¹ agiert, aber auch schlagartig in einen Gewaltakt umgesetzt werden kann;
- Dieses Bewußtsein muß aber realitätsbezogen bleiben und darf nicht in Verfolgungswahn und undifferenzierte Feindbildzeichnung abgleiten;

⁷¹ Als Beispiel sei ein typischer Vorgang der Desinformation im Umfeld der Anschläge vom 11. September 2001 angeführt. Einige Tage nach dem Anschlag setzten Zeitungen in Pakistan das Gerücht in Umlauf, die Anschläge seien vom israelischen Geheimdienst organisiert worden, und behaupteten als angeblichen Beleg unter Berufung auf Quellen in Kanada und Deutschland, es seien angeblich „4000 Juden gewarnt worden und nicht zur Arbeit im World Trade Center erschienen“.

Einer der ersten Berichte über dieses Gerücht findet sich – mit entsprechend skeptischen Bemerkungen - im Boston Globe vom 23. September 2001. Das Gerücht hat sich – unter stereotyper Beibehaltung der Zahl 4000 - inzwischen bis Europa verbreitet und findet vor allem in islamischen Kreisen, aber auch bei traditionell antisemitisch-rechtsextremen wie auch traditionell „anti-imperialistisch“-linksextremen Kreisen bereitwillig Gehör

„Terorizam“ kao izazov sigurnosne politike

Fenomen terorističkih prijetnji nije se pred sigurnosnom politikom pojavio tek od napada 1. septembra 2001. Latentno je postojao i pojavio se u većoj mjeri u prvom planu- počevši od antikolonijalnih ratova šezdesetih godina, sve do latinoameričke „gradske gerile“-kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih. S jedne strane su arapske skupine, nakon poraza arapskih država u „Šestodnevnom ratu“ 1967, povele oružanu borbu terorističkim metodama preko Bliskog Istoka do Europe, pri čemu su se često koristili otmicama zrakoplova. S druge strane su se i u Europi formirale terorističke grupacije sa različitim političkim ciljevima. Lijevo radikalne skupine, prije svega u Njemačkoj, Francuskoj, Italiji i Belgiji su pokušavale primjenjivati koncept „gradske gerile“ i na ovaj način postići promjenu društvenih prilika. Nacionalističko/separatističke skupine u Sjevernoj Irskoj i Baskiji gotovo su istodobno posegnule za terorističkim metodama u postizanju svojih ciljeva. Najzad se i na desnom kraju političkog spektruma razvila scena sklona nasilju, koja je u većoj mjeri posegla za terorističkim metodama i sredstvima.

Djelomično povremena, ali djelomično i etablirana uzajamna potpora i zajednički rad između ovih grupacija, kao i njihovo djelovanje „od slučaja do slučaja“ i podrška od strane zainteresiranih država, zaokružili su sliku tadašnjeg terorizma.

Sigurnosna se politika zato gotovo već tri decenije konfrontira sa terorističkim prijetnjama, koje su se pojavljivale u različitim vremenskim periodima i različitog intenziteta.¹ I austrijski plan

¹ Tako su aktivnosti lijevoradikalnih skupina u Evropi nakon kulminacije sredinom sedamdesetih godina najprije višestruko opale, i doživjele „polet“ tek u ambijentu političkih previranja oko primjene NATO-duploga zaključka od početka do sredine osamdesetih godina, koji je doživio kulminaciju u fuziji njemačkih, francuskih i belgijskih grupacija „zapadnoeuropske gerile“ 1985, sve dok nisu bile eliminirane

obrane, koji je od 1975 prerađivan i napokon usvojen 1983, uvažio je ove momente.² Ako su terorizam i srodni fenomeni prepoznati kao specifični oblici prijetnji, ostala su rješenja o ovoj temi ostala u nacionalnom planu obrane jako preopširna i djelomice kontradiktorna.

Zbog toga je predloženo, da se za ove oblike prijetnji uvede pojam „subkonvencionalna prijetnja“.³ Ovo bi obuhvatilo sljedeće fenomene:

- **Gerila:** predstavlja oblik neklasičnog ratovanja; upotreba nasilja služi vojnom slabljenju neprijatelja, odnosno njegovih oružanih snaga, da bi se najzad izazvao njegov vojni poraz. Gerila stoga čini „paravojnu stranu“ subkonvencionalne prijetnje.
- **Terorizam:** cilj mu je u prvom redu psihološko slabljenje neprijatelja, pri čemu napadi nisu primarno usmjereni protiv vojnih ciljeva, nego često protiv stanovništva kao takvog. Zbog njegovih metoda, koje su preuzete iz nasilničkog kriminaliteta, terorizam je stoga ocijenjen „parakriminalnom“ stranom subkonvencionalne prijetnje.
- **Tajne operacije:** predstavlja oblik vojnog sukoba, koji ne bi trebao biti kvalificiran kao takav. Usmjeren je u kontekstu mogućeg vojnog konflikta protiv vojnih personalnih i materijalnih kapaciteta potencijalnog neprijatelja, koji bi time trebao biti oslabljen već prije eventualnog početka vojnog sukoba. Akcije zapravo sadržajno predstavljaju ratne operacije, ali koje stoje izvan stvarnog vojnog sukoba i time, po mogućnosti, sakrivene, da ne bi bile kvalificirane kao takve.
- **Subverzije:** dok se pojam u kontekstu plana obrane navodi u vezi sa „revolucionarizmom“ (subverzivno-revolucionarni rat), u kontekstu je ove analize rezervisan za nenasilničku uvertiru „tajnih operacija“, poput prethodnog izviđanja, logistike za kasnije akcije, psihološku pripremu terena djelovanja, itd.⁴

1987. O ovom podrobnije: Zapadnoeuropska gerila, u ÖMZ (Österreichische Militärische Zeitschrift), 4/1987, str. 330-336.

² Pri tome je vrijedno pažnje, da se ovi fenomeni navode u kontekstu „vojne obrane zemlje“, to stoga što su iz tadašnje perspektive shvaćeni kao oblik prijetnje adekvatan konvencionalnim vojnim prijetnjama, sa barem latentnom vojnom dimenzijom.

³ Nacionalna vojna akademija, Subkonvencionalna razina prijetnji, Beč, 1987. Ova studija predstavlja prvu obimnu analizu ove problematike.

⁴ Kao još jedan oblik trebao bi se razmotriti i državni terorizam, pri čemu se terorističke metode koriste u međudržavnoj sferi za zastrašivanje protivnika.

Oblici ugroženosti doduše ukazuju na raznolike paralele i preklapanja („overlapping“, „überschneidung“, nap. prev.), pa ipak se pri tome konceptualno ne razlikujući ni u čemu. Stoga bi bilo pogrešno svaku upotrebu nasilja, koja se ne može svrstati u konvencionalni pojam rata, označiti kao „terorizam“. Razlikovanje terorizma od drugih oblika prijetnji se može odatle izvući. Ovo razlikovanje ovisi u prvom redu od ciljeva primjene nasilja (psihološko djestvo ili materijalna šteta) i od objekata napada (primarno nevojnog ili vojnog karaktera), kao i od pitanja, da li ciljevi potiču od samostalne organizacije ili pak od prikrivenog (u smislu inicijative i podrške, nap. prev.) subjekta međunarodnog prava (time ili državni terorizam ili tajne operacije).

Sa ovog stanovišta gerila i terorizam su primarno predstavljali oblike prijetnji u okviru jedne države, a subverzija i tajne operacije međudržavne oblike ugrožavanja. Ovo jasno svrstavanje fenomena u granice jedne države ili pak među oblike međudržavnih prijetnji, kao i određene objekte napada, odgovarala je iz tadašnje perspektive svrstavanju nadležnosti obrane u okviru koncepta sveobuhvatne nacionalne obrambene politike.

Pošto se na upotrebu gerila- snaga, koje bi djelovale vojnim metodama, nije moglo računati, suprotstavljanjem većini oblika subkonvencionalnih prijetnji prvenstveno se bavila oblast i organi unutarnje sigurnosti. Pogotovu je terorizam bio sa ovog aspekta prije svega policijski problem, koji je tražio angažman vojnog sektora, ali samo kao pomoć. Tada aktualno pitanje prijetnje preko subverzivnog djelovanja i tajnih operacija je postavilo pitanje samozaštite putem vojske,⁵ koje bi se prije svega trebalo oslanjati na odgovarajuće izviđanje.

Nova dimezija terorizma

Unatoč svim nepreciznostima, relativno jasna i nedvosmislena klasifikacija u prethodnom kontekstu, morala je proteklih godina biti

⁵ Ovo je stanovište uslovljeno nastupanjem „zapadnoeuropske gerile“ u Zapadnoj Europi, koja je napadala primarno vojne ciljeve i koja se trudila najprije postići značajnu štetu sa vojnog gledišta. Njihove su akcije više puta promatrane kao „glasnogovorničke“ u kontekstu tadašnjih sukobljavanja Istok-Zapad. Njihove su akcije značajno (opale) sa poboljšavanjem veza Istok-Zapad, nakon stupanja M. Gorbatschow-a na mjesto Generalnog sekretara Komunističke partije SSSR-a. Usp. Zapadnoeuropska gerila, *ibid.*, str. 335.

revidirana, kada se počela pojavljivati nova dimenzija terorizma, ⁶ koja je, s jedne strane, nakon ataka na američke objekte i vojne kontranapade SAD-a iz augusta 1998, okarakterizirana kao rasplamsavanje duhovno, kulturno i religiozno motiviranog, globalno rasprostranjenog terorizma, koja je, s druge strane, zbog narastajuće tendencije borbe sa terorizmom, označavana kao rat. ⁷

Tada u obrisima naziruća „nova dimenzija“, čini se nakon eskalacije terorističkog nasilja u napadima od 11-og septembra, sada konačno ozvaničenom. U prilog ovome govore sljedeći čimbenici:

Na faktičnoj razini:

- Težina i vrsta upotrebe nasilja, koji se jedva razlikuju od ratnih djestava (zračni napadi sa više tisuća žrtava i materijalnim štetama u milijardskim iznosima);
- Organiziranje i planiranje/logistika napada ne samo u maksimiziranju šteta, nego i u tijeku (praktično istodobni napadi na više ciljeva u jednom kompleksnom organizacijskom ciklusu);
- Najzad i nužnost vojnih protumjera (najprije pokušaj protuzračne obrane, zatim eskalacija sukoba do stupnja borbe vojnim sredstvima).

Na pravnoj razini:

- Kvalifikacija „oružani napad“ po članku 51 Statuta Ujedinjenih nacija od napadnute strane (SAD), kao i potvrda ove kvalifikacije u pozivu na pomoć po članku 5 Sjevernoatlantskog saveza, i u vezi s tim pozitivne odluke svih NATO članica da se zaista radi o takvoj jednoj situaciji, te najzad potvrda ove kvalifikacije od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija.

Ali time još nije razjašnjeno, koja *kvalifikacija* priliči ovom novom obliku terorističke prijetnje. S jedne strane je bilo jasno, da ona pod određenim pretpostavkama očito prelazi razinu primarno parakriminalne aktivnosti i barem u momentima ukazuje na (para)vojne akcije. ⁸ S druge se strane, ne čini nužnim govoriti u ovom

⁶ O ovome pregledno Gustav Däniker, Nova dimenzija terorizma- strateški problem, u: Erich Reiter, Godišnjak za međunarodnu sigurnosnu politiku 1999, Hamburg/Berlin/Bonn, 1999, str. 121-136.

⁷ Ib., str. 135.

⁸ O ovome iscrpnije poslije.

kontekstu o „ratu“, iako je ovaj pojam pogotovu prvih dana nakon napada korišten i od strane zvaničnika.

Otuda se čini, za analizu ovog novog oblika ugrožavanja i dakako potrebnih potumjera, neophodnim postaviti konceptualne okvire, da bi se na kraju izvukli odgovarajući zaključci o kvaliteti „novog terorizma“.

Novi terorizam kao „rat“?

Svrstavanje fenomena „terorizma i obrane/borbe protiv terorizma“ u pojam „rat“ čini se opravdanim nakon posljednjih događanja,⁹ ali nije bez problema. Däniker je već izričito ranije upozorio na semantičke posljedice takve terminologije, pošto se time terorist diže na nivo vojnika i distancira se od uobičajenih kriminalaca te bi mogao koristiti David-Goliat motiv.¹⁰

Pojam rata obično označava sukob između većih skupina poput npr. klanova, plemena, vjerskih ili socijalnih grupacija, država ili saveza. Obično se ovaj pojam odnosi na oružane konflikte, ali je nakon drugog svjetskog rata skovan pojam „hladnog rata“, koji se odnosi na ogorčeno neprijateljstvo i rivalitet, koji ide i ispod praga otvorenog oružanog sukoba.¹¹

Ako se pođe od ovog politički uslovljenog proširivanja pojma rata, generalno se postavlja upotreba organiziranog nasilja u političke svrhe kao najznačajnije obilježje „rata“. Upotreba sile, koja je u miru zabranjena, postaje u „ratu“ prihvaćenim sredstvom vođenja konflikta.

Ovom širokom sociološkom se suprotstavlja međunarodnopravni pojam rata, koji se ograničava na određeni oblik pravnih odnosa između subjekata međunarodnog prava. Oni mogu, ali se ne moraju vezati za upotrebu nasilja, isto tako ju pak predviđaju kao dozvoljenu mogućnost. Samo na takav „rat“ veže međunarodno pravo pravne

⁹ Prije svega kvaliteta napada i poduzete vojne potumjere.

¹⁰ Däniker, na naznačenom mjestu.

¹¹ Franz Uhle-Wettler; War, u: Trevor N, Dupuy (ed.), International Military nad Defense Encyclopedia, Brassey's (US) inc., Washington/New York, 1993, vol. 6 (T-Z), strana 2885-2895; Slična je i definicija rata Clausewitz-a: „produženi sukob. . . (u kojem) svako pokušava fizičkom silom natjerati protivnika na ispunjenje vlastite volje“.

posljedice kao što je to s odnosima između strana u sukobu i drugih subjekata međunarodnog prava (poput neutralnih država).

Izvorno je i primjena humanitarnog prava za zaštitu žrtava rata¹² bila vezana za postojanje „rata“ u formalno-međunarodnom pravnom smislu, ali se ova uska vezanost nakon iskustava Drugog svjetskog rata, a posebice u dekolonizaciji i s njome povezanim sukobima, pokazala nesvrshodnom. S jedne strane se primjenjivala sila, a da *de facto* još nije formalno proglašavano ratno stanje. S druge su se strane, pored regularnih vojnih formacija, u sukobe dodatno uključivale i skupine bez stvarne državne legitimnosti, koje nisu odgovarale tradicionalnim kriterijima „legitimnih vojnika“, što je zahtijevalo urgentna rješenja.

Sukladno ovome je za sve četiri Ženevske konvencije od 12-og augusta (1949, nap. prev.) ustanovljen zajednički članak 3. humanitarnih minimalnih standarda, „za slučaj oružanog sukoba ne-međunarodnog karaktera“. Time se, pored užeg pojma rata, koristio pojam oružanog sukoba, koji doduše ne podrazumijeva formalno ratno stanje, ali koji sa sobom donosi upotrebu organiziranog nasilja takvih razmjera, da su bile potrebne norme za područje humanitarnog prava. I humanitarno pravo je nadograđeno u oboma Dodatnim protokolima o Ženevskom sporazumu od 8-og juna 1977 godine, pri čemu je Protokol I posvećen zaštiti žrtava međunarodnih sukoba, Protokol II pak izričito zaštititi žrtava ne-međunarodnih sukoba.¹³

Međutim, ovaj razvoj u oblasti humanitarnog prava u pravnom smislu nije materijalno ništa izmijenio u pojmu „rata“. Suprotno ovome, on je razjasnio, da „rat“ i „oružani sukob“ danas ne predstavljaju identične pojmove, i da stoga ni u kom slučaju nije svaki oblik oružanog sukoba nužno kvalificirati kao „rat“.

¹² Tako je već u prve tri Ženevske Konvencije 1864, 1899 i 1929 predviđena zaštita sljedećih kategorija:

- Ranjenici i bolesnici kopnenih oružanih snaga;
- Ranjenici, bolesnici i brodolomnici pomorskih oružanih snaga;
- Ratni zarobljenici.

Ova je povezanost proširena temeljitom revizijom, koja je napravljena 1949 povodom usaglašavanjem sa novom, IV-om Ženevskom Konvencijom za zaštitu civilnog stanovništva.

¹³ Vidi poslije.

„Ratno stanje“ predstavlja i danas međunarodnim pravom uređen posebni slučaj između subjekata ovog prava,¹⁴ za koje međunarodno pravo, ali i nacionalna zakonodavstva vežu odgovarajuće pravne posljedice.¹⁵ Međutim, ovaj međunarodnopravni subjektivitet kod „rata protiv terorista“ teško da je prisutan. On (subjektivitet) može onda postojati, kada iza terorizma stoji subjekt međunarodnog prava, poput države („državni terorizam“). I oslobodilački i drugi pokreti otpora, koji su međunarodnopravno priznati, mogu se posmatrati barem djelomice kao subjekti međunarodnog prava. Takav međunarodnopravni subjektivitet u pravilu nedostaje organizacijama, koje osim terorističkih akcija ne poduzimaju gotovo nikakve druge aktivnosti, odnosno primarno se određuju kroz terorističke akcije. Teško je dopustivo njihove aktivnosti tj. obranu i borbu odrediti kao „rat“ u smislu međunarodnog prava.

Terorizam kao „oružani sukob“?

Naprijed navedenom se pojam „oružanog sukoba“, koji je ustanovljen zajedničkim člankom 3. četiri Ženevske Konvencije od 12-og augusta 1949, i od tada se trajno koristi, odnosi na svaku situaciju, u kojoj na međunarodnoj ili nacionalnoj razini dolazi do sukoba uz upotrebu oružane sile.¹⁶

I u oružanom sukobu važe principi tradicionalnog „ratnog prava“. Bit oružanog sukoba jeste da se konflikt odvija uz upotrebu oružane sile. Pravo oružanih sukoba odatle načelno prihvata- kao i tradicionalno „ratno pravo“- obostranu primjenu sile sukobljenih strana kao legitimne. Time se principijelno razlikuje primjena sile u oružanom konfliktu od primjene sile u oblasti unutarnje sigurnosti (poput policijskih snaga), koja predstavlja iznimku koja se smije upotrijebiti, kada se nijedno drugo sredstvo ne čini prikladnim da bi se spriječilo

¹⁴ Usp. Dietrich Schindler, *Ratno stanje u suvremenom međunarodnom pravu*, u: *O pravu i slobodi*, Jubilarni spis za Friedrich August-a Frh. v. D. Heydte, Duncker&Humboldt, Berlin, 1977, str. 555-576.

¹⁵ Ovdje otprilike leži temelj diskutiranog pravnog problema u SAD-u o mogućoj primjeni vojnog pravosuđa na teroriste.

¹⁶ Ovisno o praktičnim fenomenima uslijedila je, u daljnjem razvitku, putem Dodatnih protokola od 8-og juna 1977 i formalna podjela u propisima na „međunarodne“ (Protokol I) i ne-međunarodne sukobe (Protokol II).

činjenje kaznenog djela.¹⁷ Nasuprot ovome se primjena sile u oružanom sukobu opravdava samim ciljem suprotstavljanja protivniku, da bi ga izbacili iz stroja. Ovo može uslijediti ispunjenjem zadaće,¹⁸ ali i direktnom fizičkom eliminacijom.

Učesnici jednog oružanog sukoba imaju načelno u ovim predviđenim okvirima pravo nanošenja štete, odnosno ovlašteni su nanositi protivniku štetu vojnom silom. Pravo upotrebe sile dakako da nije neograničeno, nego podliježe pravnom ograničavanju u pogledu:

- Srazmjernosti (šteta- uključujući eventualnu kolateralnu štetu- mora biti opravdana vojnim ciljevima),
- Kategorijâ ljudi (primjena sile samo protiv protivničke vojske i njezinih sredstava, ali ne i protiv zaštićenih osoba poput ranjenika, bolesnika, brodolomnika, ratnih zarobljenika i civilnog stanovništva),
- Sredstava (samo dozvoljena borbena sredstva),
- Zaštite povjerljivih podataka (Perfidie zabrana- ratne su liste dozvoljene do određene granice, npr. da ne patvore status zaštićene osobe).

Svaka povreda ovih ograničenja predstavlja s njene strane jednu novu povredu prava i ovisno o težini ratnog zločina se vrednuje i sankcionira.

Ovo bi, međutim, u tradicionalnom smislu značilo, i da se učesnici oružanog sukoba smatraju legitimnim „borcima“, koji se ne bi trebali pozivati na odgovornost, jer legitimno rabe ratnu silu.¹⁹

Ova klasifikacija u pogledu međunarodnih oružanih sukoba i danas vrijedi bez ograničenja,²⁰ ali ne više i u ne-međunarodnim konfliktima. U skladu sa zajedničkim člankom 3. Ženevskih konvencija, Protokol II ne ustanovljava niti jednu kategoriju zštićenih osoba, niti predviđa bilo kakav poseban pravni status. . . *Nacionalno pravo ostaje na snazi, odnosno vlasti zadržavaju pravo, da izvedu osobe pred sud zbog djela koja su u vezi sa konfliktom, i da ih osuđuje. Pogotovu Protokol*

¹⁷ Kao i pod određenim limitirajućim pretpostavkama kad govorimo o lišavanju slobode počinitelja kaznenog djela i njegovoj predaji pravosudnim organima.

¹⁸ Predaja pojedinačnog borca; kapitulacija saveza i pojedinih strana u konfliktu.

¹⁹ Ratno zarobljeništvo nije nikakva kazna za učešće u ratnim operacijama, nego samo zatvaranje neprijateljskih boraca, da bi se spriječio nastavak ili ponovni početak ratnih akcija.

²⁰ Usp. određenja i odredbe o borcima u čl. 43. i 44. Protokola I.

ne sprječava da član pokreta oružanog otpora ne odgovara pred pravdom, zbog činjenice da se latio oružja. Protokol niti njemu- niti borcima-ne daje status ratnog zarobljenika. ²¹

Pa iako se osnovi Protokola II imaju tražiti najprije u građanskim ratovima, ²² sam Protokol ukazuje da je uzeo u obzir momente savremene slike „rata“ u jednom širem smislu. Nedvosmislene klasifikacije, koje su ranije vrijedile, ne mogu se više nametati:

- Oružani sukobi se ne odvijaju isključivo kao „ratovi“ između subjekata međunarodnog prava,
- Nije više isključiva domena vojnika, da aktivno uzmu učešća u ovim sukobima,
- Sukladno ovome ne dolazi u obzir za ovakve učesnike konflikta da imaju privilegiju vojnika, legitimno uključenog u oružani sukob.

Protokoli doduše još uvijek ne predstavljaju izvore prava izvan njihova područja važenja, koje se odnosi na zaštitu žrtava oružanih konflikata. ²³ Oni međutim predstavljaju racionalan pokazatelj za danas mogući spektar i tipologiju oružanih sukoba, ²⁴ posebice za diferenciranje između „međunarodnih“ i „ne-međunarodnih“ oružanih konflikata skupa sa rezultirajućim konzekvencama u pogledu pravnih posljedica za učešće u ovakvim sukobima.

²¹ Sylvie-S. Junod, Commentary on Protocol II, u C. Pilloud/J. de Preux/Y. Sandoz et al. (eds.), Commentary on the Additional Protocols, ICRC/Martinus Nijhoff, Genf, 1987, str. 1344 (Komentar Preambule Protokola II).

²² Najprije u sukobima povodom dekolonizacije. Ova se pak kategorija opravdano, pod pritiskom zemalja trećeg svijeta, našla inkorporirana u Protokolu II. Od tada se u „međunarodne sukobe“ ubrajaju i konflikti u kojima „se bore narodi protiv kolonijalne vladavine i strane okupacije i rasističkih režima u realizaciji njihovog prava na samoodređenje“; Protokol II, članak 1, stav 4.

²³ Osim toga se ima uzeti u obzir i njihov limitirajući ratifikacijski momenat, pri čemu ukazuju na široko, ali ne i univerzalno područje važenja.

²⁴ Vrijedno je pažnje da članak 51. Protokola I posredno dopušta određenje terorizma, pošto izričito zabranjuje napade protiv civilnog stanovništva, „čija isključiva svrha jest širenje straha među civilnim stanovništvom“. Ovo određenje, koje logično vrijedi i za Protokol II, dopušta time s jedne strane razgraničavanje terorističkih akata od legitimnih ratnih operacija. S druge strane jasno ukazuje, da činjenje takvih akata predstavlja u svakom slučaju tešku povredu humanitarnog prava i ni u kom slučaju ne mogu biti opravdana političkom svrhom oružanog sukoba. Ovo je posebice stoga vrijedno pažnje, jer Protokol I, kako je navedeno, izričito navodi i borbu za samoodređenje i oslobođenje od kolonijalne vladavine, kao takav slučaj. Stoga ni ovi (politički) ciljevi ne mogu biti opravdanje za terorističke akcije.

Kvalifikacija „oružani sukob“

Svrstavanje novog terorizma i poduzetih protumjera u „oružane sukobe“ i dalje se podržava kroz općeprihvaćenu kvalifikaciju napada od 11-og septembra kao „oružanog napada“ u smislu članka 51. Statuta Ujedinjenih naroda.

Članak 51. uređuje realizaciju prava na individualnu ili kolektivnu samoobranu, koje smije biti primjenjeno samo u slučaju „oružanog napada“. Pri tomu je prihvaćeno shvatanje, da „samoobrana“ dopušta napadnutoj strani uporabu vojne sile, odnosno vođenje rata ili sličnog oružanog sukoba protiv napadača.²⁵

Kvalifikaciju napada od 11-og septembra kao „oružani napad“ najprije su dale SAD, koje su na temelju ovoga zahtijevale primjenu članka 5. NATO-a. Ova odredba predviđa kolektivnu obranu svih članica saveza u slučaju oružanog napada na jednu od članica. Vijeće NATO-a, kao organ svih članica NATO-a, priključilo se ovom stavu.

U svezi s ovim je Predstavnik SAD-a informirao Ujedinjene nacije o postojanju oružanog napada u skladu sa odredbama članka 51. Vijeća sigurnosti, i namjerom primjene prava na kolektivnu samoobranu.²⁶ I Vijeće se sigurnosti priklonilo ovakvom stavu, i time potvrdilo kvalifikaciju napada kao „oružani napad“, kao i kvalifikaciju vojnih protumjera u smislu primjene prava na samoobranu legitimnom.²⁷

²⁵ To uključuje i imperativ proporcionaliteta: Hans- Peter Neuhold, *Međunarodni konflikti- zabranjena i dozvoljena sredstva vođenja; Istraživanja iz države i prava*, Svezak 37; Springer, Wien/New York, 1977, str. 133.

²⁶ Pismo od 7-og oktobra 2001. ambasadora SAD-a, John D. Negroponte-a, Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija o najavi primjene prava na samoobranu.

²⁷ Ova potvrda nije zahtijevala pravnu formu jedne rezolucije, jer se primjena prava na samoobranu sukladno članku 51. smatra prirodnim pravom (engl. „inherent right“) i time se može primjenjivati bez izričite potvrde Vijeća sigurnosti.

Države su, pak, upravo po ovim odredbama obavezne prijaviti Vijeću sigurnosti primjenu prava na samoobranu, koje bi, s druge strane, ovu namjeru moglo proglasiti nelegitimnom i zabraniti daljnje akcije. Ako pak Vijeće sigurnosti ne zabrani ovakve operacije, time je potvrdilo mogućnost primjene prava na samoobranu.

Upravo se ovakvog slijeda pridržavalo u priopćenju o primjeni prava na samoobranu u slučaju SAD-a. Pravnu utemeljenost za vojne mjere SAD-a i njihovih saveznika ne treba stoga poglavito tražiti u Rezolucijama Vijeća sigurnosti 1368 i 1373, nego neposredno iz Statutom Ujedinjenih nacija, u pogledu primjene prava na samoobranu i u s vezi s tim, odbijanju primjene ovog prava od strane Vijeća sigurnosti.

I ove mjere dopuštaju zaključiti, da se teror (kao „oružani napad“) i obrana od terora (kao primjena prava na samoobranu protiv oružanog napada) imaju promatrati kao forma oružanog sukoba. Njihova daljnja vrijednost leži u revolucionarnom razvoju pravne teorije, jer se sada ne predviđa da napad mora nužno biti izveden od strane jedne države ili inog subjekta međunarodnog prava. Od sada se i radnje nedržavnih čimbenika mogu, iz ove perspektive, promatrati kao „oružani napad“ u smislu članka 51.

Na kraju se dâ ustvrditi da se fenomen „terorizma“ enormno uzdigao sa razine primarno problema javne sigurnosti na razinu značajnog političkog nasilničkog kriminaliteta i ubuduće, pod određenim pretpostavkama, može imati značajke „oružanog napada“, iz čega bi mogle slijediti dalekosežne posljedice.

Kriteriji

Ovaj se razvoj naravno ne može tumačiti u tom smislu da se od sada svaki teroristički akt ili akt zaštite od terorizma može kvalificirati „oružanim napadom“. Pogotovu se moraju utvrditi kriteriji, da bi se razgraničio novi kvalitet terorizma kao „oružani napad“ ili „oružani sukob“, od drugih formi koje ne ispunjavaju ovu dimenziju.

I ova se linija razgraničenja dâ izvesti iz sadržaja Protokola II. Članak 1. uređuje oblast primjene Protokola i omogućava određenje i gornje i donje granice primjene Protokola.

- Gornja granica je povučena razgraničavanjem primjene Protokola II od primjene Protokola I, koji uređuje „simetrični“ konflikt između subjekata međunarodnog prava.²⁸ Ovo je pitanje dakako za predstojeću evaluaciju (o primjeni prava na samoobranu, nap. prev.) od manjega značaja, jer su međunarodni oružani sukobi već prema definiciji „vojni“;
- Donja se granica „oružanog sukoba“ dâ tačno odrediti iz članka 1. stav 2. Protokola II. Ova odredba isključuje primjenu Protokola u „situacijama unutarnjih nemira i napetosti, poput ustanka, izoliranih i sporadičnih akata nasilja slične naravi“, pošto ne predstavljaju „oružane sukobe“.

²⁸ Uključujući i „narode“ u realizaciji njihovog prava na samoodređenje, v. g.

Sama odredba ne daje izričite definicije, ali se pojmovi daju izvesti, poput ustanka- demonstracije bez stvarne namjere; „izolirani i sporadični akti nasilja“ nasuprot vojnim akcijama, koje izvode vojne snage ili oružane skupine, ²⁹ itd. Kao kriterijumu razgraničenja bi dakle morali govoriti u slučaju korištenja vojnih snaga sa taktičko-operativnog stanovišta, a ne samo izričito u slučajevima održanja javnog reda. Kao daljnji kriterij bi se mogli navesti obvezujuća „rules of engagement“ (pravila angažmana), tj. razlikovanje da li vojne snage primjenjuju vojne metode za savladavanje protivnika ili su obavezni na pridržavanje policijskih standarda u rabljenju sile.

Slični se kriteriji- *mutatis mutandis*- daju primjeniti i na pitanje, od koje se tačke terorističke akcije odnosno obrana od terorizma imaju karakterizirati „oružanim sukobom“, ili pak ne.

Dimenzije kriterija

Za distinkciju (terorizma od drugih oblika nasilja, nap. prev.), se mogu navesti sljedeće dimenzije, koje moraju dostići terorizam ili akcije obrane od terorizma, da bi se mogli nazvati „oružanim sukobom“:

Dimenzija ciljeva- „strateški“ teror

Terorizam je u suštini politička strategija i svrha mu je pretežito uticanje na procese donošenja političkih odluka. ³⁰ Ovo se odnosi kako na akcije terorista pojedinaca, kao i na atake od 11-og septembra. Ipak se dā stupnjevati, u kojim slučajevima teror i borba protiv terora dodatno dobijaju značajke oružanog sukoba.

- Na nižoj razini, terorističke akcije imaju pretežito ograničene ciljeve, i u slučajevima kad su one eventualno promatraju kao

²⁹ S. Junod, ib., str. 1354 (Komentar članka 1, Protokol II). „Unutarnji nemiri“ se u ovom smislu razgraničavaju od „oružanih sukoba“ time što se radi o primjeni oružane sile da bi se održao red; „unutarnje napetosti“ se od „unutarnjih nemira“ odvajaju time što se preventivno primjenjuje sila da bi se primoralo na poštivanje reda i mira; na naznačenom mjestu, str. 1355.

³⁰ S jedne strane bi se trebali motivirati simpatizeri određene ideje, s druge pak bi se protivnici trebali zastrašiti. U oba slučaja se nastoji realizirati odgovarajući utjecaj na javnost.

segmenti jedne šire borbe.³¹ One se redovito posmatraju kao policijsko pitanje i na njih se odgovarajuće reagira.

- Ukoliko su teroristički akti usmjereni protiv temelja države, poput npr. teritorijalnog integriteta, ovdje se dodatno imaju razmotriti elementi oružanog konflikta, poput upotrebe vojnih/paravojnih snaga, sredstava i tehnika. Često se ovi konflikti kreću u „sivoj zoni“ ka njihovom kvalifikacijom gerilom,³² što zahtijeva reakciju ne samo policijskim, nego i vojnim metodima i tehnikama. Pri tomu se može naznačiti, da zapravo u mnogim slučajevima³³ odbijanje kvalifikacije „oružani sukob“, i inzistiranje na nazivu „terorizam“ nije uvjetovano primjenom nekih kvalitativnih kriterija, nego najprije iz političkih razloga, da bi se delegitimirala protivnička strana.

Napadi od 11-og septembra, na temelju svih dosadašnjih saznanja, nisu imali takve ograničene političke ciljeve,³⁴ nego su, s jedne strane, imali svrhu u prvom redu nanošenja što je moguće veće štete „neprijatelju“,³⁵ da bi usljed toga bio srušen čitav politički sustav protivne strane. S druge strane su izričito bili usmjereni protiv strateških ciljeva političkog i vojnog vođstva³⁶ kao i privredne moći napadnute države.

³¹ U ovom se smislu ima promatrati i promjena austrijske vanjske politike koja je bila cilj „pismo-bombaša“ Franz Fuchs-a ili oslobađanje pojedinih članova lokalnih skupina.

³² Poput npr. dugotrajnih sukoba u Sjevernoj Irskoj, Baskiji ili djelomice u Korzici. I konflikt između Izraela i palestinskih grupa se može ovdje svrstati.

³³ Kao npr. u sukobima između Izraela i različitih palestinskih grupacija ili u građanskim ratovima u Sjevernoj Irskoj ili Baskiji.

³⁴ Zahtjev za rješavanjem sukoba na Bliskom Istoku je iznesen tek nakon napada i mora u ovom kontekstu biti promatrano kao pokušaj racionalizacije, koji je trebao služiti mobiliziranju javnog mnjenja na teritoriju sa islamskim živiljem. Međutim, i ovaj oblik zahtjeva ne ostavlja nimalo prostora za racionalno rješenje, jer negira pravo Izraela na postojanje.

³⁵ I ovdje se treba obratiti pažnja na, skriven ranije u oblik jednog islamskog pravnog načela („Fatwah“), poziv vjerojatnoga kreatora napada, Osama bin Ladena, „na ubijanje svih Amerikanaca i Židova, gdje god ih se susretne“. U odnosu između međunarodnopravnih subjekata, takva jedna izjava, proizišla iz načela međunarodnog ratnog prava „animus belli gerendi“, bi dala pretpostaviti namjeru za vođenjem rata protiv druge strane do potpunoga poraza. Analogijom i u svezi sa dotadašnjim akcijama bi ovakva izjava barem trebala biti protumačena, kao izraz volje za vođenjem oružanog sukoba.

³⁶ Pentagon i, pretpostavlja se, Bijela Kuća kao ciljevi samoubilačkih napada zrakoplovima, kao i State Department kao cilj auto-bombe.

Stoga se sa stanovišta ciljeva i objekata napada imaju smatrati strateškim napadom i kvalificiraju se u ovom smislu kao akti oružanog konflikta.

Dimenzija metoda- „zračni napadi“ i oružja masovnog uništenja

Napadi su od 11-og septembra donijeli i enormne promjene u metodima. Već do tada su često poduzimani teroristički ataci na civilne zrakoplove. S jedne strane su otimani zrakoplovi, da bi se putnici i posada koristili kao taoci i potom kao sredstvo iznude za oslobađanje zatvorenih članova skupine. S druge pak su zrakoplovi dizani u vazduh, da bi se širila strah i nesigurnost, pri čemu su zrakoplov i ljudi unutar njega predstavljali objekat terorističkog akta.

37

Već su zadnjih godina poznati pokušaji da se sruše zrakoplovi iznad naseljenih područja i da se time nasilje usmjeri ne samo protiv zračnog prometa, nego i protiv stambenih područja. Najzad, u napadima 11-og septembra je istodobno oteto više zrakoplova, da bi ih se iskoristilo za napad na naseljeno područje. Time su služili kao sredstvo jednog pravog zračnog napada na grad protivnika, ³⁸ stoga i kao oblik primjene sile, koji bi bio karakterističan za oružani napad izvan subkonvencionalne razine. ³⁹

Jedna daljnja promjena bi ležala u uporabi oružja za masovno uništenje, čija primjena barem više ne bi bila smatrana nemogućom. Time terorizam ne bi više izlazio iz subkonvencionalne ravni, nego i iz konvencionalne, i eskalirao bi u najviši stupanj oružanog konflikta. Primjena strateških metoda bi odgovarala ciljevima „strateškog terora“.

³⁷ Kao u slučaju bombaškog napada na PanAm let 103, kojom prilikom je srušen zrakoplov 21-og decembra 1988 iznad škotskog mjesta Lockerbie.

³⁸ U smislu „counter value strategy“ (strategije protuvrijednosti), kako je ona razvijena u doktrini strateškog zračnog ratovanja, a nakon toga nastavljena i u strategiji nuklearnog zastrašivanja: usp. Ulrich Weisser, „Deterrence“, u: T. Dupuy (urednik), Međunarodna vojna i obrambena enciklopedija, vol. 2 (C-F), str. 755-760.

³⁹ Zrakoplovi (uključujući i ljude unutar njih) stoga više nisu predstavljali predmet terora, nego (sa pogonskim gorivom) sredstvo za izvršenje terorističkog napada, koji je bio usmjeren protiv važnijeg cilja.

Dimenzija štete

Dimenzija štete je usko vezana za prethodne dvije dimenzije. Ona, međutim, se treba promatrati posebno, pošto za nju postoji poseban pravni okvir.

Ovaj okvir je određen u definiciji agresije⁴⁰ koju je donijela Generalna Skupština Ujedinjenih naroda. Pa iako definicija nije neposredno primjenjiva na konkretne slučajeve, pošto ova interpretacija pojma agresije služi kao oslonac za djelovanje Vijeća sigurnosti i iz tadašnjeg aspekta se primarno odnosi na agresivna djelovanja država, ipak se daju izvesti kriteriji za kvalifikaciju terorističkog djelovanja kao „oružanog napada“, te nadalje, „oružanog konflikta“.

Rezolucija navodi u članu 3. različite stjecaje okolnosti, koji se određuju kao tipično agresivno ponašanje, poput upada ili napada na područje druge države, otvaranje vatre na suvereno područje jedne države upotrebom oružanih snaga druge, napad oružanim snagama jedne države na kopnene, zračne ili pomorske oružane snage ili pomorske ili zračne flote druge države itd. Od naročite je važnosti stav g) koji govori o „slanju naoružanih bandi, skupina, dobrovoljaca ili plaćenika od strane jedne države ili u njezino ime, koji protiv druge države vrše operacije koje uključuju uporabu oružja i to takve težine, da se mogu supsumirati pod gore navedene operacije, ili odgovarajuće učesće jedne države u takvim operacijama“.

Pa iako, kao što je rečeno, ova definicija nije neposredno primjenjiva na „novi terorizam“, njezino formuliranje dopušta određivanje od kojeg se intenziteta terorističke operacije mogu cijeliti kao oružani napad, naime „kad su takve težine, da se mogu izjednačiti sa redovitim ratnim operacijama“.

Ovim kriterijima odgovaraju napadi od 11-og septembra. Kvantitet i kvalitet posljedica su dostigli takve razmjere, kakve se inače pojavljuju samo u oružanim sukobima.

⁴⁰ Rezolucija 3314 (XXXIX) od 14. 12. 1974.

Dimenzija organizacije

Teroristički napadi, koji ne dosežu prag oružanog sukoba, redovito doduše zahtijevaju izvjesno planiranje operacija, ali ne i posebno razvijenu organizaciju za njihovo izvođenje. Primjer određenih evropskih terorističkih organizacija,⁴¹ koje su, povijesno gledajući, najčešće opravdano, smatrane „skupinama“ ili „čelijama“, pokazuju da su imale minimalan stepen unutarnje organiziranosti. Inače su djelovale- ako uopće- u jednom poprilično labavom savezu.⁴² Takve organizacije nikada nisu dosegle, usprkos povremenih saveza sa istomišljeničkim skupinama, mogućnost da djeluju na svjetskoj razini i njihovo je djelovanje bilo ograničeno na zemlje iz kojih potiču. Njihovo članstvo nikada nije, u jezgru, prelazilo dvocifrene brojeve, što se nije moglo pripisivati samo uvjetima (prisilom) konspirativnog rada. U skladu sa ovim, i njihovo je financiranje počivalo na improvizaciji, poput povremenih pljački banaka, razbojničke iznude, otmica, i sl. Organizacija limitirana kako po veličini, tako i po stupnju organiziranosti, se ograničavala i u pogledu mogućnosti akcije. Ove su mogućnosti ostajale samo na razini običnog političkog kriminaliteta, pri čemu je kod nekih na kraju prevagnula kriminalna komponenta nad političkom (poput pljačkanja novca).

Ovom nasuprot su u prošlosti poznate takve organizacije, koje su doduše primjenjivale terorističke metode, ali koje su djelovale u okviru širih konflikata i u sivoj zoni gerile, poput različitih arapskih grupacija u vezi sa konfliktima na Bliskom Istoku. Često su istupale kao politički čimbenici, i ukazivale na veći broj članstva. One su često mogle da se višestruko oslanjaju na planidbene i logističke kapacitete prijateljskih država i time i dalje djelovati kao grupacije, koje su morale u potpunosti djelovati u podzemlju.

Za razliku od ovih prethodnika, organizacije novog terorizma sve više ukazuju na različite veličine, organizacijske strukture kao i na finansijske potencijale, koje im daju mogućnost planetarnog

⁴¹ Ova se konstatacija odnosi na terorističke organizacije u užem smislu. Kada suprotno ovome organizacija preraste u gerilu, poput baskijske ETA-e ili neprijateljske građanske skupine u Sjevernoj Irskoj, ukazuju u pravilu na veći stupanj organiziranosti i članstva.

⁴² Kao jedini izuzetak bi se moglo navesti spajanje „zapadnoeuropske gerile“, koja međutim nije dosegla veće dimenzije od one navedene u ovom radu.

samostalnog strategijskog djelovanja. One osiguravaju njihovo financiranje i dugoročno učešćem u raspostranjenom kriminalitetu poput trgovine drogama. Time postaju sposobne za djelovanje i ostaju neovisne o podršci državnih subjekata.⁴³ Na sličan način kao multinacionalne kompanije, one ovako mogu, i bez podrške drugih država, djelovati globalno.

Dimenzija sredstava za obranu i borbu

Dimenzija sredstava za obranu i borbu je usko povezana sa kvalificiranjem napada kao „oružanog napada“ iz članka 51. Iako su, kao i kod drugih terorističkih ataka, i oni koji su načelno odgovarali terorističkim napadima kriminalnog karaktera i protiv kojih su, u SAD-u i drugim državama, provedene odgovarajuće policijske i sudske radnje gonjenja, napadi su zahtijevali i primjenu konvencionalnih vojnih sredstava.

- Već i kod (neuspjelih) pokušaja, sprječavanjem istih privođenjem počilaca, kao i
- U reakciji na napade, iz vojnog ugla gledano, vođenjem regularnog oružanog sukoba protiv terorističke organizacije i njezine infrastrukture u Afganistanu.

Nasuprot ranijim, samo naizgled sličnim slučajevima,⁴⁴ se oružani sukob ne usmjerava primarno protiv države Afganistana, čime bi ukazivao na tipična obilježja „međunarodnog oružanog sukoba“ između dva subjekta međunarodnog prava, nego protiv terorističke organizacije Al-Qaida.⁴⁵

⁴³ Odnos između terorističke organizacije Al-Qaida i talibanskog režima okrenule su ovaj tradicionalni odnos ovisnosti do te mjere, da je Al-Qaida kroz legalne i ilegalne poslove bila toliko moćna, da je talibanski režim mogla financirati u visini dva godišnja budžeta.

⁴⁴ Kao u slučaju ultimatumu i objave rata koja je nakon toga uslijedila, od strane Austro-Ugarske, koji je ova uputila Srbiji zbog upletenosti srpskih obavještajnih krugova u atentat u Sarajevu 1914.

⁴⁵ Uporaba nasilja se čini uporedivom sa ograničenim angažmanom izraelskih oružanih snaga 1976 godine protiv onih terorista koji su oteli jedan izraelski zrakoplov i njime odletjeli u Ugandu, te pod dobrohotnim trpljenjem Idi-Amin režima ih držali u zračnoj luci Entebbe, odnosno sa stanovišta ciljeva se ovdje radilo o ograničenom vojnom angažmanu na teritoriji druge države, čija vlada trpi aktivnosti jedne terorističke organizacije na svom suverenom području.

Situacija postaje prividno složenija činjenicom, da talibanski režim u Afganistanu, sa malim izuzecima, nije međunarodno akceptiran i da je bio involviran rat sa drugim stranama- pri tomu i sa, uglavnom, međunarodno prizatom ranijom vladom. Time su se, u izvjesnom smislu, u jednom prostoru vodila dva paralelna konflikta:

- S jedne strane borba SAD-a i njenih saveznika protiv terorističke organizacije Al-Qaida, i
- S druge strane, borba dotadašnjih strana iz građanskog rata oko vlasti u samom Afganistanu.

Ali uska povezanost talibanskog režima i Al-Qaida-e predočava i vojnu suradnju strana u ova dva paralelna sukoba, pri čemu su, s jedne strane SAD sa njezinim saveznicima i anti-talibanskim snagama, i Al-Qaida i talibani, s druge strane, *defacto* postali saveznici.⁴⁶ Međutim, različiti ciljevi ova dva konflikta je postala očita činjenicom da je „unutarafganistanski“ građanski rat završen formiranjem prijelazne vlade, a da se borba SAD-a i njezinih saveznika protiv Al-Qaida-e još uvijek vodi.

Na kraju, različite dimenzije (konflikta, nap. prev.), odaju koherentan, često raznoliko uslovljavajući okvir, koji dopušta distinkciju tradicionalnog, primarno parakriminalnog terorizma od njegove dimenzije, koja se smatra područjem oružanog sukoba.

Posljedice iz dimenzije „oružani sukob“

Dimenzija oružanog sukoba ima odgovarajuće posljedice kako za sprječavanje, tako i za moguće suzbijanje terorističkog napada određenog intenziteta.

Kako je navedeno, oružani sukob karakterizira činjenica da je primjena oružanog nasilja kao takvog načelno dopuštena, odnosno da se protivniku može oružano suprotstavljati, naravno pod pravnim ograničenjima.

⁴⁶ Slična je situacija postojala tijekom Drugog svjetskog rata na Balkanu, gdje su različite strane „unutarjugoslavenskog“ građanskog rata (četnici, ustaše, partizani) postali *de facto* saveznici zaraćenih strana u Drugom svjetskom ratu.

Mora se naznačiti da terorizam, po definiciji, počiva na povredi pravnih normi u svezi sa oružanom konfliktom.⁴⁷ Terorizam se upravo razlikuje po, navedenim, pretežito vojnim kriterijima, od gerile po tomu da nije usmjeren na primarno vojne ciljeve,⁴⁸ nego zaštićeno civilno područje.

Novi terorizam time prividno stoji u sivoj zoni između „kriminalnih“ i „vojnih“ karakteristika. Kod nižih stupnjeva terora, koji ne dostižu dimenziju „oružanog sukoba“, kriminalne značajke upotrebe nasilja ostaju u jednostavnom-kriminalnom području, ne dosežu nikakvu „vojnu“ dimenziju. Novi terorizam doseže, u pogledu gore navedenih kriterija, dimenziju oružanog sukoba. Zato se mora cijeniti prema kriterijima prava oružanih sukoba, pri čemu se, s druge strane, određuje prema sistematskoj povredi pravnih regula, i time, s pravom, poprma kriminalni karakter. Dok se time dâ odrediti tradicionalni terorizam kao činjenje „normalnih“ kaznenih djela u okviru jedne političke strategije, novi bi se terorizam dao okarakterizirati kao strategija sistematskog, kontinuiranog i teškog ratnog zločina.⁴⁹ On sadrži (konstituirajući, za terorizam bilo koje vrste) kriminalni element, ali ga nastavlja u povredi ne samo klasičnog kaznenog prava, nego i humanitarnog prava oružanih sukoba.

Novi se terorizam time od sada, s jedne strane, razlikuje od uobičajenog terorizma po „vojnom“ obujmu primjene nasilja, a s druge strane od ostalih formi oružanog sukoba po ne samo povremeno primjenjivanoj, nego sustavnoj protupravnosti primjene sredstava.⁵⁰ Primarna značajka „oružanog sukoba“, koja ovisi o navedenim kriterijima, i dalje pak ostaje važiti.

⁴⁷ Tako se može naći, kako je gore navedeno, jedina izričita verbalna veza sa terorom u Protokolu II u svezi sa zabranjenim napadima na civilno stanovništvo. Članak 51, stav 2. zabranjuje „Djelovanja sa upotrebom nasilja ili- prijetnje, čija je poglavita svrha u tomu da se širi teror između civilnog stanovništva“. Upravo u tomu leži strategija terora.

⁴⁸ Pri tomu bi se ovdje mogli uključiti pod pojam gerile, i svi policijski i penitencijarni organi kao državnopravni represivni instrumentarij u širem smislu.

⁴⁹ Slično piše i Däniker, *ibid.*, str. 134- „Premišljanje važećeg poimanja prava, pri čemu se teroristi tretiraju i sude kao obični kriminalci, odnosno procjenjivanje da li bi se već teroristička namjera kao i teroristički akt u *smislu ratnog zločina* trebala kažnjavati. . . “.

⁵⁰ Poput „uobičajenog“ vođenja rata, ali i gerile.

Za borbu protiv terorizma osobina oružanog sukoba time povlači:

- S jedne strane se protiv takve terorističke organizacije može voditi borba po vojnim standardima. Primjena vojnih metoda je time dopuštena ne samo po obujmu nego i po tehnikama, i ne samo protiv organizacije već i protiv pojedinih terorista, sve dok vojni cilj nije postignut;
- S druge se strane u borbi protiv terorističkih organizacija valja pridržavati prava oružanih sukoba, pa čak i kada se suprotna strana krivi za najteže povrede ovih regula, što je imanentno terorizmu.

Obrana od terorizma kao „vojna stvar“

Primjena vojnih metoda za obranu od subkonvencionalnih formi ugrožavanja ne predstavlja, sama za sebe, nikakvu novu pojavu. Posebice su snage uključene u borbe povodom dekolonizacijskih procesa relativno rano došle u poziciju da se bore protiv nevojnih neprijatelja. Dok je ovo sa stanovišta humanitarnog prava vodilo u pravcu usavršavanja obaju Dodatnih Protokola iz 1977, koji su omogućavali bolje pravno regulisanje ovih fenomena, sa militarnog aspekta je to vodilo razvitku doktrine „protu-pobunjeničtva“, pri čemu se pogotovo rad Franka Kitsona na temu „Operacije niskog intenziteta“ ima promatrati kao temeljni uradak.⁵¹

Kitson ovdje obrađuje iskustva u gušenju ustanaka u Keniji, Maleziji, Kipru i Sjevernoj Irskoj i predviđa borbu protiv neregularnih oružanih skupina paravojnog karaktera kao dodatnu (dominirajuću) zadaću redovitih oružanih snaga. Novi oblik oružanog sukoba zahtijeva odgovarajuću prilagodbu oružanih sukoba na svim razinama, posebice pojačavanje izvidnice i istodobno minimiziranje uporabe nasilja. Kitson naglašava značaj upotrebe obavještajnosigurnosnih sredstava kao i ukupno ovih službi.⁵²

Isti principi bi važili i za operacije u svrhu održanja mira, koje stoga Kitson uključuje u njegovo tumačenje.⁵³

⁵¹ Frank Kitson, „Operacije niskog intenziteta“, Faber&Faber, London, 1971. Rad je služio- tada na još nesistemskej razini- kao oslonac za razvitak američkog koncepta „Konflikta niskog intenziteta“, ali koji je ograničen na taktičko-operativni nivo.

⁵² U predvorju rata, poglavlje „Ustanak, prvi dio: Taktika: odavanje informacija“; str. 135-144, kao i zaključci.

⁵³ Dok se u njegovu slučaju tumačenje u pogledu „low-intensity operacija“ (operacija niskog intenziteta) jedno takvo uključivanje zbog sličnosti u operativnom postupanju

Kod svih ovih operacija se vojne aktivnosti pomjeraju od tradicionalnog ratovanja do akcija, koji se sadržajno prije imaju pripisati policijskom radu, ali one ipak ostaju izvorna zadaća vojske.⁵⁴ Ovo važi s jedne strane za operacije održanja ira, čija se izvorna zadaća sastoji u nadziranju primirja i osiguravanju razdvajanja trupa. Međutim, to važi i za, po Kitsonu opisanu „obranu od subverzija“, pošto bi se u navedenim slučajevima suprotna strana svakako mogla okarakterizirati „paramilitarnim“.

Dok time vojni kompleks u smislu ovakvog razvoja poprima policijske dimenzije, obrnuto, razvoj modernog terorizma početkom sedamdesetih godina, vodio je na strani, u najširem kontekstu označene kao „policijske snage“, organe unutarnje sigurnosti ka preuzimanju vojnih elemenata u taktici, strukturi, opremi i naoružanju. Ovaj se razvoj činio najprije tamo markantnim, gdje su policijskim snagama do tada nedostajali „paramilitarni“ elementi, poput Austrije. On je protekao postepeno u onim državama, u kojima su već do tada paravojne snage postojale u oblasti javne sigurnosti⁵⁵ (kao npr. Granična služba u Njemačkoj, Nacionalna žandarmerija u Francuskoj, Karabinjeri u Italiji, Guardia Civil u Španjolskoj). Ujedinjeno Kraljevstvo ovdje čini poseban slučaj, pošto ne raspolaže jedinstvenom policijskom jedinicom, tako da su kako u slučaju održavanja javne sigurnosti u Sjevernoj Irskoj,⁵⁶ kao i u teškim terorističkim aktima,⁵⁷ upotrebljavane vojne snage.

Na kraju je time, međutim, otvoren konvergencijski proces između policijskog i vojnog područja, koji je pa skoro protekao simetrično. Ako je s jedne strane, vojni kompleks bio „guran“ u unutardržavnu sferu i ka političkom kriminalitetu tendirajuću prirodu oružanih sukoba, i

čini nadasve prikladnim, ono se u nekritičnom prijenosu na američki koncept „low intensity conflict“ čini problematičnim, pošto se pojam „konflikt“ nedopušteno širi na oblast održanja mira, koja prema definiciji ne bi trebala predstavljati vojni „konflikt“. Pojam „low intensity conflict“, razvijen u američkoj doktrini, stoga se čini sa ovog stanovišta općenito problematičnijim, jer je suviše proširen, u odnosu na Kitsonovu preciznu primjenu na razini „operacija“.

⁵⁴ Dakle, ne kao pomoćno djelovanje za organe javne sigurnosti.

⁵⁵ O ovim razvojnim momentima detaljno u Alex P. Schmid/Ronald D. Crenlisten (eds.), *Western Responses to Terrorism*, Frank Cass, London, 1993.

⁵⁶ Gdje nastaje siva zona i prijelaz u gerilu.

⁵⁷ Kao u slučaju zaposjedanja iranske ambasade u Londonu od strane arapskih ekstremista 1981.

time i „policijski rad“, ⁵⁸ onda je sa aspekta policijskih snaga rastući militantniji karakter političkog kriminaliteta u terorizmu sedamdesetih i osamdesetih godina, zahtijevao i povećano „vojno“ djelovanje.

Oba se područja mogu držati razdvojenim tamo, gdje priroda međusobna suprotstavljanja to dopušta, poput kasne faze lijevoekstremnog terorizma Zapadne Europe ranih osamdesetih, koji uprkos njegovoj nasilnosti i prepoznatljivom nanošenju ne primarno simbolične, nego vojno značajne štete, ⁵⁹nikad nije izgubio „parakriminalnu ravan“. Ona su međutim i ulazila jedno u drugo, gdje barem djelomično slična-gerili priroda konflikta nije dozvoljava takvo razdvajanje, poput konflikata u Sjevernoj Irskoj ili u neprijateljstvima između Izraela i palestinskih grupa. Ovdje su se spajale i zadaće održavanja javne sigurnosti sa zadaćama borbe sa vojnim protivnikom.

Jedno takvo spajanje se može ustanoviti i u novoj dimenziji terorizma, koja se manifestirala u napadima od 11-og septembra 2001 i od tada poduzetim mjerama:

- S jedne je strane uzrokovala obimne policijske mjere⁶⁰ hvatanja i istrage kako unutar SAD tako i u svjetskim razmjerama, da bi se otkrila mreža terorističkih organizacija i da bi se privede pravdi osobe upletene u takve aktivnosti;
- Nadalje su uzrokovale uporabu oružanih snaga (Nacionalne garde) za podršku policijskim snagama u poslovima održanja javne sigurnosti, ali i za stvarno vojno osiguranje npr. zračnog prostora SAD-a;
- Najzad je uzrokovala sveobuhvatne konvencionalne vojne operacije protiv infrastrukture terorističke oragnizacije Al-Qaida. ⁶¹

⁵⁸ Ovaj se policijski rad za suzbijanje vojnog političkog teškog kriminaliteta ima razdvojiti od problematike „konstabilizacije“ oružanih snaga, pri čemu se oružane snage u okviru operacija održavanja mira prisiljavaju obavljati zadaće redovite policije.

⁵⁹ Simultani prekid napajanja gorivom vojnih aerodroma u više NATO država; oštećivanje uređaja za navođenje i rana upozorenja zračnog prostora država članica. Usp. Zapadnoeuropska gerila.

⁶⁰ Uključujući privrednokriminalističke mjere za kontrolu protoka novca.

⁶¹ Kao i paralelno de-facto uplitanje SAD i njezinih saveznica u unutarafganistanski građanski rat s ciljem uklanjanja talibanskog režima, koji je surađivao sa okrivljenim terorističkim organizacijama.

Na kraju se time reflektira kompleksna slika civilno-vojne suradnje u suprotstavljanju terorizmu, koji dosadašnju distinkciju na „civilno/policijsko suprotstavljanje terorizmu“ i „vojno suzbijanje nereda“, čini nejasnom.

Šta je u tome novo?

Pa iako se on iz perspektive suprotstavljanja terorizmu ima promatrati kao novi razvoj, ovaj se fenomen ni u kom slučaju ne pojavljuje kao nov. On nadasve odgovara obrascu civilno-vojne suradnje u slučaju rata i/ili oružanog sukoba, gdje se

- vojnom protivniku suprotstavlja vojnim metodama, i
- s druge strane, prikrivene snage (poput neprijateljskih snaga za špijunažu ili sabotažu) otkrivaju putem policijskog rada i predaju pravdi i sankcijama.

Time korelira i ovo zaključivanje sa navedenom spoznajom o karakteru „novog terorizma“ kao stvarnog oružanog sukoba. Kao novina se pak ima ocijeniti pojavljivanje nedržavnog aktera na mjestu tradicionalnog protivnika, subjekta međunarodnog prava.

„Nova dimenzija“ pokazuje se u prvoj liniji kao pitanje perspektive. Iz jedne perspektive, koja promatra novi terorizam najprije kao kvantitativno i kvalitativno novi fenomen u razvoju samog terorizma, nameće se slika povišene složenosti, koja još uvijek ne može biti obuhvaćena u cjelosti, i otežava klasificiranje terorizma i sa stanovišta nadležnosti za njegovo suzbijanje. Ukoliko se pak „novi terorizam“ promatra kao jedan daljnji pojavni oblik oružanih sukoba, njegovi se počinitelji i aktivnosti, kao i potrebne protumjere, daju svrstati u već postojeći obrazac pojmova i normi, koji zahtijevaju samo neznatnu prilagodbu.

Značaj za Austriju

Teritorijalna udaljenost Austrije od napada 11-og septembra 2001 i borbenih djestava koji su uslijedili u Afganistanu, mogli bi dovesti do stanovišta da su ovi događaji za austrijsku sigurnosnu politiku irelevantni ili da najviše impliciraju političku solidarnost, bez daljnjih posljedica.

Svako takvo stanovište zapostavlja, međutim, sljedeće čimbenike:

- s jedne strane, terorističke organizacije svojom aktivnošću utječu na shvatanje nove dimenzije (terorizma). Otkrivanje terorističke infrastrukture u Njemačkoj, koja je pripremala napade u SAD kao i protok novca terorističkih organizacija, pa i preko austrijskih banaka, ni u kom slučaju ne dopušta promatranje Austrije a priori kao neinvolvirane;
- s druge strane, Austrija je zemlja sa europskim kulturnim i političkim identitetom. Ukoliko bi „Europljani“ (odn. npr. kršćani⁶² itd.), pored Amerikanaca, ⁶³ trebali postati neprijateljskim ciljem terorističkih organizacija, time bi i Austrija bila pogođena;
- nadalje, Austrija je najkasnije sa ulaskom u Europsku Uniju postala sukreatorom sigurnosnopolitičkog identiteta i ne može pobjeći od ove činjenice. Austrija je i podržala i sprovela odgovarajuće EU-mjere u pogledu terorizma⁶⁴;
- najzad, u Austriji se nalaze i potencijalne mete napada određene simbolične vrijednosti, poput Međunarodnog centra u Beču.

⁶⁵

Austrija je stoga involvirana u više pogleda:

- u prvom redu zbog obaveza, od kojih ne može „pobjeći“ (zbog činjenice da se radi o članici EU-nap. prev.);
- ali i iz razloga nužnosti solidarnosti sa drugim državama.

Ove aktivnosti bi trebale uslijediti najprije na nemilitarnoj ravni, poput izražavanja političke solidarnosti, ali i oblasti suradnje policije i pravosuđa u dijelu koji se odnosi na otkrivanje infrastrukture terorističkih organizacija, njihova finansiranja itd.

⁶² Tako su nakon napada u SAD-u poduzete posebne sigurnosne mjere za Crkvu Svetog Petra u Rimu, koja se činila osobito ugroženom kao simbol kršćanstva- unatoč činjenici, da samo manjina kršćana u SAD-u pripada rimsko-katoličkoj orijentaciji. Ali se takvo jedno diferencirano gledište teško može predvidjeti kod fanatiziranih islamskih fundamentalista.

⁶³ Odn. „Jevreja“.

⁶⁴ Ovo se nadalje kvalificira time, da, zahvaljujući činjenici što su 11 EU partnera i članice NATO-a, odgovaraju za vojne akcije SAD-a i njezinih saveznika, barem politički.

⁶⁵ Ovo se ne čini nevažnim, posebice nakon verbalnih napada Osame Bin Ladena protiv Ujedinjenih Nacija.

Potrebna pak zaštita međunarodnih institucija⁶⁶ u pogledu nove dimenzije terorističkih prijetnji može postaviti izazove, kojima kapaciteti organa javne sigurnosti (uključujući i njihove specijalne jedinice) može biti u personalnom, strukturalnom i tehničkom smislu ne mogu odgovoriti, što bi najprije zahtijevalo pomoćni angažman vojnih snaga. Tako bi se moglo razmišljati i kada bi sama Austrija postala ciljem terorističkih prijetnji, npr. zbog aktivnih mjera u policijskoj domeni borbe protiv terorizma.

Jedna bi se kvalitativno daljnja razina prijetnji trebala razmotriti onda, kada bi prijetnja uslijedila u takvim oblicima i intenzitetu, poput one u SAD-u, tj. kada bi poprimila dimenzije „oružanog napada“. Tada bi bio i odgovarajući korelacijski odnos između upotrebe vojnih snaga i vojne obrane zemlje, tj. obrane od oružanog napada.

Mada potonja razmišljanja imaju u prvom redu teorijsko-konceptualni karakter, ipak se ne bi smjela unaprijed isključiti iz promišljanja.⁶⁷

Konzekvence

Nova dimenzija terorizma kao oružanog napada, koja je postala manifestna nakon napada 11-og septembra 2001. i reakcija koje su uslijedile, zahtijeva odgovarajuće konzekvence u austrijskoj sigurnosnoj politici:

- zahtijeva najprije spoznavanje činjenice, da danas i terorističke organizacije bez međunarodnopravnog subjektiviteta mogu biti subjektom prijetnji, koje jedva da zaostaju za tradicionalnim vojnim prijetnjama državnih subjekata;
- zahtijeva sa stanovišta ocjene prijetnje spoznaju, da se u sadašnjem trenutku „oružani napad izvana“ ne može posmatrati isključivo kao napad redovitih oružanih snaga sa konvencionalno organiziranim kopnenim i zračnim snagama, nego da može uslijediti i napad subkonvencionalnim sredstvima, čije posljedice sasvim mogu odgovarati onim konvencionalnog napada;
- nadalje implicira spoznaju, da je nova dimenzija terorizma pomjerila tradicionalne granice između „unutarnje“ i „vanjske“

⁶⁶ Poput npr. Međunarodnog centra u Beču, i od američkih drugih, posebno ugroženih institucija.

⁶⁷ Planiranje napada na Washington i New York i prije 11-og septembra 2001 imalo je teorijsko-konceptualni karakter, prije nego je realizirano.

sigurnosti i da bi daljnje pomjeranje ove granice moralo nužno voditi tomu da se baš kritične informacije ili ne prihvate (zato što se nije svjesno svih aspekata informacije ili se ne mogu pravilno ocijeniti), ili izgube;

- implicira i uvid, da se mjere obrane protiv terorističkih prijetnji od jedne izvjesne razine intenziteta prije tretiraju po pravilima oružanog napada nego po onima o održavanju unutarnje sigurnosti;
- implicira razvoj svijesti o sigurnosti, koja odgovara dimenziji prijetnji od „novog terorizma“, tj. svijest o stalno prisutnoj latentnoj prijetnji, koja djeluje putem nenasilnog izviđanja ili psihološke propagande,⁶⁸ ali koja strahovito može prerasti u akt nasilja;
- ali ova svijest mora ostati oslonjena na stvarnost, i ne smije odlutati u maniju progonojenja i neselektivno identificiranje protivnika.

⁶⁹

⁶⁸ Kao primjer se navodi tipičan primjer dezinformisanja povodom napada od 11-og septembra 2001. Nekoliko dana nakon napada, novine u Pakistanu su pustile glasine, da je napade organizirala izraelska tajna služba, i pozivajuće se na izvore iz Kanade i Njemačke, da su navodno „4000 Jevreja upozoreni i nisu se pojavili na posao u World Trade Centru“.

Jedan od prvih izvješća o ovoj glasini nalazi se- sa prikladnim skeptičkim opaskama- u Boston Globe-u od 23-eg septembra 2001. Glasine su se u međuvremenu-stereotipno se pridržavajući broja 4000- proširile do Europe i nalaze, u prvom redu, u islamskim krugovima, ali i u tradicionalno antisemitskim i desnoekstremnim, kao i tradicionalno „anti-imperijalističko“- lijevoekstremnim krugovima, podobno slušateljstvo.

Darko DATZER¹

Korupcija - sistemska ili individualna slabost?

Corruption - System or Individual Weakness

Sažetak

Korupcija, kao generički pojam (koji je tako određen i u normativno-pravnom i teorijsko-konceptualnom smislu: ne radi se, naime, o jednoznačno i nedvosmisleno određenom kvalitetu, nego prije o nizu ponašanja koje u svojoj supstanciji imaju instrumentalizaciju pozicije radi vlastitih probitaka), povijesno je i geografski sveprisutna činjenica. Ne radi se o ekskluzivitetu jedne epohe ili regiona: radi se o devijaciji i aberaciji sui generis. I pored oprečnih stanovišta o njezinoj fenomenologiji i etiologiji, jedno je sigurno: u kontemporarnim je društvima fenomen koji vapi za akcijom, napose u onim sa degeneriranom i nefikasnom ekonomskom i političkom strukturom. Utoliko više korupcija zahtijeva elaboraciju i promišljanje u postratnoj i postsocijalističkoj bosanskohercegovačkoj zajednici, sa specifičnim balastima najrazličitije naravi.

Uvod

U recentnim studijama o opsegu korupcije u BiH, pokazalo se ono što su svi pretpostavljali: BiH je, sa stanovišta prevalencije niza devijantnih ponašanja (koje u njihovoj pojavnosti nije uvijek lako i moguće prepoznati kao takve), koje spadaju u viši rodni pojam korupcije, zarobljena država. Tomu u prilog govore podaci Diagnostic Survey-a, kojeg je poduzela Svjetska Banka tijekom 2000 godine, a po

¹ Dipl. kriminalist, asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

nalogu vlada BiH: prema ovim podacima, naime, gotovo 100 procenata respondenata (sic!) je izjavilo da korupcija u BiH postoji i više od polovice njih da je široko raspostranjena; 27 procenata javnih dužnosnika je izjavilo da im je u proteklih par godina ponuđen mali dar za pružene usluge (ono što se naziva *de minimis* korupcijom), a 36 procenata su izjavili da im je ponuđen novac, ili skup poklon, ili protusluga; najzad, 80 procenata javnih dužnosnika smatra da su podmićivanje za radna mjesta, bolje pozicije i lagani radni zadaci prisutni u njihovim organizacijama (Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption: 2). Globalni okvir strategije ekonomskog razvoja za BiH, pripreman u istom periodu, istakao je korupciju kao jedan od najtežih problema u osiguranju ekonomskog rasta, čime je suzbijanje korupcije postalo jedna od ključnih prioriteta u djelovanju vlasti u BiH. Također, i prijedlog Strategije za smanjenje siromaštva u BiH vidi suzbijanje korupcije kao glavnu pretpostavku za unaprijeđenje poslovnog ambijenta u BiH. 20 procenata respondenata nedavno objavljene studije percepcije korupcije 2004 Transparency International-a, identificiralo je korupciju kao najkrupniji problem u BiH, odmah iza nezaposlenosti (*Studija percepcije korupcije 2004*: 28).

Iz navedenog jasno prozilazi da je korupcija u BiH ozbiljan problem. To javnost prepoznaje, i razumljivo je da su odgovori u provedenim studijama takvi kakvi jesu, naime porazni. I pored metodoloških ograničenja ovakvih studija,² nedvosmisleno prozilazi da je korupcija ozbiljan politički, ekonomski, sociološki, moralni i tek na kraju, pravni problem (slijedeći princip legalističkog konzekvencijalizma). Korupcija je univerzalna pojava, i u povijesnom i geografskom smislu; dakle ne radi se o ekskluzivitetu nekih naroda ili regija, nego disfunkcionalnosti koja degenerira normalne političke, ekonomske, poslovne itd. procese i odnose među ljudima. Na globalnoj razini, korupcija potkopava same temelje države, izaziva nepovjerenje građana u vlast, izaziva nepredvidivost u političkom i ekonomskom odlučivanju, uzrok je nejednakoj tržišnoj utakmici, sprječava strane investicije i razvitak

² „Teško je zasnovati relativne izjave o stepenu korumpiranosti u različitim zemljama na čvrstim empirijskim podacima, npr. poređenjem broja krivičnih gonjenja ili sudskih slučajeva. Ovakvi podaci iz različitih zemalja ne odražavaju stvaran stepen korumpiranosti; oni, u stvari, ističu kvalitet rada tužilaca, sudova i/ili medija u razotkrivanju korupcije. Jedini metod prikupljanja relativnih podataka stoga jeste oslanjanje na iskustva i percepcije onih koji su najdirektnije suočeni sa korupcijom“. O ograničenjima indeksa percepcije korupcije, i daleko više, na www.ti-bih.org, te www.transparency.de.

privatnog sektora, šteti državnom budžetu, ugrožava ostvarenje načela pravne države; gledajući samo ekonomske efekte korupcije, po nekim se procjenama, u vladinim nabavkama godišnje izgubi najmanje 400 milijardi USD širom svijeta.³ Na individualnoj razini, korupcija izaziva troškove onima koji su prinuđeni plaćati usluge koje, po sili (očito neimplementiranog) zakona, nisu dužni; dakle, radi se o neizvjesnosti i nepredvidivosti pri izboru alternativa; u prosjeku su, prema predviđanjima Transparency International-a, troškovi života skuplji za 10 do 20%, kao direktna posljedica mita, neprirodnih monopola itd. (*Studija sistema nacionalnog integriteta:21*); poduzetnost i rad gube na cijeni;⁴ korupcija dovodi do sloma i daljnjeg propadanja društvenih vrijednosti (distorzija se u vrijednosnom sustavu pomije kao uzrok korupcije na globalnoj razini), te na taj način i dezorijentiranosti i nesigurnosti ljudi; društvene su pozicije nedefinirane i nestabilne, itd.

Korupcija predstavlja problem koji su prepoznale i vodeće svjetske organizacije političkog, ekonomskog i inog tipa, poput Ujedinjenih nacija (u svojim rezolucijama, deklaracijama i konvencijama), Organizacije za međunarodnu suradnju i razvoj, Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, Organizacije Američkih država, Vijeća Europe, u različitim antikorupcijskim inicijativama na azijskom i afričkom kontinentu itd. No, trebali bismo se najprije pozabaviti što je to zapravo korupcija, i je li ju moguće svrstati i odrediti kao što je to moguće, recimo sa ubistvom ili prijevarom, ili drugim kriminalnim i devijantnim pojavama, u jasne kategorije?

³ Korupcija, koja je prisutna u BiH, po podacima Transparency International-a, ima između ostalog sljedeće ekonomske posljedice: negativne efekte na ulaganja i ekonomski rast (npr. BiH privlači najnižu stopu direktnih stranih ulaganja u jugoistočnoj Evropi i ima nižu stopu rasta BDP, nego je to bilo predviđeno); negativne efekte na razvoj privatnog sektora (npr. mali broj novoosnovanih preduzeća po glavi stanovnika; nisko povjerenje privatnog sektora u privredu); povećane administrativne izdatke (npr. BiH ima najviše javne rashode vlade u tranzicijskom svijetu, gotovo 50% BDP-a na godišnjem nivou); smanjenje kvaliteta roba i usluga (viši administrativni troškovi vode nižem kvalitetu robe i usluga, kako u privatnom, tako i u javnom sektoru BiH); višu stopa siromaštva, itd. (*Studija sistema nacionalnog integriteta:30*).

⁴ Koliko se rad i trud (ne) cijene, najbolje reflektira (po svoj prilici) sljedeći credo današnjih političkih (i inih) dužnosnika: „Položaj treba iskoristiti brzo, jer se na njemu ne ostaje dugo“ (Kregar, 1999:6). Držimo da je svaki komentar izlišan.

Korupcija kao oblik socijalne patologije

Korupcija je, bez sumnje, socijalno-patološki problem. Ona obuhvata niz ponašanja čija je supstancijalna karakteristika korištenje određene pozicije na neprimjeren način (u javnom ili privatnom sektoru), s ciljem ostvarenja vlastitih probitaka. No, ova konstrukcija ne obuhvata fenomen u cjelini. Korupcija je i nešto više. Ona je izopačenost, degeneracija; distorzija i devijacija redovita obavljanja dužnosti. Ovakvim određenjem zapadamo u opasnost kvalificirati korupcijom zapravo sve što odskače od normalnog, time bi ona zapravo smjerala biti devijantnošću općenito. No, ona to dakako nije. Nije svaka disfunkcionalnost korupcija, niti je svako koruptivno ponašanje nezakonito (zbog određenih materijalnih elemenata u njezinoj manifestaciji, poput niskog stupnja opasnosti za društvo). Raspravu o funkcionalnosti korupcije prekidamo i prije nego je započnemo (o ovome više Derenčinović, 2001.). Namjerno smo na početku ovog dijela rabili riječ socijalne patologije. Time smo već na početku ukazali na ishodište našega određenja korupcije. Korupcija je, naime, polivalentan (heterogen u svojoj pojavnosti) i ambivalentan fenomen (heterogene reakcije ljudi na ovu pojavu-neki ju doživljavaju kao nužno zlo koje nekada može biti od koristi, ⁵ a neki pak kao kancerogeno tkivo koje prijeti metastazirati i progutati cijeli sustav moralnih i pravnih postavki društva). S jednim se faktom ipak ne može špekulirati: u samim temeljima koruptivne prakse leži nezakonito i neordinarno obavljanje službe, čime ona jasno demonstrira svoju disfunkcionalnu dimenziju, ili „korupcija može biti funkcionalna, ali samo utoliko, što se protiv nje može boriti“ (Noack, 1996: 105). Upravo je njezina disfunkcionalnost (a ne, eventualno, „moralna osuda“: Kregar, 1999) glavni *ratio pro* njezina promatranja socijalnom patologijom.

⁵ Naime, 10, 3% građana BiH smatra korupciju zlom koje može biti od koristi (*Studija percepcije korupcije 2004*: 80.) Ambivalentnost spram koruptivna ponašanja najbolje reflektira činjenica da u pomenutoj studiji 37 % respondenata smatra da treba kažnjavati *samo one koji primaju mito*, a samo 6% njih da bi trebalo kažnjavati *samo one koji daju ili nude mito*. Ovo indicira na visok stupanj tzv. iznuđivačke korupcije u BiH, te da građani (opravdano?) prave popriličnu distinkciju između onih koji su prinudeni davati mito da bi ostvarili neko svoje (ne) pravo, i onih koji ga primaju.

Već su Aristotel, Macchiavelli i Montesquieu pisali o korupciji; primjera radi, Aristotel, kada govori o kvarenju političkih poredaka, govori o koruptivnim formama država (Derenčinović, 2001: 36). Zakonik je Bilalame (2000 p. n. e.) predviđao specifični oblik zloporabe položaja od strane službenika; isto tako, i glasoviti Hamurabijev zakonik je sadržavao odredbe o kažnjavanju za neispunjenje obaveza službenika kralja (Derenčinović, 2001). Primjera je puno: u svima njima se da vidjeti da korupcija najprije podrazumijeva neredovito i neprikladno obavljanje javne (ili druge povjerene dužnosti), zaradi vlastita, ili nečijeg drugog, *utilisa* (pa bio on materijalne ili druge naravi). Korupcija je i moralni, ali i pravni prekršaj. Socijalna percepcija korupcije je, kao što je to slučaj i sa drugim formama socijalne patologije, različita: konsenzus glede njezina odbijanja ili prihvatanja, toleriranja ili osude, malignosti ili benignosti, još nije postignut, i teško da će biti. No, njezine posljedice, iako „neodređene, ali određive“ (Derenčinović, 1999), itekako su mjerljive: porastom poreznih stopa, reduciranjem stranih ulaganja, porastom troškova života itd. Preferiranjem vlastita interesa i njegovim stavljanjem ispred interesa zajednice, šteti se cjelokupnoj političkoj konstituciji i legitimizaciji vlasti.

Govoriti samo o etičkoj dimenziji korupcije, ne bi bilo suvislo ni sa stanovišta njezina određenja, niti sa stanovišta sankcije (Derenčinović, 2001). Ipak, smatramo nužnim otvoriti jedno, čini se, u prvom redu, filozofsko i etičko pitanje: može li se govoriti o *homo corrupticus-u*, čovjeku sa degeneriranim moralnim (i formalno-normativnim) habitusom, sustavom vrijednosti i defektnim smislom za ispravno i pogrešno? Je li on nastao, ako postoji, kao konsekvant tradicijskih, kulturnih i društvenih pravila, ili je njegova egzistencija tek posljedica kontemporarnih (ili približno) konstelacija odnosa i razvoja događaja? Je li, drugim riječima, današnji član bosanskohercegovačke zajednice osuđen na koruptivnu praksu?

Korupcija kao nasljeđe?

„Sve dok društvene snage ne pronađu ravnotežu. . . za to vrijeme nestaje svaka regulacija“. ⁶ Ova glasovita sentenca zapravo vrlo jezgrovito i precizno oslovljava ključni problem: Šta je ostalo nakon

⁶ E. Durkheim, u Kregar, 1999: 145.

rata u BiH? Šta je ostalo nakon socijalizma? Kakve su se promjene desile u sustavu vrijednosnih normi??

Najprije bi trebalo ukazati da kapitalističko društvo načelno proklamira rad, trud, istrajnost, odricanje i postizanje ciljeva u skladu sa pozitivnim etičkim i pravnim normama, te da odstupanje od ovih postulata predstavlja aberaciju: kapitalizam, nije, kako se to nastojalo prikazati, uređenje i društveni ambijent u kojemu je za minimum zalaganja moguće postići uspjeh. Međutim, upravo se ova deformirana slika poput lajtmotiva provlačila na prijelazu zadnja dva desetljeća protekloga stoljeća: kapitalizam=društvo obilja, sreće i zadovoljstva, koji stoje, bez puno napora, svima na raspolaganju. Slika je kapitalizma dakako drugačija, i podrazumijeva rad kao životni poziv, posvećenost poslu, profesionalnost, poštenje i „igranje u skladu sa pravilima“. Socijalistička su društva (posebice zadnjih decenija prošlog stoljeća), međutim, imala čini se prije ovu iskrivljenu, idealiziranu sliku, po kojoj je uz malo truda moguće postići neslućene domete. Dakako da se ovdje radi o simplifikaciji. Bilo bi suludo zaista misliti da svaki prosječan građanin (u društvu sa socijalističkim uređenjem) doživljava kapitalizam naprijed opisanim: ali stoji i to, da je taj nematerijalni idealizirani supstrat kapitalizma, naime, bolji, ljepši i slobodniji svijet, dominirao sviješću prosječnog čovjeka.

No, nakon socijalizma, umjesto boljeg sutra, BiH je zadesila ratna kataklizma, te se BiH morala, pored promjena političke, ekonomske, političke, ideološke itd. naravi, suočiti i sa ratnom traumom. To je za konsekvant imalo anomičnost BiH kolektiva, gotovo u svakom smislu (nedostatak i neizvjesnost pravnih, moralnih, tradicijskih itd. normi.). Bosna i Hercegovina, kao postratna i postsocijalistička zemlja, dobila je u nasljeđe iz prošlog režima i kompromisa napravljenih da bi se zaustavio rat, složenu teritorijalno-administrativnu strukturu, glomazan i inertan birokratski aparat, netransparentne i spore sudove, sa ogromnim rupama u zakonskim i odgovarajućim podzakonskim rješenjima koja potiču na izbjegavanje plaćanja poreza i prijevare na štetu države, slabu ili u potpunosti odsutnu odgovornost unutar egzekutive, ali i prema parlamentu i javnom mnijenju. Ovaj *circulus vitiosus* nije u stanju odgovoriti

⁷ Podaci Diagnostic Survey-a Svjetske Banke iz 2000-te godine su i u ovom smislu korisni: 73% ispitanika iz široke javnosti i 71% javnih dužnosnika u BiH doživljavaju korupciju kao „dio kulture i mentaliteta“ (Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption: 20).

suvremenim tranzicijskim zahtjevima i integraciji u europske tokove u konačnici. Pišući o nasljeđu socijalističkog režima, A. Bebler tvrdi: "u prethodnim komunistički dominiranim sistemima, zloraba javne službe ne samo da je bila široko raspostranjena, nego je u nekim sustavima nužna za funkcioniranje centralistički planiranih ekonomija" (Bebler, 2000:27).⁸ Iako smo se naprijed izjasnili da ne želimo ulaziti u raspravu o funkcionalnosti koruptivnog ponašanja, ipak nam se čini vrijedna pomena misao prema kojoj je korupcija „nužan instrument društvene regulacije u uvjetima slabe i neorganizirane javne vlasti“ (Derenčinović, 2001: 94). Ona se, prema ovom poimanju, čini neizbježnom karikom, u prijelazu ka jasnim i efikasnim rješenjima suvremenog demokratskog društva. A. Bebler navodi interesantnu tezu o dugotrajno prisutnoj odbojnosti domaćeg (balkanskog) društ(a)va prema vlasti, koja se može staviti u kontekst neizvršavanja ili deformacije u ispunjenju službeničkih zadaća. „Drugi i značajniji izvor kontinuiteta (birokratskih praksi i neodgovornosti, nap. a.), rezultirala je iz tijesne povezanosti prevalirajućih sociokulturnih normi i stavova prema radnoj etici i poštenju među zvaničnicima. Oni tvore ishodišnu kulturu sitne klasične korupcije, koja involvira davanje i primanje sitnih poklona, i pružanje besplatnih usluga za državne zvaničnike. Ova pravila i stavovi su prethodili periodu komunističke vladavine i samo su djelomice osjetili njihov utjecaj. Socijalne su subkulture korupcije u regionu značajno varirale, odražavajući različite religiozne background-e, protekla iskustva potčinjenosti carstvima, i kulturno-političke interakcije sa vladama Austrije (i Mađarske), Otomanske imperije, Švedana, Venecijanaca, Ruskih i Pruskih birokratija“ (Bebler, 2000:28). Ključ eventualne tradicije odioznosti spram vlasti se može pronaći u činjenici da su društva na Balkanu (kao dio šireg kolektiva tranzicijskih država, od kojih su već mnoge manje ili više uspješno prevazišle taj put pretvorbe ekonomskog i političkog sustava u ono što nazivamo europskim demokratskim) jest *sui generis* negativistički stav društava koja su dugo bila pod dominacijom stranih vladara, koja su tendirala razviti (i to su najčešće i ostvarila) dobro ustanovljenu praksu npr. izbjegavanja plaćanja poreza, nepovjerenja u vlast itd. U takvom jednom sociokulturnom ambijentu, koji je egzistirao stoljećima (Bosna i Hercegovina, npr. obnavlja svoju državnost tek na Prvom zasjedanju ZAVNOBIH-a 1943), razumljivo je da su narodi razvili svojevrsnu netrpeljivost prema svojim građanskim obavezama, koja se, moguće, zadržala u nekoj alteriranoj formi i danas. No, bilo bi doista

⁸ U tom smislu je pogotovo bila rasprostranjena sitna koruptivna praksa (low scale) da bi se npr. nabavili neki proizvodi, koji su u socijalističkim režimima, iz poglavito ideoloških razloga, bili bojkotirani ili se jednostavno do njih nije moglo doći.

neumjesno raspravljati o tradicijskim čimbenicima kao dominantnim u etiologiji korupcije, u zemlji u kojoj su život i egzistencija ugroženi svaki dan. Vrlo je vjerojatno da bi većina od preko 40 % nezaposlenih u BiH pristala na koruptivnu praksu, da bi dobila zaposlenje (to, uostalom, i potvrđuje Studija Transparency International-a, prema kojoj bi 41, 7% ispitanika pristalo dati mito ukoliko bi kao protuuslugu mogli očekivati radno mjesto, *Studija percepcije korupcije 2004*: 51). Kao i u tumačenju svih socijalnih fenomena, i etiologija se korupcije ne bi mogla svesti samo na monokauzalne tradicijske, moralno-vrijednosne ili neke druge momente, ali nam je namjera bila ukazati i promišljati neke fragmente i aspekte etiologije korupcije, poglavito u sferi „društvene nadgradnje“.

J. Kregar primjećuje: „Postsocijalistička društva se suočavaju sa tri socijalna problema: a) destrukcija moralne osnove društva, i simultano, **eksplozija aspiracija**; b) nerazvijen i neefikasan sustav demokratskih institucija; i c) nedostatak političke tradicije i kulture“ (Kregar, 1999:217). Nesigurnost je postala ključna odrednica ponašanja ljudi; nastao je intersticij između institucionalnih i vrijednosnih postavki staroga i novoga društva; naime, stare ne vrijede, a nove još nisu izgrađene. Kregar dalje o ovome primjećuje: „Svijet društvenih odnosa kao da je prazan bez moralnih orijentira. Moralne norme i vrijednosti doživljavaju se kao relativne: načelno ih se ispovijeda, a praktično krši i ignorira. Ni u što ne vrijedi vjerovati. Socijalističke dogme i obećanja više ne vrijede (i ranije su malo vrijedili), ali su uspješno uništili vjeru u tradiciju i tradicijske moralne temelje društva. Cinizam, ‘dvomisao’ i relativizacija morala nije **delikt, već relikt propalog socijalizma** (naglasio D. D.). Novih čvrstih standarda nema; kulturni obrasci sačinjeni su od razbijenih (i suprotnih) elemenata sasvim nekoherentnih stavova.“ (Kregar, 1999: 103). Isti autor dalje navodi: „Budući da se vladajuća ideologija raspala te da vrijednosti i navike tek postupno i sporo zadobivaju svoj oblik, težina društvene regulacije pada na formalne institucije društva, na institucije države, na pravnu regulaciju. Pravni sustav opterećen je balastom visokih aspiracija i velikih potreba“ (Kregar, 1999: 105). No, u ovom nedefiniranom prostoru, interregnumu nefunkcionalnih okvira normi i pravila, teško da su mehanizmi formalnog (i neformalnog, dakako) nadzora u stanju udovoljiti zahtjevima koje pred njih postavlja zajednica: poslije inertnog socijalističkog sustava, koji je počivao na autoritetu pozicije, a ne na profesionalnosti (dakako ne uvijek, ali vrlo često); poznanstvima i partijskoj podobnosti, a ne specijalizaciji i stručnoj profiliranosti, ovaj, zapravo duboko birokratski sustav djelovanja prijeti ugroziti kompletnu reformu i tranziciju zajednice: naravno, ne kao

jedini čimbenik, ali vrlo značajan. Osim toga, najkrupnija zadaća dešava se upravo u oblasti načina razmišljanja ljudi, koje je kod našeg čovjeka još pod utjecajem prošlih vremena: tranzicija od birokratskog načina rada, (pa u tom kontekstu i svojevrsna promjena razmišljanja, „tranzicija uma“), do onoga po poglavito pravnim regulama, još nam dakle predstoji.

Korupcija kao institucionalna slabost?

J. Kregar drži da se, kad govorimo o korupciji, radi zapravo o sistemskoj slabosti. V. Vukotić, V. Sahakyn i D. Derenčinović također. Radi se, zapravo o nedostatku perspektiva. O sustavnoj insuficijenciji. O institucionalnom dezorijentiru i dezorganizaciji. O „samoubistvu demokracije“ (Noack, 1996:102). U prethodnom smo odjeljku nastojali prikazati da fragmente etiologije koruptivne prakse treba tražiti i u tradicijskim i vrijednosno-moralnim tekovinama socijalističkih i balkanskih zajednica. Trenutna slika BiH društva izgleda sljedeće: armija nezaposlenih; vehementne diskrepance između socijalnih strata (iznimno bogati, koji žive u ekstremnom izobilju, i iznimno siromašni, na rubu egzistencije); kolektivna politička i ina pasivizacija (ljudi se ne smatraju članovima zajednice koji mogu doprinijeti bilo čemu- rezignacija i retretizam); ekonomski slabi učinci, ako ne i retrogradni trendovi; socijalni bunt; konstantna nesuglasja domaćih političkih čimbenika, čime se domaći politički sustav sveo na razinu marginalne (umjesto krucijalne) determinante sveukupnih društvenih odnosa, itd. Stoga, stoji konstatacija Mc Curdy-ja: „Ne radi se o posebnoj slabosti pojedinca, već o sistemu nastalom kao supstitut neefikasnim institucijama“ (H. McCurdy, u Kregar, 1999: 111). Korupcija „državu i pravo ne tumači kao instrumente samoograničenja represivne vlasti, već, naprotiv, kao instrumente samopotvrđivanja i uzurpacije“ (Derenčinović, 1999:157). Radi se o posebnoj subkulturi, o toliko ustaljenoj praksi, da je njeni akteri i ne doživljavaju kao takvu: stanje sveukupne dezorganiziranosti dopušta ovakav vrijednosni i djelatni stav.

Zato nam se čini oportunističkim ovom prilikom izložiti i osnovne postavke teorije anomije, koja su u svom izvornom obliku pojavljuju još u 19-om stoljeću kod Durkheim-a, a koju zapravo svi koji promišljaju uzroke socijalne patologije, gotovo bez iznimke, barem usputno (ako ne kao ishodišnu teorijsku postavku), elaboriraju i kritički promatraju. Sukus Durkheimove misli o anomiji se svodi na tezu o materijalnim

(proizvodnja, birokracija, zakoni) i nematerijalnim činjenicama (kultura, moral, socijalne institucije), gdje nematerijalne imaju u predmodernim društvima ulogu glavnog kohezivnog faktora, poglavito moral (kojemu Durkheim posvećuje znatnu pažnju u svom znanstvenom opusu). Moral, ili „kolektivna svijest“ (sukladno Durkheimovom proklamiranju kolektivnopsihološkog kao glavnog atributa *societasa*), pored pravnih, običajnih normi itd., igra ulogu glavnog konstituenta regulatornog poretka društva: one pored regulatornog efekta, imaju i zadaću integracije različitih dijelova cjeline (pojedinaca u društvo, u ovom slučaju). Zbog kompleksnosti modernog društva, međutim, postupno dolazi do opadanja snage kolektivne svijesti. U modernom društvu osnovna povezanost među ljudima je usitnjena podjela rada koja ih povezuje u zavisne odnose. Međutim, ove materijalne činjenice nisu u stanju održati društvo u ravnoteži: glavnu kohezivnu silu, po njemu igraju nematerijalne činjenice, poglavito moral i religija. Privredno nazadovanje ili rat, kao i slični potresi redovita odvijanja života u zajednici, dodatno usložnjavaju stvari, i doprinose lomljenju društvenih normativnih struktura. U takvoj konstelaciji odnosa, različiti oblici socijalne patologije „cvjetaju“, poput kriminala, alkoholizma, suicida itd. U tom se smislu i korupcija, kao fenomen *sui generis*, sa poglavito kriminalnim, ali i socijalno aberantnim kvalitetama i implikacijama, ima promatrati između ostalog kao konsekvant takvog stanja stvari.⁹

Ovaj je kratki diskurs o vrijednosnim temeljima devijacije u društvu općenito, i korupcije dakako, imao za cilj ukazati na relevantnost etičkih i drugih normi u etiologiji korupcije. No, bilo bi neozbiljno (i netačno, u krajnjoj liniji) svoditi jedan **socijalni fenomen** i tumačiti ga samo u svjetlu moralno degeneriranih **pojedinaca**. Teoretskih postavki o uzrocima korupcije ima mnogo: one se kreću od socijalno, psihološki, tradicijski utemeljenih, do legalističkih, institucionalnih itd. No, bitno je naglasiti jednu stvar: korupcija je, ipak, poglavito sistemska i institucionalna slabost. Uspješna strategija tipa „*bellum omnium contra corruptionis*“ (Derenčinović, 2001: 3) čini se utopijom: ne

⁹ Uostalom, i J. Kregar kao temeljne etiološke čimbenike za nastanak korupcije (u postsocijalizmu) smatra „eroziju vrijednosnih temelja društva i devoluciju institucija“, Kregar, 1999: 5. Stanovište o presudnom utjecaju nematerijalnih vrijednosti na integrativne procese u društvu dijeli i P. Noack. Pogledati Noack, 1996: 107.

zbog činjenice da se radi o zločinu bez žrtve (barem ne u onom smislu kako se ona očituje u tradicionalnim oblicima kriminaliteta); „korupcijskom savezu“ (Derenčinović, 2001), kojeg je i poradi toga teško otkriti (pored ambivalentna stanovišta ljudi spram ove pojave, te drugih čimbenika koji doprinose njezinu neotkrivanju);¹⁰ pomenute heterogenosti manifestacija korupcijskog ponašanja, kao i ambivalentna stava ljudi spram ove pojave, nego iz prostog razloga stoga što redukcija određena socijalno devijantna ponašanja (kao generički pojam) do stupnja njegova *absensa* nije ostvariva. Uvijek će postojati ljudi koji će kršiti norme, ali je pitanje do koje razine je određena pojava prisutna u društvu i koliko (ne) doprinosi homeostazi i progresu zajednice. Stoga je diskusija o totalnom eliminiranju korupcije u konačnici nesuvisla, ali implicira jedno drugo pitanje: šta se čini ostvarivim u suzbijanju koruptivnih praksi? Nije nam intencija izlagati različite inicijative ili programe na državnoj, regionalnoj ili mondijalnoj razini, nego ukazati na jednu jasnu činjenicu: najbolja je strategija uvidjeti da korupcija postoji; da je široko raspostranjena, posebice u našem društvu; da se radi najprije o sistemskoj slabosti, a potomja činjenica povlači i ključ efikasne redukcije korupcije, koji glasi: unaprjeđenje stanja sustava društvene regulacije, što podrazumijeva ne samo napredne (moderne) zakone, nego najprije imlementaciju i pridržavanje tih zakona, i to najprije od strane egzekutive, ali i judikature, te, dakako, i drugih segmenata institucionalne infrastrukture društva. Uspješna strategija je najprije ona koja obuhvaća kompleks mjera administrativne, institucionalne, građanske, pa tek naposljetku pravne naravi (sukladno principu prava kao *ultima ratio* društva, posebice kaznenopravni sustav). Samo uspostavljanjem

¹⁰ Što, *in ultima linea*, dovodi do činjenice da često pominjana „tamna brojka kriminaliteta“, za korupcijske delikte (dakle, korupciju pravno normiranu i sankcioniranu), a ne koruptivnu praksu kao *genus* neprikladna vršenja službe s ciljem ostvarenja vlastitih interesa (i time znatno limitirajući fenomenološku stranu korupcije), bude veća negoli za druge oblike kriminaliteta (Wehner tvrdi da „ovisno o vrsti kažnjivog ponašanja, odnos tih ponašanja prema onima za koje se ne zna, kreće se od 1:2 do 1:1000!“, prema Horvatić, 1993:44). Možemo, dakle, zamisliti kolika je tamna brojka korupcijskih delikata, imajući u vidu da se radi o svojevrsnom *dealtu*, razmjeni usluga koja počiva najčešće na dobrovoljnoj osnovi aktera djela (pored činjenice da postoji i tzv. iznuđivačka, odn. obrambena ili defanzivna korupcija). Korupcija nije zločin bez žrtve; žrtva je, u konačnici, cjelokupno društvo. No, veći stupanj prikrivenosti i tajnosti, pomenuta polivalentnost pojavnih oblika, njezina logički-utilitarna koncipiranost, kao i niz drugih momenata koji doprinose nepotpunoj ili iskrivljenoj percepciji korupcije, doprinose da tačno stanje (pa i aproksimacije) njezine prevalencije budu promatrane sa velikom dozom opreznosti.

vladavine jednakosti i prava moguće je ostvariti redukciju različitih formi socijalne patologije na razinu njihova (Durkheimovski shvaćena) nužna dijela društvene strukture.

Abstract

Corruption, as generic notion (defined as such not only on normative-legal, but on theoretically-conceptual level: namely, we are not considering a single, clearly defined quality, but rather a range of behaviours substantially including instrumentation of position in order to achieve personal goals), is historically and geographically wide-spread fact. We are not considering an exclusivity of one era or region: it is rather deviation and aberrance sui generis. Despite contradictory opinions regarding its phenomenology and etiology, one thing is certain: in contemporary societies, it is a phenomenon which demands rapid action, especially in those with degenerated and insufficient economic and political structure. So much the more corruption demands meditation and consideration in post-war, post-socialist, Bosnia and Herzegovina's community, with her complex burdens different nature.

Literatura:

1. Ackermann, S. R. (1999). *Corruption and Government (Causes, Consequences and Reform)*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bebler, A. (2000). Corruption Among the Security Personnel of the Central-East European States in Transition. V: (ed. Meško, G.) *Corruption in Central and Eastern Europe at the Turn of Millenium*. Ljubljana: Open Society Institute. Str. 25-45.
3. Derenčinović, D. (1999). Kaznenopravni aspekti korupcije sa elementom inozemnosti. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 6 (1). Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu. Str. 155-190.
4. Derenčinović, D. (2001). *Mit(o) korupciji*. Zagreb: Nocci.
5. Dobovšek, B. (2004). Kako meriti korupcijo? *Varstvo slove*, 6 (1). Maribor: Fakulteta za policijsko-varnostne vede. Str. 18-26.
6. Hoffman, F., Zimmermann, B. (2003). Borba protiv korupcije. *Izbor članaka iz stranih časopisa*, Br. 1-2. Zagreb: MUP Republike Hrvatske-Policijska Akademija. Str. 71-76.
7. Horvatić, Ž. (1993). *Kriminologija*. Zagreb: Školska knjiga.

8. Kregar, J. (1999). Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija. Zagreb: Rifin.
9. Noack, P. (1996). Politička dimenzija korupcije: Ili kakvu štetu može korupcija nanijeti demokratskom društvu?. *Izbor članaka iz stranih časopisa*, 1-2. Zagreb: MUP RH. Str. 100-108.
10. Petričić, D. (2000). *Kriminal u hrvatskoj pretvorbi*. Zagreb: Abakus d. o. o.
11. Popović, M. (2003). Ekonomska analiza korupcije. *Bezbednost*, 3/03. Beograd: MUP Republike Srbije. Str. 353-375.
12. Sačić, Ž. (1998). Korupcija i njezino suzbijanje u svijetu i Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 7(1-2). Zagreb: MUP RH.
13. Vukotić, V. (ur.). *Sistem i korupcija*. (2000). Beograd: Institut društvenih nauka.
14. Bosnia and Herzegovina: Diagnostic Surveys of Corruption. (2000). (priop. Maria Shkaratan). World Bank.
15. Studija sistema nacionalnog integriteta. (2004). (ur. Divjak, B.). Banja Luka/Sarajevo: Transparency International BiH.
 - a. Studija percepcije korupcije 2004. (2004). (ur. Divjak, B.). Banja Luka/Sarajevo: Transparency International BiH.

Irma DELJKIĆ¹

Demokratski nadzor obavještajnih službi – parlament, vlada i sudstvo kao institucije za vršenje nadzora²

Democratic Oversight of Intelligence Services – Parliament, Government and Judiciary as Institutions for Oversight

Sažetak

U ovom članku, autor govori o procesu uspostavljanja demokratskog nadzora nad obavještajnim službama (parlamentarni, vladin i sudski nadzor obavještajnih službi). Cilj obavještajnih službi je da informišu i upozore donosiocce političkih odluka, obezbjeđujući nezavisnu analizu relevantnih informacija za sigurnost države i društva i zaštitu njihovih vitalnih interesa. Kako bi se uspostavio demokratski nadzor nad obavještajnim službama, demokratske države moraju uspostaviti jasan i potpun pravni okvir, koji će definisati područje odgovornosti službi, ograničenja njihovih ovlasti, mehanizme nadzora i odgovornosti, i zakonska sredstva koja će se baviti žalbama u slučajevima kršenja prava.

Ključne riječi: demokratski nadzor, obavještajne službe, parlament, vlada, sudstvo

¹ Asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

² Odnosi se na institucijsku strukturu parlamentarizma

1. UVOD

U modernim državama, obavještajne službe kao integralni dio sigurnosnog sektora³, treba da osiguraju tražene, validne i pravovremene informacije koje se odnose na pitanja nacionalne sigurnosti, kao i da spriječe specifične prijetnje sigurnosti, s ciljem da se osigura sigurnost društva i sloboda građana.

Obavještajna služba predstavlja specijaliziranu i specifičnu instituciju države. Ona je sastavni dio državnog aparata i " predstavlja najviši oblik organizovanja obavještajnih aktivnosti". (M. Milošević, 2001:25)

"Možemo reći, da je osnovni zadatak obavještajne službe da korištenjem specifičnih metoda (legalnih i tajnih) prikuplja, izučava, obrađuje i koristi relevantne obavještajne podatke i informacije o planovima i namjerama drugih država i protivnika, sa ciljem ostvarivanja određenih političkih interesa i zaštite unutrašnje i vanjske sigurnosti. Predmet interesovanja i rada obavještajnih službi je vrlo bogat i sveobuhvatan, što znači da su sve oblasti društvenog života predmet obavještajnog interesovanja. U teoriji danas, postoje mnoge podjele obavještajnih službi prema različitim kriterijima. Najstarija podjela je na: vojnu i civilnu obavještajnu službu, koja je i danas organizaciono izražena uglavnom u svim državama. Zatim, jedna od najstarijih i najčešćih podjela je na obavještajnu (čija je djelatnost usmjerena prema inostranstvu) i kontraobavještajnu službu (koja ima zadatak da štiti od djelatnosti stranih obavještajnih službi). Pored ovih, u teoriji se još javljaju i mnoge druge podjele, npr. podjela u vezi sa ciljevima koji se žele postići, podjela s obzirom na oblast istraživanja, podjela obavještajnih službi prema položaju u obavještajnom sistemu, itd".⁴

Pravilo je da u ustavnim demokratijama nikakva ovlaštenja ne mogu biti data niti jednoj državnoj instituciji bez pravnog osnova za to, pa tako i obavještajne službe izvode svoje postojanje i ovlasti iz zakonodavstva. Ovo daje obavještajnim službama legitimnost, te

³ Sigurnosni sektor obuhvata sve službe koje su zakonski ovlaštene da koriste silu ili da prijete upotrebom sile u zaštiti društva i slobode njenih građana.

⁴ Irma Deljković: " Mediji kao izvor saznanja obavještajnih službi „ Kriminalističke teme, br. 1-2, Sarajevo, 2004.

ovlasti demokratskim predstavnicima da postave principe koji će voditi ovo važno područje državne aktivnosti i postaviti ograničenja za rad ovim agencijama, kako bi se postigla pravilna ravnoteža između zaštite individualnih prava pojedinaca i pribavljanja važnih informacija.

Zakoni o obavještajnim službama treba da odrede status, djelokrug, zadatke, dužnosti i nadzor nad obavještajnim službama. Također, zakonski treba da budu uređena i pitanja upotrebe posebnih sredstava za prikupljanje informacija i držanje dosjea, kao i status uposlenika obavještajne službe.

Legislatura je također neophodna kada je potrebno da se ograniče ustavna prava pojedinaca zbog sigurnosnih razloga u državi⁵. Zato, samo zakonite akcije mogu biti opravdane u slučaju uplitanja u ljudska prava iz Evropske konvencije. Evropska konvencija o ljudskim pravima dozvoljava ograničenja prava na javno suđenje, poštovanje privatnosti života, sloboda religije, sloboda izražavanja i udruživanja, kada je to u skladu sa zakonom i kada je neophodno u demokratskom društvu zbog interesa nacionalne sigurnosti.⁶

Zakonitost zahtijeva da obavještajne službe sprovode svoje aktivnosti u okviru svojih ovlaštenja koja su im data u domaćem zakonu, a pravni režim jedne države treba da bude jasan, predvidiv i pristupačan.

⁵ "Ograničenja mogu biti nametnuta samo zakonom. Ona mogu imati samo objektivni cilj u vidu interesa nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, u cilju sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih". (Cazim Sadiković, 2001:112)

⁶ Grčka državna obavještajna služba vršila je nadzor nad Jehovininim svjedocima izvan svog mandata, te je proglašena za kršenje člana 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji garantira poštovanje nečijeg privatnog života. Gabriel Tsavachidis se nalazio po tajnim nadzorom Grčke državne obavještajne službe zbog svojih vjerskih afilijacija. Evropska komisija za ljudska prava je ustanovila da je privatnost Tsavachidis-a narušena zbog vršenja neovlaštenog nadzora. http://www.jw-media.org/rights/european_court.htm

2. OBAVJEŠTAJNE SLUŽBE I DEMOKRATSKI NADZOR

Svaka država ima obavještajni aparat određenih ciljeva i mogućnosti. Obavještajne službe su ključna komponenta svake države, koje pružaju nezavisnu analizu relevantnih informacija za sigurnost države i društva. Kao takve, moraju opravdati svoj rad u očima javnosti, odnosno moraju se pokazati kao efikasne i svoj rad zasnivati na zakonitosti. Princip zakonitosti rada treba da bude najvažniji princip u radu obavještajnih službi, kako bi se obezbijedilo da obavještajni sistem jedne države bude u funkciji realizacije političke volje nosilaca vlasti i sistema nacionalne sigurnosti. U vezi sa ovim, svaka demokratska država⁷ treba da uspostavi jasan i sveobuhvatan pravni okvir, koji bi proizilazio iz demokratskih struktura i procesa, i koji bi osigurao kontinuitet demokratskih vrijednosti i u sferama obavještajnog rada.

Demokratski nadzor nad obavještajnim službama predstavlja izazov i danas postoje različiti modeli demokratskog nadzora nad ovim službama, zavisno od različitih država i političkih sistema.

U demokratskim državama, nadzor nad obavještajnim službama i njihovim aktivnostima vrše zakonodavna, izvršna i sudska vlast (tri državne vlasti autonomne i nezavisne prilikom donošenja odluka), i svaki od ova tri elementa igra specifičnu ulogu u ukupnom sistemu nadzora i odgovornosti. Nadzor nad obavještajnim službama je neophodan, obzirom da ove službe imaju specijalne ovlasti koje involviraju tajnost u radu⁸, a odnose se na tajno prikupljanje podataka, sprovođenje tajnih akcija, držanje dosjea o pojedincima, te analizu svih prikupljenih podataka. Tajnost koja obavlja rad obavještajnih službi ohrabruje zloupotrebu i može proizvesti da one djeluju nezavisno. Obavještajna služba treba da zaštiti svoje legitimne tajne. Njen rad ne može upotpunosti biti transparentan za javnost, ali cijena te zaštite mora biti povećan demokratski nadzor kroz visoko kompetentne odbore i visoko profesionalne standarde koji su propisani ovim

⁷ "Demokratska država je ona u kojoj upravlja vlada koja, teoretski, pruža maksimum individualnih političkih sloboda, u širem smislu shvaćena kao autonomija gradana u njihovom direktnom ili indirektnom učešću". (Čitanka ljudskih prava, 2001:20)

⁸ Kako bi obavještajne službe obavljale svoj posao efikasno, postoje određena osjetljiva područja njihovih aktivnosti koja moraju da ostanu tajna, a odnose se na izvore informacija, operacije, metode, procedure, sredstva rada, anonimnost uposlenika i njihovu zaštitu, važne materijale koje dostavljaju strane vlade ili obavještajne službe.

povezana sa povjerljivim informacijama. Parlamentarni odbori⁹ vrše kontrolu načina na koje obavještajne službe primjenjuju ustavno-zakonske propise i pravilnike obavještajno-sigurnosnih ustanova; istražuju slučajeve gdje postoje znakovi kršenja ustavno-zakonskih i drugih propisa unutar obavještajne zajednice; provjeravaju obavijesti o neovlaštenim aktivnostima obavještajne službe; vrše analizu zasnovanosti nacrtu budžeta za obavještajnu službu; vrše intervju osoba koje su predložene na mjesto direktora ili njegovog zamjenika u obavještajnoj službi, te u vezi sa tim daju konsultativnu preporuku o imenovanju; potvrđuju kriterije za odabir i promociju osoblja unutar obavještajne službe; osiguravaju da predsjednik države, premijer i druge osobe koje su zakonom ovlaštene da primaju izvještaj od obavještajne službe, budu potpuno i pravovremeno informirani; osiguravaju aktivnosti obavještajne službe kako bi se spriječile i eliminisale prijetnje nacionalnoj sigurnosti; vrše provjeru saradnje između obavještajne službe i drugih pomoćnih službi i sličnih institucija u drugim zemljama; pregled godišnjih izvještaja koje podnosi direktor obavještajne službe; izdaju konsultativne preporuke o programima za nacionalnu sigurnost.

Obzirom da priroda obavještajnih službi ograničava informacije koje se mogu predstaviti javnosti, odbor kao predstavnik javnosti treba da ima pristup povjerljivim informacijama, te pravo da zahtijeva podnošenje izvještaja, saslušanja i da sprovodi istrage, kako bi otkrili zloupotrebe i nedostatke u radu obavještajnih službi. S druge strane, obavještajna služba treba da informiše odbor o svojim aktivnostima, da dostavlja odboru zatražene informacije, te da prijavi sve nezakonite i nepravilne aktivnosti u radu službe, kao i izvođenje i planiranje akcija koje su ispravne.

“Ograničenja parlamentarnog nadzora sastoje se u tome da zakonodavna grana vlasti, pa i odbor, ima samo periodične, ali ne i svakodnevne uvide u rad službi, što je diktirano kako dinamikom rada službi tako i potrebom da se određeni postupci i akcije, dok su u kritičnim fazama planiranja ili operativne provedbe, zadrže u tajnosti“. (Žunec, Domišljanović, 2000:72)

Treba naglasiti da parlamentarni odbori koji vrše kontrolu nad radom obavještajnih službi ne smiju imati autoritet da usmjeravaju rad

⁹ Parlamentarni odbori za nadzor obavještajnih službi djeluju iza zatvorenih vrata

službama (jasna legislativa, sudski nadzor nad određenim aktivnostima, unutrašnji moralni kodeks, itd.). Međutim, tajnost nije jedini problem, obavještajne službe također prikupljaju i analiziraju informacije, informacije znače moć, a previše moćna obavještajna služba mogla bi narušiti prava građana i državljana. Zato je nadzor nad obavještajnim službama od suštinske važnosti za svaku demokratsku državu, jer pored toga što obezbjeđuje efikasno (pod ovim se podrazumijeva i pravilno korištenje javnih sredstava) i pravilno postupanje (postupanje u skladu sa zakonskim i etičkim normama) u radu obavještajnih službi, doprinosi i da demokratija funkcionira dobro.

2. 1 Parlamentarni nadzor

Zakonodavstvo je pravno ostvarenje demokratske volje. U većini država odobravanje legislative i nadgledanje vladinih akcija je jedna od ključnih uloga parlamenta.

Na parlamente se gleda kao na stubove demokratije. Niti jedno područje ili institucija vlade ne mogu biti izuzeti od parlamentarnog nadzora i ovo uključuje sve organizacije sigurnosnog sektora, tako da nadzor nad obavještajnim službama nije izuzetak.

Odnos između parlamenta i obavještajne službe je dvostruk, što znači da se parlament pojavljuje kao korisnik obavještajnih podataka i kao institucija za nadzor. Imajući u vidu da su parlamenti često predmet političkih pritisaka, što povećava mogućnost da se zloupotrijebi rad obavještajnih službi, većina parlamenata, posebno parlamentarni odbori, ograničavaju svoj rad samo na ulogu institucionalnog nadgledanja obavještajnih službi.

Demokratski parlamentarni nadzor nad obavještajnim službama vrši se preko parlamentarnih odbora, koji su svakako najmoćnije organizacije koje su uključene u parlamentarni rad. Parlamentarci kroz ove odbore imaju mogućnost da organizuju svoj posao i postave ekspertize. Parlamentarni odbor treba da ima potpunu sliku o funkcionisanju obavještajnih službi, sa svim informacijama o tome šta i kako obavještajne službe rade, imajući na umu ograničenja koja su

obavještajnih službi u pravcu pokretanja određenih istraga ili rada na određenom slučaju. Da bi parlamentarni nadzor obavještajnih službi bio efikasan, potrebno je da parlament ima stručnjake na raspolaganju. Stvarnost je drugačija, i parlamenti uglavnom imaju jako malo istraživačkog osoblja, ako uopće i postoji. Međutim, ono što predstavlja veći problem je to da parlamenti jako često koriste informacije koje dolaze od vlade i obavještajnih službi, a oni bi trebali da nadgledaju ove službe. Kako bi se nosili sa ovim neprikladnim situacijama, parlamenti često koriste ekspertize nevladinih organizacija u svom poslu, kao i međunarodne institute za intelektualne usluge, prate državne i međunarodne seminare, te jačaju parlamentarne istraživačke službe.

2. 2 Vladin nadzor

U parlamentarnom sistemu, vlada je najviši izvršni organ države, koji vodi politiku države i odgovorna je za to parlamentu.

“Vlada je tijelo koje objedinjava upravljanje poslovima državne uprave na gotovo svim područjima života, a u organizacijskom pogledu neposredno ili posredno rukovodi radom ministarstava, državnih upravnih organizacija i upravnih organizacija u sastavu ministarstava. Kao takva, vlada ima pregled i nad svim područjima za koja postoji obavještajno-sigurnosni interes, a ujedno je i najviše državno koordinacijsko tijelo koje objedinjava i usklađuje rad svih segmenata izvršne vlasti“. (Žunec, Domišljanović, 2000:171)

Vlada kao izvršni organ vlasti u državi, ima takođe dvije vrste odnosa sa obavještajnom službom. Prvo, vlada se pojavljuje kao korsinik usluga obavještajnih službi, pa tako premijer, ministri i druge vladine agencije koriste obavještajnu službu da bi poboljšali donošenje svojih odluka. Imajući ovo u vidu, važno je da postoji sistem davanja zadataka, koji definiše ko je sve ovlašten da propisuje zadatke obavještajnim službama i pod kojim uslovima. Pomenuti sistem treba da bude zasnovan na čistoj hijerarhiji i skupu pravila i procedura, i tako umanja šanse da se obavještajna služba zloupotrijebi u političke svrhe. Druga vrsta odnosa između vlade i obavještajnih službi ogleda se u vršenju vladinog nadzora nad aktivnostima obavještajnih službi,

pa tako mnoge vlade uspostavljaju nadzorne odbore ili službe koje vrše nadzor nad aktivnostima obavještajnih službi. Ovi nadzorni odbori se sastoje od visoko uglednih i kvalificiranih pojedinaca, i njihov zadatak je obično revizija (ispitivanje) djelovanja obavještajnih službi u pogledu efikasnosti i zakonitosti. Zadatak odbora za nadzor obavještajnih službi može biti: da periodično vrši reviziju unutrašnjih smjernica obavještajne službe koje se odnose na zakonitost i pravilnost obavještajnih aktivnosti, da periodično izvještava o svojim nalazima i svim aktivnostima koja potežu ozbiljna pitanja o zakonitosti i pravilnosti, da proslijedi izvještaje koji se tiču sudskog nadzora o pitanjima zakonitosti aktivnosti obavještajnih službi, da sprovede istrage o obavještajnim aktivnostima. Vladin nadzor se najviše usmjerava na pitanja efikasnosti, odnosno da li obavještajne službe efikasno obavljaju svoje zadatke i funkcije (da li identifikuju prave prijetnje, da li ispunjavaju potrebe donosioca političkih odluka, da li rade pravilne analize, te da li imaju adekvatne mogućnosti).

Efikasan demokratski nadzor zavisi od dvosmjernog odnosa između ministara i službenika.

Ministri treba da imaju pristup relevantnim informacijama koje su u rukama obavještajne službe, i da su u mogućnosti da daju objašnjenja javnosti o akcijama obavještajnih službi kada je to neophodno. I obrnuto, službenici treba da informišu vladine ministre o jako osjetljivim pitanjima.

2. 3 Sudski nadzor

U nadzoru obavještajnih službi učestvuje i treći organ države, sudstvo, kao krajnji čuvar ustava i zakona. Na sudstvo se gleda kao na nezavisan organ¹⁰, i kao takvo daje kredibilitet sistemu nadzora u očima javnosti. Obavještajne službe funkcionišu unutar zakonskih okvira i tako su podvrgnute sudskoj kontroli. Sudski nadzor treba da postavi ograničenja kako bi se postigla pravilna ravnoteža između zaštite individualnih prava i prikupljanja važnih informacija. Obzirom da neke metode prikupljanja podataka obavještajnih službi (ad exemplum, metode prisluškivanja) mogu ograničiti ili narušiti građanska prava, u većini zemalja obavještajne službe moraju da dobiju odobrenje od

¹⁰ Nezavisna sudska vlast je obavezni dio svake moderne demokratske države

suda. Sudovi postavljaju i regulatorne okvire za postupanje sa povjerljivim informacijama, jer uključenost sudstva neminovno znači da se osjetljivi podaci moraju dijeliti van kontrolisanog okruženja samog sigurnosnog sektora.

3. DEMOKRATSKI NADZOR OBAVJEŠTAJNO-SIGURNOSNE AGENCIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Bosna i Hercegovina je kao i mnoge druge države u tranziciji doživjela reformu obavještajno-sigurnosnog sektora¹¹, te tako dobila obavještajnu službu na nivou države, koja treba da zadovolji evropske standarde u obavještajno-sigurnosnim odnosima.

Donošenjem državnog zakona (Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine) , otpočela je službeno s radom Obavještajno-sigurnosna agencija BiH, te su službeno prestale postojati dotadašnje Federalna obavještajna-sigurnosna služba i Obavještajno - sigurnosna služba Republike Srpske. Ovaj Zakon predstavlja "veoma važan korak ka izgradnji Bosne i Hercegovine kao moderne, evropske države, države koja neće biti ni kontinuirani niti latentni generator unutarnjih, regionalnih i evropskih faktora sigurnosnih rizika, . . . ". (M. D. Abazović, 2004:1)¹²

Agencija je odgovorna za prikupljanje, analiziranje i distribuciju obavještajnih podataka u svrhu zaštite sigurnosti, uključujući suverenitet, teritorijalni integritet i ustavni poredak Bosne i Hercegovine. ¹³

Zakonom o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine uspostavljen je i demokratski nadzor nad radom (parlament, vlada, sudstvo) Agencije, te se ova oblast izričito uređuje u Poglavlju III- *Vanjsko rukovođenje i nadzor nad Agencijom* i VIII – *Prikupljanje informacija*.

Predsjedavajući Vijeća ministara Bosne i Hercegovine isključivo je odgovoran za nadzor i usmjeravanje rada Agencije. ¹⁴

¹¹ Jedna od važnih komponenti demokratskih reformi u državi je i reforma obavještajno-sigurnosnog sektora.

¹² M. D. Abazović: "Povodom Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine", Kriminalističke teme, br. 1-2, Sarajevo, 2004.

¹³ Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

Član 9. Zakona predviđa da predsjedavajući Vijeća ministara pored što koordinira aktivnosti Agencije i osigurava smjernice u pogledu sigurnosno-obavještajne politike, vrši nadzor nad radom Agencije, te snosi političku odgovornost za njen rad. U članu 10. taksativno su nabrojane nadležnosti predsjedavajućeg Vijeća ministara, gdje u stavu 1. jasno stoji da je predsjedavajući Vijeća ministara BiH nadležan da vrši nadzor nad radom Agencije i osigurava zakonitost u obavljanju njenog rada. Prilikom izvršavanja svojih dužnosti, u skladu s članom 10., Zakon predviđa da Predsjedavajući uzima u obzir stavove Izvršnog obavještajnog odbora¹⁵ i Vijeća ministara kao cjeline. Također, članom 11. ovog Zakona predviđa se osnivanje Obavještajno-sigurnosno savjetodavne službe, a osniva je Predsjedavajući kako bi mogao obavljati dužnosti koje proizilaze iz člana 10. "Zaposlenici Obavještajno-sigurnosno savjetodavne službe ne mogu davati uputstva, niti na bilo koji način usmjeravati rad generalnog direktora, zamjenika generalnog direktora, glavnog inspektora niti ostalih zaposlenih u Agenciji".¹⁶

Prema članu 18. parlamentarni nadzor nad radom Agencije, vrši Sigurnosno-obavještajna komisija, koju osnivaju Predstavnički dom i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH. Komisija se sastoji od dvanaest članova, po šest članova iz svakog doma. Na čelu komisije nalazi se predsjedavajući koji je izabran iz reda članova Komisije i on mora biti član stranke zastupljene u jednom od domova Parlamentarne skupštine BiH koja nije dio vladajuće koalicije. Isti član predviđa da se članovi Komisije kandidiraju u skladu s principom proporcionalne zastupljenosti političkih stranaka u Predstavničkom domu, a u komisiji su zastupljena sva tri konstitutivna naroda.

"Sigurnosno-obavještajna komisija nadležna je da: vrši nadzor nad zakonitošću rada Agencije; održava rasprave o imenovanju generalnog direktora i zamjenika generalnog direktora Agencije i daje mišljenja o

¹⁴ Član 7. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

¹⁵ Izvršni obavještajni odbor uspostavlja predsjedavajući Vijeća ministara, s ciljem savjetovanja predsjedavajućeg Vijeća ministara i olakšavanja koordinacije obavještajno-sigurnosnih pitanja. Izvršni obavještajni odbor čine predsjedavajući Vijeća ministara, dva zamjenika predsjedavajućeg, ili dva ministra iz Vijeća ministara. Predsjedavajući Vijeća ministara predsjedava Odborom, koji se sastaje najmanje jednom svakog kalendarskog mjeseca.

¹⁶ Član 11. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

tom imenovanju; razmatra izvještaje predsjedavajućeg o pitanjima iz njegove nadležnosti, uključujući mjere preduzete u cilju rješavanja svih problema u Agenciji utvrđenih prilikom provođenja inspeksijske kontrole, revizije ili istrage; razmatra izvještaje generalnog direktora o radu i troškovima Agencije, te posebno analizira način trošenja budžetskih sredstava; razmatra izvještaje u skladu s članom 33. ovog zakona; zatraži od zaposlenih u Agenciji da, putem predsjedavajućeg, osiguraju stručne savjete kada je potrebno u cilju vršenja funkcije nadzora; daje mišljenje o detaljnom prijedlogu budžeta Agencije; provodi istragu o radu Agencije, u skladu s članom 20. ovog zakona“.

17

Članovi 21. i 21. istoimenog Zakona predviđaju proceduru postupanja Komisije, ukoliko ona ima osnovane sumnje da Agencija obavlja svoje dužnosti na nezakonit način. Zakon u članu 22. obavezuje članove Komisije da čuvaju tajnost informacija koje se tiču službenih tajni, a u koje su kao članovi Komisije imali uvid. “Sigurnosno-obavještajna komisija utvrđuje procedure u pismenoj formi u cilju sprečavanja neovlaštenog otkrivanja svih povjerljivih informacija koje se dostavljaju Komisiji“.

Sudski nadzor nad radom Obavještajno-sigurnosne agencije BiH proizilazi iz *Poglavlja VIII- c) Tajno prikupljanje podataka za koje je potrebno sudsko ovlaštenje.*

Prema članu 77., “praćenje na mjestima koja nemaju javni karakter, praćenje komunikacija putem telekomunikacijskih i drugih oblika elektronskih uređaja, kao i pretres imovine bez pristanka vlasnika ili osobe koja privremeno zauzima tu imovinu, može se vršiti samo u slučajevima za koje je dobijeno prethodno ovlaštenje od predsjednika Suda Bosne i Hercegovine ili sudije Suda Bosne i Hercegovine kojeg je odredio predsjednik Suda Bosne i Hercegovine“.

Nadalje, ovaj član precizira kada se upućuje pismeni zahtjev sudiji za dobivanje odobrenja, sadržinu zahtjeva i postupak nakon podnošenja

¹⁷ Član 19. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

¹⁸ Član 23. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

¹⁹ Član 77. Zakona o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 12/04.

zakona; odredbe da građanin BiH koji je bio predmet praćenja ili prisluškivanja, treba nakon okončanja preduzetih mjera, o istim biti obavješten najduže u roku od 30 dana po okončanju postupka kao i da Agencija prilikom primjene mjera tajnog praćenja i pretresa u skladu s ovim članom, koristi što nenametljivije tehnike koje su joj na raspolaganju.

Iz navedenog proizilazi da je Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji Bosne i Hercegovine, kao i zakoni mnogih drugih demokratskih država uspostavio demokratski nadzor nad radom Agencije, kako bi Bosna i Hercegovina kao demokratska država izmirila obaveze prema sigurnosti svoje populacije, uz poštivanje ljudskih prava i vladavine zakona.

4. ZAKLJUČAK

I na kraju, mišljenja smo da demokratski nadzor nad obavještajnim službama, a u okviru trihotomnog sistema nadzora treba da ostvari obavještajnu politiku koja je u interesu društva.

Nadzor nad obavještajnim službama prema demokratskim principima obuhvata sljedeće elemente:

- Zakonski okvir za obavještajne službe koji definiše mehanizme za transparentnost i odgovornost, organizaciju, aktivnosti i ciljeve obavještajnih službi;
- Parlament sa jakim parlamentarnim odborom za obavještajne službe, koji ima adekvatne ovlasti, prikladne izvore i osoblje;
- Vladin ili izvršni nadzor, uz pomoć odbora, pojedinaca, koji imaju mandat da nadgledaju obavještajne službe, te jasan sistem davanja zadataka od strane vladinih agencija obavještajnim službama, zasnovan na zakonskom okviru;
- Informirano, dobro uspostavljeno sudstvo koje nadgleda da li su aktivnosti obavještajnih službi u skladu sa zakonom.

Abstract

In this article author is discussing the process of setting up democratic oversight over intelligence services in democracy (parliamentary, governmental and judiciary oversight). The purpose of intelligence services is to inform and warn policymakers, by providing independent analysis of information relevant to the security of state and society and the protection of its vital interests.

To establish democratic oversight over intelligence services, democracies must set a clear and comprehensive legal framework which must define the area of responsibility of the services, the limits of their competence, the mechanisms of oversight and accountability and legal means to deal with complaints in cases of violation of rights. In democracies, oversight of intelligence services is exercised by legislative, executive and judicial entities.

Key words: *democratic oversight, intelligence services, parliament, government, judiciary*

5. LITERATURA I KORIŠTENI IZVORI

1. Abazović, M. D. Državna bezbjednost: uvod i temeljni pojmovi, FKN, Sarajevo, 2002.
2. Grizold Anton, Tatalović Siniša, Cvrtila Vlatko, Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 1999.
3. Hajrulahović Mustafa Talijan, Osnove obavještajnog rada u vojsci, Generalštab Armije Republike BiH – Obavještajna uprava, Sarajevo, 1995.
4. Held Dejvid, Demokratija i globalni poredak –od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
5. Milošević Milan, Sistem državne bezbednosti, Policijska Akademija, Beograd, 2001.
6. Muhić Fuad, Teorija države i prava- II izdanje, FKN, Sarajevo, 1997.
7. Sadiković Čazim, Evropsko pravo ljudskih prava, Magistrat, 2001, Sarajevo
8. Savić Andreja, Uvod u državnu bezbednost, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 2000.

9. Žunec Ozren, Domišljanović Darko, Obavještajno-sigurnosne službe Republike Hrvatske, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2000.
10. Čitanka ljudskih prava, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
11. Kriminalističke teme, br. 1-2, FKN, Sarajevo, 2002.
12. Kriminalističke teme, br. 1-2, FKN, Sarajevo, 2004.
13. Caparini Marina, "Civil Society and Democratic Oversight of the Security Sector: A Preliminary Investigation", Fifth International Security Forum, Zurich, 14-16 October, 2002. [http:// www. isn. ethz. ch/5isf/5/Papers/ Caparini_paper_V-2. pdf](http://www.isn.ethz.ch/5isf/5/Papers/Caparini_paper_V-2.pdf)
14. Sturtevant Mary, "Congressional Oversight of Intelligence: One Perspective", American Intelligence Journal , National Military Intelligence Association, Summer 1992. [http://www. fas. org/irp/eprint/sturtevant. html](http://www.fas.org/irp/eprint/sturtevant.html).
15. Walts L. Larry, "Conflicting Paradigms, Dissimilar Contexts " Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence*(*Journal of the American Intelligence Professional*), Volume 48, No. 1, 2004. [http:// www. cia. gov. /csi/studies/vol 48 no1/articles 02. html](http://www.cia.gov/csi/studies/vol48no1/articles02.html).
16. "Parliamentary oversight of the intelligence services in the WEU countries-current situation and prospects for reform", Assembly of WEU, The Western European Security and Defence Assembly, Document A/180/, 4 Decembar, 2002.
1. [http://www. assembleo. org/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2002/1801. pdf](http://www.assembleo.org/en/documents/sessions_ordinaires/rpt/2002/1801.pdf).

Elmedin MURATBEGOVIĆ¹

Profilaktička djelatnost policije – komparativni pristup

Community Policing – Comparative Approach

Sažetak

Ovaj pregledni članak posvećen je problematici preventivne djelatnosti policije u SAD-u, Engleskoj i Velsu, Francuskoj i Njemačkoj. Drugi dio rada posvećen je analizi smjernica Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti u Evropi koji egzistira u okviru programa Vijeća Evrope i projekta pod naslovom: "Odgovornost za nasilje u svakodnevnom životu u demokratski društvima – vodič za lokalne vlasti u aktivnostima prevencije kriminaliteta u urbanim sredinama".

Ključne riječi: kriminalitet, prevencija, "Community Policing"

1. UVOD

Osnovni zadatak policije, odnosno ukupne društvene akcije u ostvarenju ideje prevencije kriminaliteta, zasigurno predstavlja etabliranje institucionaliziranih formi obavljanja ovog vrlo složenog posla. Neki autori kažu da se prevencija obavlja u predsoblju delikta, te je i njena evidencija, dijagnostika i kompletan tretman vrlo složen i zahtjevan poduhvat. U ranijem objašnjenju historijskog razvoja prevencije kriminaliteta zaključili smo da je noviji pristup u prevenciji kriminaliteta od strane policije prvobitno ustanovljen u skandinavskim zemljama (Danska, Švedska), a tek nešto kasnije u Francuskoj, Belgiji i Holandiji. Međutim, danas su preventivni pristupi u radu policije praksa svih savremenih evropskih i drugih policijskih sistema. Većina

¹ Mr. sci., viši asistent na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

europskih država je institucionalizirala djelatnost na prevenciji kriminaliteta. S tim u vezi razlikujemo tri osnovne razine provedbe preventivnih programa. Tu prvenstveno mislimo na: državni, regionalni i lokalni nivo sa jasno preciziranim ovlaštenjima, nadležnostima i podijeljenim zadacima.

Stoga ćemo prikazati neke od sistema, koji institucionalno rješavaju probleme prevencije kriminaliteta, a koji danas služe kao model za uspostavljanje i institucionalizaciju prevencije. Dakle, analizirat ćemo neke od institucija kao i načine djelovanja policije i drugih pratećih subjekata u sprečavanju kriminaliteta u SAD, Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj. Također, elaborirat ćemo pojedine bitne preporuke apostrofirane od strane Vijeća Europe koje se odnose na prevenciju tzv. *urbanog kriminaliteta*.

2. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE

U Sjedinjenim Američkim Državama se po prvi puta srećemo sa sistemskim pristupom u kreiranju, osmišljavanju i implementaciji programa prevencije kriminaliteta. Veliko iskustvo uslovalo je i pojavu različitih programa, koji danas predstavljaju uobičajen kurs djelovanja mnogih policija u svijetu. Od ovih, slobodno ih možemo nazvati pionirskih inovativnih programa, neophodno je izdvojiti: programe nadgledanja susjedstva; školske preventivne programe; programe kontaktiranja i asistiranja starim i nemoćnim osobama; te programe pomoći žrtvama krivičnih djela. Većina programa su orijentirana na maloljetna lica, a od programa koji se provode nad i sa ovom kategorijom, navodimo one koji su vezani za: suzbijanje nasilja u školama; programe zbližavanja policije i mladih; programe namijenjene suzbijanju narkomanije itd... U posljednje vrijeme provode se i specijalni programi namijenjeni zaštiti od kompjuterskog kriminaliteta. Ovaj program se odnosi i na edukaciju mladih u pogledu zaštite od kompjuterskih virusa. (Kratocki, Verma, 2000: 124-130)

Iako se radi o sistemu unutar kojeg se primjenjuje veliki broj programa preventivnog karaktera, ipak se može govoriti o nekoliko bazičnih (fundamentalnih) programa, koji predstavljaju strategijske i konceptijske osnove u okviru kojih se primjenjuju pojedini programi prevencije kriminaliteta. Bazični program, nastao u SAD zasniva se na pomenutoj teoriji *polomljenih prozora* (Broken Windows), kao i na njemu zasnovane

strategije *nulte tolerancije*. Ovaj program se smatra bazom i pobudom za stvaranje kasnijih modela koji su se razvijali u savremenoj kriminološkoj i kriminalističkoj teoriji i praksi. Naravno, naslanjajući se na početni program, nove verzije su nastajale spontano dobijajući nove oblike i nazive. S tim u vezi, vrijedno je napomenuti i programe poput: COP – policijski posao usmjeren ka zajednici (Community Oriented Policing), COPPS – policijska aktivnost u okviru zajednice usmjerena na rješavanje konkretnih problema (Community Oriented Policing and Problem Solving), program nadgledanja susjedstva (Neighborhood Watch Programs) itd. .

Policijska djelatnost na razini lokalne zajednice se aplicira u tri fundamentalna pravca. Ovdje prvenstveno mislimo na: odnos policije i javnosti (*Public Relations*); preventivne službe zajednice uopšte (*Community Services*) i na participaciju svih segmenata zajednice (*Community Participation*). Djelatnost policije je prevashodno usmjerena ka zajednici, čak i prilikom rješavanja složenijih problema na datom području.

Težište rada policije, na razini lokalne zajednice, u SAD-u sve više se pomjera sa područja suzbijanja kriminaliteta na uočavanje i djelovanje u pravcu problema. Tačnije, cjelokupna policijska aktivnost je usmjerena na probleme (A Problem-Oriented Approach). Deskripcija ovih aktivnosti uglavnom sadrži različite oblike asistencije koju policija pruža građanima. Primjer za ovakvu aktivnost su očekivanja građana za pomoć u vidu profilakse i efikasnije zaštite od: razbojništava, provala u stanove, vandalizma, prebrze vožnje, bijega maloljetnika iz kuće, nesretnih slučajeva, terorizma, pa čak i samog osjećaja nesigurnosti, odnosno sve prisutnijeg straha od kriminaliteta unutar američkog društva. Najeklatantniji primjer za promjenu filozofije rada američke policije predstavlja reakcija na krivično djelo silovanja. Naime, nekadašnje postupanje u postdeliktnoj fazi, kada je policija utvrđivala faktičko stanje na licu mjesta odnosno na žrtvi, danas se uveliko radi u profilaktičkom smislu i teži se predupređenju viktimizacije žena. Današnja uloga policije podrazumijeva edukaciju žena kako bi izbjegle potencijalni napad, izbjegavanje sekundarne viktimizacije², kreiranja sigurnosnih mehanizama i okruženja uopšte u predjelima gdje statistika bilježi povećan broj napada

² Prilikom ispitivanja žrtve silovanja od strane policije utvrđen je veliki broj slučajeva u kojima je nesistematsko postavljanje pitanja dodatno viktimiziralo žrtvu. Današnja krivičnopravna nauka ovaj vid tretmana naziva sekundarnom viktimizacijom a programi koji pokušavaju izbjeći ovaj sindrom programi izbjegavanja sekundarne viktimizacije.

te kontrolu i rad sa izvršiocima krivičnih djela silovanja. (Brandl, Barlow, 1996: 336-339)

Velika pažnja u praksi američke policije poklanja se i personalnom profilu policajaca koji mogu participirati na programima prevencije kriminaliteta. Praktična primjena ovih programa unutar i u okvirima lokalnih zajednica ukazuje da je za njihovu implementaciju neophodan sasvim drugačiji skup personalnih i psihosocijalnih osobina, za razliku od tradicionalnog modela policajca koji radi na poslovima otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja kriminaliteta. S tim u vezi, američka policija primjenjuje izvjesne testove koji olakšavaju selekciju i orijentaciju prilikom regrutiranja policajaca. (Wesley, Kolkman, 2000³)

Obzirom da su modeli preventivnog djelovanja policije već obrađeni, od kojih je većina od njih produkt američke prakse djelovanja u ovoj oblasti, pažnju ćemo fokusirati na iskustva nekih evropskih zemalja koje imaju određena praktična iskustva u prevenciji kriminaliteta.

3. ENGLESKA I VELS

Društvena događanja, kao i nasušna potreba za efikasnijom kontrolom kriminaliteta, koji je bilježio rapidan porast rezultirali su osnivanjem posebnog Nacionalnog odbora za prevenciju kriminaliteta (National Board of Crime Prevention - 1993) pri Ministarstvu unutrašnjih poslova (Home Office Minister). Uz postojeći odsjek, uspostavljen još davne 1983. godine (Odsjek za prevenciju kriminaliteta - The Home Office Crime Prevention Unit), koji je imao zadatak da podstiče i razvija strategije i taktike u cilju prevencije kriminaliteta, ovaj odbor je uveliko institucionalno⁴ riješio mnoge probleme oko prevencije kriminaliteta u Engleskoj. Odbor se sastoji od predstavnika ekonomskog sektora društva, policije, lokalnih vlasti, koji imaju primarni zadatak generiranja i afirmacije novih ideja u funkciji prevencije kriminaliteta na datim razinama. (Schwind, 1998: 343)

Pri Ministarstvu unutrašnjih poslova osnovan je i centar za prevenciju kriminaliteta. Njegov primarni zadatak predstavlja trening policijskih službenika i njihovog rukovodnog kadra u smislu usvajanja kriminalno-

³ Law and Order Magazine Online, <http://www.lawandordermag.com/index2.html>, septembar 2000.

⁴ U Engleskoj postoji i Ministarska grupa za prevenciju kriminaliteta (Ministar Group on Crime Prevention).

preventivnih znanja i vještina. Centar provodi i edukaciju svih subjekata koji su uključeni u kriminalno preventivne programe, te pruža informacije i savjete, prikuplja i oglašava najefektivniju praksu iz oblasti prevencije kriminaliteta. (Shapland, Nattall, 1993: 155-217)

Ovaj centar ima odlučujuću ulogu i u podsticanju češće implementacije preventivnih programa unutar svakodnevne policijske djelatnosti, kao i uključivanja pojedinih službenika policije u programe prevencije kriminaliteta na razini lokalnih zajednica. Vrlo bitan segment aktivnosti centra tiče se njegove uloge kod strukturalne analize kriminaliteta, te iznalaženju i prilagođavanju preventivnih programa realnoj slici kriminaliteta na geografskom području primjene. (Katona, 1994: 108-110)

4. FRANCUSKA

Sistem prevencije kriminaliteta u Francuskoj zasniva se na tri razine državne vlasti. Naime, radi se o sistemu prevencije kriminaliteta na državanoj, regionalnoj, te za nas interesantnoj lokalnoj razini. U nastavku teksta ćemo naznačiti osnovne karakteristike organizacije prevencije na državnim odnosno regionalnim razinama, te malo decidnije pojasniti organizaciju prevencije kriminaliteta na razini lokalnih zajednica.

Prevencija kriminaliteta, na državnom nivou, organizirana je kroz *Nacionalno vijeće za prevenciju kriminaliteta (The National Crime Prevention Council)* koje u svom djelokrugu aktivnosti, između ostalog, izučava i različite fenomene kriminaliteta, elaborira različite prijedloge u vezi sa prevencijom kriminaliteta, te koordinira aktivnosti regionalnih i lokalnih tijela koja se bave prevencijom kriminaliteta. Ovo tijelo nema presudan tj. oblatoran uticaj na pomenute niže razine, ali ono posredno može uticati na njih davanjem preporuka u cilju implementacije generalne državne strategije.

Prevencija kriminaliteta na regionalnoj razini se odvija u okviru *Regionalnih vijeća za prevenciju kriminaliteta* kojim rukovodi *perfekt*. Ovo Vijeće se sastoji od predstavnika općinske vlasti, predstavnika iz ureda gradonačelnika te predstavnika različitih razina vlasti u Francuskoj. Primarni zadatak se svodi na elaboriranje prijedloga u vezi sa prevencijom kriminaliteta na regionalnoj razini, te promocije nekih

regionalnih projekata koji su aktuelni u pogledu prevencije (npr. viktimizacijski programi). (Schwind, 1998: 343)

Zbog aktuelnosti problema, kao i teme koja se obrađuje u radu, najinteresantni dio odnosi se na prevenciju kriminaliteta na razini lokalne zajednice⁵. *Općinska vijeća za prevenciju kriminaliteta*, nalaze se na samom izvoru zbivanja, i predstavljaju prvi stub odbrane od kriminaliteta. Ovim tijelom rukovodi predsjednik općine a sastoji se od jednakog broja državnih i lokalnih službenika Vlade. Primarni zadatak ovog tijela predstavlja elaboracija prijedloga i mjera, koje se odnose na prevenciju kriminaliteta te smanjenje straha od kriminaliteta među stanovnicima zajednice. Tijelo se finansira sa općinske razine ali i iz dobrovoljnih priloga.

Policija, na razini *komuna* je organizirala i subdirektorat za preventivnu misiju, koji podrazumijeva promociju prevencije kriminaliteta i pripadajućih mjera unutar različitih oblika policijskog djelovanja. Tu prvenstveno mislimo na: elaboriranje teorijskih i praktičnih problema kriminaliteta te propagiranje informacija o prevenciji kriminaliteta u policiji i javnosti uopšte.

Kao bitan segment rada i konkretan zadatak policijskog subdirektorata je i samo kreiranje i održavanje efektivne kooperacije sa višim razinama policijske organizacije u Francuskoj. Ovakav sistem je neophodan kako bi se sve mjere sa lokalne razine dovele u pozitivnu korelaciju sa općom socijalnom, sigurnosnom i kriminalnom politikom Francuske. Policijski subdirektorat za preventivnu misiju ima vrlo složen i specifičan oblik djelovanja. Organizaciono je uspostavljen na razini specifičnih odjela, od kojih treba posebno izdvojiti: odjel za zaštitu mladih, odjel za zaštitu žena i starih osoba, odjel za prevenciju narkomnije te odjel za zaštitu manjinskih naroda i na drugi način potencijalno ugroženih grupa. (Katona, 1994: 47-50)

Posebna pažnja, bilo kod samog odabira kadrova bilo kod nastupa, posvećena je odjelu koji ima zadatak održavanja odnosa između policije (na lokalnoj razini) i javnosti. Ovaj odjel uključuje prijem i razgovor sa građanima i ostvarenje njihove aktivne ili pasivne participacije unutar pomenutih programa prevencije kriminaliteta. Zatim ističemo odjel za sigurnost, dokumentaciju i savjetovanje osoba koja se bave rizičnim profesijama (taksisti, prodavci u zlatarama, draguljarnicama, sportskim

⁵ Kada kažemo lokalne razine, onda u Francuskoj praksi mislimo na komunu (općinu)

kladionicama itd. .) te odjel za generalno-preventivne studije i prevenciju kriminaliteta koji ima zadatak operacionalizacije lokalnih programa i njihovo oglašavanje na višim razinama vlasti.

U svakoj urbanoj policijskoj upravi, zaposleni su specijalizirani oficiri koji imaju prioritetan djelokrug rada usmjeren ka aktivnostima prevencije kriminaliteta i konkretnom usmjeravanju rada i saradnje policije sa zajednicom. Inače u Francuskoj su ovakvi preventivni programi, aplicirani i inicirani od strane policije, finansirani iz policijskog budžeta. (Schwind, 1998: 343)

Kao što svaka država sa bogatom policijskom tradicijom, izgrađuje i određuje svoje prioritete u prevenciji kriminaliteta, tako su i u Francuskoj definirani njeni prioriteti i osnovni zadaci. Najčešće primjenjivani programi odnose se na: prevenciju nasilja prema djeci (najčešće u saradnji sa drugim državnim, društvenim i dobrovoljnim organizacijama i asocijacijama), prevenciju viktimizacije starijih osoba (promocija klubova za starije osobe); prevenciju narkomanije (predavanja i diskusije za školsku djecu uz participaciju i policajaca, naročito unutar i u okvirima škole); promociju organizacije besplatnih ljetnih kampova za djecu i maloljetnike koji su evidentirani kao osobe sa preddelinkventnim ponašanjem te intenziviranje odnosa između policije i javnosti uopšte. (Katona, 1994: 50-51)

5. SAVEZNA REPUBLIKA NJEMAČKA

Prevencija kriminaliteta u nekim zemljama Evrope nije imala klasičnu genezu razvoja, niti se širila pod uticajem američkih modela, kako smo to na samom početku rada naglasili. Jedan od takvih primjera je zasigurno i primjer Njemačke. U Njemačkoj se razvoj društvene aktivnosti usmjeren ka prevenciji kriminaliteta formirao dijametralno suprotno ostalim evropskim i svjetskim modelima. Evolucija preventivne djelatnosti u sprječavanju kriminaliteta započela je na lokalnim razinama, sa tendencijama širenja na regionalne razine. Pojedini njemački autori ovu teoriju smatraju najvećim nedostatkom pozitivnog sistema prevencije kriminaliteta, permanentno ukazujući na neminovnost formiranja centralne institucije i centralnog nacionalnog programa prevencije kriminaliteta po ugledu na ostale razvijene evropske zemlje. (Babl, Bassmann, 1997: 433)

Visoka stopa kriminaliteta 90-tih godina XX stoljeća, nagnala je policijske i druge državne institucije da ozbiljnije sagledaju moduse svog profilaktičkog djelovanja prema zajednici. U okviru pojedinih regija, i pripadajućih policijskih snaga, formirani su istražni biro i sa *centralom za prevenciju kriminaliteta*. Njihov primarni zadatak bio je provedba programa prevencije kriminaliteta, izrađenih i usvojenih na svim razinama društva.

Stav njemačkih teoretičara i praktičara, na polju kriminologije i kriminalistike koje se bavi prevencijom kriminaliteta, ogleda se u mišljenju da je najefektivniji učinak moguće ostvariti razvojem *organa prevencije na razini regija*. Ovakvo stajalište crpilo je argumente iz činjenice da svaka općina ima svoje socijalne specifikume i s tim u vezi, i specifične probleme asocijalnih i antisocijalnih ponašanja. S tim u vezi, oni zaključuju da nije moguće dati univerzalan recept za prevenciju kriminaliteta na razini općina, što nije slučaj sa zajednicama više takvih cjelina (regijama – pokrajinama). Neki od poznatih njemačkih sociologa i kriminologa zalažu se za provedbu permanentne kriminološke i kriminalnopolitičke regionalne analize. Samo na osnovu ovih analiza moguće je dati funkcionalan prijedlog tj. provesti adekvatne mjere prevencije na svim društvenim-stratifikacijskim razinama. (Schwind, 1998: 349)

Lokalne razine ipak imaju operativniji značaj u pogledu provođenja konkretnih mjera prevencije kriminaliteta. Na tim administrativno-geografskim područjima su uspostavljena i *Vijeća za suzbijanje kriminaliteta*, a u okviru njih i biro i za prevenciju kriminaliteta kao operativni organi. Na ovoj razini egzistiraju i službe za prevenciju kriminaliteta koje zapošljavaju *kriminaliste specijalizante*, koji se bave isključivo prevencijom kriminaliteta.

Osnovni djelokrug rada, kao i osnovne dužnosti ove službe su: poticanje i njegovanje ideje o samozaštiti potencijalnih žrtvi (viktimološki kursevi); smanjenje objektivnih prilika za izvršenje krivičnih djela (elementi situacijske prevencije), demotivirajuće djelovanje na potencijalne delinkvente te animiranje javnosti za rad i saradnju sa policijom. (Katona, 1994: 54)

Vremenom su se razmišljanja o politici prevencije kriminaliteta u Njemačkoj ipak priklonila stavu o potrebi centralizacije. Naime, mnogi

autori danas naglašavaju potrebu centraliziranja odnosno podizanja instituta prevencije kriminaliteta na saveznu razinu. (Schwind, 1998, str. 358) U tom smislu oformljena su dva nacionalna tijela koja tretiraju neke osnovne mjere prevencije kriminaliteta. Radi se o *Uredu pri Upravi Savezne policije u Stuttgartu* pri kome djeluje *Odsjek za Policijski program suzbijanja kriminaliteta*⁶, te *Komisiji za suzbijanje kriminaliteta*⁷ u *Dusseldorfu*. Primarni zadatak ovih organizacija predstavlja analiza fenomenoloških oblika kriminaliteta, tj. njegovog obima i strukture, odnosno, detekcija najefektivnijih metoda za sprječavanje svih vidova kriminaliteta.

S tim u vezi, neminovno je napomenuti da u Njemačkoj postoji i državno tijelo pod nazivom *Vijeće za suzbijanje kriminaliteta*⁸ koje čine: Ministar unutaršnjih poslova, Ministar pravde, Ministar za socijalna pitanja i edukaciju. Osnovne aktivnosti ovog Vijeća usmjerene su na animiranje i uključivanje građana iz svih dijelova društva na poslove prevencije kriminaliteta. (Albrecht, 1993: 33-43)

Novi pristup policijskom radu u zajednici u Njemačkoj primarno je orijentiran na potrebu zaštite ljudi i imovine. Kompletan policijski rad se orijentira u pravcu rješavanja problema unutar socijalne zajednice i vođen je osnovnim motom koji glasi da *policajac u savremenom društvu mora biti "kontrolor, drug i pomagač"*. (Schwind, 1998: 342)

Specifičnost ovog sistema predstavljaju i *službenici za kontakt sa građanima*. Ovaj *institut* je novijeg datuma (1994) i odnedavno je u praksi policije u Njemačkoj. Građani su ga prihvatili kao nešto jako korisno i u velikoj mjeri posjećuju ove urede. Najčešći povodi savjetovanja od strane službenika za kontakt, građani traže u povodu zaštite svoje imovine (provalne krađe, automobili) te ostalih dobara koja su ugrožena u svakodnevnoj praksi pojedinih zajednica. Tako se nerijetko građani javljaju u pogledu savjeta za zaštitu od narastajuće maloljetničke delinkvencije, odnosno njenog nasilničkog ispoljavanja, kao i prisustva droge u sve više kvartova u njemačkim regijama i lokalnim zajednicama. (Heinz, 1997: 428)

⁶ Kriminalpolizeikiches Vorbeugungsprogramm

⁷ Kommission Vorbeugende Kriminalitätsbekämpfung

⁸ Ratfur Kriminalitätsverhtung – djelokrug rada: pitanja vezana za ekološki kriminal, prevare u osuguranju, nasilje u porodici i kriminalitet maloljetnika te sama tehnička sredstva prevencije...

Analizirajući efikasnost ovog instituta (*kontakt službenika*), provedena su mnoga istraživanja. Tako je utvrđeno da *prosječna dužina kontakta* između "kontakt službenika" i građanina *traje oko jedan sat*, da postoji statistički bitna povezanost između tema savjetovanja i zvanične statistike policije. Samo ovi podaci bili su dovoljni da poluče uspješan završetak tzv. pilot projekta "kontakt službenika" i uvođenja istog u svakodnevnu praksu policijske djelatnosti u njemačkim gradovima.

Broj osoba koje su se javljale u ova savjetovališta je enormno rastao, što je dalo za pravo da protagonisti preventivnih programa, zaključče kako je cilj u neku ruku i postignut. Naime, uspostavljeno je ili, još bolje rečeno, poboljšano je povjerenje građana prema policiji. Ako se pažljivo izanaliziraju prethodno navedeni modeli, steći će se identičan zaključak jer je ta interakcija upravo bila kamen spoticanja u implementaciji mnogih programa u svijetu. Policijski službenici koji obavljaju ovaj posao, u evaluaciji i deskripciji svojih utisaka, najčešće su mišljenja da se radi o vrlo korisnom i u neku ruku neophodnom modelu preventivne edukacije građana u cilju samozaštite. (Albrecht, 1993: 33 -43)

Nakon prvih nekoliko godina ovaj program se planira inovirati. *Naime, preciznijim istraživanjima došlo se do zaključka da je vrsta savjeta i njegov kvalitet pa samim tim i nova posjeta građana u velikoj mjeri zavisila od stepena educiranosti kontakt službenika. S tim u vezi, danas se razrađuju novi modeli koji bi trebali na ovakva mjesta postarjati specijalno educirane službenike policije.* (Lack, 1995: 213)

Jedna od preventivnih mjera koja se u posljednjih nekoliko godina vrlo često primjenjuje je i posjeta građanima od strane policijskih službenika po principu, popularno nazvanom *vrata do vrata*. Iako na prvi pogled⁹ ova mjera nema neki dublji značaj, detaljnijom analizom spoznati su veoma bitni podaci. Utvrđeno je da je upravo ova aktivnost u velikoj mjeri uticala ne samo na smanjenje broja provalnih krađa u stanove, nego i neke delikte koji, barem zvanično, nisu bili spominjani prilikom ranije posjete (nasilje u porodici, sigurnost automobila itd.). (Fullgrabe, 2000: 183).

⁹ Građani su uvjereni da je ova mjera primarno korisna zbog edukacije isavjetovanja u pogledu zaštite od provala u stanove.

Danas se u Njemačkoj provodi niz mjera i programa prevencije kriminaliteta uopšte. Oni nose različite nazive a njihov sadržaj je uglavnom metodološki koncipiran kao modificirana kompilacija nekih do sada korištenih programa, kao i nekih novina (primjer "kontakt službenik"). Od interesantnih programa vrijedi napomenuti neke koji su se provodili ili se još uvijek provode na razinama lokalnih zajednica. Radi se o programu prevencije specifičnih oblika prestupničkog ponašanja djece i maloljetnika, programu za prevenciju razbojništva i džepnih krađa, protivprovalnim programima, prevenciji narkomanije i sl. (Northoff, Stroth, 1996: 584-585)

Vidimo da indutrijski razvijene zemlje veliku pažnju posvećuju prevenciji kriminaliteta na lokalnoj razini polazeći od pretpostavke da se radi o primarnom interesu zaštite sigurnosti ljudi i imovine u ante delictum fazi, ondono u predsoblju delikta. Ovim se aktivnostima uveliko podiže svijest građana o obavezi na saradnju sa službenicima za provedbu zakona i naravno, kao i samo povjerenje u kompletan državni aparat.

U nastavku ćemo prikazati određene smjernice Vijeća Evrope koje poklanja veliku pažnju ovom problemu.

6. SMJERNICE VIJEĆA EVROPE¹⁰

Koncept institucionaliziranog organiziranja prevencije kriminaliteta, podignut je i na međunarodnu razinu. Naime, u okviru Vijeća Evrope (Council of Europe - CE), formirana je *Organizacija za prevenciju kriminaliteta*, koja ima primarni zadatak da daje preporuke vladama država članica (CofE) da osnuju, stimuliraju te podržavaju agencije za prevenciju kriminaliteta na nacionalnom, regionalnoj i lokalnoj razini. (Schwind, 1998: 343-357)

Inkorporiranje sistema policijske djelatnosti, usmjerene ka prevenciji kriminaliteta na razini lokalne zajednice se smatra obligatornim uslovom tzv. evropskih integracionih procesa. Upravo zbog ovih činjenica prezentirat ćemo neke od preporuka Vijeća Evrope koje su proklamirane krajem 2002. godine a u vezi su sa preporuka namijenjenih

¹⁰ Congress of Local and regional Authorities of Europe, Integrated Project "Responses to Violence in Everyday Life in a Democratic Society, Urban Crime Prevention-a guide for local authorities, July 2002.

lokalnim vlastima zemalja u tranziciji u cilju prevencije kriminaliteta u njihovim urbanim centrima.

Kriminalitet, kao i osjećaj (ne)sigurnosti uopšte, goruće je pitanje modernih društava u Europi i šire. Naime, on zasigurno predstavlja svakodnevni razlog za brigu te prioritetni predmet mnogih naučnih istraživanja i različitih vidova diskusija. Prilikom elaboriranja i evaluiranja navedenog problema izvode se jedinstveni zaključci koji rezultiraju preporukama, prema kojima lokalne vlasti trebaju podnijeti glavninu tereta u prevenciji kriminaliteta.

Kriminalitet negativno utiče na značajan procenat stanovništva. On za sobom povlači mnoge druge devijacije: visoke društvene i ekonomske troškove; uzrokuje gubitke, povrede i emocionalne patnje kod žrtava i njihovih porodica; umanjuje sposobnost građana da uživaju u prednostima materijalne stabilnosti; umanjuje povjerenje javnosti u demokratske procese; stimulira ekstremističke pokrete; može izazvati antievropska osjećanja; predstavlja prijetnju ljudskim pravima i demokratskim institucijama; provocira pretjeran strah ili nesigurnost, te što je još i gore, potrebu za osvetom ili međuetničkim sukobima.

Upravo zbog ovih činjenica, kriminalitet predstavlja prijetnju demokratiji u cjelosti jer podstiče rasističke i "zaštitničke" impulse, te djeluje kao poziv na "pojednostavljene" oblike pravde kod kojih se ne obraća pažnja na poštivanje slobode i ljudskog dostojanstva. Prilikom suzbijanja tzv. "urbanog kriminaliteta" neophodno je uzeti u obzir i pravo na privatnost, te njegova moguća kršenja. Kao primjer mogu poslužiti zatvoreni televizijski sistemi (kablovska TV) čije je korištenje prepoznato kao legitimno sredstvo za sprječavanje kriminaliteta, a opet je kontraverzno sa stanovišta prava na privatnost.¹¹

Kako bi se u borbi protiv gore pomenutih prijetnji građanima osigurao osjećaj sigurnosti, ali i stvarna sigurnost, značajno je da vlasti na državnom, regionalnoj i lokalnoj razini prihvate da sloboda nije

¹¹ Evropska Urbana Povelja poziva se na pravo građana Evrope da žive u "sigurnim i zaštićenim gradovima, slobodnim, u onoj mjeri u kojoj je to moguće, od kriminaliteta, delikvencije i agresije." Član 29 Amsterdamskog sporazuma tiče se cilja Evropske Unije da građanima obezbijedi visok stepen sigurnosti sa stanovišta sloboda, zaštite i pravde tako što će zemlje članice usvojiti zajedničke akcije u domenu policijske i pravosudne saradnje na pitanjima kriminaliteta.

moguća bez sigurnosti. Pravo na život u sigurnom okruženju trebalo bi biti osnovno ljudsko pravo. Vlasti se trebaju pobrinuti da osiguraju da kontroliraju kriminaliteta daju prioritet i da se za to osiguraju adekvatni resursi i prihvati prevencija kriminaliteta kao ustaljeni obrazac aktivnosti. Prevencija nije samo jeftinija od represije, već predstavlja pristup kod kojeg se ljudskom dignitetu daje najveći mogući značaj. Zadatak lokalnih vlasti jedne zajednice treba biti i osiguranje osjećaja pripadanja građanskoj zajednici kod cjelokupne populacije, te da građani pored toga što uživaju određena prava, također prihvate i korespondirajuće odgovornosti (*vis-à-vis*) poštivanja integriteta i duševnog mira ostalih pripadnika zajednice.

Dok centralna vlada ima jasnu obavezu uspostavljanja pravnog okvira za prevenciju kriminaliteta i represije, kao i obezbijedenje adekvatnih finansijskih resursa i političkog vodstva, problem lokalne razine je nešto sasvim drugo. Naime, unutar ove sredine se osjećaj nesigurnosti doživljava permanentno i svakodnevno. Kao posljedica ovakvih odnosa, lokalne vlasti su najsposobnije za provedbu politike sveobuhvatne prevencije kriminaliteta. Unutar nje se promoviraju: alternative zatvaranju prekršitelja, policijske funkcije u zajednici, borba protiv nepismenosti, društveno obrazovanje, istraživanje i komunikacija, kao i koordiniranje mnogobrojnih programa od strane više partnera.

Sa obzirom da su s njima direktno u kontaktu, građani opštinske organe vlasti smatraju najpristupačnijim i najbolje obaviještenim o potencijalnim ili postojećim kriznim situacijama. Lokalne vlasti također mogu raditi na smirivanju situacije i preuzeti ulogu posrednika, te samim tim uticati na smanjenje tenzija i osigurati da angažman policije i sudova ne bude neophodan. Lokalne vlasti također imaju i vodeću indirektnu ulogu, time što utiču na formiranje *politike niza sektora* u njihovoj nadležnosti, kako bi osigurali da se osigura i adekvatan tretman sigurnosnih pitanja. Ovi sektori mogu uključiti i urbanističko planiranje, uključujući javni transport, uličnu rasvjetu i sigurnosne mjere na raskrsnicama; osiguravanje javnih objekata, škola, igrališta, stadiona, bazena i društveno-obrazovnih centara tr politike socijalnih davanja i pomoći porodicama kako bi roditelji na bolji način bili u mogućnosti preuzeti svoje obaveze. Ovdje treba posebno naglastiti aktivnosti na odabiru osoblja javnih institucija i agencija, koje radi na održavanju, nadzoru i sigurnosti uopšte te

vannastavne društvene i obrazovne službe kao i uspostavljanje opštinskih policijskih snaga.

Kao posljedica toga, od centralnih državnih vlasti se očekuje, da u uskoj saradnji sa lokalnim vlastima, prihvate da su *lokalne politike za redukciju kriminaliteta i urbane nesigurnosti ključni elementi programa za redukciju kriminaliteta*, te da su za lokalne probleme potrebna lokalna rješenja. Centralne vlasti moraju preduzeti mjere da ojačaju lokalne vlade i lokalnu demokratiju, u skladu sa odredbama Evropske povelje o lokalnoj samoupravi, te da ojačaju odgovornost lokalnih vlasti za sprječavanje kriminaliteta i za to im osiguraju adekvatne finansijske resurse. Kurs evropskih integracija podrazumjeva smanjenje stepena centralizacije i kontrole sa vrha kako bi omogućili donošenje odluka na lokalnoj razini, gdje postoji najbolje razumijevanje lokalnih potreba i gdje je moguće identificirati tradicionalno prihvatljiva rješenja. Upravo centralne vlasti bi trebale osigurati da sredstva iz lokalnog budžeta, i drugi slični prihodi, budu potrošeni unutar zajednice kojoj pripadaju, te da ubrzaju razvoj kapaciteta u lokalnim zajednicama putem edukacije građana.

Kako prevencija kriminaliteta obuhvata širok spektar različitih faktora, ona mora biti zajednička odgovornost različitih sektora društva. *Policija i sudstvo se više ne mogu smatrati jednim odgovorom na konflikte iz svakodnevnog života*. Zbog toga je neophodno ohrabriti razvoj multi-sektorskih tijela, a ne pojedinačnih agencija, za borbu protiv kriminaliteta na lokalnoj razini.¹² Takva partnerstva treba da budu praćena neophodnim budžetskim i operativnim resursima, ukoliko se želi postići njihova efikasnost.

Saradnja između različitih, relevantnih, tijela, još uvijek predstavlja fenomen a ne i pravilo. Neke institucije, naime kao što su : policija, sudovi, odjeljenja lokalne vlasti, volonterske organizacije, javne zaštitarske kompanije i lokalno stanovništvo, nisu naviknute na

¹² Ova tijela mogu biti dosta obuhvatna. Ona, na primjer, mogu uključiti javne vlasti, političare, privatni i volonterski sektor, medije, obrazovne institucije, univerzitate, policiju, lokalno stanovništvo, omladinu i sportiste, organizacije za socijalnu i zdravstvenu politiku, rad i politiku zapošljavanja, administracije zatvorskih jedinica, pravni sistem, omladinska vijeća, savjetodavne komitete za pitanja stranaca, tijela odgovorna za javni transport, agencije za socijalnu stambenu politiku, udruženja stanara, poslovnu zajednicu, te udruženja doktora i farmaceuta.

zajednički rad. One i dalje djeluju nezavisno, jedna od druge i u skladu sa vlastitim pravilima.

Mada su svjesne prednosti zajedničkog rada, ovakav pristup i dalje izaziva šok unutar pojedinačnih organizacija, jer potreba za međusobnom zavisnošću i pravo pojedinačnih učesnika da nadziru rad drugih, i dalje izaziva otpor. Zbog toga može biti neophodno da se, sa ciljem prevazilaženja takvih teškoća, kako bi se partnerstvima dao obol trajnosti, imenuju lokalni koordinatori. Takva politika – koja bi trebala biti u primjeni najmanje pet godina – treba da ponudi svjež pristup rješavanju problema, te da demonstrira da je moguće efikasno unaprijediti sigurnost i reflektirati probleme relevantnog područja.

Od centralnih, regionalnih i lokalnih vlasti očekuje se da: prihvate neophodnost stvaranja novih političkih instrumenata sa ciljem davanja boljeg i efikasnijeg odgovora na problem urbane delikvencije; usvoje strateški razrađeniji i potpuniji pristup rješavanju problema (ne)sigurnih urbanih okruženja, izbjegavši politiku podjele na odjeljenja; shvate da je osiguravanje sigurnije urbane sredine moguće samo putem kompleksnog procesa koji zahtijeva združeni angažman širokog spektra agencija; da inkorporiraju sisteme finansiranja, nadzora i mjerenja uspješnosti u partnerske sisteme; ohrabre pozitivnu razmjenu informacija između agencija kako bi osigurali najbolju upotrebu ograničenih resursa.

Sistematičniji pristup, usmjeren ka smanjenju stope kriminaliteta, treba da uključi nadzor nad tzv kriminalnim žarištima na koje bi se, shodno tome, usmjerili adekvatni resursi. Također je neophodno identificirati pravilan pristup i ohrabriti njegovu primjenu u drugim sličnim područjima. Identifikacija precizne uloge različitih partnera, također je jedan od zahtijeva, kao i samo definiranje mjerljivih ciljeva, te predstavlja progres ka kojem će biti moguće stremiiti. Potrebno je i evaluirati ranije rezultate kako bi se dobila referenca za razvoj novih programa.¹³

¹³ Relevantne informacije mogu se prikupiti od velikog broja zvaničnih javnih službi, profesionalaca i volontera koji su angažirani na aktivnostima značajnim za lokalnu zajednicu, a koje se tiču osjećaja nesigurnosti, neprijavlivanja zlocina i saradnje između različitih grupa građana i zajednica. Informacije se mogu prikupiti i na osnovu socioloških i psiholoških ispitivanja, kakva su sveobuhvatna ispitivanja o žrtvama kriminaliteta, te na osnovu saznanja policijskih službenika u relevantnim kvartovima, a sve sa ciljem da se politika adekvatno prilagodi potrebama specifičnih područja.

Usljed toga, lokalne vlasti bi trebalo da: pripreme plan u kojem bi se definirala priroda i vrsta kriminaliteta na čijem se suzbijanju želi raditi, kao i ciljevi, vremenski rokovi, te prijedlog aktivnosti;¹⁴ provedu preciznije analize mjera koje se smatraju adekvatnim, te razloga zbog kojih su one efikasne, a prije nego što se preporuči njihova primjena; da izbjegnu kratkoročni pristup i poduzmu aktivnosti koje bi bile održive na duže staze umjesto ponuđenih trenutnih rješenja koja mogu biti provedena u toku njihovog obnašanja vlasti; da razviju proaktivniji pristup sa ciljem predviđanja i sprječavanja problema, a ne njihovog rješavanja u trenutku kada se pojave; da pripreme i pravovremeno osvježavaju javne dokumente kojima bi se osigurala veza između lokalne populacije, političkih struktura i profesionalaca (specijalista).

Velika pažnja posvećena je strahu od kriminaliteta, zločina i osjećaja nesigurnosti uopšte. Strah od kriminaliteta, bilo realni ili umišljeni, u velikoj je mjeri prisutan u javnosti.¹⁵ Analiza straha od kriminaliteta mora uključiti različite aspekte života u zajednici koji, iako ih se same po sebi ne može smatrati kriminalnim, bivaju tretirani od strane građana kao faktor ugrožavanja dobrobiti i sigurnosti zajednice.¹⁶ *Strah od kriminaliteta umanjuje stepen javnog povjerenja u zajednici, negativno utiče na ekonomski razvoj i poslovne investicije, te smanjuje kvalitet života u gradovima.*

Mediji također igraju značajnu ulogu u formiranju osjećaja nesigurnosti. Vijesti o zločinima predstavljaju ključni dio društvene komunikacije, a mediji kao nepristrasni svjedoci, u principu se ne mogu smatrati odgovornima za posljedice svoga rada. Međutim, iako mediji igraju ključnu ulogu o osiguranju informacija o kriminalitetu i njegovom sprječavanju, oni uistinu mogu ostvariti i posve negativnu ulogu. Naime, pretjeranim dramatiziranjem i preuveličavanjem određenih krivičnih djela, oni gube svoju neutralnost i ulogu tzv. društvenog korektora.

¹⁴ Takav plan treba da se zasniva na sveobuhvatnim, svježim analizama statističkih podataka i dijagnoze kriminaliteta.

¹⁵ Osjećaj nesigurnosti, straha od delikvencije i viktimizacije prisutan je kod mnogih građana, naročito kod starijih lica ili onih koji pripadaju osjetljivim kategorijama stanovništva. Uzrok zabrinutosti često nisu najozbiljniji oblici delikvencije.

¹⁶ Teroristička djela, bilo političke ili rasne prirode, i različiti oblici ekstremnih oblika kriminaliteta još jedan su faktor koji uvećava javni osjećaj nesigurnosti.

Upravo zbog toga je vrlo značajno da lokalne vlasti primjene adekvatne mjere na reduciranju straha od zločina, tako što će, na primjer, povećati povjerenje lokalnih stanovnika kroz projekte za razvoj zajednice i podršku žrtvama kriminaliteta, poduzimati korake kako bi ohrabрили medije, naročito lokalnu štampu, da učestvuju u nastojanjima da se situacija unaprijedi. Oni se trebaju potruditi da osiguraju različite programe za mladekoji treba da budu veoma primjetni u smislu da dobiju značajnu javnu pažnju. Ne treba zaboraviti obavezu da se stimuliše i povjerenje poslovnog sektora tako što će ga vlast lokalne zajednice uvezati sa strategijama za regeneraciju i zapošljavanje unutar svoje globalne politike.

Javni angažman, u procesu lokalne demokracije, trebao bi biti dvosmjerni proces, koji osnažuje lokalnu populaciju i omogućava lokalnim vlastima da odgovore na potrebe građana te unaprijede sistem pružanja usluga. Konzistentna primjena jednostavnih mjera i angažman lokalnog stanovništva na pronalaženju rješenja za različite probleme pokazali su se kao izuzetno uspješna orijentacija.

Lokalne vlasti trebalo bi da nastoje osigurati što veći mogući angažman stanovništva pri planiranju i pružanju usluga. Samim tim, javnost bi trebala biti blisko angažirana na prevenciji kriminaliteta.¹⁷ Pri tome je korisno imati usluge specijaliziranih nevladinih organizacija, s obzirom da one imaju dosta praktičnog iskustva i informacija, a i u mogućnosti su uvezati različite pojedince i institucije.

Od lokalnih se vlasti zbog toga očekuje da:

- osnaže anagažman stanovništva uvođenjem samog nadzora susjedstva (Neighborhood Watch) i drugih mehanizama kojima se građani ohrabruju da se zauzmu za svoja ubjeđenja,
- zaštite vlastitu sigurnost i prepoznaju građansku dužnost suprotstavljajući se diskriminaciji i zauzimajući pozitivan stav protiv kriminaliteta;

¹⁷ Taj bi angažman trebao doprinjeti unaprijeđenju javnog povjerenja i kvaliteta života tako što će dovesti do reduciranja kriminaliteta, straha od kriminaliteta i prijetećih oblika ponašanja. Stanovništvo bi se trebalo angažirati u svim programima za društveni razvoj zajednice i naselja, bez obzira da li se oni bave unaprijeđenjem okruženja, razvojem ili unaprijeđenjem javnih usluga, a naročito ukoliko se bave osiguravanjem efektivnih i ekonomičnih usluga ili šema za ohrabivanje zaposlenja.

- u saradnji sa nadležnima za stambenu politiku, omogućće kreiranje područja koja je "moguće osigurati" i obezbijede sigurnije stambene objekte;
- da rade na čišćenju i održavanju rezidentnih područja kako bi obeshrabrili vandalizam i nemire;
- da ohrabre lokalne inicijative stanara - upravnika zgrada i osiguraju direktno učešće stanara u upravljanju njihovom imovinom;
- da redovno putem ispitivanja javnog mnjenja, organizacijom javnih foruma u mjesnim zajednicama te distribucijom upitnika saznaju mišljenja lokalnog stanovništva o kriminalitetu i strahu od kriminaliteta;
- da razviju aktivnu komunikacijsku strategiju korištenjem svih mogućih tehnika kako bi osigurali da komunikacija uključi što je više ljudi moguće¹⁸;
- da osiguraju da se konsultacije obavljaju na razini koja odgovara relevantnim pitanjima i smatra se značajnim od strane lokalnog stanovništva.¹⁹

Širi pristup prevenciji kriminaliteta, na osnovu aktivnosti u zajednici, rezultirao je *identifikacijom novih profesija od strane lokalnih vlasti*. Lokalne vlasti se ohrabruju da promoviraju nove aktivnosti i profesije kao sto su:

- *nadzornici javnih puteva* odgovorni za nadzor parking područja i sprečavanje ponašanja koja predstavljaju prijetnju sigurnosti ;²⁰
- *upravitelji zgrada* koji u njima žive i vode računa o tehničkom održavanju zajedničkih prostorija, nadziru područje oko zgrada i prvi su kontakt za stanovnicima tih zgrada u slučaju nekih problema ;
- *lokalni socijalni posrednici* koji mogu raditi u svim javnim područjima i biti u funkciji «komunikacijskog kanala » za javne službe, a također raditi na smirivanju sukoba u zajednici;

¹⁸ Pri tome treba da se koriste letcima i informativnim biltenima, specifičnim konsultacijskim dokumentima, objašnjenjima procedura za podnošenje žalbi, organizovanjem javnih sastanaka sa lokalnim političarima i lokalnih foruma u pojedinačnim kvartovima, ispitivanjima javnog mnjenja, organizacijom panel diskusija građana i osnivanjem partnerskih grupacija

¹⁹ Kada god je to moguće građani bi trebali biti u mogućnosti da se obrate zvaničnicima u prirodnim, a ne vjestački definiranim geografskim područjima

²⁰ Kao sto su iznuđivanja novca od strane ovisnika o drogama ili kradljivaca automobila ;

- «noćni nadzornici» koji treba da rade u javnim stambenim objektima u kojima se tokom noći nastavljaju značajne aktivnosti, a kako bi nadzirali zajedničke prostorije, imali pristupa pojedinačnim domovima na poziv stanara kojima je potrebna njihova pomoć;²¹
- čuvari u bolnicima, kao odgovor na sve veći broj verbalnih pa i fizičkih sukoba među pacijentima i posjetiocima s jedne i i osoblja bolnice s druge strane.

Vidimo da je problem izrazito obrađivan, kako na lokalnoj tako i na međunarodnoj razini. Vijeće Europe je dalo osnovni obol novijem pristupu lokalnih zajednica uopšte što zasigurno trebalo slijediti prilikom kreiranja strategije djelovanja na razini lokalne zajednice.

7. UMJESTO ZAKLJUČKA

Kao što sam pregeled neminovno govori, prevencija postaje ustaljeni način reakcije modernog društva na sve izazova današnjice. Ona podrazumjeva adekvatne ekspertize i na njima zasovane prognoze. Ako sve ovo prevedemo na kriminološku terminologiju zasigurno ćemo se složiti da ovakva tvrdnja ima svoje mjesto u svakodnevnim aktivnostima zaštitnih mehanizama u konkretnim društvima.

Navedeni modeli i preporuke zasigurno su dostatan materijal za sistematsko pokretanje sličnih aktivnosti i u Bosni i Hercegovini. Ovo ističemo iz najmanje dva razloga. Prvi se tiče same obaveze Bosne i Hercegovine, sadržane u odredbama iz Trećeg stuba EU, da prilagodi, harmonizira, i uopšteno implementira, odredbe koje se tiču konkretnih strategija iz oblasti « pravosuđa i unutrašnjih poslova » u nacionalno zakonodavstvo i svakodnevnu praksu službi za provedbu zakona.

Drugi razlog za ovu tvrdnju leži u činjenici da je *prevencija kriminaliteta*, uz pojam « korupcija » i « organizirani kriminal » najčešće pominjan termin u izvještajima službi za provedbu zakona u BiH, te medijskim osvrtima na sigurnosne teme uopšte. S tim u vezi, definitivno je došlo vrijeme da se i ovom problemu priđe bez uticaja različitih domaćih i međunarodnih političkih faktora.

²¹ Nosili se sa alkoholičarima, slučajevima porodičnog nasilja, odbjegle djece i pokvarenih liftova, a u saradnji sa policijom, socijalnim radnicima i hitnim službama ;

Ovdje konkretno mislimo na pojedine programe prevencije kriminaliteta koji su se pokušali implementirati u Bosni i Hercegovini u proteklom periodu a koji su se većinom ticali problema tzv « rada policije u zajednici ». Takvi programi proizvoljno su pokretani i u samom startu bili osuđivani na propast, upravo zbog činjenice da nisu prethodno « savjetovani » mehanizmi ispitivanja « tržišta » i njegove prilagodbe ambijentu u kome su trebali biti aplicirani.

Preduslovi za uspješnost ovakvih programa leže upravo u pomenutim kriminološkim istraživanjima, dobijenim rezultatima i na njima zasnovanoj kriminološkoj prognozi. Konkretno, radi se o nekoliko segmenata koji predstavljaju neizostavan element prilikom planiranja i provedbe samih preventivnih programa u lokalnim zajednicama, ali i na višim razinama. Ovdje primarno mislimo na pravilnu evidenciju kriminaliteta, njegovu metodološki korektnu kompoziciju u obradi, ostvarivanje više (neformalne) saradnje sa građanima putem provedbe tzv. viktimizacijskih studija (strah od kriminaliteta) ili upitima o « samoprijavama delinkvencije » (ISRD). Ovo su, naravno samo neki pokazatelji pravilnog koncipiranja rada policije na razini lokalne zajednice i njihove preventivne aktivnosti u zoni tzv. *predsoblja delikta*.

Iako u nekim segmentima, nakon što se pažljivo pročita, ovaj rad može potaknuti neka razmišljanja i u Bosni i Hercegovini, naročito dijelovi koji se tiču preporuka Vijeća Evrope. Naime, nije teško zaključiti da ova organizacija insistira na atomizaciji (lokalizaciji) svih zaštitnih mehanizama jednoga društva, kako bi građani osjetili njihovo, depersonalizirano, prisustvo u zajednici. Ovo se naravno odnosi i na policijske snage. Obzirom da je danas upravo aktuelna reforma policijskih snaga, te da je jedna od spornih činjenica upravo njen teritorijalni ustroj, ovaj rad upravo može poslužiti kao racionalno objašnjenje zbog čega se regionalizacija i kasnija lokalizacija policijskih snaga mora izvršiti na profesionalan i strukovno determiniran način. Uspostavom jedinstvene BH policije samo će biti učinjen prvi korak na putu ka ispunjavanju svih civilizacijskih i profesionalnih standarda u našim lokalnim zajednicama. Naime, upravo ova reforma omogućit će kvalitetniji život ljudima u cijeloj Bosni i Hercegovini, a povratničkoj populaciji i nadu za život dostojan čovjeka.

8. LITERATURA

1. Kratocki, Verma, (2000), *World Perspective Crime Prevention: A Community Policing Approach*, "Police Practice & Research", An International Journal, No 1.
2. Brandl, S., Barlow, D., (1996), *Classics in Policing*, Cincinnati, OII
3. Wesley, H., Kolkman, A., (2000), *Selecting Community Oriented Officers*, Law and Order Magazine, online, <http://www.lawandorderdermag.com/index2.html>
4. Schwind, H. D., (1998), *Kriminologie*, Haiderberg.
5. Shapland, J., Nuttall, C., (1993), *The State of Knowledge in the UK*, Crime and Prevention Policy, Max Planck Institut Freiburg.
6. Katona, G., (1994), *Survey on Crime Prevention in Europe*, Budapest.
7. Babl, S., Bassamann, J., (1997), *Kriminalpravention in Belgien*, Kriminalistik, No 6.
8. Albrecht, H. J., (1993), *Die Determinanten der Sexualstrafrechtsreform*, Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft, No 4.
9. Heinz, W., (1997), *Kriminalpravention auf kommunaler Ebene*, Kriminalistik, No 6.
10. Lack, S., (1995), *Kriminalpolizeiliche Beratungsstellen*, Kriminalistik, No 3.
11. Fullgrabe, U., (2000), *Die «Broken Windows-Theorie»*, Kriminalistik, No 6.
12. Northoff R, Stroth A, (1996), *Kriminalpravention*, Kriminalistik, No 8-9.
13. Council of Europe, (2002), *Responses to Violence in Everyday Life in a Democratic Society, Urban Crime Prevention-a guide for local authorities*.

Summary

The first part of the paper offers an survey of the new phylosophies of policing and the new models of crime prevention in four states : United States of America, England and Wales, France and Germany). The second part focuses on Council of Europe Recommendations relate to the Integrated Project: "Responses to Violence in Everyday Life in a Democratic Society and Urban Crime Prevention-a guide for local authorities".

Key Words: Crime, Crime Prevention, Community Policing

Kemal BRKIĆ

Evropska policijska misija u Bosni i Hercegovini

Mission of European Police in Bosnia and Herzegovina

UVOD

Federacija BiH i Republika Srpska imaju svoje policijske sisteme strukturane pri Ministarstvu unutrašnjih poslova, koji se sastoji od jedinstvenih ogranaka, odjeljenja za krivične istrage, te bezbjednosno kontraobavještajnih servisa. Može se primijetiti da je policijski sistem Federacije decentralizovan, a svaki od deset kantona imaju svoja ministarstva unutrašnjih poslova¹.

Jedine policijske snage na nivou države su državna granična služba, a u novije vrijeme i SIPA, a od marta 2003. godine osnovano je državno ministarstvo sigurnosti (bezbjednosti). Međunarodna zajednica je bila tijesno uključena u osnivanje, praćenje, savjetovanje i obuku agencija za sprovođenje zakona o cijeloj državi, ono je uključilo sveobuhvata proces zabrane rada i ponovnog licenciranja policajaca, koje su vršile međunarodne policijske snage (IPTF)². Po isteku svog mandata, IPTF je 1. januara 2003. godine zamijenila policijska misija EU (EUPM).

¹ Federacija je odgovorna za borbu protiv međunarodnog i međuentitetskog kriminala, posebno za borbu protiv terorizma, trgovine drogom i organizovanog kriminala, kao i saradnja sa Interpolom (član 1. Poglavlje III Ustav F BiH). Svaki kanton je odgovoran za borbu protiv KD počinjenih na svojoj teritoriji.

² IPTF je UN tijelo zaduženo za pomaganje državi u osnivanju "civilnih agencija za sprovođenje zakona koji djeluju u skladu sa međunarodno priznatim standardima i sa poštivanjem međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda" (Aneks 11. dejtonski sporazum).

Policijska misija EU, podržava Evropsku komisija u izgradnji institucija u BiH, u skladu s Aneksom 11. Dejtonskog mirovnog sporazuma. Upravo, misija podrazumijeva širok spektar standarda, pravila i mogućnosti u svezi sa generalnim prijedlogom promjena programa i institucija u BiH.

Glavni tekst misije determinira ostvarenje Unijine globalne politike, pravljena demokratske policije u regionu, autorizovan od strane EU (General Affairs Council (GAC) od 18. februara 2002. godine. Prema tome, o početku policijske misije EU govorimo od početka januara 2003. godine, a završetak misije predviđa se 2005. godina.

Što se tiče geografije Bosna i Hercegovina je već dio Evrope, ali da bi BiH bila bliža Evropskoj Uniji mora imati utemeljene institucije koje mogu održavati i provoditi zakon u skladu sa evropskim standardima dio je evropske prakse da rad bude ocjenjen od onih kojima služite, što posebno vrijedi za policiju.

EUPM OSOBLJE I ORGANIZACIONA STRUKTURA

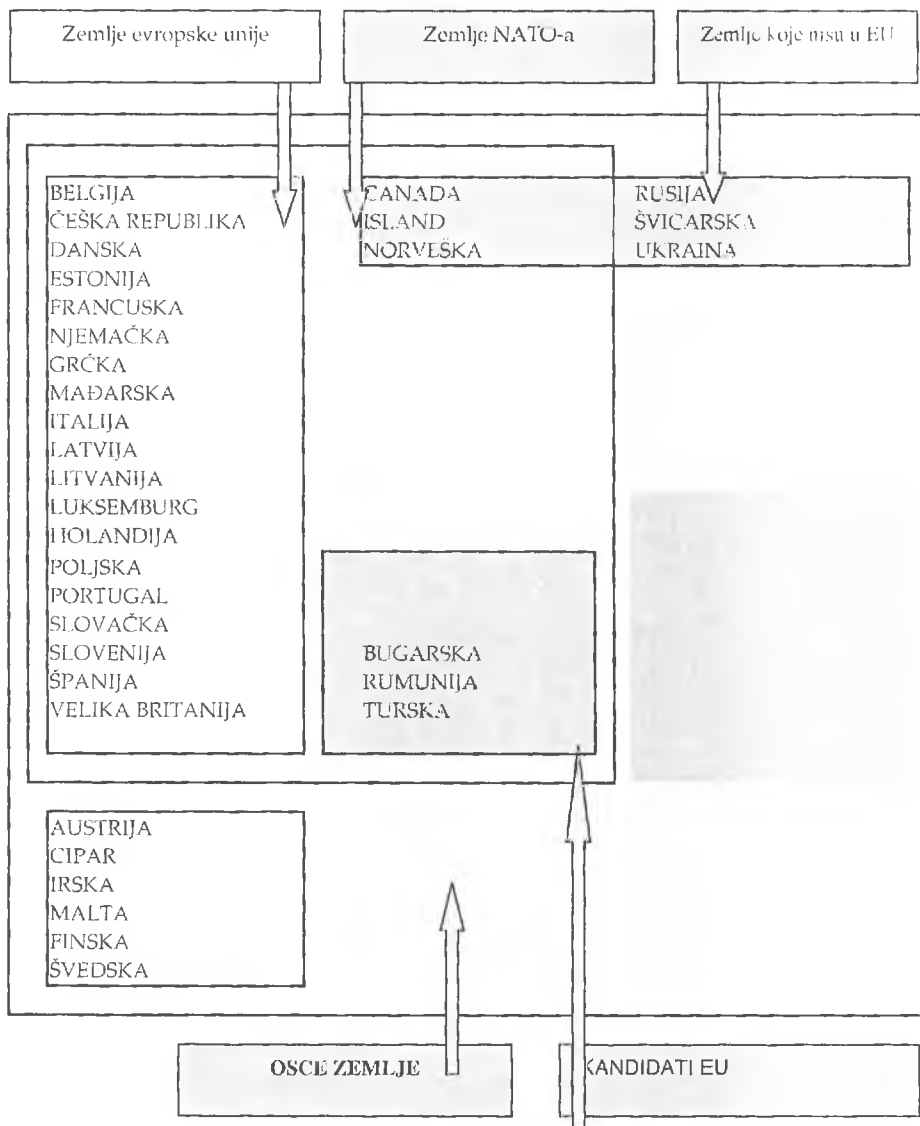
EUPM sastoji se od oko 500 policajaca, 50 civila profesionalaca, 350 pripadnika lokalnog osoblja (prevodioci, administratori, tehničko i pomoćno osoblje). U svom aktivitetu oni će surađivati i opservirati na državnom nivou, u okviru Državne granične službe, Interpolu i Agencije za zaštitu i istrage. Takođe svoju promotivnu i afirmativnu funkciju obavljat će u okviru entitetskih razina, svih kantona, centrima javne bezbjednosti i u Distriktu Brčko. Prema tome, kolokatori EUPM-a će nadzirati rad policije uz podršku policajaca EUPM-a, koji su po svojoj profilisanosti i policijskoj izobrazbi isključivo empiristi i specijalisti u menadžerstvu, krivičnim istragama, provedbi zakona i drugim policijskim poslovima. EUPM će žurno raditi na uspostavljanju profesionalnije i transparentnije policije, posmatranjem i savjetovanjem lokalne policije kako bi se osigurali evropski standardi implementacije zakona.³

Misiju Evropske Unije u Bosni i Hercegovini prepoznatljivu kao policijsku misiju, sačinjavaju kontingenti država članica Evropske Unije, zemlje koje nisu članice Evropske Unije, zemlje kandidati za

³ Helgert Koreneef – Šef Ureda EUPM-a Zenica, 20. 01. 2004.

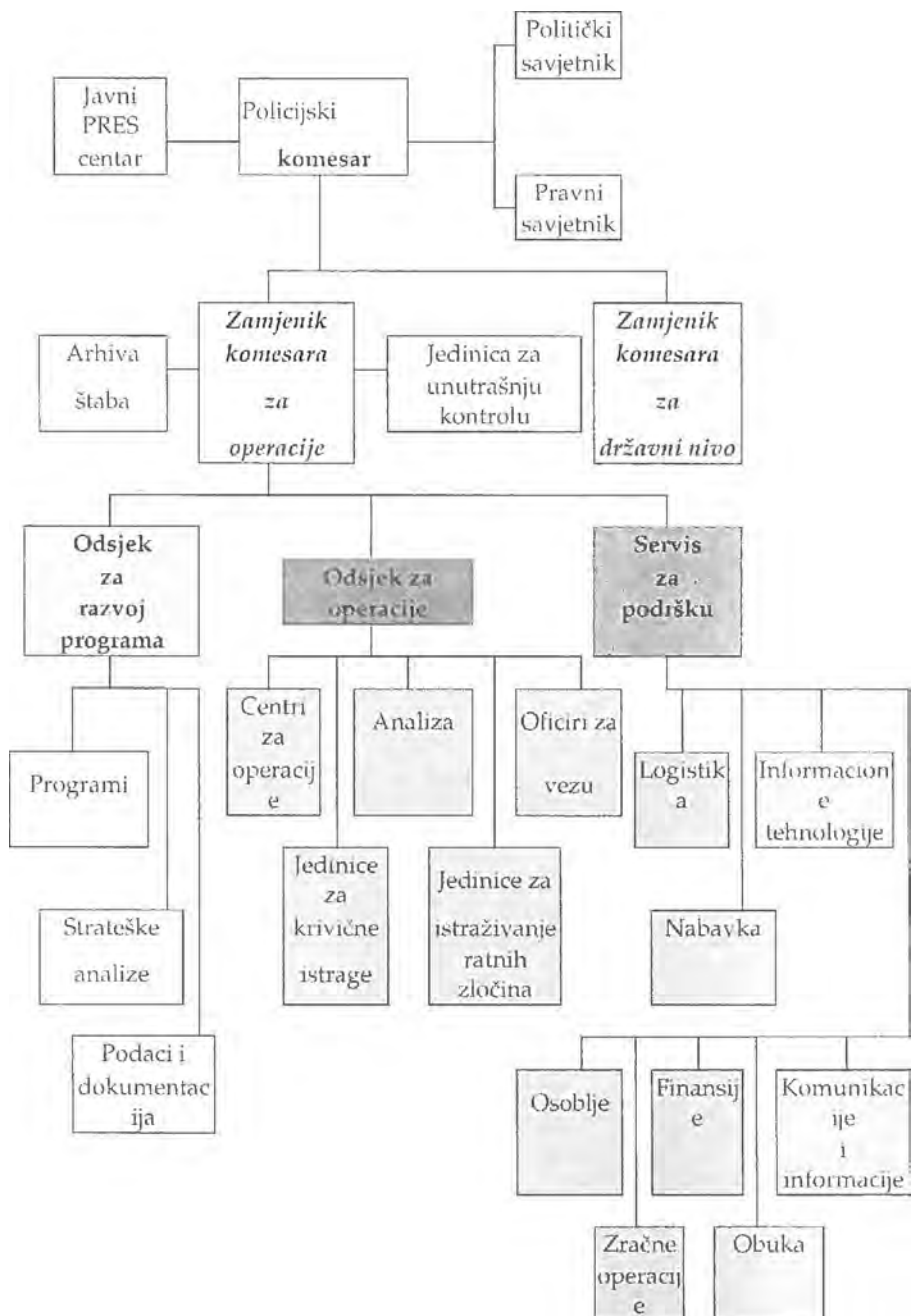
Evropsku Uniju, zemlje OSCE-a i zemlje članice NATO-a. Dakle, kada se govori o narodima koji su evoluirani u policijsku misiju Evropske Unije, može se konstatovati značajna politička, kulturološka, ekonomska, etnička i socijalna različitost tih naroda, koja će u okviru mandata realizovati programske i organizacijske orijentacije policijske misije u Bosni i Hercegovini. Definitivno, u policijsku operaciju Evropske Unije na našem prostoru angažovano je osoblje iz 33 zemlje Evrope.

Njihova pripadnost međunarodnim organizacijama je sljedeća:

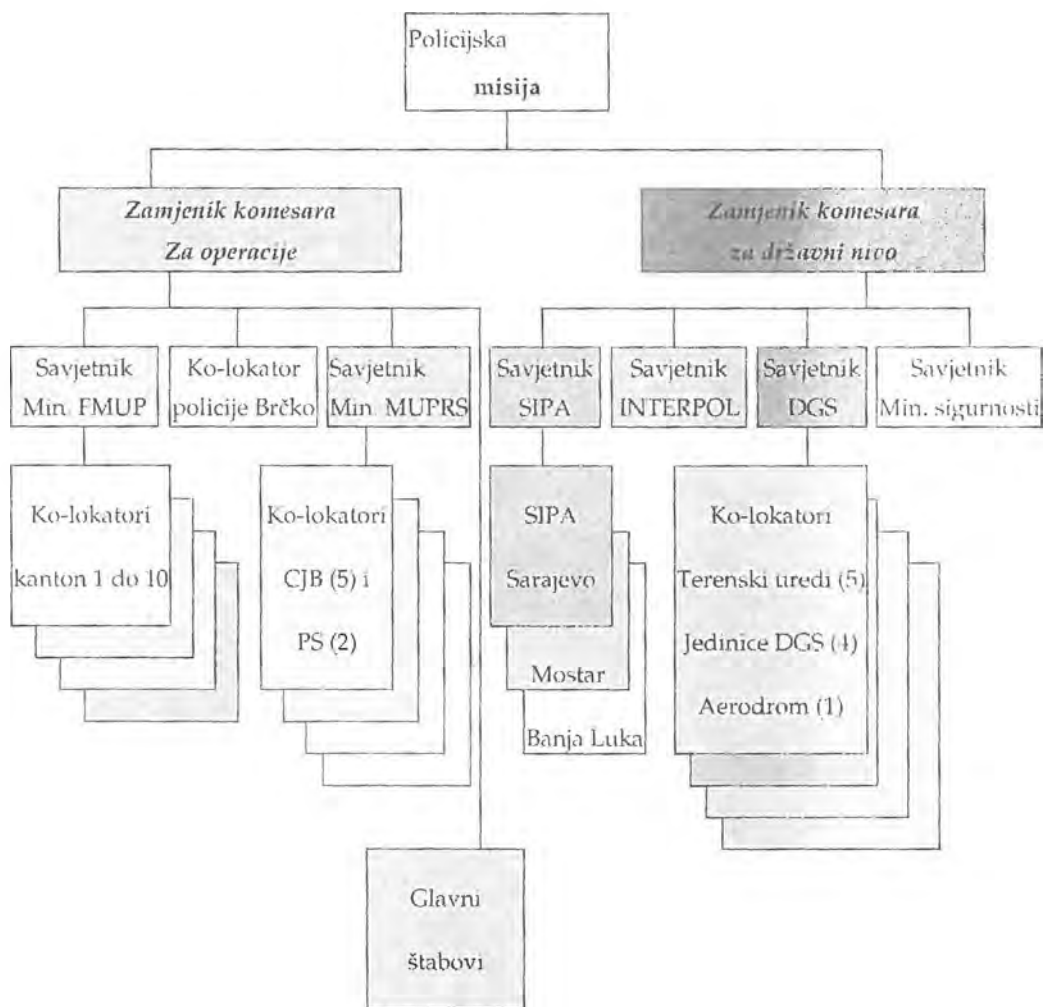

ORGANIZACIONA STRUKTURA POLICIJSKE MISIJE EVROPSKE UNIJE

Glavni štabovi

Terenske jedinice

CILJEVI I PROGRAM MISIJE

EUPM policijsko, administrativno i tehničko osoblje implicate će, uslovno rečeno, mandatorski, realizirati ciljeve Unijine globalne politike u Bosni i Hercegovini. Osnovni ciljevi policijske misije se kvalifikuju kao razvojno-organizacijske i finansijske prirode. Prijedlozi misije označeni kao ciljevi su sljedeći:

1. *Razvoj policijske neovisnosti kroz:*

- depolitizaciju policije,
- jačanje pozicija direktora policije i policijskih komesara,
- nadgledanjem kadrovskih resursa (raspored, činovanje, oduzimanje ovlasti i td.),
- afirmaciju transparentnosti, otvorenosti i nove orijentacije ka zajednici i javnosti

2. *Borba protiv organiziranog kriminala i korupcije kroz zajedničku brigu o strategiji sa uredom Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, ojačati i podržavati operativne kapacitete lokalnih policijskih struktura za istrage, te potpomagati smještaj agencija na državnom nivou.*

3. *Finansijsko alimentiranje lokalne policije kao preduslova efikasnosti-efektivnosti, podržavati sve akcije koje afirmiraju bolji status u službi, plate i standard policije.*

4. *Izgradnja institucija i kapaciteta kroz fokusiranje na menadžment, procese regrutovanja, nadgledanja i promociju procedura, konsolidaciju agencija na državnom nivou.*

Ciljevi policijske misije su projektovani realno, misli se da dovoljno inspiriši sve strukture, ali i dovoljno realni da bi bili ostvarljivi. Veliki ciljevi predstavljaju izazov, stvaraju osjećaj misije. Taj osjećaj misije proizvodi motivaciju, energiju i opredjeljenje nužno da se postignu najbolji rezultati.

Evropska policijska misija u svom mandatorstvu nastoji inputirati i deklarirati programske sadržaje i projekte evropske vrijednosti i evropskih standarda. Implementacija programa nužno će determinisati stavove i opredjeljenja lokalnih snaga u procesu reforme policijskih struktura, integracionim procesima, procesima pridruživanja i priključenja. Stoga, programi Evropske Unije su afirmativni, promotivni, edukativni i legislativni. S pravom, govori se o veoma raznovrsnim programima različite provenijencije, kao što su:

1. *Program kriminalističkih istraga, u okviru kojeg se a priori nameće borba protiv vođa i organizatora trgovine ljudima. Kao glavni zadatak izdvajaju se aktivnosi na reformi i restrukturiranju policijskih*

agencija ka modernim demokratskim strukturama sa evropskim standardima, profesionalnim kapacitetima osposobljenim za nove orijentacije ka služenju; multietnička policija sposobna da rješava najsloženija pitanja povratka, etnička pitanja itd. Tranzicija UN-IPTF-a ka EUPM-u je istakla potrebu za kritičkim pregledom rada u vezi sa povratkom i bezbjednošću izbjeglica i raseljenih lica. Policijska misija Evropske Unije je bezbjednost povratnika označila kao prioritet misije.

†

2. *Krivično-pravni program*, orijentiran je na kooperativnost policije, sudskih policija i pravosudnih institucija, koje personificiraju pravni sistem jedne zajednice. U krajnjoj instanci, pretpostavka ostvarivosti ovog programa će ovisiti o efikasnosti edukacije, preobrazbe, odabira i akomodiranja u novoj materiji krivičnog zakonodavstva.

3. *Program unutrašnjih istraga ili revizija*, uključuje policajce i policijske oficire kao i drugo osoblje u Agencijama za sprovođenje zakona. Bitno obilježje ovog programa je široka sveobuhvatnost procedura kako bi se policijska profesija dovela u sklad sa evropskim mjerilima i procedurama, te postigao zavidan nivo poštivanja ljudskih prava i sloboda.

4. *Program razvoja policijske administracije*, je povezan sa funkcionalnošću policijske administracije. Evropski standardi zahtijevaju multietničku administraciju, demokratsku, finansijski kredibilitetnu, praktički transparentnu.

5. *Program javne sigurnosti*, odnosno javni red i mir zahtijeva veću odgovornost i brigu kako uniformisane tako i kriminalističke policije, saobraćajnih jedinica, jedinica za podršku, antiterorističkih jedinica prema prevenciji općoj i kriminalnoj, kao i tendencijama koje afirmišu socijalno-preventivnu funkciju policije.

Svi ovi programi su isključivi i mjerodavni za sve agencije za sprovođenje zakona u BiH, kao i sve segmente i kapacitete policijskih struktura. Može se zaključiti da evropska policijska misija zaista prakticira sistematičan pristup problemima koji određuju sadržaj i ciljeve misije. Programi su jako profilisani i obuhvataju sve segmente

† Projekat EUPM br. 5. 4. – Odjel za razvoj programa, 22. 01. 2004. godine

policijske profesije i procese koji se označavaju tranzicionim. S pravom se može operisati sa procesom resocijalizacije pripadnika policijske profesije u Bosni i Hercegovini.

ZAKLJUČAK

Prioritetni zadatak EUPM-a nije da kontroliše ili provjerava lokalnu policiju, niti da predlaže načine sankcionisanja. Primarni cilj EUPM-a je da podrži policiju u razvoju organizacije i u borbi protiv pogrešnih uticaja izvana. Dabi se ostvarila veća korist od prisustva EUPM-a, mora se, zaista, razotkriti sve što je skriveno ispod površine, što je prikriveno. Iskustva IPTF-a pokazuju, koraci koji su neophodni za razvoj policijske organizacije su:

- neovisan budžet policije (ako ništa, budžet za operativne aktivnosti),
- sistem karijere koji podrazumijeva uspostavljanje sistema selekcije koji je izradio IPTF, a koji će policajcima pružiti mogućnost da radi na svom vlastitom razvoju,
- izmjene u saradnji sa zajednicom⁵,
- uska suradnja sa partnerima kao što su kriminalistička policija na federalnom i entitetskom nivou u borbi protiv krupnog i organiziranog kriminala i to sa drugim državnim organima. Dakle, riječ je o krucijalnim pitanjima integracije ili integrisanja svih agencija za sprovođenju Zakona u jedan harmonizirani policijski sustav.

ODNOS AGENCIJA ZA SPROVOĐENJE ZAKONA PREMA EUPM-u

Predmet ovoga naslova nije teorijsko uopćavanje policijske misije Europske misije u Bosni i Hercegovini već empirijsko prihvatanje pozicije EUPM-a kod agencija za sprovođenje zakona u Bosni i Hercegovini.

U okviru ovoga istraživanja sprovedena je kvantitativna analiza 12 pitanja sa više ponuđenih odgovora, kako bi se dobili relevantni

⁵ IPTF – P02/2000

pokazatelji i statistički rezultati. Dodatno, sprovedena je kvalitativna procjena iz skupine ličnih komentara "SWOT"⁶ analizom.

Pojam SWOT analize?

Ovaj način analize je forma okolnog skeniranja koji se koristi da bi dobili jednostavan pregled ciljne stvarnosti. SWOT analizu projektuje sljedeće kategorije:

- **Snaga:** pozitivni elementi interne organizacione strukture EUPM-a, što se posmatra kao prednost.
- **Slabosti:** negativni elementi organizacione strukture EUPM-a, koje misija može kontrolisati.
- **Mogućnosti:** vanjski elementi van kontrole EUPM-a koji bi u krajnjoj instanci, u pozitivnom smislu, mogli pridonijeti implementaciji misije.
- **Prijetnje:** vanjski elementi koji nisu u domenu kontrole EUPM-a, koji negativno utiču na procese implementacije misije.

Uzorak uključuje različite policijske skupine, od nižih nivoa rada i rukovođenja (63, 5%, ukupno ispitanih) do tzv. top menadžera (iznad nivoa komandira) koje obuhvataju 36, 5% ispitanih. Od ukupno 359 dispenziranih formulara, 348 su regresirani nazad što predstavlja 97% iskoristivosti a kod 60% su komentarisani i sa odgovorima. U okviru istraživanja pojedini odgovori nisu eksploatisani, riječ je o previše prefinjenim ili suviše indiferentnim. Dakle, sofisticirani su samo oni odgovori koji se implicate mogu kategorisati kao konstruktivni i opstruirajući.

- **Konstruktivni** (226 odgovora sa komentarima): Date primjedbe zapravo personificiraju konstruktivni kriticizam, a njihova učestalost u izraženim stavovima i odgovorima je proračunata kako bi procijenili relativnost uočenih važnosti svakog od otkrivenih činilaca, kategorisanih u skladu sa prezentiranom analitičkom tehnikom.
- **Opstruirajući** (98 odgovora sa komentarima): Premda je njihov broj jako restriktivan i neznatna uticaja na rezultate istraživanja,

⁶ Ova riječ predstavlja akronim sastavljen od početnih slova S (strenghts-snaga), W (weaknesses-slabosti), O (opportunities-mogućnosti), T (threats-prijetnje)

hipotetički posmatrano, ipak predstavljaju indikatore mogućih slabosti ili prijetnji.

KOMENTARI I PRIJEDLOZI

Razlog za sumiranje konstruktivnih napomena u analizi jeste u činjenici što još uvijek predstavljaju elemente od velikog interesa za samu misiju. Kategorisani su prema SWOT analizi, a najčešće spomenuti komentari i prijedlozi su:

1. Konstruktivni komentari globalno primljeni:

Strenghts (snaga):

- EUPM profesionalizam,
- EUPM ima kooperativno ponašanje,
- EUPM je od pomoći,
- EUPM je bolje prihvaćen od IPTF-a,
- EUPM daje dobre savjete,
- EUPM struktura kolokacije.

Weaknesses (slabosti):

- EUPM ne poznaje dovoljno zakone u BiH,
- BH policija ne zna dovoljno o EUPM-u,
- EUPM ne poznaje dovoljno BH kulturu,
- EUPM nije dovoljno prisutna,
- EUPM ne drži dovoljno do BH vlasništva,
- EUPM mandat je suviše kratak,
- EUPM nema dovoljno ovlaštenja.

Opportunities (nemogućnosti):

- nema

Threats (prijetnje):

- Plata, oprema, obrazovanje
- političko miješanje,
- zakonska regulativa,
- osustvo harmoniziranog policijskog sistema,
- BH socijalno-ekonomski faktori koji su van kontrole EUPM

2. Opstruirajući komentari:

Opstruirajući komentari globalno primljeni, imaju neznatan uticaj, a mogu se gledati kao indikatori slabosti pokazanih od strane nekih pripadnika EUPM-a:

- Ponašanje članova EUPM-a nije prihvatljivo, pokazuje osjećaj superiornosti;
- Osoblju EUPM-a se ne može vjerovati jer rade kako bi zadovoljili svoje vlastite ciljeve;
- EUPM vrši veliki pritisak kako bi se uvele brze promjene;
- Nema potrebe za prisustvom EUPM-a i BiH se može sama izboriti za svoj put prema demokratiji.

PRIKAZ REZULTATA

Prateći strukturu forme korištene za istraživanje, rezultat, iskazan putem SWOT analize, kategorisan je u tri sektora: mandat, osoblje, aktivnosti EUPM-a.

Konstruktivni rezultati

Mandat i struktura EUPM-a:

Rezultati pokazuju da je opća svjesnost visoka i zadovoljavajuća. EUPM je shvaćen pozitivno, ali prije "srednje" nego "visoko" je mišljenje ispitanika o ostvarivosti ciljeva EUPM-a, kao i efikasnosti strukture EUPM-a. Dati komentari pokazuju široko konstruktivan stav, a najvažnije napomene su sljedeće:

- Dobar nivo kooperacije sa policijom BiH u implementaciji mandata je shvaćen kao velika prednost EUPM-a, a kolokacijske strukture su generalno shvaćene kao funkcionalne. Premda neke Agencije za sprovođenje zakona smatraju da je mandat EUPM-a prekratak da bi se postigli planirani ciljevi.
- Otkriveno je da je generalno prisutna potreba svim Agencijama za sprovođenje zakona za dodatnim informacijama o organizaciji, ciljevima i mandatu EUPM-a.
- Najčešće uočene prijetnje implementacije mandata EUPM-a su: materijalni uslovi, kao što je plata, oprema ili obrazovanje, rizik političkog miješanja, kao i činjenica da se mora ozbiljnije pristupiti modifikaciji lokalnih zakona. Nedostatak harmoniziranog policijskog sistema je takođe shvaćen kao prijetnja za implementaciju EUPM mandata.

- Reducirana, ograničena ovlaštenja, ne operativan mandat, a posebno zahtjev da EUPM bude više prisutan na terenu je među ostalim kritičkim indikatorima određenog stepena konfuzije po pitanju EUPM mandata, ciljeva i aktivnosti, te je ponekad EUPM identificiran sa svojim prethodnicima (IPTF).
- Konačno, vanjski činioци, koje EUPM ne može kontrolisati su shvaćeni kao glavna prepreka implementaciji mandata. Po tom pitanju, odgovor leži u hipotezi: "Ukoliko se politička situacija u BiH ne promijeni, EUPM ne može ostvariti dobre rezultate". Prema tome, prije uspostavljanja samoodrživog policijskog uređenja, nužno je inaugurirati samoodrživi društveni sistem, ali to ipak ne može biti urađeno uz pomoć EUPM-a.

Osoblje EUPM-a

Generalno shvaćeno, osoblje policijske misije Evropske unije je vrlo profesionalno i uglavnom "dobro", prije nego odlično. Premda ne široko rasprostranjeni, najznačajniji pokazatelji slabosti, među datim komentarima su ovi:

- Nisu uvijek upoznati sa BiH zakonima, kultumim i istorijskim prilikama.
- Policajci EUPM-a posjeduju različito kulturno i zakonsko zaleđe, kao i različolike operativne procedure.
- Ko-lokatori bi trebali biti akomodirani u odjele u kojima inače rade u svojoj zemlji.
- Dužina mandatorstva bi svakako trebala trajati duže, kako bi se eliminirale konstantne rotacije.

Opstruirajući rezultati

Niti jedan anketni listić ili formular ne apsolvira potpuno opstruirajući komentar u sve tri zone: mandat, osoblje i aktivnosti EUPM-a. Oni su uglavnom povezani sa specifičnim situacijama koje u svakom slučaju ne mogu biti ignorisane i njima se mora interno pristupiti.

ZAKLJUČCI

S jedne strane, nameće se generalni stav prema EUPM-u koji je pozitivan i pokazuje velika očekivanja, dok s druge strane uočena je uzdržljivost, kada se radi o razradi konkretnih akcija.

Konačno, što se tiče mogućnosti, potvrđeno je da nisu otkriveni vanjski elementi od koristi koji nisu pod kontrolom EUPM-a. To ukazuje na generalni osjećaj nesigurnosti i prisustva faktora koji koče dugoročnu viziju budućnosti.

PREPORUKE

U vezi s izloženim rezultatima, imperativno se nameću preporuke i pozitivni stavovi kao što su:

- bliski i kontinuirani kontakti i odnosi moraju egzistirati između misije i BH partnera u većem opsegu i sa komunikacijama van granica bez posebnih restrikcija. Posebna pažnja se mora fokusirati i na aneksnu obuku osoblja EUPM-a i biti akomodirana na specifičnosti radnog mjesta na terenu;
- politiku misije, prema prisustvu na terenu, kontrolni timovi EUPM-a bi trebali razmotriti i povećati svoje prisustvo;
- Pažnja bi se trebala usmjeriti i na lansiranje paralelne javne kampanje o programskim aktivnostima i ciljevima misije.

LITERATURA

1. Ramo Masleša: «Teorije i sistemi sigurnosti», Sarajevo 2002.,
2. Boris Petz: «Istraživanje sigurnosti pojava»
3. Howard Tete: «Primjena kriminologije u provođenju zakona», Washington DC 1975.,
4. Krivični Zakon F BiH,
5. Krivični Zakon BiH,
6. Zakon o krivičnom postupku F BiH,
7. Zakon o krivičnom postupku BiH,
8. Ustav BiH,
9. Ustav F BiH,
10. UN, IPTF, ICITAP (Međunarodni kriminalno-istražni program pomoći u obuci),

11. Zakon o unutrašnjim poslovima F BiH,
12. Priručnik Načela i procedure demokratskog rada u policiji,
13. Dejtonski sporazum
14. Helsinški komitet za ljudska prava u BiH: «Ljudska prava i policija», «Zaštita ljudskih prava»,
15. IPTF komesar: Oduzimanje privremene ovlasti i diskvalifikacija osoblja, IPTF- P10/2002.,
16. IPTF komesar: Revidirana maksimalna policijska snaga, IPTF- P04/2000.
17. United nations peace forces: Agreement on International police task force: 05. 12. 1995. godine.
18. IPTF komisija:
19. IPTF obrazac IP A, IP B, i IP C,
20. IPTF obrazac PO 1, PO2, PO3, PO4, PO5, PO6, PO7, PO8, PO10.
21. Petersburska deklaracija o federaciji Bosne i Hercegovine, Bon 25. 04. 1996.
22. Sporazum o restrukturiranju policije u F BiH, Bon 25. 04. 1996.
23. Međunarodno prihvaćeni policijskog rada u demokratskoj državi.
24. UN misija u BiH, Međunarodne policijske snage, Sarajevo, Peter Fitzgerald, Komesarove smjernice 1996.,
25. EUPM projekat br. 5. 4. – Odjel za razvoj programa, Sarajevo, 22. 01. 2004.,
26. UN Security Council's Resolution 1396., 05. 03. 2002.,
27. EU General Affairs Council, 18. 02. 2002.,

Halid GANIJA¹

Neke taktičke mjere i radnje službenika policije u sprečavanju zloupotreba droga

Some Tactics Measures and Police Procedures in Combating Drug Abuse

U modernom društvu koje stalno doživljava promjene, policijski posao očito je sve složeniji. Ono što se nekada jednostavno opisivalo kao održavanje javnog reda i mira danas je dostiglo nivo rješavanja problema što između ostalog uključuje analitički pristup, te različite oblike socijalnih intervencija i razvijanje strategija. Količina znanja i vještina kojima mora raspolagati policijski službenik sve je veća.

70-tih godina prošlog vijeka, po nekim evidencijama, prvi put u gradu Sarajevu pojavile su se neke materije na ulici koje su mladi zloupotrebljavali dovodeći sebe u jedno drugo stanje i prvi koji su primjetili tu pojavu bila je policija (milicija) grada Sarajeva. Još tih dana odgovorni ljudi policije su izdvojili jednu manju grupu službenika koja je prošla određene edukacije i seminare, jer je to jedno zlo s kojim je došao i novi vid kriminala koji se do tada nije učio u našim školama. Nismo imali problematiku ove vrste u gradu tako da je ta grupa uposlenika Ministarstva morala proći određene edukacije kako bi se suprostavila jednom novom obliku kriminala.

Pitanje prisustva droga svugdje u svijetu je problem, bilo da se radi o zemljama istoka, zapada ili zemalja u tranziciji, kao što je i naša zemlja. Taj problem iz dana u dan raste, nikako ne opada i neće nikada biti elminisan, bar dok je ovakvog čovječanstva.

¹ Mr. sci.

Opasne droge na prostor BiH su uglavnom dolazile i dolaze sa istočnih dijelova svijeta. Takođe i sa zapada je dolazilo opasnih droga, ali u manjim količinama. Jedan dio droga, prvenstveno lakših, slabijeg kvaliteta, proizvodio se i prerađivao na ovim prostorima.

Prve materije koje su se pojavile na ovim prostorima bile su određeni lijekovi iz grupe narkotika i marihuana koja se uglavnom proizvodila i uzgajala na našem području

Iako je Zakonom o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga u nadležnosti Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, zbog izražene pojave droga u zajednici, većina kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova u svojoj organizaciji ima ustrojena odjeljenja, odsjeke ili grupe za sprečavanje neovlaštene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga.

Kako saznati za neovlaštenu proizvodnju i promet droga i za osobu kao učinitelja krivičnog djela?

Operativna djelatnost i mjere službenika policije su jako bitan faktor u prikupljanju informacija o ovoj vrsti krivičnih djela. Jedan od osnovnih zadataka službenika policije jeste upravo otkrivanje krivičnih djela i učinitelja. U tom smislu do izražaja dolazi operativna kriminalistička djelatnost koja se sastoji u provođenju mjera i radnji, a jedna od tih je i operativno osmatranje i tajno praćenje, usmjerena, pored ostalog, na prikupljanje informacija o krivičnim djelima koja se pripremaju ili su već učinjena, te mogućim učiniteljima i njihovim saučesnicima.

Da bi mogli da pratimo današnja zbivanja zloupotrebe droga, moramo imati jako široko obrazovan i osposobljen stručni kadar, jer taj kadar se dotiče u svom radu i prava i kriminalistike i društvenih i prirodnih nauka i psihologije i pedagogije.

Sprečavanje zloupotrebe droga je specifičan policijski posao u kojem se radi sa klasičnim transporterima droge, dilerima, bolesnicima koji prerastu jednog dana u kriminalce da bi došli do novca, što od policajca zahtijeva široko obrazovanje kroz poznavanje pedagogije, psihologije, ličnosti određenog čovjeka, itd. Takođe, moraju se poznavati i ljudi, automobili, svi otvoreni prostori, svi dileri i konzumenti, svi njihovi posrednici, sve telefonske veze. To su sve preuslovi za uspješno obavljanje ovog posla.

Znači, radi se o izuzeto teškom, opasnom, obimnom i jako složenom poslu. Da bi ga obavljali moramo, kao što je naprijed rečeno, ući u pore raznih nauka, od same psihologije čovjeka kojeg posmatramo, opserviramo, pa do njegovog života, bliže okoline itd. To je uslov koji se nameće ako stvarno hoćemo da radimo na problemu zloupotrebe droga.

Pored nevađenog potrebno je planirati taktičke mjere i radnje za uspješno izvršavanje ovih poslova. Jedna od specifičnih taktičkih radnji koja se koristiti je i opservacija

Šta je bitno kod ovih opservacija? Najvažnija stvar je da nakon što smo dobili određene informacije ili trčimo za informacijom, moramo jasno odrediti objekat koji je za nas interesantan. To može biti neka zgrada, kuća, park, automobil, brod, avion, itd?

Kad to odredimo onda određujemo ljude koji su za nas interesantni u tom ili oko tog objekta. Mi moramo o njima sve znati, što znači da moramo poznavati i imati njihove izvode iz kaznene i operativne evidencije, fotografije, njihovo kretanje, druženje, njihov boravak u noćnim satima, njihovo trošenje novca s kim i kako. Moramo ih apsolutno poznavati kako bi ih mogli uspješno pratiti. Moramo znati gdje stanuju, gdje su im okrenuti prozori stana, kakva su im vrata, odakle im se ulazi u haustor, zaključavaju li se, znači moramo poznavati svaki detalj. To će se dobiti samo specijalnom opservacijom koja još uvijek nije dostigla nivo istrage. To su samo pripreme za dalji rad.

Moraćemo poznavati kompletno osobu koju pratimo, njegovo kretanje od ustajanja do spavanja: da li spava u tom stanu, da li izdaje stan, ko mu dolazi, kako izlazi, s kim kontaktira, pa tako treba da upoznamo sve ljude s kim kontaktira. To je sve priprema nad jednim objektom. Moraćemo znati gdje se on kreće, gdje ulazi i zašto i s kim i na koji način kontaktira s osobama. Moraćemo poznavati njegove kontakte van mjesta gdje trenutno živi. Da li se druži sa ljudima iz Bosne i Hercegovine ili iz vana. Moraćemo poznavati automobile koje on sve koristi, jer se vrlo često događa da ove osobe osim svog koriste pozajmljene ili unajmljene automobile, da bi bile manje uočljive i lakše vršile krivična djela, odnosno da bi na izvjestan način zavarale trag službenicima policije.

Specijalna opservacija može biti samostalna i kombinovana.

Samostalna opservacija je onda kada imamo interesantan objekat i nad njim sami vršimo određene prisмотрe.

Kombinovane opservacije su one u koje su uključeni i drugi subjekti. Tako možemo imati pješačke, mobilne, kombinovano mobilne i pješačke. Takođe se može koristiti operativno i stacionarno osmatranje, tajno praćenje, tajno praćenje motornim vozilom, ubacivanje u kriminalnu grupu, zasjede koje mogu biti preventivne i represivne, službeni razgovor itd.

Opservacije pješice. Osmatranje pješice vršimo kad nam teren i druge okolnosti ne dozvoljavaju da to drugačije radimo, pa smo primorani da takvo osmatranje vršimo pješice. Veoma je važno da iznademo najbolji način kako prići željenom objektu, kako izvršiti neka snimanja (to su dozvoljene mjere i radnje koje ne spadaju u posebne istražne radnje). Kao pješak moramo iznaći najbolji način kako bismo prikupili dovoljno materijala za nama interesantnu osobu. Najčešće se moramo prilagoditi kvartu, odnosno stanovništvu koje živi u tom dijelu grada. Prići što bliže, vidjeti – a ne biti viđen. U ovom momentu se ništa ne preduzima. Mi ne radimo ad hoc, idemo u pripremu da u datom momentu izvršimo hapšenje osobe za koju ćemo utvrditi da posjeduje veće količine droge i distribuira je. Znači kod pješačke prisмотрe veoma je važno da se prilagodimo terenu kako ne bi bili otkriveni, a tom prilikom prikupili što više potrebnih činjenica.

Sve uočeno i zabilježeno na terenu, u službenim prostorijama kasnije stavljamo na papir i pripremamo se za slijedeće specijalne opservacije.

Mobilna opservacija. Ako smo predhodno procijenili da opservaciju vršimo automobilom ili smo prilikom pješačke prisмотрe zaključili da nam u daljim aktivnostima treba automobil, tada prelazimo na mobilnu prisмотрu. Kao i kod pješačke prisмотрe i ovdje je važno utvrditi kako prići sa automobilom mjestu gdje vršimo osmatranje objekta. Vidjeti da li je moguće izabrati mjesto da iz automobila pratimo dešavanja koja nismo mogli dobiti prilikom pješačke prisмотрe. Moramo takođe biti spremni da pratimo osobu automobilom. Bitno je uočiti osobu i da je pratimo do njegovog vraćanja (povratka). Sve stvari koje smo uradili ponovo stavljamo na papir, ponovo fotografišemo, obavimo radnje kao u pješačkoj prisмотрi.

U nekim slučajevima ukazaće nam se potreba da u ekipi imamo još kolega, 1, 2 ili 3 (stvar procjene), tako da već možemo napraviti kombinaciju pješачko-mobilne patrole. Znači ekipa se može podijeliti tako što će dio ekipe ostati u vozilu, a dio ekipe će pješice vršiti prismostru.

Bitna stvar kod prismostru jeste evidentiranje činjenica i kontakata koje praćena osoba ostvari (taćno vrijeme, opis osoba, mjesto kontakata i dr).

Vrlo je važno u ovim aktivnostima imati međusobnu vezu, vodeći računa o njenom korištenju i zvucima koje proizvodi sredstvo veze, posebno ako se veza održava ustaljenim prenosnim radio uređajima (motorolama).

Operativno osmatranje. Karakteristićno za operativno osmatranje je pronalazak pogodnog mjesta na kojem provodimo jedno određeno vrijeme, zatim promjena mjesta sa druge strane, da bi posmatrali taj objekat. Cilj nam je kod operativnog posmatranja da što više prikupimo ulaznih podataka vezanih za kriminogene aktivnosti osobe koja vrši prodaju droge, njega, kupaca, odlaska i dolaska tih ljudi, boravka tih ljudi u njegovom stanu, automobilu ili nekom drugom objektu kako bi imali što više činjenica za poduzimanje mjera i realizaciju konkretnog slućaja.

Ako se ukaže potreba za prikupljanjem naknadnih podataka, odredićemo na koji naćin ćemo doći do tih činjenica, te da li nam je potrebna pomoć drugih slućbi (obavještajna slućba, kriminalistićka tehnika itd.). Nekad će se ukazati potreba da za naš konkretan zadatak zatraćimo pomoć i angaćujemo kolege iz drugih centara zbog činjenice da oni osobe sa svog prostora bolje poznaju od nas.

Putem operativnog posmatranja imamo široke mogućnosti da prikupimo što više korisnih podataka.

Kod operativnog osmatranja imamo karakteristićno tzv. stacionarno osmatranje. U našem poslu često imamo potrebu za stacionarnim osmatranjem.

Veoma nam je teško dobiti stacionarne tačke. Nije problem dobiti stacionarnu tačku na nekom otvorenom prostoru, tavanu, ravnom krovu, ali nam je jako teško dobiti stacionarnu tačku u nekom stanu. Dešavaće se da nam ljudi ili ustanove ustupe svoj prostor da ga koristimo za stacionarno osmatranje. U ovim slučajevima moramo zapamtiti da nam je data mogućnost da vršimo stacionarno osmatranje, a ne djelovanje sa stacionarne tačke. Ne bi se smjelo desiti, posebno ako se radi o objektima u privatnom vlasništvu, da «istrčimo» iz prostora gdje vršimo stacionarno osmatranje i eventualno uhapsimo osmatranu osobu ili na drugi način se otkrijemo da sa te tačke vršimo određene službene radnje. Moramo voditi računa o zaštiti vlasnika imovine koju koristimo za ovo osmatranje.

Stacionarna tačka nam je potrebna da sa nje možemo imati kompletan pregled događanja na tom prostoru (pregled puteva, automobila, osoba koje odlaze i dolaze u posmatrani prostor).

Ove stacionarne tačke imaju i svoje mane. U ovim prilikama ograničen je dijapazon praćenja i gledanja. Mi nismo u mogućnosti vidjeti šta se događa van našeg vidokruga. Zbog toga je važno dobro poznavanje prostora i mogućnosti djelovanja na istom, kao i postavljanje dodatnih stacionarnih tačaka. Bitno je stacionarne tačke postaviti na prava mjesta, vidjeti – a ne biti viđen, a u takve stacionarne tačke ulazimo oprezno, bezbjedno i neprimjećeno od drugih ljudi, a ne samo od onih koje osmatramo.

Tajno praćenje pješice. Kod tajnog praćenja pješice sve ove metode, načini i rad su isti kao i kod pješačke prismotre, s tim što u tom tajnom praćenju moramo biti maksimalno skriveni da nas niko ne može primjetiti. Znači, pronaći način kako bismo sve vidjeli, a da ne budemo primjećeni. Iskoristiti svaki pogodan zaklon (kako prirodni tako i vještački).

Tajno praćenje motornim vozilom. Tajno praćenje motornim vozilom može biti stacionarno i u pokretu, a metode i način rada je isti kao i kod mobilne prismotre.

Ubacivanje u kriminalnu grupu. Vrijeme kad razmišljamo da li imamo osobu koju možemo da ubacimo u kriminalnu grupu. Znači, treba sagledati mogućnost da nađemo našeg saradnika koji će moći, da

li direktno ili indirektno, da uđe u određenu kriminalnu grupu. Ako smo uspjeli da dobijemo takvu osobu koja će ući, ne da radi s tom kriminalnom grupom, niti da živi sa njima, nego s vremena na vrijeme, obavi određene aktivnosti tamo gdje mi ne možemo. Primjera radi postoje mjesta (kafići, mjesta okupljanja narkomana, i sl.) gdje službenici policije u određenom vremenu ne bi trebali ulaziti, jer u ista dolaze samo određene osobe.

Ovom prilikom treba voditi računa da navedena aktivnost ne spada u posebnu istražnu radnju, koju isključivo naredbom određuje Sudija za prethodni postupak na obrazloženi prijedlog Tužitelja.

Znači, tražićemo osobu da nam pribavi podatke koje mi nismo uspjeli dosadašnjim našim metodama prikupiti, kako bi bili sigurni da pridemo realizaciji zadatka.

Kod ovog postupka jako je važan kvalitet informacija. Vjerovatno će ova osoba za svoj angažman tražiti naknadu ili protivuslugu, o čemu se svakako treba ranije dogovoriti. Veliki je uspjeh imati svog saradnika u kriminogenoj grupi koji će blagovremeno imati sakupljene informacije. Nakon što smo prikupili podatke našim opserviranjem i ubacivanjem «našeg čovjeka» u kriminogenu grupu i potvrdili 80% tačnosti informacije, te još dobili 20% novih informacija, tada bi trebali 100% biti sigurni da možemo krenuti u realizaciju planiranih aktivnosti.

Bez obzira na tvrdnje o tačnosti informacija koje dobijamo od «našeg čovjeka» i odanosti koju ispoljava ipak moramo biti svjesni da je «naš čovjek» uglavnom inkrimisana osoba i ne smijemo mu apsolutno vjerovati, te ga uvijek moramo držati na distanci i pod kontrolom.

Zaštita prilikom pretresa. O zakonskoj osnovi za pretres i pretresu kao službenoj radnji nećemo govoriti nego želimo naglasiti mjere zaštite koje policajac mora poduzeti prilikom pretresa osoba kod kojih sumnjamo da posjeduju droge ili sredstva za uzimanje droga.

Osumnjičenog sa određenog mjesta u službene prostorije možemo dovesti pješice ili službenim vozilom (uvijek je to sigurnije službenim vozilom). Prilikom ove službene radnje moramo obratiti pažnju na njegove ruke, paziti da ne «mlatara» rukama, ne dozvoliti mu da ih

stavlja u džepove ili odbaci predmete i tragove koji mogu poslužiti kao dokaz i sl. Ako ga vozimo automobilom jedan službenik policije će sjesti pored njega da ne bi povrijedio sebe, službenu osobu, iskočio iz vozila, da ne bi pobjegao ili se eventualno bacio na drugi automobil, što nije rijetkost. Prilikom ove radnje vrlo često ovakve osobe predmete i tragove od sebe odbacuju u službenom vozilu, što zahtijeva stalnu pažnju službenika policije koji vrše tu radnju.

Osumnjičenog dovodimo u službene prostorije gdje obavljamo pretres. Preporučuje se da pretresu prisustvuju 2-3 službenika policije, vodeći računa o spolu.

Kod pretresanja osumnjičenog zbog posjedovanja droge naredićemo mu da izvadi sve iz džepova i tada mu, uz mjere opreza, moramo biti vrlo blizu da ne bi progutao drogu ili je uništio na drugi način.

Kad je osumnjičeni izvadio sve iz džepova naredi mu se da se svuče do gole kože.

Bez obzira što je osumnjičena osoba izvadila sve iz džepova, naša je obaveza da pristupimo pretresu garderobe. Pretres garderobe je detaljan (postave kaputa, džepovi, manžetne, rukavi, ušivani dijelovi tkanina).

Prvo treba s vanjske strane opipati da li se u džepu nalazi neki tvrdi predmet. Džepove kaputa (sakoa) dobro pretresti, ako smo u džepu našli koju «prašku» droge onda to lice najvjerojatnije ima droge i u stanu ili na nekom drugom skrivenom mjestu.

Kad smo izvršili pretres garderobe, kao širi oblik pretresanja, onda prelazimo na pretraživanje na tijelu osobe, koje obuhvata (pretraživanje površine tijela osobe, kose, šupljina tjelesnih nabora, pod pazuhom, ispod nokata isl.).

O ovoj vrsti pretresanja osobe se može govoriti sve dok se tom radnjom prikupljaju predmeti, tragovi ili dokazi važni za krivični postupak. Što znači, pretresanje na tijelu osobe može ići samo do granice gdje počinje radnja kojom se više ne prikupljaju predmeti, tragovi ili dokazi važni za krivični postupak, nego započinje postupak utvrđivanja činjenica.

Prilikom pretresa službenici policije moraju voditi računa o poštivanju prava na privatnost i zaštitu tog prava, jer se to pravo širi i na zaštitu tjelesnog intergjeta i tjelesne nepovredivosti. Drugim riječima, ukoliko je uz pretresanje osobe potrebno izvršiti istraživanje tjelesnih šupljina (ili obaviti unutrašnji pregled tijela) onda to podrazumjeva da se preduzima tjelesni pregled osobe kao posebni oblik vještačenja, koji se može izvršiti samo na osnovu naredbe Suda, odnosno Tužitelja. Znači da pregled tjelesnih šupljina ne može vršiti službenik policije, ali može predlagati Tužitelju ovu vrstu vještačenja.

Kod obavljanja ove službene radnje moramo voditi računa kako se zaštititi prilikom pretresa. U slučaju uboda iglom ili drugim tvrdim predmetom moramo se odmah javiti na Infektivnu kliniku koja provodi dalje mjere.

Pretres ne vršiti golom rukom i predmete iz pretresa osoba = narkomana ne uzimati golom rukom – koristiti rukavice (i druga sredstva kao što su pincete, štikaljice i sl.) i predmete što manje držati u rukama, kako zbog svoje zaštite, tako i zbog zaštite eventualnih tragova, koji se mogu nalaziti na pronađenom predmetu.

Za odlaganje predmeta najbolje bi bilo, ako ne postoji namjenska kutija, koristiti priručne posude.

Poslije svake manipulacije i kontakta sa predmetima prilikom pretresa obavezno je temeljito pranje ruku mehaničkim putem uz upotrebu sapuna, a zatim i antisepticima za ruke.

Ako je osoba koja se pretresa zaražena i ima hepatitis «B» i «C» ili HIV isti se može prilikom pretresa prenijeti i na službenika policije.

Važno je napomenuti da se hepatitis i HIV prenose:

1. preko zaražene krvi (oštećena koža)
2. seksualnim odnosom,
3. degustalnim putem sa majke na dijete. .

Četiri su tečnosti kojima se prenosi HIV, hepatitis «B» i «C»:

1. krv,
2. sjemena tečnost,
3. vaginalni sekret, i
4. majčino mlijeko.

Bilo bi dobro da se službenici policije koji rade na referatu droga testiraju na hepatitis «B» i HIV, a nakon toga da se vakcinišu protiv hepatitisa «B». U Sarajevu se to radi u bolnici Koševo, (na DIP-u) i na dobrovoljnoj osnovi.

L I T E R A T U R A

1. Bukelić J: Droga – mit ili bolest, Beograd: «Zavod za udžbenike i nastavna sredstva», 1988.
2. Modly D: Kriminalistička metodika, «Univerzitet u Sarajevu – FKN» Sarajevo, 1992.
3. Đukanović B: Droge – od zloupotrebe do zavisnosti, Sarajevo: «Oko», 1994.
4. Perić V: Oblici operativne djelatnosti službe javne bezbjednosti, «Republički sekretarijat unutrašnjih poslova SRH» Zagreb, 1978.
5. Petrović B: Narko kriminal, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2004.
6. Zabilješke sa predavanja prilikom edukacije policije Mr. Marić C na temu: «Taktičke i istražne radnje u otkrivanju, istraživanju i rasvjetljavanju krivičnih djela kao i njihovih učinilaca vezano za zloupotrebu droga», Sarajevo, 2005.

Irfan NEFIĆ

Nasilje u porodici

Domestic Violence

UVOD

Član 222.¹ Nasilje u porodici

1. Ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili psihičko zdravlje svoje porodice, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.
2. Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prema članu porodice s kojom živi u zajedničkom domaćinstvu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.
3. Ako je pri učinjenju krivičnog djela iz stava 1. i 2. ovog člana upotrebjeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo prikladno teško ozlijediti tijelo ili teško narušiti zdravlje učinitelj će se kazniti zatvorom od tri mjeseca do tri godine.
4. Ako je krivičnim djelom iz stava od 1. do 3. ovog člana, član porodice teško tjelesno ozlijeđen ili mu je zdravlje teško narušeno, ili ako je krivično djelo iz stava od 1. od 3. ovog člana učinjeno prema djetetu ili maloljetniku, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina.
5. Ako je krivičnim djelom iz stava od 1. do 4. ovog člana prouzrokovana smrt člana porodice, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od dvije do petnaest godina.
6. Ko usmrti člana i kojeg je predhodno zlostavljao, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

¹ KZ F BiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 36/03.

Donošenjem Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine i njegovim stupanjem na snagu 01. 08 . 2003. godine, prvi puta se na području B i H, odnosno F BiH. na ovakav način regulišu krivična djela učinjena u okviru porodice (obitelji) od strane članova obitelji jednih prema drugim.

Htjeli mi to ili ne, u vezi s ovim nam se opravdano postavljaju mnoga pitanja kao što su: Zašto se ova problematika krivično-pravno reguliše tek sada i zašto nije bila regulisana ranije? Je li ranije bilo nasilja u porodici? Da li je nasilje u porodici pojava nastala tek sada? Kako je ranije, prije donošenja ovog Zakona bila regulisana ova materija? i mnoga druga.

Odgovarajući na ova pitanja pokušat ćemo na određen način baciti više svjetla na ovaj vrlo značajan problem koji je kod nas kao i u većini drugih tradicionalnih zemalja i kultura bio dugo obavijen velom tajne i šutnje iz više razloga, koji su većinom neopravdani i neracionalni.

Nasilje u porodici je kompleksana pojava devijantnog i negativnog ponašanja člana ili članova porodice prema drugom članu ili članovima, u koju spadaju fizičko zlostavljanje, kontrola i prijetnje kojima se ugrožava mir, psihičko zdravlje ili tjelesni integritet žrtve (žrtava).

Pojava nasilja u porodici vezana je za porodicu kao oblik primarnog društvenog organiziranja skoro od samog njenog postanka. Raširenost ove pojave uvjetovana je stupanjem razvoja društvenih odnosa u široj zajednici, kulturnom tradicijom, vjerskim opredjeljenjima, razvojem demokratije i drugim faktorima koje sada nećemo nabrajati.

Šta je u stvari nasilje u porodici (obitelji) ?

S obzirom da je nasilje u porodici pojava koja datira skoro koliko i porodica, u zavisnosti od gore navednih faktora, ista je i tretirna i zakonom regulirana. Činjenica da je kod nas tek ovim Zakonom, tj. KZ F BiH, kao krivično djelo propisano "Nasilje u porodici", član 222. ne znači da pojedini oblici nasilja učinjeni od starane članova porodice jednih prema drugima ili srodnika prema srodniku, nisu bili sankcionirani u prethodnom zakonodavstvu i to najčešće u oblasti krivičnih djela protiv života i tjela i krivičnih djela protiv spolne

slobode i morala, a sve u zavisnosti od načina izvršenja, i posljedica koje su natupile, dok su ostali slučajevi nasilja u kojima su žrtvi nanesene lakše tjelesne povrede sankcionirani kao prekršaji ili putem privatne tužbe žrtve.

Kada god smo u prilici da saznamo za neki slučaj nasilja u porodici upitamo se "zašto"? Zašto dolazi do takvog ponašanja unutar porodice kada znamo da "brak se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, na ravnopravnosti bračnih drugova, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju" ¹⁾. Takođe znamo da su odnosi u braku, ravnopravnost bračnih drugova, uzajamno pomaganje i poštovanje, izdržavanje bračnih drugova i na kraju imovinski odnosi regulisani Zakonom, a povrh svega pretpostavljamo da je brak zaključen između osoba koje se vole, cijene i poštuju što je najčešće i bio motiv za sklapanje braka.

Govoreći o porodici koja se definiše kao "životna zajednica roditelja djece i drugih srodnika" ²⁾, podrazumjevamo da u njoj vladaju uredjeni i harmonični odnosi između članova, a koji su uredjeni Zakonom. Roditelji su dužni da se staraju o životu i zdravlju svoje djece, kao i njihovom podizanju, odgoju i obrazovanju. Tako su djeca dužna da se staraju o svojim roditeljima, da se prema njima odnose s poštovanjem i da ih pomažu kada je to potrebno.

Značajna je i činjenica da sve velike vjere u svijetu (Islam, Hrišćanstvo, Hebrejstvo, Budizam i dr.) u svom učenju značajno mjesto posvećuju porodici (obitelji) afirmirajući je kao i sve pozitivne odnose unutar nje između njenih članova zabranjujući sve negativne pojave (nasilje, mučenje, emocionalno zlostavljanje, zapostavljanje, izrabljivanje, nevjersto, preljubu i sl.) prema članovima.

I pored svega navednog, svjedoci smo čestih slučajeva nasilja u porodici, kako u našem bližem okruženju tako i šire, što svakodnevno konstatiramo bilo na osnovu vlastitog opažanja ili informacija koje u medije plasiraju vladine ili nevladine organizacije koje djeluju kod nas i u svijetu, a bave se ovom ili sličnom problematikom. Konstatirati problem je mnogo lakše nego isti istražiti, odnosno utvrditi njegov uzrok i predložiti rješenje.

1) Porodični Zakon SR BiH član 6 stav 2

2) Porodični Zakon SR BiH član 2

Porodica (obitelj) je zajednica, odnosno zajednica odnosa koji su uslovljeni sa više faktora kao što su : ljubav, poštovanje, razumjevanje, briga, moć i dr. Kada dodje do prevladavanja jednog ili više faktora u odnosu na druge to se reflektira i na samu zajednicu odnosno porodicu. Ako prevlada ljubav, odnosi u porodici su skladni, idilični, puni razumjevanja i harmonije te ponekad i neusklađeni sa razumnim, razložnim i pragmatičnim zahtjevima i potrebama (prevelika popustljivost, zanemarivanje izvišavanja odredjenih obaveza, pogreške u odgoju, tolerisanje neadekvatnog ponašanja i sl). Ukoliko u kreiranju odnosa u porodici presudan utjecaj ima faktor moći, a znamo da je u većini slučajeva moć neravnomjerno rasporedjena i to najčešće na stranu muškarca (muža, oca) i ukoliko dođe do zloupotrebe moći od strane onog koji je posjeduje u odnosu na drugog člana ili članove, sigurno će doći do poremećaja stanja u porodici, bez obzira koji je motiv za zloupotrebu moći. (Moć može biti fizička, ekonomska, statusna i sl.). Da li će zloupotreba moći rezultirati nasiljem zavisi o nizu faktora, a onaj član porodice koji ima moć ima i izbor da li će koristiti nasilje, što znači da je odgovornost za nasilje uvijek na toj strani.

Nemalo su bili iznenađeni naši građani koji su živjeli u zemljama zapadne Evrope i Skandinavije (Njemačka, Švicarska, Francuska, Holandija Belgija, Danska, Švedska, Norveška itd.) kada bi im nakon «žešće svađe» između supružnika ili «odgoja djece batinom» na vrata stana dolazila policija iako je oni nisu pozivali. Policiju su najvjerojatnije pozvali susjedi ili slučajni prolaznici. Još više ih je iznenađivao poziv za sud, nalog da plate kaznu ili rješenje o nekoj drugoj sankciji za takvo nasilničko ponašanje prema supružniku, djetetu ili roditelju.

Ovo ne znači da u gore pomenutim zemljama nema slučajeva nasilja u porodici, već je to pokazatelj opće društvene svijesti o tom problemu koja je uvjetovana zakonskom regulativom, tradicijom, kulturom, odgojem i obrazovanjem.

S obzirom da je nasilje u porodici kompleksan problem, uzrok istom se ne može svesti samo na jedan faktor (zloupotreba moći), nego se moraju navesti i drugi faktori koji pojedinačno ili najčešće u kombinaciji uzrokuju tu pojavu.

Između ostalih kao uzroci nasilja u porodici (obitelji) se navode:

1. TEŠKI MATERIJALNI I SOCIJALNI UVJETI ŽIVOTA

Porodice koje žive u materijalnoj i socijalnoj oskudici (bijedi) nerijetko su pogođene nasiljem od strane hranitelja (glave porodice, oca, sina) koji svoju nemoć da promijeni tu situaciju često kanališe kroz izljeve nasilničkog ponašanja prema bračnom partneru, djeci ili roditeljima. Istovremeno se ovaj navod negira postajanjem nasilja i u porodicama koje žive u materijalnom izobilju i zauzimaju visoko mjesto na društvenoj ljestvici.

2. OVISNOST NASILNIKA O ALKOHOLU ILI DROGAMA

Kada je nasilnik pod uticajem alkohola ili droga on bezrazložno fizički i emocionalno napada i maltretira članove svoje porodice. Česte su izjave žrtava da se nasilnik (muž, otac, sin) kada je trijezan ponaša normalno i da je dobar i pažljiv muž, otac, sin.

3. MENTALNA BOLEST NASILNIKA

Nasilnik, kada mu se pogorša mentalno zdravlje nemože kontrolirati svoje ponašanje i kao rezultat toga fizički napada članove svoje porodice.

4. UVJETI I NAČIN ODRASTANJA I SOCIJALIZIRANJA NASILNIKA

Muškarci koji su odrasli u porodicama u kojima je jedan od roditelja nasilnik, često i sami postaju nasilnici jer takvo ponašanje smatraju "normalnim, uobičajenim, a čak i poželjnim".

5. ČESTI KONFLIKTNI ODNOSI U PORODICI

Pojavom i čestim ponavljanjem konflikata u porodici dolazi do ispoljavanja nasilništva od strane "jačih" (najčešće muža, oca, sina) koji nisu u stanju ili ne žele na drugi civiliziraniji, humaniji i primjerniji način riješiti konflikt. Oni su uvjereni da takve situacije jedino mogu riješiti silom, a neznaju da su u zabludi jer na taj način konflikte samo produbljuju i usložnjavaju.

6. TEMPERAMENT I KARAKTER NASILNIKA

Nasilnik je po prirodi temperamentan "žestok" i u napadu bijesa ne može se kontrolirati te pribjegne korištenju sile prema članovima svoje porodice, ali kada ga "to prođe" on je sasvim normalan i dobar otac, muž, sin ili brat.

7. FRUSTIRANOST NASILNIKA

Svakodnevne frustracije na radnom mjestu, školi, u odnosu sa saradnicima, društvom i sl. talože se i narastaju da bi na kraju došlo do erupcije nasilja najčešće u krugu porodice usmjerenog prema bračnom partneru, djeci, roditeljima ili drugim članovima

8. POSLJEDICE RATA I PREŽIVLJENIH OPASNOSTI

Proživljene i preživljene brojne opasnosti koje su često u pitanje dovodile i život ostavile su traga na mentalni sklop nasilnika, koji svoje nasilništvo pravda istima, što je možda jedan od uzroka, ali svakako ne i jedini već je samo jedan između ostalih.

Velika većina nas je preživjela ratne strahote, ali je samo mali broj nasilnika.

Ovo su samo neki od uzroka nasilja u porodici koji najčešće djeluju u kombinaciji, a vrlo rijetko pojedinačno.

NASILJE : ODNOSI NASILNIK - ŽRTVA

Kao što je važno definirati uzroke pojave nasilja u porodici, isto tako je važno označiti odnose (područja) u kojima se ono ispoljava, a potom i vrste tog nasilja.

Naime nasilje u porodici obuhvata sve vrste nasilja koji se ispoljavaju u odnosima:

- muž prema ženi - brat prema sestri
- roditelj prema djeci
- žena prema mužu
- dijete prema roditelju očuhu
- sestra prema bratu
- očuh prema pastorku(ci)
- pastorak(ka) prema

- maćeha prema pastorku(ci) - i drugi odnosi
- pastorak (ka)prema maćehi

Ovi odnosi ne moraju se uvijek pojavljivati i biti u ovakvom "čistom" stanju, oni često na jednoj strani mogu kobminirani i uključivati i više kategorija kao na primjer :

- muž (otac) prema supruzi i djeci
- dijete prema roditeljima (ocu i majki)

- majka i dijete prema ocu.
- očuh prema pastorku(ci)
- drugi slični slučajevi

Najčešće pojave nasilja u porodici su nasilje nad djecom, nasilje nad ženama (u partnerskim odnosima), a potom slijede nasilje nad roditeljima i nasilje nad drugim srođnicima.

VRSTE NASILJA, ZLOSTAVLJANJA U PORODICI

Opće prihvaćena klasifikacija nasiljau porodici je podjela na:

1. Fizičko zlostavljanje
2. Seksualno zlostavljanje
3. Emocionalno zlostavljanje

1. **Fizičko zlostavljanje** se može definirati na više načina, ali opće prihvaćeno shvatanje, pod tim pojmom podrazumjeva; kontinuiranu i stalnu upotrebu fizičke sile prema članu ili članovima porodice koja dovodi do fizičkog povrjeđivanja žrtve, a ponekad i do smrti. Ovaj vid zlostavljanja je najuočljiviji pa se samim tim čini i najrasprostranjeniji i najučestaliji.

Često se zanemaruje činjenica da je najvećem broju fizičkog zlostavljanja prethodilo emocionalno zlostavljanje, ali s obzirom da su tragovi fizičkog zlostavljanja modrice, podljevi, posjekotine, lomovi i sl. uvijek uočljiviji od tragova emocionalnog zlostavljanja, to se neopravdano daje veća važnost i pažnja fizičkom zlostavljanju.

2. **Seksualno zlostavljanje** kao vid nasilja je posebno opasno jer ono pored seksualnog uključuje i psihičko, a nerijetko i fizičko zlostavljanje. Pored nasilnog čina, silovanje predstavlja i kršenje

ljudskih prava i dostojanstva žrtve. To je nasilje kojim nasilnik želi zadovoljiti svoje seksualne potrebe bez dobrovoljnog pristanka žrtve, te on upotrebom fizičke snage i drugih sredstava sile savladava otpor žrtve, a potom ostvaruje sam seksualni čin, pokazujući na taj način uspostavljenju kontrolu i moć nad žrtvom.

3. **Emocionalno zlostavljanje** je oblik zlostavljanja u kom zlostavljač na poseban način kontinuirano djeluje na žrtvu s ciljem stavljanja osjećaja manje vrijednosti kod nje, kao i pomanjkanja samopoštovanja, imputirajući joj tom prilikom osjećaj poniženja, stida i straha. Žrtva je uvijek u stanju nesnalaženja i konfuzije jer često ne zna šta joj se u stvari dešava, čime je sve nasilnik zlostavlja, ali osjeća da "nešto nije u redu" i da se mijenja njeno psihičko, a nerjetko opće fizičko stanje. Žrtva svoj identitet oblikuje i mijenja prema ponašanju i zahtjevima zlostavljača i ponaša se u skladu sa njima, a sve iz straha i "želje da mu ugoditi" u nadi da će on promijeniti svoje ponašanje prema njoj.

Nasilje u porodici može se posmatrati i sa aspekta ko je žrtva nasilja, pa tako razlikujemo sljedeće pojavne oblike:

- a) partnersko nasilje (žrtva je najčešće žena, a rijetko muž)
- b) nasilje nad djetetom (zlostavljanje djeteta od strane roditelja)
- c) nasilje nad roditeljem (zlostavljanje roditelja od strane djeteta)
- d) nasilje prema srodniku (nasilje prema bratu, sestri, puncu, zetu ili starom i nemoćnom srodniku sl.)

a) Nasilje u partnerskim odnosima je fizičko i (ili) emocionalno zlostavljanje jednog partnera učinjeno prema drugom u bračnoj i (ili) vanbračnoj zajednici koje rezultira fizičkim, odn. tjelesnim povredama ili emocionalnim poteškoćama i smetnjama (najčešće je žrtva žena, a vrlo rijetko muškarac).

b) Nasilje nad djetetom je fizičko i (ili) emocionalno zlostavljanje djeteta od strane roditelja (najčešće oca, očuha ili maćeha) koje se provodi u okviru potpune ili nepotpune porodice. Ovo nasilje je jedan od najtežih i najopasnijih oblika jer su djeca jedan od najosjetljivijih dijelova ljudske populacije. Prema izvještaju "Children's Emploryment Comision" proizilazi da "djecu oba spola ni od koga ne treba toliko štiti, koliko od vlastitih roditelja"³⁾

3) Banjanin Đuričić Nada "Udarac po duši" Institut za kriminološke i sociološka istraživanja

c) Nasilje nad roditeljima je fizičko i (ili) emocionalno zlostavljanje roditelja od strane djeteta (pastorka-ke). Bilo da se radi o fizičkom ili emocionalnom zlostavljanju isto je sa etičkog aspekta posebno neprihvatljivo. Naime zlostavljači su djeca najčešće posrnulog morala, alkoholičari, ovisnici o drogi i sa izraženim i drugim oblicima devijantnog i asocijalnog ponašanja.

d) Nasilje prema bližem srodniku ili članu uže i šire porodice je ono koje uključuje fizičko i emocionalno zlostavljanje jednog ili više srodnika ili članova porodice prema drugom ili drugima (Najčešće su to zlostavljanja zeta prema puncu ili punici, brata prema bratu, brata prema sestri, punca prema zetu, mlađih i jačih prema starijimi nemoćnim srođnicima i sl.)

U dosadašnjoj obradi ove problematike često smo pominjali termine nasilnik i žrtva nasilja. Smatram potrebnim kraće definirati iste kako bi smo bolje razumjeli sve o čemu smo do sada govorili.

NASILNIK

Nasilnik je osoba (najčešće muškarac) devijantnog ponašanja koji svoju moć i položaj u okviru porodice zlorabi, zlostavljajući fizički slabije članove porodice (najčešće suprugu i djecu). To zlostavljanje se manifestira kao emocionalno i fizičko, ali je vrlo često kombinirano sa preovladavanjem jednog od pomenutih načina. Uzroci ovakvog ponašanja nasilnika u porodici su brojni i kompleksni te često djeluju kombinovano, a najčešći su:

1. Uticaj tradicionalnih stavova o ulozi žene i djece kao njegove svojine što mu «daje za pravo da sa njima može raditi šta želi», a njihovo je da «slušaju» i ponašaju se u skladu s njegovim često nerealnim, nerazumnim i besmislenim zahtjevima.
2. Bolest, odnosno poremećaj ličnosti. Takve osobe se ni po čemu ne razlikuju od drugih ljudi osim što «u vrijeme bolesti» zlostavljaju svoje najbliže.
3. Asocijalnost ličnosti osoba koje su sklone nasilničkom ponašanju uopće, te njihova kriminalna "karijera", a zajednička im je karakteristika da skoro nikada ne suosjećaju sa drugima niti se uživljavaju tuđu tešku situaciju, a posebno žrtve.
4. Često su nasilnici osobe koje su i same bile žrtve nasilja u svojim porodicama dok su bili mali i slabi što je na njih ostavilo značajan trag i poslužilo kao model njihovog ponašanja.

Važno je napomenuti da nasilnici mogu poticati iz svih društvenih slojeva i ne stoji mit "da se oni mogu odmah prepoznati", jer su u stvarnosti "naizgled" sasvim obične i normalne osobe.

ŽRTVENASILJA

Žrtve nasilja u porodici su uvijek fizički slabiji članovi porodice, a to su najčešće žene i djeca ili stari roditelji. Zajednička karakteristika za sve žrtve je ta da se one same ne mogu oduprijeti nasilju, a kada to i pokušaju često budu podvrgnute još grubljem i bezobzirnijem zlostavljanju, što poslije u njima "ubija" svaku eventualnu želju za odbranom. Takođe za njih je zajedničko da nasilje nad njima često, a naročito u početku osjećaju kao svoju sramotu pa o tome ćute i ne traže pomoć. Kada zatraže pomoć i o nasilju nad njima progovore, možemo biti sigurni da su oni već duže vrijeme i u više navrata (što se nekad može mjeriti i godinama) zlostavljani i da su "progovorili iz očaja". U mom dosadašnjem radu sa žrtvama nasilja u porodici siguran sam tvrditi da ni jedna žrtva nije prijavljivala prve slučajeve fizičkog zlostavljanja, a slučajevi emocionalnog zlostavljanja često se nikada i ne prijave osim ako poslije toga ne dođe do upotrebe sile, odnosno ako emocionalno zlostavljanje preraste u fizičko.

Za ovakvo ponašanje žrtava nasilja navodi se više razloga među kojima su najčešći :

- tradicionalno shvatanje o porodici te potčinjenosti žene i djece u njoj, nasuprot dominantnoj ulozi "glave" porodice ;
- shvaćanje da je njihova sramota to što im se dešava pa o tome šute čak i pred najbližom rodbinom ;
- konzervativan stav o braku u sredini u kojoj žive koji je uslovljen tradicijom i vjerskim učenjem da je razvod braka kod nekih čak i zabranjen, dok je kod drugih nepoželjan ;
- želja da po svaku cijenu sačuvaju brak i porodicu na okupu zbog bojazni da će razvodom izgubiti djecu ;
- ekonomska i materijalna ovisnost žrtve o nasilnjku ;
- strah da će prijavljivanje nasilja "razljutiti" nasilnika i da će on "pojačati" zlostavljanje (što se nerijetko i dešava) ;
- nepoznavanje svojih prava i institucija koje im mogu pomoći da ih zaštite ;
- često neadekvatna i nepravovremena reakcija vladinih i nevladinih institucija na zaštiti žrtve i poduzimanje sankcija prema nasilniku ;

- nedovoljna stručna osposobljenost i materijalno-financijska opremljenost institucija koje su uključene u rješavanje problematike "nasilja u porodici ;
- nepostojanje ili nedovoljan broj organizacija ili ustanova za brigu o žrtvama nasilja i njihov smještaj u sigurno okruženje ;

Ovo bi bili neki od uzroka i razloga, ali svakako ne svi, zašto žrtve nasilja u principu teško prijavljuju zlostavljanje, te zašto im se nakon prijavljivanja slučaja ponekad neadekvatno pomaže.

Takođe je potrebno navesti i institucije koje su ili bi trebale biti uključene u rad na rješavanju slučajeva nasilja u porodici jer je ono svakako veoma značajan društveni problem.

Među prvima ću pomenuti policiju, istražne i sudske organe, zdravstvene ustanove, službe socijalnog rada, službe za pružanje psihološke pomoći, nevladine humanitarne organizacije, mediji idr., te na što je posebno potrebno obratiti pažnju u djelovanju gore pomenutih institucija, kako bi što bolje odgovorile zahtjevima borbe protiv nasilja u porodici i u kom pravcu usmjeriti njihove aktivnosti.

Policija – rad i aktivnosti policijskih službenika usmjeriti u pravcu da žrtva nasilja u porodici u istim prepozna osobu od povjerenja spremnu da im pomogne i zaštiti ih od zlostavljača u konkretnoj prilici, a i u budućnosti. U tom smislu nužno je policijske službenike educirati kako bi u svakoj prilici mogli profesionalno odgovoriti zahtjevima problema nasilja u porodici. Oni moraju biti osobe koje će razumjeti problem i patnju žrtve i pokazati da je ista ozbiljno shvaćena, te da će učiniti sve u okviru zakona da njeno ljudsko dostojanstvo, pravo na sigurnosti i slobodu bude zaštićeno i nepovredivo. Uporedo s ovim nužno je da pravovremeno budu poduzete sve zakonom predviđene radnje prema nasilniku što će još više učvrstiti povjerenje žrtve u policijske službenike.

Kao prvu sam naveo policiju ne zato što smatram da je policija najznačajniji faktor u borbi protiv nasilja u porodici već zato što se žrtve najčešće prvo obraćaju policiji tražeći da ih zaštiti od zlostavljača, i što je reakcija policije najbrža i rezultati su odmah vidljivi (sprječava nasilnika da nastavi sa zlostavljanjem).

Istražni i sudski organi – njihove aktivnosti su usko povezane sa policijskim, dopunjuju ih i zaokružuju (od prijave nasilja, preko istrage, do presude i izvršenja sankcije). Rad sudskih organa potrebno je prilagoditi da što više doprinese gonjenju učinitelja (nasilnika), a da žrtvi omogući humani postupak, tako da ista bude zaštićena od eventualnog ponavljanja.

Zdravstvene ustanove će svoj doprinos u rješavanju nasilja u porodici dati ako žrtvama na raspolaganje stavi sve humane i stručne potencijale kako bi na najadekvatniji način bilo zaštićeno njihovo mentalno i tjelesno zdravlje. Takođe zdravstvene ustanove trebaju posvetiti posebnu pažnju dokumentovanju povreda i općeg zdravstvenog stanja žrtve izazvanog nasiljem, odnosno pribavljanju relevantnih dokaza o istim radi kasnijeg krivičnog gonjenja nasilnika.

Službe socijalnog rada je potrebno što bolje organizirati, kadrovski osposobiti, te materijalno tehnički osigurati kako bi mogle ispuniti svoje zadatke u rješavanju problema nasilja u porodici. Iste trebaju efikasno djelovati u svim slučajevima nasilja, a najoptimalnije bi bilo djelovanje kada za isto postoje samo naznake, prije eskalacije jer su tada rezultati najbolji. Međutim ako već dođe do nasilja vrlo je značajno pravovremeno i adekvatno zbrinjavanje direktnih i indirektnih žrtava, te svjedoka nasilja.

Službe za pružanje psihološke pomoći bilo da su vladine ili nevladine trebaju biti organizirane na najoptimalniji i konkretnim uvjetima najprimjereniji način. Osobe koje pružaju ovakvu vrstu pomoći žrtvama trebaju biti opredjeljene za "ovu stvar" i adekvatno osposobljene u profesionalnom smislu. One trebaju na najprihvatljiviji način i pravovremeno pružiti podršku žrtvi prilikom oporavka i rehabilitacije i uključivanja u "normalne društvene tokove".

Nevladine humanitarne organizacije - u uskoj vezi je aktivnost ovih organizacija sa svim ranije navedenim i njihov doprinos je vrlo značajan. Iste putem svojih aktivista koji su često vrlo visoko profesionalni pomažu žrtvama nasilja u porodici bilo putem savjetovaništa, zbrinjavanja, do rehabilitacije i pomoći prilikom radnog angažovanja (trenutno najpotrebnija i najznačajnija pomoć jeste zbrinjavanje žrtava u "Sigurnim kućama" čija je lokacija tajna za zlostavljače. Napominjemo da je ovo samo privremeno zbrinjavanje i zaštita dok se ovaj problem "sistemski" ne riješi.

Mediji - vrlo je značajna uloga medija da što odgovornije i adekvatnije prezentiraju problematiku nasilja u porodici. Oni svojim emitiranjem trebaju podizati svijest svih ljudi u zajednici o ovom značajnom društvenom problemu razvijajući kod njih osjećaj i potrebu da pomognu žrtvama, a takođe i preventivno djeluju u svom okruženju.

Značajna je uloga i nekih drugih institucija i organizacija i zajednica u našem društvu ali o tome u ovom radu nemam namjeru pisati.

Kao što je i u naslovu ovog rada navedeno osvrnuću se na problem nasilja u porodici na području kantona Sarajevo i to za period 2001. godine do juna 2004. godine.

Naime, u promatranom periodu na području kantona Sarajevo, policiji je prijavljeno 238 slučajeva nasilja u porodici. I to:

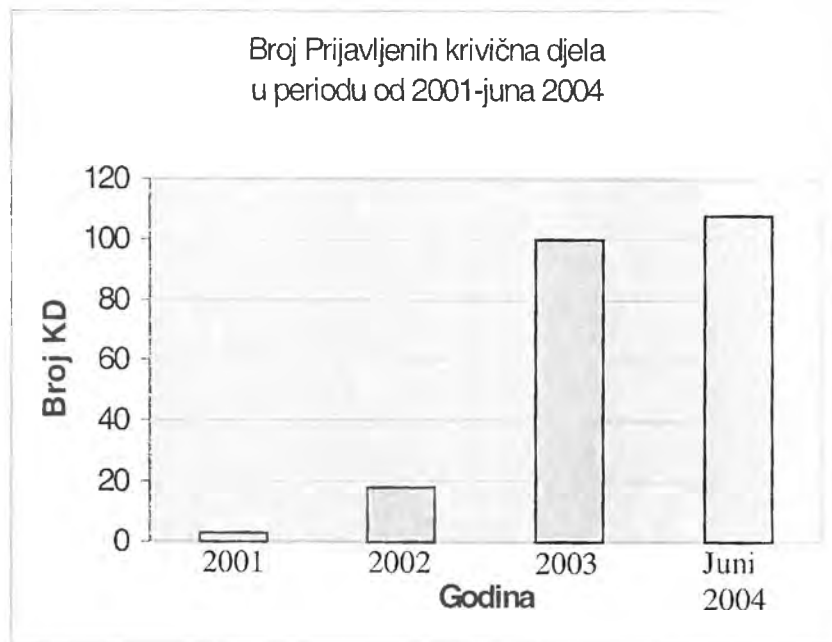
2001. godine 3 slučaja

2002. godine 27 slučaja

2003. godine 100 slučaja

2004. godine (do juna) 108 slučaja

Prikaz na dijagramu broj 1

Odmah treba naglasiti da ovaj broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici ni izbliza ne predstavlja broj izvršenih KD nasilja u porodici jer veliki broj slučajeva ostaje neprijavljen.

Takođe treba napomenuti da su u periodu do stupanja na snagu KZ F BiH (01. 08. 2003. godine), mnogi slučajevi nasilja u porodici bili sankcionirani prekršajno ili kao krivična djela protiv života I tijela ili krivična djela protiv spolne slobode i moral

Takođe treba napomenuti da su u periodu do stupanja na snagu KZ F BiH (01. 08. 2003. godine), mnogi slučajevi nasilja u porodici bili sankcionirani prekršajno ili kao krivična djela protiv života I tijela ili krivična djela protiv spolne slobode i moral

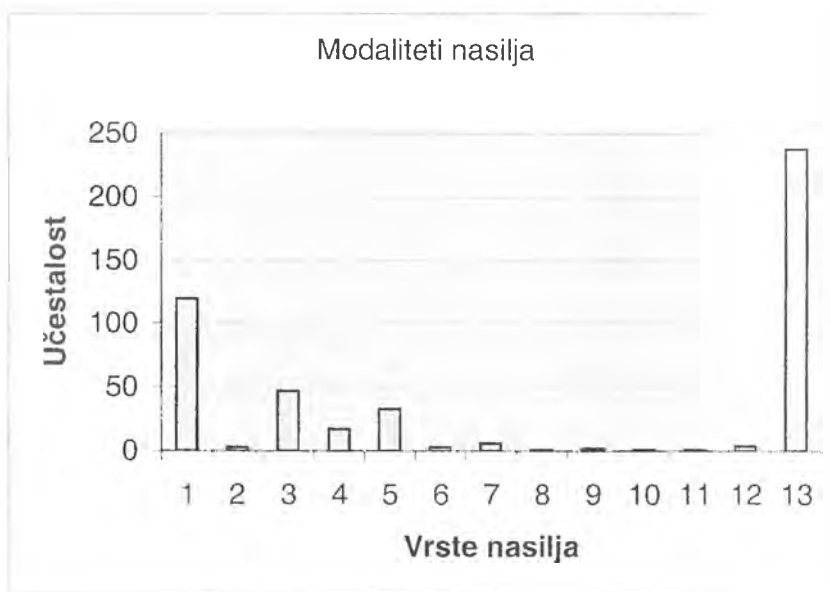
Promatrajući i analizirajući podatke o prijavljenim krivičnim djelima nasilja u porodici sa aspekta ko je učinilac (nasilnik), a ko žrtva, odredio sam 12 modaliteta što je prikazano u tabeli br. 1, kao i njihova frekventnost

Tabela broj 1

PRIJAVLJENA KRIVIČNA DJELA NASILJA U PORODICI NA
PODRUČJU KANTONA SARAJEVO OD 2001. DO JUNA 2004.
GODINE

R. Br.	Godina Odnos Nasilnik - Žrtva	2001	2002	2003	2004	Ukupno
1.	Suprug prema supruzi	2	18	46	54	120
2.	Supruža prema suprugu	-	1	2	-	3
3.	Roditelji prema djetetu	1	5	22	19	47
4.	Dijete prema roditelju	-	2	9	6	17
5.	Nevjenčani suprug prema nevjenočanoj supruzi	-	-	10	23	33
6.	Nevjenčana supruga prema nevjenočanom suprugu	-	-	3	-	3
7.	Zet prema puncu	-	1	4	1	6
8.	Punac prema zetu	-	-	1	-	1
9.	Brat prema bratu	-	-	1	1	2
10.	Brat prema sestri	-	-	-	1	1
11.	Sestra prema sestri	-	-	-	1	1
12.	Očuh prema pastorku(ci)	-	-	2	2	4
	U k u p n o	3	27	100	108	238

Uočljivo je da su u promatranom periodu najučestalija zlostavljanja u porodici ona učinjena od strane supruga (muža) prema supruzi 50, 4%, roditelja (oca) prema djeci 19, 7%, značajan je broj slučajeva nasilja izvršenih od strane nevjenočanog supruga prema nevjenočanoj supruzi 33, 8% i djece prema roditeljima 7, 1%.

LEGENDA :

Odnos nasilnik – žrtva

1. suprug prema supruzi 120 slučajeva ili 50, 4%
2. supruga prema suprugu 3 slučaja ili 1, 2%
3. roditelj prema djetetu 47 slučajeva ili 19, 7%
4. dijete prema roditelju 17 slučajeva ili 7, 1%
5. nevjenčan suprug prema nevjenčanoj supruzi 33 slučaja ili 13, 8%
6. nevjenčana supruga prema nevjenčanom suprugu 3 slučaja ili 1, 2%
7. zet prema puncu 6 slučajeva ili 2, 5%
8. punac prema zetu 1 slučaj ili 0, 4%
9. brat prema bratu 2 slučaja ili 0, 8%
10. brat prema sestri 1 slučaj ili 0, 4%
11. sestra prema sestri 1 slučaj ili 0, 4%
12. očuh prema pastorku(ci) 4 slučaja ili 1, 6%
13. ukupan broj prijavljenih krivičnih djela 238 ili 100%

Analizirajući frekventnost (odnosno broj) krivičnih djela nasilja u porodici u tabeli, da se zaključiti da broj krivičnih djela iz godine u godine rapidno raste. Međutim ovo ne treba shvatiti apsolutno jer se

pored realnog rasta broja učinjenih krivičnih djela, takođe može tvrditi da raste broj prijavljenih krivičnih djela što je najvjerovatnije posljedica više faktora kao što su:

- sazrela svijest žrtve da problem može riješiti ako ga prijavi i u suradnji sa navedenim činiocima (policija, sudstvo, centri za socijalni rad, nevladine organizacije i sl.)
- adekvatniji odnos društva i zajednice prema tom problemu i žrtvama (pozitivni pomak)
- osposobljenost struktura u društvu, te educiranost i motiviranost osoba koje se bave tom problematikom.
- tehničke i prostorne mogućnosti vladinih i nevladinih organizacija i ustanova su podignute na znatno viši nivo (postojanje savjetovališta, prihvatnih centara, "sigurnih kuća", SOS-telefon i sl.).

Uzimajući u obzir sve dosada navedeno može se sa sigurnošću zaključiti da problem NASILJA U PORODICI na području Kantona Sarajevo postaje izraženiji i ozbiljniji što potvrđuje rapidno povećanje broja prijavljenih krivičnih djela iz godine u godinu . Može se pretpostaviti da je slična situacija je i u drugim djelovima Bosne I Hercegovine.

Ovakvo stanje zahtijeva od svih subjekata u društvu adekvatnu reakciju, što pored zakonske regulative podrazumijeva odgovarajuću organizacijsku strukturu, stručnu osposobljenost osoba koje se bave ovom problematikom kao i potrebnu finansijsku i materijalno-tehničku opremljenost.

L i t e r a t u r a :

1. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, («Službene novine F BiH», br. 36/03)
2. Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine («Službene novine FBiH», br. 36/03)
3. Champion J. Dean i Rush E. George » Rad policije u zajednici «, Office of Public Affairs Embassy of the USA, Sarajevo 2003.
4. Grupa autora, » Priručnik za pomagače i pomagačice koji rade sa žrtvama i preživjelim nasilja» Zenica 2001.
5. MUP Kantona Sarajevo, «Načela i procedure» Sarajevo 2000.

6. Rošić Fehim, «Kako pomoći djetetu koje se boji», Dom štampe Zenica 2003.
7. Pešar Zvačko Dr Lidija, «Oduzeto djetinjstvo» , Dom štampe Zenica 2000.
8. Porodični zakon SR BiH, («Službeni list SR BiH», broj 21/79)
9. UN , «Deklaracija Ujedinjenih naroda o eliminaciji nasilja nad ženama»

Sanja PEJČINOVIĆ¹

Dominantne medijske tendencije i izvještavanje o radu policije

Dominant Media Tention and Policing Report

1. UVOD

Razvoj savremenih medijskih sistema sve više potencira pitanje utjecaja koji mediji imaju na ukupna društvena zbivanja. Moć medija je jedna od čestih tema kako naučnih istraživanja tako i mnogobrojnih debata. Diskusija se razvija u različitim smjerovima: od teza da savremeni mediji posjeduju nevjerovatnu moć, te da su jedan od najdominantnijih faktora savremenih društvenih kretanja, do tvrdnji da su ovi sistemi potpuno pod utjecajem i u funkciji političkih elita. Ipak, neosporna je činjenica da su mediji najznačajniji izvor informacija za savremenog čovjeka i da kao takvi utječu na formiranje stavova javnosti o ukupnim društvenim zbivanjima. Sasvim je izvjesno da mediji imaju značajnu ulogu i u formiranju stavova javnosti o pripadnicima snaga za primjenu zakona.

Elektronski i štampani mediji, izvještavajući o ovim temama, u velikoj mjeri oslanjaju se na zvanične i policijske izvore.² Unatoč ovakvim pokazateljima, mnogobrojna istraživanja ukazuju da pripadnici policijskih snaga dosta negativno ocjenjuju način na koji mediji prate rad policije.³

¹ Tekst je lični stav autorice i ne odražava mišljenje ili stavove organizacije u kojoj je zaposlena. Autorica (Mr. sci.) je gost predavač na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu.

² Dowler, K. (2002), Media Influence on Citizens Attitudes Toward Police Effectiveness, *Policing and Society*, 12(3), str. 227.

³ Simmons, H. (1999), Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation, *Communications and Law*, 21(2), str. 72.

Kriminal je od velikog interesa za novinare, pa je ova društvena pojava jedna od najzastupljenijih u savremenim medijima. Takav odnos, ali i značaj primjene zakona i očuvanja reda za svako društvo, često stavlja policijske snage u središte interesovanja medija. Stoga je važno uočiti na koji način mediji prate rad policijskih snaga i koje su interpretacije dominantne u njihovim izvještajima. Dosadašnja istraživanja ukazuju na nekoliko generalnih karakteristika medijskog praćenja rada policijskih istraživanja. Ovaj rad analizira na koji način bosanskohercegovačka štampa prati rad policije na dva nivoa: kroz redovno praćenje i na slučaju akcije policije Republike Srpske u Višegradu 18. aprila 2004. godine. Analiza urađena u četiri dnevne novine poslužit će da se testira da li dominantne tendencije koje vladaju u razvijenom svijetu kada je u pitanju medijsko izvještavanje o radu policije sa stanovišta korištenja izvora informacija -- jednog od značajnih faktora za medijsku interpretaciju društvenih pojava -- važe i za medije u Bosni i Hercegovini. ⁴

2. MEDIJSKO PRAĆENJE RADA POLICIJE

Izvještavajući o različitim događajima mediji pored toga što prenose informacije, također imaju ulogu posredovanja stvarnosti. Proces proizvodnje vijesti podrazumijeva i proces konstrukcije vijesti koji se odvija putem odabira onoga šta jeste a šta nije vijest, izbora izvora informacija, kao i načina prezentacije. Posmatrajući strukturu izvora koji dominiraju u *mainstream* medijima, sve je veći broj medijskih istraživanja koja ukazuju na činjenicu da su zvanični izvori informacija najdominantniji. ⁵ Mediji *indeksiraju*, odnosno izražavaju raspon mišljenja i stavova, kako u samim vijestima, tako i u komentarima koji su izraženi u vladi i zvaničnim institucijama o određenoj temi. Prema ovoj hipotezi, spektar debate u medijima je, ustvari, odraz debate koja

⁴ Analizirani su sljedeće dnevne novine u Bosni i Hercegovini: Dnevni avaz, Oslobođenje, Glas Srpske i Nezavisne novine u periodu od 19-28 aprila 2004. godine. Analiza je obuhvatila redovno praćenje policijskog rada i medijsko izvještavanje inicirano događajem (u ovom slučaju akcija policije Republike Srpske u Višegradu od 18. 04. 2004.). U oba slučaja praćeni su sljedeći pokazatelji: zastupljenost i položaj tekstova u novinama; struktura korištenih izvora, što uključuje odnos zvaničnih i nezvaničnih; zastupljenost policijskih izvora; detaljnija struktura izvora; odnos imenovanih i neimenovanih izvora; zastupljenost komentara i tematskog pristupa.

⁵ Lawrence, R. G. (1996). Accidents, Icons, and Indexing: The Dynamics of News Coverage of Police Force, *Political Communication*, 13, str. 437

se odvija unutar zvaničnih krugova. ⁶ Ako na temelju ovih rezultata istraživanja prihvatimo i činjenicu da mediji kao naš prozor u svijet biraju i „pogled“ kojim ćemo posmatrati svijet, onda možemo sa sigurnošću ustvrditi da je to pogled vladajućih elita, odnosno zvanični pogled. Ovakve tendencije ozbiljno dovode u pitanje ulogu medija kao četvrte sile, odnosno funkcije nadzora nad državom i njenim institucijama u ime javnosti.

U pravilu, medijsko praćenje policije se uklapa u ovakav način izvještavanja. Najčešći izvori informacija koji se koriste u praćenju rada policije su zvanični izvori: policijski službenici, predstavnici lokalnih vlasti, kao i advokati osoba na koje se odnose policijske akcije. ⁷ Nadalje, medijske studije pokazuju da se broj medijskih izvještaja o kriminalu povećava, te da je zastupljenost ovih tema u direktnoj vezi sa pozicijom medija na tržištu, odnosno da se procenat zastupljenosti povećava sa stepenom tabloidskog pristupa. ⁸ Ovakav tretman policije je uočljiv i u *mainstream* medijima. Ako se posmatra prisutnost kriminala u novinskim izvještajima, dolazi se do zaključka da je stepen zastupljenosti predimenzioniran u odnosu na policijske statistike. Pored toga, određena kriminalna djela su značajnije prisutna u medijima, bez obira na činjenicu što zvanične statistike ukazuju na njihovu ograničenu učestalost. U pravilu, mediji više pažnje posvećuju kriminalnim djelima nego radu policije na njihovom razrješavanju. Kriminalne radnje koje imaju elemente nasilja su interesantnije za medije. Nadalje, više pažnje se posvećuje onim djelima koja su riješena, i to obično tako što se veća pažnja posvećuje hapšenjima i sudskim procesima koji slijede. Ovakve tendencije utječu na stavove građana prema kriminalu i radu policije koji su bliži medijskoj interpretaciji nego policijskim statistikama (Lesihmann i Mason, 2003.).

Događaji, pa i oni koji se tiču rada policije, su “sirovine” na osnovu kojih nastaju vijesti i upravo putem procesa izvještavanja o događajima novinari učestvuju u stvaranju društvene realnosti. Međutim, različiti događaji na različite načine obezbjeđuju “sirovine”

⁶ Mermin, J. (1996). *Debating War and Peace: Media Coverage of U. S. Intervention in Post Vietnam Era*, New Jersey: Princeton University Press, str. 19

⁷ Lawrence, R. G. (2000). *The Politics of Force: Media and the Construction of Police Brutality*, Eden-Webster eBook Library Collection: Berkley University of California Press, str. 36

⁸ Lesihmann, F., Mason P., (2003). *Policing and the Media: Facts, Fictions and Factions*, Devon: William Publishing, str. 10

za novinske tekstove. Posebno je značajno napraviti razliku između rutinskih događaja i onih koji se dešavaju neplanirano. Izvještaji o rutinskim događajima dominiraju medijima. Mnoge od njih planiraju političari ili zvanične institucije kao sastavni dio odnosa s javnošću. Neplanirani događaji često narušavaju uobičajene predodžbe i vjerovanja, a sam događaj usmjerava izvještavanje, isključujući mogućnost unaprijed definiranih poruka. Pojedini neplanirani događaji mogu postati poprište borbe oko definisanja njihovog značenja, naročito ako je veći broj društvenih grupa koje se uključuju u njihovo definiranje.

Različita prezentacija društvenih grupa, događaja i problema u medijima može se posmatrati i kao proces društvenog konstruisanja stvarnosti, unutar koje se vodi borba za definiranje društvenih problema.⁹ Pored činjenice da u medijima preovladavaju vijesti u kojima su zvanični izvori predominantni, postoje određene situacije kada sami događaji iniciraju proces definiranja problema. Diskurs koji nastaje kao posljedica događaja, a ne zvanične prezentacije ili redovnog praćenja određenih pitanja, u pravilu je dinamičniji, i sa sobom nosi veći stepen raznolikosti mišljenja i stavova.

Ovakav odnos važi i za medijsko praćenje policije. U rutinskom praćenju ili onom koje je inicirano od strane institucija dominiraju zvanični izvori informacija. Vijesti su uglavnom sporadične, a pažnja se usmjerava na sami događaj, odnosno mediji se trude odgovoriti na pitanje gdje, kada, i kako je došlo do problema, ko su glavni akteri, a zanemaruje se pitanje zašto je došlo do određenog problema. Dodamo li ovome i činjenicu da je dnevno praćenje događaja dosta fragmentirano, te da je uvijek prisutno niz tema i događaja od kojih će samo neki dobiti status vijesti, mediji rijetko nude odgovor na pitanje da li je određena pojava rasprostranjena i da li je sastavni dio šireg društvenog problema.

Čak i praćenje upotrebe sile od strane policije -- dakle pitanje koje se u demokratskim društvima može izuzetno problematizirati i postati predmetom raznih kontroverzi, jer direktno skreće pozornost na činjenicu da država u određenim uvjetima ima pravo prinude u

⁹ Lawrence, R. G. (2000). *The Politics of Force: Media and the Construction of Police Brutality*, Eden-Webster eBook Library Collection: Berkley University of California Press, str. 3

ondosu na svoje građane -- uglavnom je rutinsko, a zvanični izvori informacija i dalje preovladavaju. Lawrence (2000.) naglašava da u ovakvim situacijama medijima dominira individualizacija ovog problema, odnosno da dominiraju zvanična stajališta koja pitanje problema prekomjerne upotrebe sile tretiraju kao grešku pojedinca, koju sistem, koji je funkcionalan, može da riješi i popravi. Nerijetko, zvanična interpretacija sile se oslanja na tumačenje da je policija bila ponuđena da je koristi kako bi zaštitila sebe ili građane, a odgovornost se prebacuje na osumnjičene, koji su nekooperativni, nasilni i opasni. Za ovaj vid medijskog praćenja karakteristično je da se stajališta koja ne djeluju sa ovakvih pozicija (nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava, udruženja građana, članovi porodica onih koji su pogođeni) marginaliziraju u medijima. Pored toga, u većini slučajeva, policijska tumačenja razloga za upotrebu sile imaju značajan kredibilitet kod novinara.¹⁰

Međutim, izvještaji koji su rezultat neplaniranih, dramatičnih događaja, naročito ukoliko se policija suoči sa snažnim optužbama da je prekomjerno koristila silu, mogu dovesti do značajnih promjena u načinu izvještavanja. Neki incidenti postanu glavna vijest a zvanični izvori informacija izgube inače gotovo zagarantovani primat u medijskim izvještajima. Ovakvi događaji otvaraju medijska vrata inače slabo zastupljenim društvenim grupama. Pored toga, sporadično i rutinsko izvještavanje se transformiše u redovno praćenje, uočava se tematski pristup, kao i komentari o datoj temi. Obično je neophodno da se stekne nekoliko uvjeta da sami događaj u određenoj mjeri uslovljava način medijskog izvještavanja. Prije svega, događaj mora imati elemente dramatičnog, neophodno je da postoje dokazi o incidentu, da javnost ima poseban interes za njega, te da zvanične reakcije ne nude adekvatne odgovore na ključna pitanja koja su postavljena. Pored toga, mediji i društvene grupe koje zastupaju tezu da je policija pribjegli prekomjernoj upotrebi sile, obično se pozivaju na prethodne slične slučajeve, kojima dokazuju da incident nije izolovan, već da je dio šireg društvenog problema, odnosno da je sistemski (Lawrence, 2000.).

3. BOSANSKOHERCEGOVAČKA PRAKSA

¹⁰ Lawrence, R. G. (1996). Accidents, Icons, and Indexing: The Dynamics of News Coverage of Police Force, *Political Communication*, 13, str. 443

3.1 REDOVNO PRAĆENJE RADA POLICIJE

Dnevna štampa u Bosni i Hercegovini redovne aktivnosti policijskih snaga uglavnom prati kroz redovne rubrike, posvećujući ovoj temi relativno značajan prostor. U periodu koji je obuhvaćen analizom¹¹, četiri dnevne novine posvetile su dosta prostora ovoj temi, uglavnom po obrascu koji je ranije izložen – prateći redovne aktivnosti policije i oslanjajući se na zvanične izvore informacija. Primjera radi, u Dnevnom avazu je 10 posto tekstova bilo posvećeno radu policijskih snaga. U istom periodu, Oslobođenje je posvetilo gotovo isto prostora redovnim policijskim aktivnostima, tačnije 10 posto, dok su Nezavisne novine odvojile 5 posto, a Glas Srpske 6 posto. Grafikon br 1 ilustruje ove podatke.¹² Rad policije je uglavnom praćen kroz izvještaje o prekršajima i kriminalnim djelima. Od ovog principa se odstupalo kada su mediji pratili događaje vezane za reforme policijskih snaga, kada su se tekstovi nalazili na prvih deset strana novine. U sklopu redovnog praćenja, najave na naslovnoj strani, kao ni tekstovi na prvoj strani (gdje to prelom novine dozvoljava) nisu bile dominantne. Ovakve tendencije u praćenju rada policije odgovaraju uobičajenom načinu praćenja ovih tema u razvijenim zemljama svijeta.

Procentualni odnos zastupljenosti tekstova o policiji u odnosu na ukupan broj tekstova u novinama

Grafikon br. 1

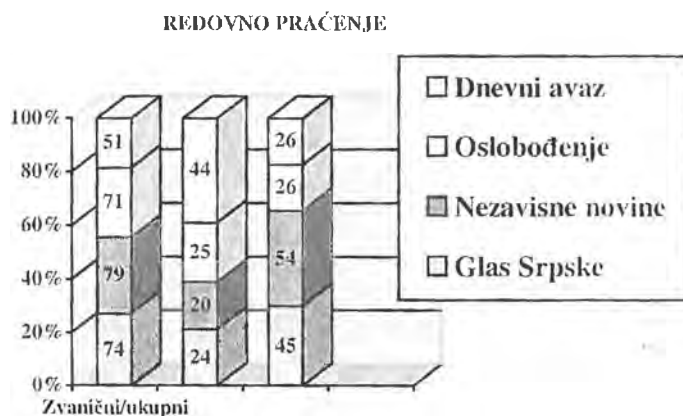

¹¹ Analiza praćenja redovnih aktivnosti nije obuhvatila tekstove koji su inicirani događajem, odnosno tekstove koji su se odnosili na akciju u Višegradu

¹² Procenti izraženi u grafikonima su zaokruženi na cijele brojeve

Analiza korištenih izvora značajno potvrđuje tezu da u sklopu redovnog praćenja dominiraju zvanični izvori informacija. U Glasu Srpske 74 posto navedenih izvora su zvanični izvori informacija. Broj zvaničnih izvora informacija navedenih u Nezavisnim novinama, nešto je i veći i iznosi 79 posto. U Oslobođenju je zabilježen procenat od 71 posto, dok je u Dnevnom avazu taj procenat 51 posto. Kada se posmatra učešće policije u odnosu na ukupan broj navedenih izvora dolazi se do sljedećih podataka: u Glasu Srpske 45 posto od imenovanih izvora su policija, u Nezavisnim novinama taj procenat iznosi 54 posto, dok se u Oslobođenju i Dnevnom avazu policija navodi kao izvor informacija u 26 posto slučajeva. Grafikon br. 2 ilustruje navedene podatke. Važno je napomenuti da pojedini bh. mediji imaju praksu da u tekstu ne navode jasno izvor informacija (takvi tekstovi nisu uzimani u obzir prilikom analize). Međutim, poređenje istog događaja u različitim novinama (od kojih je u nekim naveden izvor) navodi na zaključak da je riječ o policijskim izvorima. I ova praksa, da se zvanična saopštenja policije koriste kao dio izvještavanja samog novinara, nije neuobičajena u medijima izvan naših granica. Ovo navodi na zaključak da je prisustvo zvaničnih i policijskih izvora i veće nego što je to vidljivo iz analize.

**Procentualni odnos zvaničnih i nezvaničnih izvora
u odnosu na ukupan broj izvora i policija kao izvor informacija**

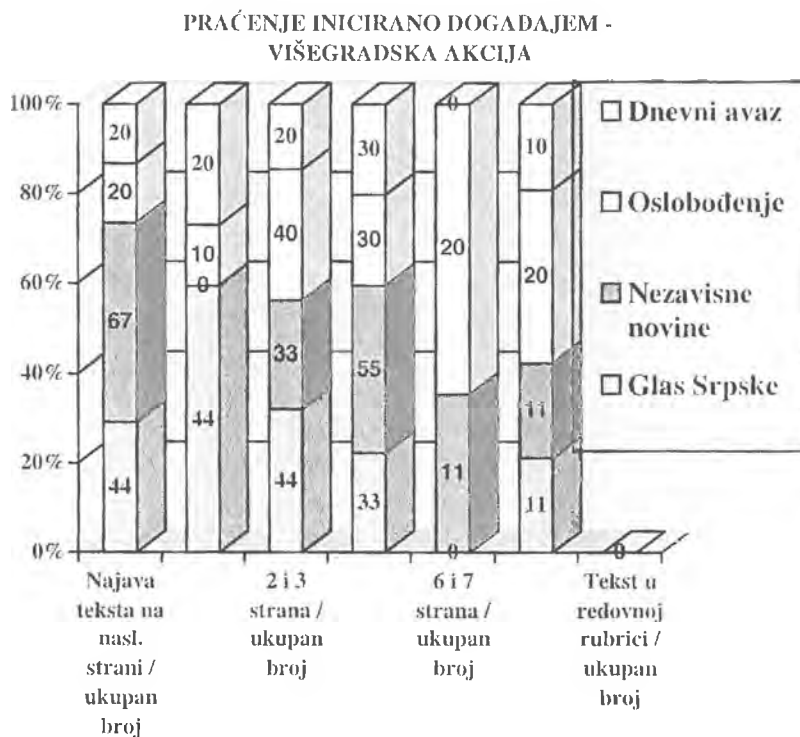

Grafikon br. 2

3.2 PRAĆENJE INICIRANO (DRAMATIČNIM) DOGAĐAJIMA

Kao što je već ranije navedeno, ovaj vid medijskog praćenja rada policijskih snaga analiziran je kroz praćenje akcije policije Republike Srpske u Višegradu, 18. 04. 2004. godine, koja je imala za cilj hapšenje optuženih za ratne zločine. Događaj je imao elemente za koje se smatra da mogu rezultirati napuštanjem principa koji važe za redovno praćenje policijskih snaga: postojao je veliki interes javnosti za događaj, određen broj medija i društvenih grupa je ocijenio da je policija prekomjerno koristila silu, postojali su medijski zapisi uoči početka akcije, što doprinosi faktoru (medijske) vjerodostojnosti, a u prvim danima praćenja ove akcije mediji su naglašavali odsustvo zvaničnih reakcija.

Analiza ukazuje na činjenicu da su mediji, bez obzira na entitetsku pripadnost, posvetili značajan prostor akciji u Višegradu. Kao što se može vidjeti iz tabele koja slijedi u nastavku teksta, za Nezavisne novine i Glas Srpske riječ je bila o događaju koji se veoma često nalazio u najavama na naslovnoj strani. U praćenom periodu, Nezavisne novine su temu najavljivale 67 posto na naslovnoj strani, dok je Glas Srpske donosi najave i tekstove u 44 posto slučajeva. U Dnevnom avazu i Oslobođenju akcija je imala ovako značajan tretman u 20 posto slučajeva. Pored toga, tekstovi na ovu temu su se uglavnom nalazili na prvih šest stranica, a nijednom nije zabilježeno praćenje u okviru redovnih rubrika (crna hronika). Izneseni podaci već u ovom dijelu ukazuju na činjenicu da su mediji iz Republike Srpske dali veći značaj događaju, ali je on izazvao značajnu pozornost i u Federaciji BiH, (grafikon br. 3).

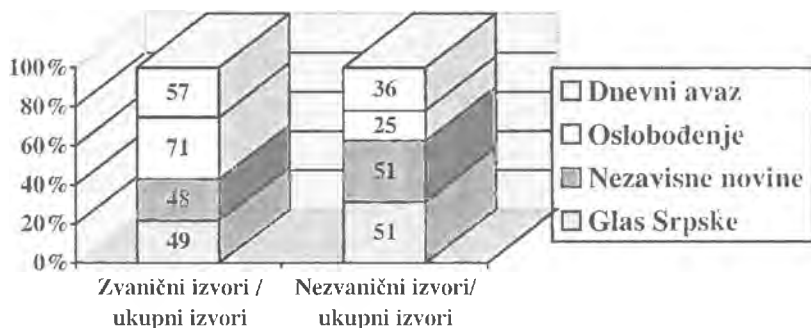
Procentualna zastupljenost tekstova u novini

Grafikon br. 3

Kada je riječ o strukturi citiranih izvora u Nezavisnim novinama i Glasu Srpske dolazi do značajnog porasta izvora informacija koji su izvan vladinih i zvaničnih krugova (koji će se dalje u tekstu nazivati nezvanični izvori), dok taj trend nije uočen u dnevnoj štampi iz Federacije. U Glasu Srpske u analiziranom periodu, procenat nezvaničnih izvora je iznosio 51 posto, što je za 27 posto više u odnosu na njihov broj tokom redovnog praćenja. U Nezavisnim novinama broj nezvaničnih izvora iznosio je također 51 posto, što je povećanje od 31 posto u odnosu na redovno praćenje (podaci o odnosu zvaničnih i nezvaničnih izvora prikazani su u grafikonu br. 4).

Procentualni odnosi zvaničnih i nezvaničnih izvora
u odnosu na ukupan broj izvora

PRAĆENJE INICIRANO DOGAĐAJEM

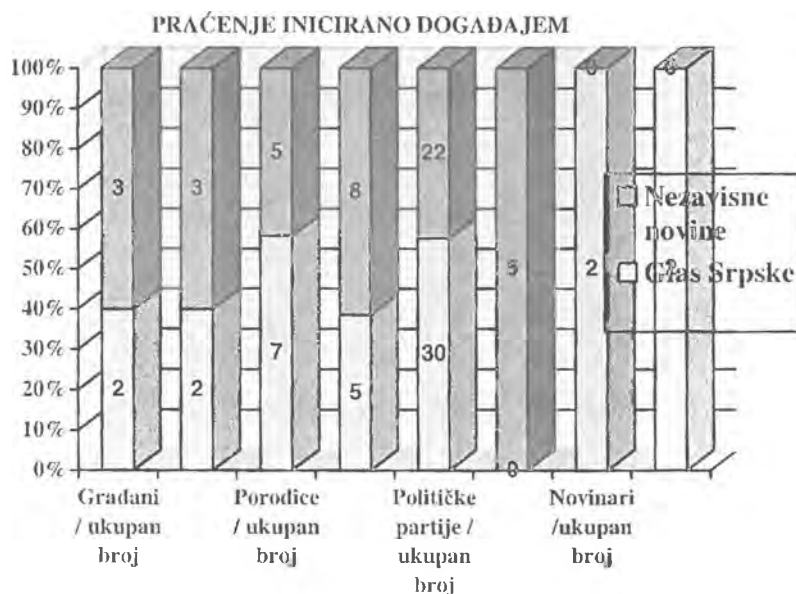

Grafikon br. 4

Podaci dobiveni za Glas Srpske i Nezavisne novine jasno pokazuju da mediji u Bosni i Hercegovini, doduše u zavisnosti od interesa prema temi, pokazuju tendenciju otvaranja prema inače marginaliziranim izvorima informacija kada se suoče sa praćenjem dramatičnog događaja.

Prikaz strukture nezvaničnih izvora informacija u Nezavisnim novinama i Glasu Srpske pokazuje da su zastupljene one društvene grupe koje u „normalnim“ uvjetima imaju veoma ograničen pristup medijima. Nevladin sektor i udruženja građana, porodice, nezavisni eksperti, političke partije (nerijetko opozicione) i očevidci su dobli značajno mjesto u prezentaciji događaja iz Višegrada.

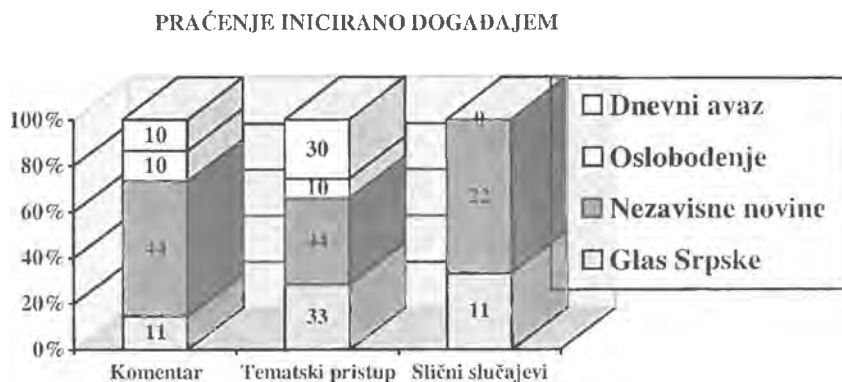
Procentualni odnos nezvaničnih izvora u odnosu na ukupan broj izvora informacija

Grafikon br. 5

Iz istraživanja je vidljivo da su mediji kontinuirano pratili razvoj događaja nakon policijske akcije u Višegradu. Intenzivnije praćenje određene teme obično rezultira i tematskim pristupom, kao i objavljivanjem komentara na temu koja je u žiži interesovanja, što se i ovaj put pokazalo tačnim.

Mediji su tematski pratili razvoj događaja nakon višegradske akcije bez obzira na entitetsku pripadnost, uvjetno rečeno. Tako je u Glasu Srpske temaksi pristup bio zastupljen u 33 posto slučajeva, u Nezavisnim novinama u 44 posto, u Dnevnom avazu 30 posto, a u Oslobođenju 10 posto. Vidno je i značajno prisustvo komentara: 44 posto u Nezavisnim novinama, 11 posto u Glasu Srpske, te po deset posto u dnevnoj štampi iz Federacije. Pominjanje sličnog slučaja iz prošlosti kojim se pokušava dokazati sistemski problem zabilježeno je u Nezavisnim (22 posto) i u Glasu Srpske (11 posto), dok takvog pristupa nije bilo u dnevnim novinama iz Federacije. Grafikon br. 6 prezentira dobivene rezultate.

Tematski pristup, komentari i slični slučajevi iz prošlosti
Grafikon br. 6

3.3 INTERPRETACIJA DOGAĐAJA

Jasno je da je struktura dominantnih izvora značajno utjecala na interpretaciju policijske akcije u Višegradu, odnosno na njeno definiranje sa stanovišta društvenih problema. Pristup koji je dnevna štampa zauzela prema ovoj temi uočava se i u objavljenim komentarima. Tako Dnevni avaz u svom komentaru dana¹³ problematizira iskrenost namjera koje stoje iza ove policijske akcije, odnosno spremnost vlasti Republike Srpske da uhapsi optužene za ratne zločine. Komentar u Oslobođenju¹⁴ težište stavlja na činjenicu da je nevina osoba ubijena, opisujući ovo kao najgori mogući ishod akcije. Dizdarević u svom komentaru zastupa tezu da je višegradaska akcija zaoštrila borbu između pozicije i opozicije u RS-u, što, po njemu, vodi ka eskalaciji radikalizma.

Glas Srpske u tekstu sa elementima komentara¹⁵ govori o akciji koja je ishitrena, a za specijalne jedinice se kaže da su prekomjerno koristile silu. Tekst se završava pitanjem: „Mogu li obični ljudi zanoćiti u svojim kućama, bez straha da će biti žrtve lažnih, najčešće anonimnih dojava i upotrebe prekomjerne sile?“

¹³ Komentar Edine Sarač „Strah, parada ili iskrena namjera“, objavljen u Dnevnom avazu od 19. 04. 2004, strana 3

¹⁴ Komentar Zije Dizdarevića “RS u grču“, objavljen u Oslobođenju 23. 4. 2004. na strani 2

¹⁵ Tekst S. Helete “Ućutkano saopštenje“, objavljen u Glasu Srpske 22. 4. 2004 na strani 5

U rubrici „Lični stav“ Nezavisne novine od 20. 4. 2004. godine objavljuju komentar u kojem se zahtijeva smjena jednog dijela rukovodstva Republike Srpske. Narednog dana, u istoj novini, komentator¹⁶ optužuje vlast da ne daje adekvatne odgovore na postavljena pitanja o događajima u Višegradu, opisujući njihovo ponašanje kao „licemjerno“ i dovodeći u pitanje iskrenost težnji da se surađuje sa Haškim tribunalom. Ova novina sljedećih dana postavlja pitanje odgovornosti vlasti za neuspjelu akciju hapšenja optuženih za ratne zločine, kao i za smrt nevine osobe.

Različiti pristupi problemu samo potvrđuju tezu da mediji u svojim izvještajima, analizama i komentarima koriste različite *okvire* prezentacije događaja, što značajno utječe na to da li će neka pojava biti formulirana kao problem, i ako do toga dođe, kako i na koji način se interpretiraju društveni problemi.

4. ZAKLJUČAK

Na temelju analize dnevne štampe u Bosni i Hercegovini može se zaključiti da, sa stanovišta odnosa vrste događaja i strukture izvora informacija, kao i medijske prezentacije događaja, dominantne tendencije u izvještavanju o radu policije u značajnoj mjeri važe i za medije u našoj zemlji. Drugim riječima, uočavaju se dva diskursa u medijskom izvještavanju. U redovnom praćenju rada policije, koje je značajno zastupljeno u bh. medijima, dominiraju zvanični izvori informacija. Štampa rad policije uglavnom prati posredno, izvještavajući o kriminalnim radnjama i prekršajima, obraćajući manje pažnje na sam rad policije.

Suočeni sa dramatičnim događajima mediji napuštaju ovakve obrasce izvještavanja, a pod određenim okolnostima odnos zvaničnih i nezvaničnih izvora se značajno mijenja u korist nezvaničnih. Međutim, značajno je napomenuti da su političke partije jedan od najzastupljenijih izvora informacija izvan zvaničnih krugova informacija (preko 20 posto), dok ukupan broj izvora koji se odnose na nevladin sektor, građanska udruženja, porodice, građane i očevice ne prelazi taj procenat (Nezavisne novine 19 posto i Glas Srpske 15 posto), što ipak ukazuje na činjenicu da politička komunikacija dominira nauštrb komunikacije inicirane od strane civilnog sektora.

¹⁶ Komentar Dragana Jerinića „Licemjerna vlast“, objavljen u Nezavisnim novinama od 21. 04. 2004, strana 7

Nakon što je događaj, po svom značaju, prevazišao okvire redovnog praćenja, bh. mediji ga tretiraju prema principima koji su dominantni u izvještavanju inicijalnom događajem. Djelimično različit odnos prema praćenom događaju evidentiran je u Nezavisnim novinama i Glasu Srpske s jedne i Oslobođenju i Dnevnom avazu s druge strane. To je posebno uočljivo u odnosu na strukturu izvora, koja je rezultat izvještavanja iniciranog dramatičnim događajem. Mediji iz Federacije su nastavili da se oslanjaju na zvanične izvore informacija, dok se dnevna štampa u Republici Srpskoj otvorila prema nezvaničnim izvorima informacija. Ovaj pokazatelj ukazuje na činjenicu da su i mediji, kao uostalom i javno mnijenje u BiH, i dalje podijeljeni entitetskim granicama (a i etničkom pripadnošću) koji definiraju određen događaj kao vijesti, te da taj princip ima utjecaja na njegov medijski tretman.

S druge strane, sve četiri dnevne novine su u periodu koji je obuhvaćen analizom imale tematski pristup događaju, kao i određen broj komentara, što jasno ukazuje da su mediji nastojali da obezbijede jedan širi kontekst događaja i da ponude dodatnu interpretaciju. Mediji koji su u sklopu praćenja posljedica višegradske akcije navodili primjere (konkretno spominjao se slučaj „Hajdučke vode“) pokazivali su tendenciju prikazivanja date situacije kao jednog šireg problema, između ostalog i problema prekomjerne upotrebe sile od strane policije.

Sama interpretacija događaja i njegovo definiranje kao društvenog problema je zavisila od ranije navedenih faktora, kao što su dodijeljeni značaj događaju, njegovo određenje sa stanovišta interesa javnosti, kao i u kojem entitetu novine izlaze. Citirane napomene iz objavljenih komentara su dosta jasna ilustracija različitih interpretacija događaja sa stanovišta definiranja problema koji iz njega proizilazi za širu društvenu zajednicu.

I ova analiza je pokazala da medijsko praćenje koje je inicijalno događajem obično biva dinamičnije i raznovrsnije, te nudi šansu da se u medijima otvori prostor za veći i raznovrsniji broj izvora, što može dovesti u pitanje dominaciju zvaničnih izvora informacija, otvarajući mogućnost jednog kompleksnijeg i sveobuhvatnijeg definiranja društvenih problema i njihovog rješavanja. Naravno, riječ je samo o šansi koja može ali i ne mora biti iskorištena jer nije isključena

moгуćnost da jedna vrsta dominacije stavova jednostavno bude zamijenjena nekom drugom dominacijom, što jednako negira pravo javnosti na potpunu i objektivnu informaciju, Ni jedan ni drugi diskurs nisu garancija kvaliteta informacija, jer i jedan i drugi, pored pozitivnih efekata, mogu imati i negativne. Institucionalno potaknuto medijsko praćenje može reproducirati političku manipulaciju, dok diskurs potaknut događajima nerijetko u sebi nosi senzacionalizam, kao i mogućnost nepreciznosti u izvještavanju.

Značaj ova dva različita diskursa nije nužno u kvalitetu ponuđenih informacija, već u specifičnoj dinamici i odnosu prema javnosti.¹⁷ Bez obzira na činjenicu da diskurs potaknut događajima može biti kratkog vijeka, on otvara niz mogućnosti: od debate koja prevazilazi zvanične okvire preko iznošenja inače marginaliziranih stajališta, do mnogobrojnih sučeljavanja različitih definiranja društvenih problema, pa i mogućnosti reformatorskog djelovanja. Sve ovo daje novinarstvu šansu, ali samo šansu, da obavlja jednu od svojih najvažnijih i najtežih zadataka branitelja javnih i društvenih interesa, odnosno ulogu četvrte sile.

Vraćajući se na bosanskohercegovačku medijsku praksu, pored analize prisutnosti ova dva diskursa, što je bio predmet ovog rada, važno je istaći da je niz značajnih tema koje je neophodno istražiti kada je riječ praćenju rada policije. Da spomenemo samo neke od njih kao što su: medijska prezentacija efikasnosti policije, odnos medija i policije kao izvora informacija, način praćenja afera u ovom sektoru, kao i mnoge druge koje sigurno značajno određuju karakter i kvalitet novinarskog izvještavanja.

Literatura

1. Davie, W. R. (2001), *Crime and Passion: Journalism for the Masses*, *Journal of Broadcasting and Electronic Media* 45(2)
2. Dowler, K. (2002), *Media Influence on Citizens Attitudes Toward Police Effectiveness*, *Policing and Society*, 12(3)
3. Drame, I. (1995), *Službeni izvori informacija kao stalni usmjeritelj novinarstva*, *Medijska istraživanja*, 1 (1)

¹⁷ Lawrence, R. G. (2000). *The Politics of Force: Media and the Construction of Police Brutality*, Eden-Webster eBook Library Collection: Berkley University of California Press, str. 183

4. Lawrence, R. G. (1996), *Accidents, Icons, and Indexing: The Dynamics of News Coverage of Police Force*, *Political Communication*, 13
5. Lawrence, R. G. (2000), *The Politics of Force: Media and the Construction of Police Brutality*, Eden-Webster eBook Library Collection: Berkley University of California Press
6. Lesihmann, F., Mason P. (2003), *Policing and the Media: Facts, Fictions and Factions*, Devon: William Publishing
7. Mermin, J. (1996), *Debating War and Peace: Media Coverage of U. S. Intervention in Post Vietnam Era*, New Jersey: Princeton University Press
8. Pečar, J. (1995), *Kriminalistika i istraživačkom novinarstvu*, *Medijska istraživanja*, 1 (1)
9. Simmons, H. (1999), *Media, Police and Public Information: From Confrontation to Conciliation*, *Communications and Law*, 21(2)
10. Shelley, J. F., Ashkins C. D. (1981), *Crime, Crime News and Crime Views*, *Public Opinion Quarterly*, 45 (4)

Tekstovi citirani iz štampe

1. Dizdarevića, Z., "RS u grču", objavljen u *Oslobodjenju* 23. 4. 2004. na strani 2
2. Heleta, S., "Učutkano saopštenje", objavljen u *Glasi Srpske* 22. 4. 2004 na strani 5
3. Jerinić D. "Licemjerna vlast", objavljen u *Nezavisnim novinama* od 21. 04. 2004, strana 7
4. Sarač, E., „Strah, parada ili iskrena namjera“, objavljen u *Dnevnom avazu* od 19. 04. 2004, strana 3

Rusmir TANOVIĆ

Korupcija i borba protiv korupcije

Corruption and Combat Corruption

Sažetak

Tema ovoga rada je korupcija, sistemska pojava koja danas postoji u svakom društvu, pojava protiv koje se treba boriti i svesti na najmanju moguću mjeru. Ovaj rad se bavi određenjem pojma korupcije, štetnim posljedicama korupcije po društvo, kako se boriti protiv korupcije, političkim obvezama djelovanja, međunarodnim obvezama, dakle sadržajem koji čini sastavni dio Nacionalnog programa za borbu protiv korupcije u zemljama u tranziciji. Dan je prikaz Akcijskog plana za borbu protiv korupcije prilagođen zemljama u tranziciji. Na kraju rada, prikazana je provedba i usmjeravanje Akcijskog plana za borbu protiv korupcije.

UVOD

Američki pravni teoretičar Roscoe Pound jednom je usporedio pravo s društvenim inženjeringom, promatrajući pravo kao pokušaj da se uredi način ljudskog ponašanja s ciljem uspješnog osiguranja društvenih interesa.¹ Kroz povijest civilizacije, pravo kao oblik društvenog inženjeringa, imalo je dvije osnovne funkcije: rješavanje sporova i održavanje društvenog reda. U modernom društvu opća funkcija prava je da službi kao sredstvo za unapređenje društvene pravde. Međutim, pravo ima i druge posebne funkcije.

Korupcija prati povijest civilizacije, prati pravo, postoji oduvijek. U modernim državama ona je postala opasnost jer šteti obavljanju

¹ Pound R. An Introduction to the Philosophy of Law, Yale University Press, New Haven, CT, USA, 1954.

društvenih poslova, blokira javnu upravu, sudstvo čini nedjelotvornim, snižava potrebnu razinu morala u političkom odlučivanju, negativno se odnosi na politiku i gospodarstvo i šteti javnoj odgovornosti i društvenom moralu.

Ne postoji zakonsko određenje korupcije. Da je korupcija danas, raširena i u kojem stupnju, govore Međunarodna istraživanja, procjene CAPI Transparenci International, EBRD-a, Svjetske banke i drugih uglednih svjetskih institucija.

Međutim, koliko god je korupcija raširena, da li je naslijeđena ili je stvorena u promjeni vlasti, je li riječ o eroziji morala ili tko snosi veću krivnju, važno je što se čini protiv korupcije, za borbu protiv korupcije, važno je pravno urediti tu oblast, potrebno je donijeti Nacionalni program za borbu protiv korupcije s akcijskim planom za borbu protiv korupcije, donijeti Zakon o uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta.

I ODREĐENJE POJMA KORUPCIJE

Korupcija u jednoj državi, u jednom društvu, pokriva veliki krug pojava. Mišljenje javnosti i politički način govora pod pojmom korupcije razumiju sasvim različite društvene pojave kao što su organizirani i gospodarski kriminal, lošu vlast i njezine posljedice, ljudsku prevrtljivost, potplaćenost, podmićenost, bahatost vlasti i drugo.

Prema Rječniku hrvatskog jezika, ² korupcija (latinski) označava služenje nelegalnim i nemoralnim sredstvima da se stekne naklonost službenih osoba u ostvarivanju prava ili nelegalne koristi, potkupljivanje službenika i dužnosnika, podmićivanje. Prema istom rječniku, korupcionaš je osoba koja se bavi korupcijom, koja podmićuje ili prima mito, korumpiran čovjek.

² Rječnik hrvatskog jezika, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

Prema Rječniku stranih riječi ³, riječ korupcija (lat. corruptio) označava: pokvarenost, kvarnost, izopačenost, razvrat; potkupljivanje, podmićivanje, potkupljenje, podmićenje; kvarenje, truljenje, raspadanje; krivotvorenje spisa, mjera, utega i slično.

Tako stara latinska izreka o korumpiranosti kaže: "Corruptio optimi pessima-najgora je pokvarenost onoga tko je bio najbolji." ⁴

Kako je već spomenuto da ne postoji zakonsko određenje korupcije, konvencionalno se pod tim pojmom smatraju kaznena djela određena u kaznenim zakonodavstvima i to: davanje i primanje mita, kaznena djela određena u kaznenim zakonima, u čl. 347. i 348. KZ R Hrvatske, u čl. 362. i 363. KZ Federacije BiH, u paragrafu 332. i 334. KZ SR Njemačke; kazneno djelo protuzakonito posredovanje, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 343. KZ R Hrvatske, u čl. 364. KZ Federacije BiH, u poglavlju 25-kažnjivo koristoljublje, u paragrafima 284-302a KZ SR Njemačke; kazneno djelo zlouporaba obavljanja dužnosti državne vlasti, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 338. KZ R Hrvatske, u poglavlju 29-kaznena djela učinjena u službi, u paragrafima 331-358 KZ SR Njemačke; kazneno djelo zlouporaba položaja i ovlasti, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 337. KZ R Hrvatske, u čl. 358. KZ Federacije BiH, u poglavlju 29-kaznena djela učinjena u službi, u paragrafima 331-35 KZ SR Njemačke, kazneno djelo zlouporaba u postupku stečaja, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 283. st. 2 i 3. KZ R Hrvatske, stečajna kaznena djela određena u paragrafima 283., 283a., 283b., 283c. i 283d. KZ SR Njemačke, kazneno djelo nelojalna konkurencija u vanjsko-trgovinskom poslovanju, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 289. KZ R Hrvatske, u poglavlju 29-kaznena djela učinjena u službi, u paragrafima 331-358 KZ SR Njemačke, kazneno djelo sklapanje štetnog ugovora, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 249. KZ R Hrvatske, u čl. 260. KZ Federacije BiH, u poglavlju 22-kaznena djela prevara i pronevjera, u paragrafima 263-266b KZ SR Njemačke, i u poglavlju 25-kažnjivo koristoljublje, u paragrafima 284-302a KZ SR Njemačke, kazneno djelo odavanje službene tajne, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 351. KZ R Hrvatske, u čl. 367. KZ Federacije BiH, u paragrafu 353b. KZ SR Njemačke, te kazneno djelo izdavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne, određeno u Kaznenom zakonu u čl. 295- KZ R

³ Rječnik stranih riječi, Anić Š., Klaić N., Domović Ž., Sani-Plus, Zagreb, 2001

⁴ Romac A., Rječnik latinskih pravnih izraza, Informator, Zagreb, 1985.

Hrvatske, u čl. 261. KZ Federacije BiH, u poglavlju 29-kaznena djela učinjena u službi, u paragrafima 331-358 KZ SR Njemačke.⁵

Spomenuta kaznena djela određena su i u Kaznenom zakoniku Austrije, 18. dio kažnjive radnje protiv izbora i glasanja naroda, kazneno djelo u paragrafu 265. (Bestechung) koji doslovan prijevod glasi podmićivanje. Radnju izvršenja u st. 1. čini onaj tko osobi sa pravom glasanja ili biranja ponudi, obeća ili dadne naknadu da bi ta osoba glasala ili birala u jednom određenom smislu da ne bi glasala ili birala ili da ne bi glasala ili birala u jednom određenom smislu, što se kažnjava kaznom zatvora do jedne godine. Radnja izvršenja iz st. 2. glasi: Isto tako se kažnjava kao u st. 1. i osoba sa pravom glasanja ili biranja koja zahtijeva, primi ili si da obećati naknadu za to da ne bi glasala ili birala ili da ne bi glasala ili birala u jednom određenom smislu. Radnja izvršenja ovog kaznenog djela dakle obuhvate aktere kupovine i prodaje glasova. Također, djela korupcije u Kaznenom zakoniku Austrije određena su pored ostalih dijela i u 22. dijelu Zakonika, delikti protiv službene dužnosti, kaznena djela u paragrafima 304-307, uzimanje poklona i podmićivanje (Geshenkannahmen und Bestechung).

Svako od navedenih kaznenih djela, otkriva pojedini element fenomena korupcije i mada svako djelo za sebe predstavlja poseban predmet istraživanja i rasprave, nepobitna je društvena i politička šteta korupcije i njeno postojanje u svakoj državi a posebno u zemljama koje se nalaze u tranziciji.

Na osnovi izloženog mogla bi se dati jedna definicija korupcije koja bi glasila, korupcija je svaki oblik zlouporabe ovlasti radi osobne ili skupne koristi, bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru.

⁵ Kazneni zakon R Hrvatske, Narodne novine 110/97, Zagreb.

Horvatić Ž., Novo hrvatsko kazneno zakonodavstvo, Organizator, Zagreb 1997.

Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH, br. 43/98 i 44/98.

Strafgesetzbuch (Kazneni zakonik SR Njemačke) 32. Auflage 1998. Beck -Texte im dtv, München.

Kodex des Österreichischen rechts, Strafgesetzbuch 3. Auflage 1999. Verlag Orac Wien.

II ŠTETNE POSLJEDICE KORUPCIJE

Korupcija postoji oduvijek, u modernim državama, kako je već spomenuto, postaje opasnost jer šteti obavljanju društvenih poslova, snižava potrebnu razinu morala u političkom odlučivanju, blokira javnu upravu, sudstvo čini nedjelotvornim. Različiti su izračuni šteta nastali korupcijom a najveća je ona koja pogađa politiku i gospodarstvo, šteti javnoj odgovornosti i društvenom moralu. Uvid u statistiku (predmet istraživanja su bile Hrvatska, Slovenija, Federacija BiH, Mađarska) upućuje na to da je riječ o vrlo malom broju prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za korupcijska kaznena djela. Prateći sudsku politiku kažnjavanja, ocjenjuje se da je preblaga i suprotna suvremenim trendovima u svijetu gdje je strože sankcioniranje korupcijskih kaznenih djela. Sudska politika kažnjavanja trebali bi se približiti propisanim granicama zakonske politike kažnjavanja, a sudska i zakonska politika kažnjavanja neopravdano se razilaze. Sve to upozorava na postojanje nesklada između javne percepcije raširenosti pojave i javnog mnijenja o tome.

Svjetske ugledne institucije CAPI-Transparency International zatim EBRD, Svjetska banka, provele su međunarodna istraživanja u 90 zemalja, te uočile da je korupcija ozbiljan problem u tranzicijskim zemljama. Istraživanja Svjetske banke također uočavaju isti problem ali upućuju na relativno nizak ukupni indeks, osobito administrativnu (nisku) korupciju, ali visok stupanj korupcije na razini političkog odlučivanja, pravosuđa. Istraživanja upozoravaju na slabu društvenu i političku odgovornost-što je samo po sebi i znak i uvjet korupcije a ukazuje se i na različitost među zemljama u tranziciji, društvenih skupina koje su spremne kočiti društvene reforme. Korupcija šteti gospodarstvu i poslovanju, dojam o njenoj raširenosti odbija strane ulagače i poduzetnike.

III POLITIČKA OBVEZA DJELOVANJA

Borba protiv korupcije i uspjeh te borbe ovisi o većem broju čimbenika od kojih je najvažnija politička volja i odlučnost. Opća obveza glavnih političkih stranaka, pokreta i udruga treba biti usmjerena ka suzbijanju i borbi protiv korupcije i nužno je stvaranje koalicije političkih subjekata za borbu protiv korupcije. Time, politička obveza stranaka ne bi trebala biti samo obična deklaracija, već politička obveza i odgovornost prema biračima i građanima. O problemu korupcije nužno je u raspravama, angažirati kroz razne vidove, stručnu i političku javnost uz podršku medija, a borbu protiv korupcije označiti kao prioritet, budući da je korupcija sistemska pojava protiv koje se treba boriti i svesti je na najmanju moguću mjeru. Za akciju suzbijanja korupcije, političke i ekonomske reforme su pravi povod.

Promjene u političkom sustavu jesu visoko legitimirana vlast, otvorenost prema reformama. Promjene u ekonomskom sustavu jesu prevladavanje etatističke logike redistribucije i poticanje tržišta, stranih ulaganja, strateška orijentacija prema europskim integracijama. Takve reforme jesu poticaj borbi protiv korupcije isto što je i uspjeh u suzbijanju korupcije preduvjet ostvarenju takvih ciljeva.

IV MEĐUNARODNE OBVEZE

Pored nabrojanih političkih obveza suzbijanja korupcije, politička obveza temelji se i na preuzetim međunarodnim obvezama kada je u pitanju suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala.

Međunarodne obveze se odvijaju na globalnoj razini i u okvirima europskih inicijativa.

Na globalnoj razini veliki broj zemalja prihvatio je Rezoluciju Opće skupštine UN 3514 (1975) i Konvencije UN-a o transnacionalnom organiziranom kriminalu usvojene u Palermu u prosincu 2000. godine. Također, veliki broj zemalja djeluje suglasno Globalnom programu

UN-a protiv korupcije te primjenjuju 40 preporuka FATF-a u borbi protiv korupcije, suzbijanja korupcije i organiziranog kriminaliteta.

U okvirima europskih inicijativa polazi se od činjenice da je suzbijanje korupcije pri tome jedan od prioriteta ciljeva djelovanja Vijeća Europe. U tim okvirima najvažnija je Rezolucija (97) 24 Vijeća Europe o 20 vodećih načela za borbu protiv korupcije. Isto tako, važna je i Građansko pravna konvencija o korupciji, Kazneno pravna konvencija o korupciji. Kazneno pravna konvencija o korupciji određuje pojam aktivne i pasivne korupcije, kriminalizira podmićivanje stranih dužnosnika, korupciju u međunarodnim organizacijama, međunarodnu suradnju i drugo.

Mnoge zemlje koje su prihvatile konvenciju i obveze iz rezolucije (97) 24 Vijeća Europe, slijedom prihvaćenih obveza, morale su izmijeniti Kazneni zakon (inkriminacija koruptivnih kaznenih djela s elementom inozemnosti te širenje predikatnog djela kod kaznenog djela "pranje novca"). Također, nužno je bilo mijenjati i Zakon o kaznenom postupku (osnivanje posebnog tijela za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminaliteta) pri MUP-a, osnivanje Odjela za suzbijanje gospodarskog kriminaliteta i korupcije.

Slijedom obveza iz Rezolucije i Konvencije, nužno je normativno urediti odgovornost pravnih osoba za kaznena djela, donijeti Zakon o sprječavanju pranja novca, osnovati ured za sprječavanje pranja novca pri Ministarstvu financija, ratificirati i aktivno provoditi Konvenciju o pranju novca, traganju, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih kaznenim djelom. Važno je isto tako donijeti i Etički kodeks, koji se odnosi na etiku u upravi.

Vijeće Europe provelo je opsežne programe snimanja stanja i poticanja borbe protiv korupcije u zemljama članicama (Octopus I i II). Odbor ministara Vijeća Europe je 05. 5. 1998. godine, donio Sporazum o osnivanju Grupe država za borbu protiv korupcije-GRECO, koji je odobrila Multidisciplinarna grupa za borbu protiv korupcije-GMC. U okvirima Pakta o stabilnosti, jedan od prioriteta je borba protiv korupcije. Antikorupcijska inicijativa za jugo-istočnu Europu i Ankonska deklaracija iz 2000. godine, potiču suradnju policijskih i pravosudnih tijela u suzbijanju korupcije i organiziranog kriminala. Konvencija OECD-a o sprječavanju potkupljivanja stranih javnih

dužnosnika koji sudjeluju u međunarodnim poslovnih transakcijama je od posebnog značenja. Konvencija predviđa niz obveza prema zemljama pristupnicama: obvezu inkriminacije podmićivanja stranih službenika, obvezu pravne pomoći i drugo. Predviđa da joj pristupe i zemlje koje nisu članice OECD-a. Konvencija je stupila na snagu 15. 02. 1999. godine.

Norme međunarodnog prava koje su navedene, upućuju na to da su borba protiv korupcije i poduzimanje učinkovitih pravnih i drugih mjera postali sastavni dio međunarodnih obveza suverenih i priznatih zemalja. Procesi demokratizacije, modernizacije države i javne uprave, poštenih uvjeta utakmice u gospodarstvu, djelovanje sudstva i zaštite prava i sloboda građana su sastavni dio borbe protiv korupcije i suzbijanja iste, koja ujedno zahtijeva sistemski napor i visok stupanj mobilizacije svih društvenih snaga.

Glavni akteri poticanja i suzbijanja borbe protiv korupcije jesu institucije civilnog društva koje moraju prepoznati potrebe institucije vlasti i potrebe koje oblikuju mjere i različite razine državnih institucija koje nose odgovornost. Pretpostavka mjera je jasna politička volja podrške borbi protiv korupcije, ne samo u podršci zakonskim i sistemskim izmjenama i podršci institucija već i u konkretnim slučajevima. Korupcija je rezultat sustava a istodobno i glavna prepreka njegovu mijenjanju. Strategija borbe s toga podrazumijeva i sustavne i strateške mjere uklanjanja uvjeta u kojima korupcija uspijeva kao što su ekonomska stagnacija i društveno siromaštva, nizak standard i visoka očekivanja materijalnog dobitka, čimbenici kulture i tradicije, nezaposlenost i drugo. Zakonska rješenja podrazumijevaju sistemsko uključivanje mjera otežavanja korupcije. Izmjene u ekonomskom sustavu moraju potaknuti privatizaciju državnog vlasništva jer centralizirano upravljanje i nejasna struktura vlasništva potiču zlouporabu ovlasti. Stoga, nova zakonska rješenja moraju podrazumijevati sistemsko uključivanje mjera otežavanja korupcije.

Prevenција korupcije usmjerena je na pojednostavljenje i deregulaciju intervencija u gospodarski život, demistificiranje vlasti i poticanja shvaćanja da je služba u vlasti ponajprije odgovorna prema javnom interesu. Naime, potrebno je izbjeći sukob interesa u upravljanju i obnašanju vlasti, dok izmjene u političkom sustavu moraju smanjiti

područja na kojima privatni ili grupni interesi ugrožavaju zajednički interes. Treba urediti i legalizirati oblike lobiranja i financiranja političkih stranaka.

Stoga, suzbijanje i borba protiv korupcije zahtijevaju veliki broj mjera za poboljšanje učinkovitosti i reforme sustava sankcioniranja korupcije.

Promjene u sustavu uprave, osobito lokalne samouprave, moraju voditi brigu i o mjerama sprječavanja korupcije.

U djelovanju vlasti u prvom redu to znači djelotvornije sankcioniranje korupcije i višu razinu političke odgovornosti. Djelovanje pravne države, shvaćeno kao vladavina prava, poštivanje ljudskih prava, bitno je za sprječavanje korupcije. Povećanje učinkovitosti pravosudnog sustava predmet je zaštite ljudskih i drugih prava i pretpostavka suzbijanja korupcije.

Osnivanje raznih udruga za zaštitu ljudskih prava, interesne udruge, udruge sindikata i poslodavaca i druge, povezivanje s vladinim tijelima jest i mobilizacija i pomoć jednog organa drugom pri korištenju ideja i sredstava. Neizostavna je i puna sloboda medija i novinara, shvaćena kao sloboda izražavanja, pretpostavka je uspješne borbe protiv korupcije.

O korupciji se može govoriti i kao o nasljednoj pojavi iz socijalističkih sustava zemalja u tranziciji, ali ta tvrdnja ne smije voditi zaključku da se onda protiv korupcije ne može boriti ili da uklanjanjem ostataka prošlosti korupcija nestaje.

Relativizacija korupcije, njezino opravdanje radi nužnosti da se zaobiđu birokratski zastoji sustava ili tumačenje da je riječ o trajnom obilježju ljudske prirode ima učinak zapreke i nije samo netočno već i štetno.

Siromašni društveni slojevi su glavne žrtve korupcije te relativizacija i opravdanje da je neizbježna pogađa upravo te društvene slojeve.

Strategija borbe protiv korupcije podrazumijeva prepoznavanje izvora korupcije, utvrđivanje planova i aktivnosti borbe, zakonske izmjene te

mobiliziranje svih raspoloživih društvenih i političkih aktera. Uloga glavnih čimbenika političke vlasti je presudna.

Policijski i kazneni progon, apeli na savjesnost i etiku, policijska i pravosudna akcija nemaju učinke bez mijenjanja političke i organizacijske kulture, temeljite organizacije zakonodavne promjene, javne podrške. To opet znači da javne podrške nema bez slobodnog i aktivnog tiska. Korupcija se smanjuje sustavnim mjerama a podrška javnosti mora se pažljivo usmjeriti prema odbijanju korištenja korupcijom, prijavljivanjem slučajeva i osobnom nastojanju da se korupcija spriječi.

Odlučna mjera pridobivanja i poticanja javnosti jest sloboda izražavanja koja se ne smije podvrgnuti nepotrebnim ograničenjima i prijetnjama. Dakle, korupcija kao sistemska pojava suzbija se pravim mjerama koje su dugoročne i sustavne.

V

AKCIJSKI PLAN ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE

Poduzimanje kompleksnih mjera nužno je za suzbijanje korupcije. Mjere moraju djelovati usklađeno i istodobno. Suzbijanje i borba protiv korupcije podrazumijeva ekonomski razvoj, političku demokratizaciju, izgradnju institucija i modernog društva. Od tih mjera mogu se identificirati slijedeće mjere koje imaju podjednaku važnost:

- vladavina prava i učinkovitost pravne države;
- podizanje učinkovitosti kaznenog progona korupcije;
- organizacijske mjere u upravnom sustavu;
- osnivanje posebnog tijela za učinkovito suzbijanje korupcije;
- mjere financijske odgovornosti i druge ekonomske mjere;
- decentralizacija;
- međunarodne aktivnosti;
- poticanje političke i građanske odgovornosti.

1. Vladavina prava i učinkovitost pravne države

Djelovanje pravne države shvaćamo kao vladavinu prava. Sustav otkrivanja, presuđivanja i kažnjavanja jedan je od ključnih elemenata progona korupcije i stabilizacije pravnog sustava općenito. Legitimitet pravosuđa te povjerenje građana u pravičnost i učinkovitost pravosuđa, pretpostavka je urednoga pravnog poretka i suzbijanja korupcije. Stalno obrazovanje, edukacija, osobito ono koje se tiče razumijevanja i mogućnosti kaznenog progona korupcije, povezuje se s djelovanjem na profesionalnu samosvijest i etiku sudaca. Više znanja o korupciji, viša razina svijesti o njezinoj opasnosti i štetnosti, nužan je preduvjet učinkovitijeg rada. Usvojeni etički kodeksi kvalitetna su podloga za stvaranje profesionalnih kriterija.

Međutim, kontrola primjene takvih normi je nužna. U prvom redu to je unutarnji i samostalni zahtjev prema profesiji, udrugama sudaca i tužitelja, ali i zahtjev javnosti za odgovornim društvenim ponašanjem. Prema načelu da struka daje odgovor o tome uslijed čega praksa primjene kaznenog zakonodavstva ne daje očekivani učinak, izbjegavajući svaki pritisak na sud, treba cijeliti postizhu li se ciljevi koje je u suzbijanje korupcije postavio zakonodavac.

2. Podizanje učinkovitosti kaznenog progona korupcije

U borbi protiv korupcije, njeno otkrivanje je na prvom mjestu. Različita tijela za otkrivanje korupcije, od kojih je policija na prvom mjestu, zahtijeva odgovarajuću osposobljenost i edukaciju. S tim u svezi se ističe:

- specijalizacija policije, ustrojavanje posebnog odjela za suzbijanje gospodarskog kriminala i korupcije;
- uvježbavanje ključnih skupina za borbu u svim dijelovima policijskih struktura, što je mjera prevencije pojave unutarnje "policijske korupcije";
- obrazovanje i osposobljavanje sudaca, tužitelja i policije, koje treba uključiti u redovite mjere profesionalnog osposobljavanja ali i u nastavne programe;
- mogućnosti koje pruža novo zakonodavstvo kada je u pitanju zaštita onih koji dojavljuju kaznena djela, pa i slučajeve korupcije

treba iskoristiti u potpunosti, treba kritički analizirati praksu primjene takvih posebnih mjera i predlagati zakonske u druge mjere.

3. Organizacijske mjere u upravnom sustavu

Uspješnost izgradnje institucija jedan je od ograničavajućih čimbenika gospodarskog rasta i društvene stabilnosti, uključenja u europske integracije, stranih ulaganja i domaćeg poduzetništva. Potreba za manjom ali profesionalnijom i motiviranom upravom je nedovoljna ako u obzir ne uzmemo i potrebu suzbijanja korupcije kao jednog od glavnih rizika uprave u tranzicijskim zemljama.

Suvremena uprava temelji se na meritornom sustavu napredovanja, dakle na objektivnim kriterijima selekcije prema sposobnostima, školovanju, položenim ispitima i iskustvu. Doživljavanje službe kao poziva i karijere, uključuje i višu razinu profesionalne etike, za razliku što politizirani kriteriji selekcije za rad i napredovanje u službi, doživljavanje vlasti kao neke zasluge koja se dodjeljuje istomišljenicima, snižava razinu profesionalne odgovornosti, upućuje ljude na to da položaj treba iskoristiti, a ujedno umanjuje i unutarnji nadzor i odgovornost. Ne odgovara se za rad i rezultat, već za lojalnost.

Pored navedenog, treba raditi na mogućem unapređenju prije svega na permanentnom obrazovanju. Odgovornost građana, otvorenost prema interesu slobodnih medija, opća transparentnost rada, pravila i rezultata, nužno zahtijeva i dodatno usmjeravanje.

Nove tehnologije i nove okolnosti kao što su globalizacija, nova politička i socijalna prava i slobode, čine saznanja brzo zastarjelima a tehničko poznavanje posla mora se nadopuniti znanjima o društvenoj odgovornosti. Na kraju, bolje plaće i profesionalnija uprava trebaju biti izraz boljeg rada i motivacije, jer slabo plaćena služba znači rizik korupcije.

4. Osnivanje posebnog tijela za učinkovito suzbijanje korupcije

Za učinkovito suzbijanje korupcije, neophodno je osnovati posebno specijalizirano tijelo za kazneni progon slučajeva korupcije, edukaciju te preventivno djelovanje na planu suzbijanja korupcije. To tijelo kao u

većini zemalja u tranziciji trebalo bi se zvati Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. Slijedom osnivanja ovakvog Ureda, donesen je i Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta.

Osnivanje takvog tijela je neophodno i potrebno radi selektivnog i stručnog usmjeravanja na progonu korupcije na višim razinama, osobito onim kojim se utječe na ključne gospodarske odluke i zakonodavstvo te iskorištava visok položaj i utjecaj.

Ispitivanja javnog mnijenja u nekoliko zemalja u tranziciji je pokazalo da javnost podržava osnivanje ovakvog tijela - Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta i očekuje da će to tijelo imati edukativno i preventivno djelovanje, uravnoteženu kaznenu politiku progona, potrebnu stručnost i slično. Također, javnost traži otvaranje posebnih linija za dojavu korupcije, što je to moguće uvesti u MUP-ovima i u drugim tijelima središnje i regionalne državne uprave i lokalne samoupravu.

5. Mjere financijske odgovornosti i druge ekonomske mjere

Ekonomske reforme potrebne za poticanje gospodarskog razvoja imaju suzbijanje rizika korupcije kao važnu komponentu. Mnoge od takvih mjera sasvim posredno utječu na rizike korupcije, ali neke od njih su sasvim odlučne za trajne učinke suzbijanja korupcije.

Previsoke mjere administriranja gospodarstvom, sustavi dozvola, troškova i poreza, licencija i koncesija, i sve situacije u kojima postoji diskrecijsko pravo administracije prema gospodarstvu, povećavaju rizik samovolje i zlouporabe. Deregulacija i shvaćanje da sve što nije zabranjeno treba smatrati u poduzetništvu dozvoljenim, nije pravno načelo, već sasvim praktična mjera. Za zemlje u tranziciji, posebno zemlje socijalističkog sustava i karakterističnog za njih privređivanja, smanjivanjem sfere državnog vlasništva, ubrzanjem privatizacije, dakle, unošenja izvjesnosti da imatelj imovine, vlasnik, odgovara i skrbi za nju i njezino uvećanje ne može se zamisliti uredno društvo bez korupcije. Radi se o tome da se državno vlasništvo često smatra ničijim, odgovornost i briga je anonimna, pa postoji mogućnost zlouporabe. Iskustvo da se privatizacijom volontaristički doslovno prenose bogatstva upozorenje je da takve procese treba istodobno

ubrzati i podvrći jakom nadzoru javnosti. U mnogim tranzicijskim zemljama pokazalo se da su značajan izazov korupcije javni natječaji za kupnju robe i usluga. Premda je država jedan od najvećih kupaca a pravila javnih natječaja, iako načelno dobro postavljena, u praksi se lako izigravaju. U tom smislu nužno je, za zemlje u tranziciji, donijeti Zakona o javnoj nabavi, koji daje jasne kriterije za odabir najpovoljnijih ponuditelja, zaštitu prava sudionika nadmetanja, kao i decentralizaciju nabave. Prema Zakonu o javnoj nabavi, nužno bi bilo osnovati Ured za javnu nabavu koji je nadležan za provedbu, nadzor i primjenu istoga. Također, nužno je donijeti Zakon kojim će se ustrojiti i regulirati djelatnost Državne komisije za kontrolu postupaka javne nabave, budući da je kontrolna funkcija ovakvog tijela nužna radi sprječavanja svih oblika prijevара i korupcija u postupku nadmetanja.

Javna kontrola sredstava ima različite institucije nadzora i u većini zemalja su slične kao što su: revizije, inspekcije, porezne uprave. Građani kao porezni obveznici imaju pravo znati gdje se troši njihov novac, u kom smislu građani treba da imaju aktivnu ulogu pa u tom smjeru treba razvijati svijest ljudi. U okviru carinske uprave postoji visoki stupanj rizika od korupcije. Međunarodne udruge s tog područja predlažu različite mjere povećanog nadzora, obrazovanja te strukturnih mjera i tehnika.

U javnim službama također postoje akutni rizici korupcije, pa u okvirima svake pojedine službe, problem korupcije treba smatrati ozbiljnim i te iste minimizirati, a sve radi očuvanja ugleda i dostojanstva profesija ili službi. Uvijek treba poći od pretpostavke da je korupcija rizik, a ne optužba, i prema okolnostima slučaja poduzeti mjere. Od korupcije nisu imuni ni zdravstvo ni školstvo.

Brojna iskustva zemalja u tranziciji svjedoče o pojavnosti oblika korupcije u zdravstvu, kao iznimno važnoj te izrazito humanoj javnoj službi. Zavidan materijalni položaj, oskudica sredstava i odlučivanje o važnim pitanjima zdravlja i života, čine korupciju u tom području opasnim problemom i važnim pitanjem morala. Javna percepcija u zdravstvu popraviti će se s prijedlogom mjera za suzbijanje korupcije.

Isti slučaj je i u području školstva i visokog školstva jer se u tim institucijama umnožavaju javne optužbe za korupciju. U tim institucijama treba djelovati mjerama koje će omogućiti bolju javnu

kontrolu. Izbor oblika mjera treba prepustiti autonomnim odlukama struke, ali treba insistirati da se takve mjere predlože i provedu.

6. Decentralizacija

Negativni saldo centralizacije te ograničenja i zamiranje lokalne samouprave prioritetom čine decentralizaciju i reformu javne uprave. U svakoj zemlji, reforme su uvjetovane financijskim i stvarnim mogućnostima, smjer je svakako poticanje decentralizacije i približavanje uprave građanima jer rizik centralizacije ne znači samo koncentraciju vlasti, nedovoljnu odgovornost, udaljenost od građana i birača, politički i stvarni monopol vlasti bez odgovornosti. Jedna od uobičajenih mjera poticanja odgovornosti jest horizontalna i vertikalna dioba vlasti.

Poticanje decentralizacije i približavanje uprave građanima je proces, s aspekta korupcije, višeznačan. Jačanje političke odgovornosti, preglednosti djelovanja i odlučivanja ne prijeporno je mogući pozitivan rezultat decentralizacije, no odsutnost središnjeg nadzora u pogledu zaštite zakonitosti, financijskog poslovanja, zaštite prava građana, potencijalna je opasnost. Zato jačanje pravne države znači mogućnost da se postigne ravnoteža tih zahtjeva.

Proširivanjem nadležnosti lokalne samouprave znači da jača i potreba za mjerama protiv zlouporaba i korupcije, u kom pogledu treba pojačati lokalnu kontrolu i odgovornost, otvaranjem prema javnosti, dinamiziranjem lokalne političke scene, novim izbornim pravilima, jasnijim utjecajem lokalne vlasti, a potom je potrebno pojačati političku i stegovnu odgovornost lokalnih dužnosnika te pokrenuti programe borbe protiv korupcije prilagođene lokalnim uvjetima.

7. Međunarodne aktivnosti

Aktivnosti suzbijanja korupcije su globalne. Djelovanje međunarodnih čimbenika ogleda se u mobilizaciji svih institucija na razini države te iskazivanje političkog i gospodarskog interesa u suzbijanju korupcije. Od posebnog je značaja za provedbu međunarodnih obveza, ratifikacija međunarodnih instrumenata za borbu protiv korupcije.

Od važnosti je ratifikacija Građansko pravne konvencije o korupciji kojom se predviđa zaštita interesa osoba kojima je nanescena šteta aktom korupcije od strane državnih službenika te kojom se određuju pretpostavke za odštetu, kojom ratifikacijom spomenute konvencije država bi prilagodila svoj pravni sustav s europskim standardima i standardima međunarodne zajednice.

Ratifikacija OECD-ove Konvencije o sprječavanju potkupljivanja stranih dužnosnika u međunarodnim poslovnim transakcijama povećava kredibilitet one države koja je ratificira, olakšava joj strana ulaganja i međunarodnu trgovinu. Takva orijentacija pretpostavka je uključivanje u europske integracije.

Također, sudjelovanjem u radu ad-hoc odbora za pregovore o UN Konvenciji o korupciji čine bližim, pravni sustav jedne države međunarodnim standardima. Uključivanje države kroz razne vidove u multilateralne programe, Pakt o stabilnosti-SPAI, SPOC i PACO, pretpostavka je učinkovitoga policijskog djelovanja i sankcioniranja korupcije, organiziranog kriminala, pranja novca, ilegalne trgovine drogom, ljudima.

Uključivanje u sustave monitoringa preko sporazuma GRECO, SPAI i SPOC, znači objektivizaciju i komparativnu usporedbu podataka o opasnostima korupcije. Radi provedbe međunarodnih obveza i implementacije u nacionalno zakonodavstvo odredbi Kaznenopravne konvencije o korupciji, od posebnog je značaja donošenje Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela.

8. Poticanje političke i građanske odgovornosti

U borbi protiv korupcije, najveću odgovornost snosi onaj tko ima moć i političku vlast. Borba protiv korupcije zadatak je države i odgovorne vlade. Kako korupciju određujemo kao zlouporaba javne ovlasti, tako glavni rizik korupcije nalazi se u političkom sustavu. Obveza dužnosnika, svih onih koji obnašaju javnu vlast, jest da to rade u interesu zajednice. To uključuje obvezu ne pribavljanja posebnog osobnog dobitka niti dobitak za obitelj ili prijatelje iz obnašanja funkcije. Neovisnost i cjelovitost obvezuju na izbjegavanje bilo kakve ovisnosti o bilo kome osim javnosti i građana kojima odgovaraju. U svim službenim djelatnostima treba odlučivati na temelju sposobnosti i

stručnosti, a ne veze, vanjskog utjecaja ili nekog oblika privilegija zbog lojalnosti stranci.

Svaka javna djelatnost podrazumijeva otvorenost i preglednost poslova. Javni dužnosnici moraju biti poštteni i u tome davati jasan primjer. Ta opća načela treba nadopuniti konkretnim mjerama.

Zabrana konflikta interesa, u većini zemalja u tranziciji, u zakonima se iskazuje kao usputna obveza u obnašanju funkcije. Mnoge zemlje takvoj obvezi daju supstancialan i samostalan značaj propisujući načela, pravila, institucije i sankcije za njihovo kršenje. Radi demokratizacije političkog života, potrebno je predložiti takva pravila u obliku zakonske obveze. Financiranje političkih stranaka u mnogim zemljama se nadgleda, posebice od pojedinačnih donatora koji potencionalno za takvu uslugu traže povlastice i poseban status, što je suprotno načelima jednakosti i pravičnosti. Postoji prirodna zabrana primanja darova, usluga i beneficija dužnosnicima koji obavljaju funkcije u općem interesu, jer za to primaju plaću pa se radi očuvanja dostojanstva i ugleda dužnosti trebaju pravilima urediti takve situacije.

Za masovnu građansku mobilizaciju protiv korupcije potrebno je poticati civilno društvo koje odražava interese specifičnih skupina ili skupina koje promiču javni interes da razvijaju partnerski odnos prema institucijama sprječavanja korupcije, promicanja demokratskih ili gospodarskih reformi, pa se stoga masovni pokret protiv kršenja moralnih standarda u obavljanju dužnosti veoma važan, čime se podiže javna svijest o uzrocima i štetnosti korupcije, ali i stvaranju pretpostavke za odgovoran građanski odgoj u školama, svim obrazovnim institucijama i na kraju svakoga tko je zainteresiran za javnu stvar borbe protiv korupcije. Ovo stoga što autonomna sfera civilnog društva i počiva na načelu slobode djelovanja. Sve institucije moralnog odgoja od škole do vjerskih ustanova, od interesnih udruga do udruga koje se bore za zaštitu ljudskih prava, imaju u tome podršku.

Tisak i novinarstvo imaju važnu ulogu u borbi protiv korupcije. Poticanje istraživačkog novinarstva i sloboda tiska imaju važnu ulogu. Tisak treba biti slobodan, bez cenzure, razvijen u neovisnim javnim medijima, slobodan od bilo kojeg oblika državnog nadzora.

Novinarima treba omogućiti pristup do relevantnih podataka i činjenica, a državni dužnosnici dužni su takve informacije dati, pri čemu je važno razraditi pravila otvorenosti i dostupnosti podataka od javnog interesa. Treba, zakonskim rješenjima zaštititi privatnost pri čemu zaštita privatnosti ne može se protezati na nositelje javnih funkcija a unaprijediti praksu preglednosti svih za javnost značajnih podataka.

Medije učiniti neovisnim, ekonomskim mjerama, ali i sprječavanjem monopolističkog zatvaranja.

Sustavnim kampanjama razvijati javnu svijest putem udruga, institucija sistema, medija, tiska, ukazivati i upućivati na štetu koju od korupcije imaju svi i nametnuti jaku osudu takve prakse, a sprječavati svaku pa i verbalnu relativizaciju korupcije.

Pri svemu tome nužno je i neizostavno, neprekidno istraživati uzroke i raširenost korupcije u obliku istraživanja javnog mnijenja, uključivanjem u međunarodna istraživanja koja provode međunarodne i svjetske institucije, kao i drugim metodama.

VI PROVEDBA I USMJERAVANJE AKCIJSKOG PLANA ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE

Svaka država u borbi protiv korupcije treba donijeti temeljna dokumenta, Nacionalni program za borbu protiv korupcije i Akcijski plan za borbu protiv korupcije.

Uspijeh borbe protiv korupcije ovisi o kredibilitetu i odlučnosti političkih čimbenika. Stoga vlada svake države treba da izrazi odlučnu obvezu poduzimanja mjera protiv korupcije, mjera koje se ne iskazuju samo programima već i vidljivim rezultatima.

Rizik i opasnosti od korupcije potrebno je ozbiljno shvatiti i glavni pravac mjera potrebno je usmjeriti prema korupciji u vrhovima vlasti i prema najodgovornijim osobama. Potrebno je uravnotežiti kaznene mjere s aktivnostima podizanja razine svijesti, promidžbenim i odgojnim mjerama, postići mobilizaciju građama, udruga, političkih

čimbenika i svih onih koji svaki za sebe mogu pridonijeti suzbijanju korupcije.

Provedba Nacionalnog programa (koji treba da sadrži: određenje pojma korupcije, štetne posljedice korupcije, politička obveza djelovanja, međunarodne obveze) i Akcijskog plana u borbi protiv korupcije (koji podrazumijeva aspekte: vladavina prava i učinkovitost pravne države, podizanje učinkovitosti kaznenog progona korupcije, organizacijske mjere u upravnom sustavu, osnivanje posebnog tijela za učinkovito suzbijanje korupcije, mjere financijske odgovornosti i druge ekonomske mjere, decentralizacija, međunarodne aktivnosti, poticanje političke i građanske odgovornosti) zahtijeva stalnu koordinaciju djelovanja i odgovornost za njegovo provođenje. U provedbi Nacionalnog programa i Akcijskog plana, treba razlikovati opću koordinaciju programa od tehničke koordinacije djelovanja.

Za provedbu jednog Nacionalnog programa za borbu protiv korupcije potrebno je ustrojiti Povjerenstvo za provedbu, s osnovnim zadatkom da se na razini opće političke podrške, primjenom Nacionalnog programa i Akcijskog plana ostvari trajna suradnja svih državnih tijela, političkih čimbenika zaduženih i odgovornih za provedbu. Takvo bi povjerenstvo bilo jamstvo kontinuirane podrške i izraz jasne političke volje za suzbijanje korupcije. U okviru Ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, neophodno je ustrojiti posebni odjel za sprječavanje pojava korupcije i za odnose s javnošću koji će provoditi i usmjeravati aktivnosti Nacionalnog programa za borbu protiv korupcije, koordinirati provedbu Akcijskog plana, usmjeravati aktivnosti državnih tijela i drugih institucija, promicati civilno društvo, surađivati s nevladinim organizacijama i sredstvima javnog priopćavanja u podizanju javne svijesti o opasnosti korupcije, organiziranog kriminaliteta te o potrebi njihova suzbijanja.

Der Überblick

Das Thema dieser Arbeit ist die Korruption, eine Systemerscheinung, die heute in jeder Gesellschaft besteht, eine Erscheinung gegen die man kämpfen soll und sie auf das kleinstmögliche Maß zurückführen. Diese Arbeit befaßt sich mit der Bestimmung des Korruptionsbegriffs, mit den schädlichen Folgen der Korruption in Bezug auf die Gesellschaft, mit dem, wie man gegen die Korruption kämpfen soll, sie befaßt sich dann mit den politischen

Verpflichtungen von Wirkungen, mit den internationalen Verpflichtungen, also mit dem Inhalt, der das Bestandteil des Nationalprogramms für den Kampf gegen die Korruption in den Transitionsländern ist. Es wurde der Überblick des Aktionsplans für den Kampf gegen die Korruption gegeben, der an die Transitionsländer angepaßt ist. Am Arbeitsende ist die Durchführung und die Orientierung des Aktionsplans für den Kampf gegen die Korruption dargestellt.

**Sugestije za izmjene i dopune teksta
Prijedloga Zakona o osnovama sigurnosti
saobraćaja na cestama BiH**

**Suggestions for Changing and Supplementing a
Text of Draft Law on the Security of
Traffic in Bosnia and Herzegovina**

Pod pokroviteljstvom Instituta za sigurnosne studije i kriminologiju Fakulteta kriminalističkih nauka, dana 15. decembra 2004. godine održan je okrugli sto na temu „Aktuelno stanje, kaznena politika, problemi i prijedlog mjera za unaprijeđenje sigurnosti/bezbjednosti saobraćaja u Bosni i Hercegovini, s ciljem sagledavanja trenutnog stanja u oblasti sigurnosti saobraćaja na cestama BiH i davanju preporuka koje bi doprinijele sistemskom pristupu u normativnom uređenju ove oblasti na nivou Bosne i Hercegovine. Ovaj skup okupio je mnoge predstavnike iz policijskih struktura, sudova, tužilaštava, osiguravajućih društava, auto škola, itd., koji su svojim prisustvom i učešćem dali ogroman doprinos kako bi ova važna društvena oblast imala adekvatnu zakonsku regulativu.

Posebno naglašavamo da se radi o važnoj društvenoj oblasti, imajući u vidu činjenicu da saobraćajna delikvencija predstavlja ozbiljan sigurnosni problem za našu državu zbog sve većeg broja ugrožavajućih pojava u saobraćaju.

Veliki broj učesnika ovoga skupa dao je konstruktivne prijedloge za izmjenu ovoga Zakona, s ciljem poboljšanja stanja sigurnosti u saobraćaju.

Spisak učesnika skupa koji su dostavili prijedloge izmjena i dopuna na Prijedlog Zakona o osnovama sigurnosti prometa na cestama BiH:

1. Asocijacija auto škola u BiH
2. Biro zelene karte u BiH
3. Kanton Sarajevo-sektor komunikacija i direkcije za ceste
4. Kanton Sarajevo-sektor prometa
5. Kantonalno Tužilaštvo Kantona Sarajevo
6. KJKP GRAS
7. MUP Hercegovačko- Neretvanske Županije
8. MUP Kantona Sarajevo
9. MUP Kantona 10-Livno
10. MUP Srednjobosanski Kanton
11. MUP Tuzlanskog Kantona
12. MUP Županija Posavska-Orašje.
13. Općinski sud za prekršaje Stari Grad- Sarajevo
14. Općinski sud za prekršaje Centar- Sarajevo
15. Raiffeisen osiguranje d. d. BiH
16. Tehnunion d.o.o.

Jedna od generalnih ocjena učesnika ovog skupa jest da:

- Zakon nema podršku struke niti su ugrađena rješenja zasnovana na istraživačkim rezultatima nauke;
- nije provedena javna rasprava;
- strukovne organizacije nisu učestvovala u kreiranju ovog prijedloga.

Od enormne je važnosti uvođenje Centralnog saobraćajnog registra, koji bi se nalazio pod ingerencijom Ministarstva sigurnosti, i koji bi bio povezan sa ostalim odgovarajućim registrima (Biro zelene karte u BiH, CIPS, te sa informacionim sistemom koje bi se trebalo oformiti kod Udruženja osiguravajućih kuća u BiH). Na ovaj bi se način po prvi puta na jednom mjestu raspolagalo sa svim bitnim informacijama o vozaču (podaci o osposobljenosti i pouzdanosti vozača u upravljanju vozilom, eventualne kaznene mjere izrečene dotičnom/oj, podaci o kaznenim bodovima itd.); vozilima; način unosa i raspolaganja informacijama iz registra itd. Također se ukazalo na značaj uvođenja sistema kaznenih bodova za prekršioce zakona (tzv. Punktsystem), kao bitnog elementa evidentiranja i analitike kršenja prometnih propisa, te, na taj način, i alatke za ocjenu i planiranje poduzetih mjera iz oblasti sigurnosti prometa.

Beba E. RAŠIDOVIĆ¹

World Criminal Justice Library Network

U Ljubljani se od 6. do 10. juna 2004. godine u organizaciji Instituta za kriminologiju Pravnoga fakulteta Univerziteta u Ljubljani, koji je ove godine bio domaćin, održao 8. Susret Svjetske mreže biblioteka i informaciono-dokumentacionih centara koji se bave kaznenim pravom i kriminalistikom na temu Kriminalističke i kaznenopravne informacije u europskim zemljama.

Prije svih drugih podataka i informacija sa ovoga impresivnog skupa, bilo bi dobro reći nešto o samoj World Criminal Justice Library Network (WCJLN).

WCJLN je formirana na susretu bibliotekara i informacijskih specijalista za kriminalistiku i krivično pravo koji je upriličen u aprilu 1991. godine na Rutgers School of Criminal Justice, New Jersey, USA. Učesnici ovog susreta su zajednički prepoznali porast zahtjeva i pritiska na biblioteke i informaciono-dokumentacione centre, koji raspoložu informacijama iz oblasti kriminalistike i krivičnoga pravosuđa, zbog globalizacije kriminaliteta i eksplozije informacija na tom polju. Također je bilo jasno da niti jedna biblioteka ne može prikupljati sve niti podmiriti potrebe svih svojih klijenata, pa je potreba za posjedovanjem resursa kroz udruživanje, zajedničke servise i dijeljenje informacija rezultirala ustanovljenjem jedne ovakve međunarodne bibliotečko-informacijske mreže.

Njeni osnovni zadaci su definirani kao uspostavljanje i razvijanje načina za dijeljenje informacija iz oblasti koje su predmet interesiranja

¹ Univerzitetski diplomirani bibliotekar

na globalnom planu i omogućavanje što veće i potpunije komunikacije među članovima Mreže; dakle, glavni cilj je povećati dostupnost krivičnihopravnih i kriminalističkih informacija i materijala, pospješiti razmjenu informacija i literature i unaprijediti suradnju među stručnjacima iz biblioteka i centara.

Kako bi ovo postigla, Mreža je pokrenula rad na slijedećim projektima:

1. Direktorij članova koji sadrži popis svih biblioteka članica, brojnost i vrstu njihovoga fonda, specijalne kolekcije i servise koje posjeduju i ostale detalje od interesa
2. Jedinствена lista serijskih publikacija koje se bave oblastima od interesa
3. Lista prinovljenih materijala svake biblioteke članice Mreže
4. Diseminacija nacionalnih i internacionalne kriminalne statistike kroz on line baze i na druge načine
5. Uspostavljanje portala koji pomažu u identificiranju drugih mreža, međunarodnih, vladinih, komercijalnih ili akademskih i omogućavanje pristupa tim mrežama
6. Uspostavljanje komunikacije u aktivnostima Mreže na engleskom, francuskom i španskom jeziku
7. Obuka koju će članovi WCJLN pružiti bibliotekarima i informacijskim specijalistima drugih biblioteka izvan Mreže
8. Suradnja sa Ujedinjenim Narodima i pomoć UN-u u naporima koje ulaže na diseminaciji informacija iz oblasti interesa kroz suradnju u United Nations Criminal Justice Information Network (UNCJIN)

Mnoge na globalnom planu značajne biblioteke su bile članovi osnivači WCJLN kao Radzinowicz Criminology Library sa Cambridge Instituta za kriminologiju iz Engleske, Max Planck Institut iz Njemačke, Centar za kriminologiju Univerziteta Toronto iz Kanade, Institut za kriminologiju Univerziteta u Tibingenu, United Nations Dag Hammarskjold biblioteka, biblioteke, instituti i univerziteti iz Montreala, Sirakuze, Beča, Helsinkija, Kanbere. Kalgarija, Njujorka i drugih gradova i država širom svijeta.

WCJLN organizira susrete svake dvije godine u drugom dijelu svijeta i na njima se susreću bibliotekari, dokumentalisti i informacijski specijalisti, predstavljaju svoje biblioteke i centre, upoznaju se sa novinama u struci i izmjenjuju svoja iskustva, ali isto tako na susretima

učestvuju i stručnjaci iz kriminološke, kriminalističke i krivičnopravne struke koji upoznaju učesnike sa trendovima iz svojih oblasti.

Kako su informacije i literatura pretpostavka i temeljna potpora svakom naučnom i stručnom radu i kako danas niti jedna biblioteka ili informaciono-dokumentacioni centar ne može imati sve informacije i svu potrebnu literaturu, to je postojanje mreže biblioteka i centara pretpostavka svakoga ozbiljnoga naučnoga i stručnoga rada, a komunikacija među stručnjacima iz ovih biblioteka i centara neminovna, pa su ovi susreti i konferencije od neprocjenjivog značaja za buduću pomoć i suradnju u dijeljenju resursa.

Od država u regionu, Slovenija je sve do 2002. godine bila jedina članica WCJLN i to Knjižnica Inštituta za kriminologiju Pravnoga fakulteta iz Ljubljane. Od 2002. godine pridružuje se i Bosna i Hercegovina, zapravo Biblioteka Fakulteta kriminalističkih nauka iz Sarajeva, ali se, nažalost, nije mogla predstaviti na konferenciji koja se te godine odvijala u Australiji, iako su se organizatori potrudili da za voditeljicu Biblioteke FKN podmire sve troškove osim troškova avionske karte.

Prilikom za predstavljanje «svoje» biblioteke, voditeljica Biblioteke Fakulteta kriminalističkih nauka iz Sarajeva, dobila je na 8. susretu WCJLN u Ljubljani od 6. do 10. juna 2004. godine.

Susret je započeo pozdravnim govorima prof. dr. Alenke Šelih, direktorice Instituta za kriminologiju i prof. dr. Milana Pagona, dekana Fakulteta kriminalističkih nauka iz Ljubljane u ime domaćina, a zatim su se predstavile nove članice Mreže od kojih je prva prezentacija bila ona sa Fakulteta kriminalističkih nauka iz Sarajeva. Učesnici su bili posebno zainteresirani predstavljanjem jedne biblioteke koja je nastala u ratu i koja je svoje resurse i servise prikupljala i formirala u vrijeme u kojem je i opstanak upitan, pa su sa posebnim simpatijama i nevjericom slušali o tome kako se «pravi» biblioteka od samoga početka u nevrijeme i nepriliku. To je bio svojevrsan kuriozitet. Zatim su se predstavile biblioteke Nacionalnog instituta za kriminologiju iz Budimpešte, Instituta za kriminologiju i kriminalnu prevenciju iz Praga, Policijske akademije Republike Češke iz Praga, Nacionalnog instituta za kriminologiju iz Bukurešta, Fakulteta kriminalističkih

nauka iz Ljubljane, Instituta za visoke studije državne sigurnosti iz Pariza i Instituta Otvoreno društvo iz Njujorka.

Potom je slijedilo predavanje prof. Ernesta Savone iz TRANSCRIME koji je govorio o međunarodnom organiziranom kriminalu, o šteti koju on prouzrokuje i instrumentima koji se upotrebljavaju za mjerenje i procjenu te štete, o međunarodnoj suradnji i međunarodnim instrumentima za njegovo spječavanje i borbu protiv tog vida kriminaliteta.

Prof. Graeme Newman iz State University of New York i prof. Ronald Clarke iz Rutgers University, New Jersey, koji je ujedno i dekan tog univerziteta, predstavili su početnu web stranicu s naslovom Center for Problem-Oriented Policing na kojoj su pokazali način sprječavanja i problemskog rješavanja kriminala i devijantnosti, nereda i socijalne dezorganizacije u društvu

Vrlo zanimljivo je bilo i predavanje Nore Binder iz biblioteke Europskoga suda za ljudska prava koja je predstavila svoju biblioteku i biblioteku i informacijski sustav Savjeta Europe u Strasburgu. Također je predstavila i početnu stranicu Savjeta Europe sa mnoštvom informacija koje je tamo moguće naći.

Još jedna europska organizacija vrlo značajna za prikupljanje i razmjenu informacija je i EUROPOL, organ Europske unije čiji je cilj poboljšati učinkovitost i suradnju država članica EU u sprječavanju i zatiranju terorizma, trgovine drogama, trgovine ljudima i drugih oblika međunarodnog organiziranog kriminaliteta. Frans Jan Mulshlegel je kao predstavnik EUROPOLA, prikazao samu organizaciju i njeno djelovanje, izvore informacija koje ima na raspolaganju, način rada, načine i sisteme obezbjeđenja sigurnosti svojih izvora informacija kao i ulogu koju ova organizacija ima u sprječavanju organiziranog kriminaliteta u Europskoj uniji.

William Ballweber iz Nacional Criminal Justice Reference Service (NCJRS) US Department of Justice je predstavio NCJRS bazu podataka koja je najveća baza kriminoloških informacija na svijetu koje se između ostaloga obezbjeđuju i međunarodnom razmjenom informacija.

John Squires iz Švedske nacionalne policijske akademije predstavio je nordijsku kriminološku bazu, Johannes Knutsson iz Norveške nacionalne policijske akademije je govorio o istraživanju i obuci u europskim policijskim akademijama.

Sa razvojem slovenačke kriminologije i istraživanjima na tom području, učesnike ovoga susreta su upoznali dr. Matjaž Jager koji je govorio o korupciji i institucijama u tranziciji, dr. Marko Bošnjak koji se bavio kriminalom, krivičnim pravom i krivičnim pravosuđem sa aspekta tranzicije u Sloveniji i dr. Gorazd Meško koji je predstavio istraživanje kriminaliteta u Ljubljani upotrebom geografskog informacijskog sistema, tzv. mapiranja kriminaliteta.

Staš Svetek iz Ministarstva unutarnjih poslova Republike Slovenije je govorio o suvremenim trendovima kriminaliteta u Sloveniji i sakupljanju i analizi podataka koji su s tim u vezi.

Radni jezik konferencije bio je engleski.

Pored zvaničnoga dijela, vrlo značajne razgovore, razmjene iskustava i uspostavljanje kontakata donio je i onaj nezvanični dio ove konferencije, a deseti susret zakazan je 2006. godine u Kanadi.

Pa, vidimo se u Kanadi!

Bibliografija

Beba E. RAŠIDOVIĆ

**Bibliografija diplomskih radova odbranih na
Fakultetu kriminalističkih nauka u 2004. godini
2. Dio**

343. 575

ALIĆ, Ejub

Ograničavajući i podsticajni faktori inicijalnog, eksperimentalnog uzimanja droga među mladima Hercegovačko-neretvanskog kantona : diplomski rad / Ejub Alić ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [E. Alić], 2004. – 48 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982

BANDIĆ, Duran

Lični opis : diplomski rad / Bandić Duran ; mentor Duško Modly, saradnik mentora Nebojša Bojanić. – Sarajevo : [D. Bandić], 2004. – 52 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 61

BEĆEVIĆ, Teo

Ubistva na području Ze-do kantona u periodu 1997. -2001. godina : diplomski rad / Bećević Teo ; mentor Alija Ramljak. – Sarajevo : [T. Bećević], 2004. – 39 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985 : 343. 26

BRKOVIĆ, Admir

Lišenje slobode : diplomski rad / Brković Admir ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [A. Brković], 2004. – 48 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341. 485

DIZDAR, Dženan

Nasilje nad gradovima (viktimizacija gradova sa posebnim osvrtom na Stolac 1992. -1995.) : diplomski rad / Dženan Dizdar ; mentor Hasan Balić. –

Sarajevo : [Dž. Dizdar], 2004. – 37 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359. 3

DRPLJANIN, Edin

Porijeklo robe i moguće zloupotrebe : diplomski rad / Drpljanin Edin ;

mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [E.

Drpljanin], 2004. – 36 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 78

GLIBANOVIĆ, Rusmir

Uloga i značaj privatne sigurnosne agencije u održanju sigurnosti u

savremenim uslovima : diplomski rad / Glibanović Rusmir ; mentor Ramo

Masleša, saradnik mentora Elmedin Muratbegović. – Sarajevo : [R.

Glibanović], 2004. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 431

HAFIZOVIĆ, Almina

Trgovina bijelim robljem : diplomski rad / Almina Hafizović ; mentor Duško

Modly. – Sarajevo : [A. Hafizović], 2004. – 61 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 61

HASANOVIĆ, Samir

Metodika otkrivanja i dokazivanja ubistava djelovanjem tupo-tvrđog ili

oštroug predmeta : diplomski ra / Samir Hasanović ; mentor Duško Modly. –

Sarajevo : [S. Hasanović], 2004. – 60 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341 + 343. 326

HEPIĆ, Jasmin

Međunarodno pravo i terorizam : diplomski rad / Jasmin Hepić ; mentor

Sakib Softić. – Sarajevo : [J. Hepić], 2004. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 345

HUSIĆ, Adnan

Analiza prosjačenja u gradu Bihaću : diplomski rad / Adnan Husić ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo : [A. Husić], 2004. – 34 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341. 221. 3 + 341. 232

IDRIZI, Mereme

Značaj misije međunarodnih stabilizacijskih snaga na Kosovu u regionalnom kontekstu : diplomski rad / Mereme Idrizi ; mentor Mirsad D. Abazović. – Sarajevo : [M. Idrizi], 2004. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359. 2

JOSIPOVIĆ, Ivana

Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje poreskih utaja kod alkohola i alkoholnih pića i duhana i duhanskih prerađevina : diplomski rad / Ivana Josipović ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [I. Josipović], 2004. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 541

KRUPALIJA, Alma

Mjere prve intervencije kod silovanja punoljetnih žena : diplomski rad / Alma Krupalija ; mentor Duško Modly, saradnik mentora Nebojša Bojanić. – Sarajevo : [N. Bojanić], 2004. – 54 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 982. 34

KURTOVIĆ, Nermin

Fizičke metode izazivanja olisaka papilarnih linija (mogućnosti i ograničenja) : diplomski rad / Kurtović Nermin ; mentor Duško Modly, saradnik mentora Nebojša Bojanić. – Sarajevo : [N. Kurtović], 2004. – 61 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8 : 613. 83

LIĐAN, Zemina

Indikatori koji ukazuju na zloupotrebu droga : diplomski rad / Zemina Liđan ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Z. Liđan], 2004. – 51 l. : ilustr ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

339. 54

LUČIĆ, Marija

Pariteti po Incoterms-u 2000 sa kriminalističkog aspekta : diplomski rad / Marija Lučić ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [M. Lučić], 2004. – 80 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 97

LUKOVIĆ, Adnan

Tretman degradirane porodice u kriminalnoj etiologiji : diplomski rad / Adnan Luković ; mentor Rajka Mladenović. – Sarajevo : [A. Luković], 2004. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 95

MAČKIĆ, Edita

Psihološka strategija vođenja razgovora : diplomski rad / Edita Mačkić , mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [E. Mačkić], 2004. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 746. 1 : 336. 41. 075

MAHMUTOVIĆ, Esmin

Saradnja između Državne granične službe i carinskih organa u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Esmin Mahmutović ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [E. Mahmutović], 2004. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

341. 231. 14

MARIĆ, Nebojša

Vanredno stanje i ljudska prava : diplomski rad / Marić Nebojša ; mentor Čazim Sadiković. – Sarajevo : [N. Marić], 2004. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985

MASLEŠA, Đani

Alibi : diplomski rad / Đani Masleša ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Đ. Masleša], 2004. – 40 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 147 : 343. 76

MAŠIĆ, Muamer

Tragovi kod eksplozija : diplomski rad / Mašić Muamer ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Mašić], 2004. -60 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985 : 343. 57

MAŠIĆ, Subhija

Upotreba službenih pasa kod otkrivanja narko kriminaliteta : diplomski rad / Mašić Subhija ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [S. Mašić], 2004. – 41 l. ; ilustr. ; 30 cm

;; ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 346 : 178. 1

MAŠOVIĆ, Meho

Saobraćajne nesreće usljed alkohola na području Kantona Sarajevo : diplomski rad / Mašović Meho ; mentor Vladimir Obradović. – Sarajevo : [M. Mašović], 2004. – 38 l. : graf, prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340. 63

MEMIŠEVIĆ, Muhamed

Psihopatološki poremećaji i vršenje krivičnih djela : diplomski rad / Memišević Muhamed ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [M. Memišević], 2004. – 29 l. ; 30 cm

Dipl. rad, fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

330. 342. 14 : 343. 51 / . 53

MERDIĆ, Senada

Predatorski kapitalizam – pojam, korijeni i transformacija : diplomski rad / Merdić Senada ; mentor Marko Beroš. – Sarajevo : [S. Merdić], 2004. – 48 l. ; graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 341

MEŠIĆ, Almir

Odnosi između ekonomske globalizacije i globalizacije kriminaliteta : diplomski rad / Almir Mešić ; mentor Marko Beroš. – Sarajevo : [A. Mešić], 2004. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 95

MUJAČIĆ, Edin

Motivacija i kriminalitet : diplomski rad / Mujačić Edin ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [E. Mujačić], 2004. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359 : 343. 85

MUJANOVIĆ, Eldan

Perspektive uključenja Bosne i Hercegovine u članstvo EGMONT grupe : diplomski rad / Mujanović Eldan ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [E. Mujanović], 2004. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 711

MUJANOVIĆ, Sanel

Ilegalna trgovina ukradenim vozilima kao problem kriminalne etiologije u svijetu i kod nas : diplomski rad / Sanel Mujanović ; mentor Rajka Mladenović, saradnik mentora Muhamed Budimlić. – Sarajevo : [S. Mujanović], 2004. – 40 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 346

MURATOVIĆ, Muamer

Saobraćajni delikti na području opštine Olovo : diplomski rad / Muamer Muratović ; mentor Vladimir obradović. – Sarajevo : [M. Muratović], 2004. – 59 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 132

MURATOVIĆ, Senida

Poreska administracija u funkciji naplate javnih prihoda : diplomski rad / Senida Muratović ; mentor Izudin Kešetović. – Sarajevo : [S. Muratović], 2004. – 24, [12] l. : tabele i graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 147

MUSTAČEVIĆ, Šejla

Najčešće pogreške u toku uviđaja kod pronalaska leša : diplomski rad / Mustaćević Šejla ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Š. Mustaćević], 2004. – 44 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17-343. 98-051

MUŠANOVIĆ, Ilijas

Subjektivne pretpostavke moralnosti kriminaliste : diplomski rad / Mušanović Ilijas ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : [I. Mušanović], 2004. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad; Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 711. 6 : 343. 37

NALO, Jasmina

Izvještavanje banaka o sumnjivim transakcijama kao preventivni aspekt borbe protiv pranja novca : diplomski rad / Nalo Jasmina ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [J. Nalo], 2004. – 30 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

17-343. 98-051

NUHANOVIĆ, Abdulah

Fenomen moralne odgovornosti kriminaliste : diplomski rad / Nuhanović Abdulah ; mentor Muslija Muhović. – Sarajevo : (A. Nuhanović), 2004. – 30 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

327 + 351. 78(497. 6)

NUHIĆ, Adis

Globalizacija i sigurnost Bosne i Hercegovine : diplomski rad / Nuhic Adis ; mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [A. Nuhic], 2004. – 37 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

340. 6 : 343. 988

NUKIĆ, Alma

Psihički poremećaji među žrtvama silovanja : diplomski rad / Nukić Alma ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [A. Nukić], 2004. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8 : 613. 83

NUSPAHIĆ, Edis

Način konzumiranja i djelovanja pojedinih vrsta droga : diplomski rad / Nuspahić Edis ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Nuspahić], 2004. – 44 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 624

OKIĆ, Elvira

Agresivnost kao generator delinkventnog ponašanja : diplomski rad / Okić Elvira ; mentor Mujo Hasković. – Sarajevo : [E. Okić], 2004. – 51 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 711

OMERBEGOVIĆ, Mevludin

Osnovni pojavni oblici krivičnog djela teške krađe (sa analizom slučaja iz prakse) : diplomski rad / Mevludin Omerbegović ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Omerbegović], 2004. – 67 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359

OMEROVIĆ, Kada

Analiza strukture povreda carinskih propisa u Bosni i Hercegovini : diplomski rad / Kada Omerović ; mentor Hasan Zolić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [K. Omerović], 2004. – 35 l. : graf. prikazi ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 343. 541-051

PAŠIĆ, Samir

Kriminalističko profiliranje silovatelja : diplomski rad / Samir Pašić ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [S. Pašić], 2004. – 68 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 624

PELEŠ, Barbara

Savremeni oblici nasilja : diplomski rad / Barbara Peleš ; mentor Hidajet Repovac. – Sarajevo : [B. Peleš], 2004. – 61 l. : ilustr. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 7 (497. 6)

PIRALIĆ, Rusmir

Transformacija platnog prometa Bosne i Hercegovine : diplomski rad / Rusmir Piralić ; mentor Izudin Kešetović. – Sarajevo : [R. Piralić], 2004. – 41 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

355. 40 : 343. 3 / . 7

PRELIĆ, Nedžad

Obavještajno prikupljanje i obrada podataka u borbi protiv organizovanog kriminala u BiH : diplomski rad / Prelić Nedžad ; mentor Mirsad D.

Abazović. – Sarajevo : [N. Prelić], 2004. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359

RAKULJ, Borislav

Krijumčarenje visokotarifne robe Carinarnica Tuzla : diplomski rad / Rakulj Borislav ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. -

Sarajevo : [B. Rakulj], 2004. – 51 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 74 : 37

RAMIĆ, Alija

Značaj edukacije u policijskim strukturama u BiH : diplomski rad / Ramić aliya ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [A. Ramić], 2004. – 25 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 78 + 355. 40

RAMIĆ, Anel

Međunarodne privatne organizacije sigurnosti : diplomski rad / Anel Ramić ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [A. Ramić], 2004. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 9

REDŽIĆ, Emir

Koncept teorije «bijelog ovratnika» kao reakcija na teoriju siromaštva u Evropi i SAD : diplomski rad / Emir Redžić ; mentor Rajka Mladenović, saradnik mentora Muhamed Budimlić. - Sarajevo : [M. Budimlić], 2004. – 45 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 147

RIZVANOVIĆ, Rusmir

Pronalaženje, pakovanje i označavanje tragova kod uviđaja : diplomski rad / Rizvanović Rusmir ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [R. Rizvanović], 2004. – 46 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 81-058. 56

ROŽAJAC, Admir

Neki aspekti primjene Hi-kvadrat testa u analizi psihosocijalnog porijekla zatvorenika u Centralnom zatvoru u Sarajevu : diplomski rad / Admir Rožajac ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo : [A. Rožajac], 2004. – 51 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 541

RUŽNIĆ, Mustafa

Silovanje : privremeno oduzimanje predmeta : diplomski rad / Ružnić Mustafa ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [M. Ružnić], 2004. – 70 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 575(497)

SALIHović, Emil

Otkrivanje krijumčarenja drogom «Balkanskom rutom» : diplomski rad / Emil Salihović ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [E. Salihović], 2004. – 39 l. : tabele i graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985 : 340. 6

SARVAN, Bahrudin

Upotreba poligrafa : diplomski rad / Bahrudin Sarvan ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [B. Sarvan], 2004. – 57 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

504 : 343. 85

SEMANIĆ, Dubravko

Sprječavanje zagadivanja okoline u BiH : Dubravko Semanić ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [D. Semanić], 2004. – 42 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

316. 75 : 172. 15

SJEKIRICA, Almir

Ideologija i nacionalizam : diplomski rad / Sjekirica Almir ; mentor hidajet repovac. – Sarajevo : [A. Sjekirica], 2004. – 33 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 712

SKOPLJAK, Edin

Osnovni pojavni oblici razbojništva : diplomski rad / Skopljak Edin , mentor Duško Modly. – Sarajevo : [E. Skopljak], 2004. – 42 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98

SMAJIĆ, Zijad

Planiranje kriminalističke obrade : diplomski rad / Smajić Zijad ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [Z. Smajić], 2004. – 36 l. : tabele ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359 : 339. 562-032. 3

SOFTIĆ, Nedim

Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje carinskih utaja kod visokotarifnih roba kao što su nafta i naftni derivati : diplomski rad / Softić Nedim ; mentor Asim Šaković. – Sarajevo : [N. Softić], 2004. – 52 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 541

SPAHIĆ, Ibrahim

Tipovi silovanja : diplomski rad / Ibrahim Spahić ; mentor Duško Modly, saradnik mentora Nebojša Bojanić. – Sarajevo : [I. Spahić], 2004. – 45 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985

SPAHIĆ, Vehid

Tjelesni pregled osumnjičenika : diplomski rad / Vehid Spahić ; mentor Duško Modly, saradnik mentora Nedžad Korajlić. – Sarajevo : [V. Spahić], 2004. – 44 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 614

SPREČIĆ, Nedim

Motivi kod samoubistva : diplomski rad / Sprečić Nedim ; mentor Duško Modly. – Sarajevo : [N. Sprečić], 2004. – 38 l. ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359

STARČEVIĆ, Samel

Aktuelna uloga OFF-SHORE kompanija u carinskom sistemu Bosne i Hercegovine : diplomski rad / Starčević Samel ; mentor Šemsudin Lejlić, saradnik mentora Mersida Sućeska. – Sarajevo : [S. Starčević], 2004. – 47 l. : graf. prikazi ; 30 cm
Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 37 : 32

SULJIĆ, Nijaz

Kriminogeno djelovanje ekonomskih i političkih oligarhija u zemljama u tranziciji : diplomski rad / Suljić Nijaz ; mentor Marko Beroš. – Sarajevo : [N. Suljić], 2004. – 37 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

336. 226

SULJKIĆ, Elida

Evazija u sistemu indirektnih poreza : diplomski rad / Elida Suljkić ; mentor Izudin Kešetović. – Sarajevo : [E. Suljkić], 2004. – 24 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98 : 351. 754. 1

ŠABIĆ, Ilhan

Planiranje i provođenje operativno-taktičkih mjera u obezbjeđenju javnog skupa sa visokim sigurnosnim rizikom : diplomski rad / Ilhan Šabić ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [I. Šabić], 2004. – 64 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 359. 3

ŠALAKA, Almir

Otkrivanje, sprečavanje i istraživanje carinskih utaja kod alkoholnih proizvoda : diplomski rad / Šalaka Almir ; mentor Šaković Asim, saradnik mentora Sućeska Mersida. – Sarajevo : [A. Šalaka], 2004. – 49 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98

ŠATROVIĆ, Vahidin

Traženje osoba i stvari : diplomski rad / Vahidin Šatrović ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [V. Šatrović], 2004. – 50 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8

ŠEĆEROVIĆ, Adnan

Ograničavajući i podsticajni sektori inicijalno eksperimentalnog konzumiranja droge mladih Zeničko-dobojskog kantona : diplomski rad / Adnan Šećerović ; mentor Alisabri Šabani. – Sarajevo : [A. Šećerović], 2004. – 85 l. : graf. prikazi ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 97

ŠEKO, Alma

Percepcije kriminaliteta u javnom mnijenju : diplomski rad / Alma Šeko ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [A. Šeko], 2004. – 32 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

323. 28

ŠIKALO, Vernes

Globalni terorizam faktor nestabilnosti : diplomski rad / Šikalo Vernes ; mentor Sakib Softić. – Sarajevo : [V. Šikalo], 2004. – 39 l. ; 30 cm

Dipl. rad, fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 749 : 623. 4

ŠUMAN, Emir

Naoružanje i oprema specijalnih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova : diplomski rad / Emir Šuman ; mentor Ramo Masleša. – Sarajevo : [E. Šuman], 2004. – 100 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

351. 74 : 342. 7

TANJO, Zaim

Odnos primjene represivnih mjera policije i zaštita ljudskih prava : diplomski rad / Tanjo Zaim ; mentor Mirsad Abazović. – Sarajevo : [Z. Tanjo], 2004. – 35 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 985

TOLIĆ, Zdenko

Ispitivanje osumnjičenih : diplomski rad / Zdenko Tolić ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [Z. Tolić], 2004. – 41 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

343. 98

TOLO, Željko

Tajni nadzor osoba : diplomski rad / Željko Tolo ; mentor Borislav Petrović. – Sarajevo : [Ž. Tolo], 2004. – 59 l. : ilustr. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

178. 8 + 343. 57

TUPKUŠIĆ, Mirela

Patološki i krivični aspekt heroinomana i uživalaca amfetamina : diplomski rad / Mirela Tupkušić ; mentor Slobodan Loga. – Sarajevo : [M. Tupkušić], 2004. – 31 l. ; 30 cm

Dipl. rad, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo

ISBN 512-5505